Kuram / Siyaset

Ellen Meiksins Wood

Sınıftan Kaçış

İngilizceden Çeviren: Şükrü Alpagut

yeni 'hakiki' sosyalizm

Yazarın Yeni Önsözüyle

2. basım

Yordam Kitap

Ellen Meiksins Wood

Siyaset bilimi profesörüdür.
Başlıca eserleri şunlardır:
– *Mind and Politics: An Approach to the Meaning of Liberal and Socialist Individualism* (1972), University of California Press. [Akıl ve Politika: Liberal ve Sosyalist Bireyciliğin Anlamı Üstüne Bir Yaklaşım.]

– *The Retreat from Class: A New "True" Socialism* (1986), Verso; , (Isaac Deutscher Ödülü). [*Sınıftan Kaçış*, 1. basım: 1992, Akış ve Dönem Yayıncılık; 2. basım: 2006, Yordam Kitap.]
– *Peasant-Citizen and Slave: The Foundations of Athenian Democracy* (1988), Verso. [Köylü-Vatandaş ve Köle: Atina Demokrasisinin Temelleri.]
– *The Pristine Culture of Capitalism: A Historical Essay on Old Regimes and Modern States* (1991), Verso. [*Kapitalizmin Arkaik Kültürü: Eski Rejimler ve Modern Devletler Üstüne Tarihsel Bir Deneme* (2007), Yordam Kitap.]
– *Democracy Against Capitalism: Renewing Historical Materialism* (1995), Cambridge University Press. [*Kapitalizm Demokrasiye Karşı* 1. basım: 2003, İletişim Yayınları; 2. basım: 2008, Yordam Kitap.]

– (Neal Wood ile birlikte), *A Trumpet of Sedition: Political Theory and the Rise of Capitalism, 1509-1688* (1997), Pluto Press ve New York University Press. [*İsyan Borusu: Kapitalizmin Yükselişi ve Siyasal Teori 1509-1688,* (2008) Epos Yayınları.]

– *The Origin of Capitalism* (1999), Monthly Review Press; (Üstün Akademik Başarı Ödülü). [*Kapitalizmin Kökeni* (2003), Epos Yayınları.]

The Empire of Capital (2003), Leftword Books. [*Sermaye İmparatorluğu* (2006), Epos Yayınları.]

Eserin orijinal adı:
The Retreat from Class: A New 'True' Socialism (Verso, 1998)

1. Basım:
Akış & Dönem Yayımcılık (1992, İstanbul)

Ocak 2011 tarihli bu 3. basımda, çeviri
Oya Köymen tarafından gözden geçirilmiştir.

SINIFTAN KAÇIŞ

Yeni 'Hakiki' Sosyalizm

Ellen Meiksins Wood

İngilizceden Çeviren: Şükrü Alpagut

Yordam Kitap: 5 • **Sınıftan Kaçış** Yeni “Hakiki” Sosyalizm • Ellen Meiksins Wood

ISBN 9944-122-01-7 • *İngilizceden Çeviren:* Şükrü Alpagut

Kitap Editörü: Gökhan Atılgan • *Düzeltme:* Mehmet Tayak

Kapak ve İç Tasarım: Savaş Çekiç • *Sayfa Düzeni:* Gönül Göner

Yordam Kitap'ta Birinci Basım: Ekim 2006 • İkinci *Basım:* Ocak 2011

Yayın Yönetmeni: Hayri Erdoğan

Yordam Kitap Basın ve Yayın Tic. Ltd. Şti.
Çatalçeşme Sokağı No: 19 Kat: 3 Cağaloğlu 34110 İstanbul

T: 0212 528 19 10 F: 0212 528 19 09 W: www.yordamkitap.com

E: info@yordamkitap.com

kuram

SINIFTAN KAÇIŞ

Yeni 'Hakiki' Sosyalizm

yazarın yeni önsözüyle

Babama ve Elsie'ye

TEŞEKKÜR

İlk kaleme aldığım “Teşekkürler” bölümünde, eleştirilerinden ve önerilerinden dolayı Peter Meiksins’e, Neal Wood’a, Neil Belton’a, Robin Blackburn’e ve özellikle de Gregory Meiksins’e ve Perry Anderson’a teşekkür etmiştim. Şimdi, yeni Önsöz’le ilgili yararlı yorumlarından dolayı Sebastian Budgen’i de eklemek istiyorum.

YENİ BASIMA ÖNSÖZ

Bir yazar, on yılı aşkın bir süre önce yayınlanmış bir kitaba, özellikle de belirli bir siyasal konjonktürde ve çok belirli, kısa ömürlü bir entelektüel akıma yanıt olarak yazılmış olan bir kitaba geriye dönüp baktığında mutlaka belli bir huzursuzluk hisseder. Şu ya da bu belirlemeyle ya da yargıyla ilgili kaçınılmaz pişmanlıklar söz konusudur. O zamanlar önemli görünmüş olan bazı kişilikler ve fikirler neredeyse tamamen gözden kaybolmuş olabilir. Araya giren yıllar büyük bir tarihsel kopmaya –buradaki durumda, yeni bir döneme yol açan modern zamanların en büyük değişimlerinden biri olan komünizmin çöküşüne– tanık olduğu için, uzaklık duygusu daha da büyük görünecektir.

Sınıftan Kaçış kendi zamanına aittir. Yine de benim düşünceme göre, bu kitap, şimdi işlevini yitirmiş olan bir entelektüel eğilime getirdiği eleştirel yorumun ötesinde bir şeylere sahipti ve bugün de sahiptir. Kitabın, kesinlikle, şimdi de en azından o zaman olduğu kadar güncel olan daha geniş sorunlar –sınıfla, ideolojiyle, politikayla, sosyalizmle ve demokrasiyle ilgili sorunlar– konusunda kuramsal bir yorum olması amaçlanmıştı. Ama kitabın entelektüel tarih olarak bile taşıdığı önemin, işlediği konuyu aşan bir ömre sahip olduğunu düşünmek de hoşuma gidiyor. Post-Marksizm dünün haberi olabilir, ama onun soyundan gelenler bugünün entelektüel akımlarında son derece canlı biçimde yaşamaktadır ve bence kitabın gidişatın nereye doğru olduğunu görme meziyetini taşıdığı ileri sürülebilir.

Görüldüğü gibi, 1986'dan beri ve 1989'un şafağında solun entelektüel yaşamında pek çok şey değişmiştir. Sözgelimi, *Sınıftan Kaçış* ilk kez

yayınlandığı zaman, “post-Marksizm” terimi kendini henüz kabul ettirmeye çalışıyordu. Bugünlerde ise artık pek bir şey ifade etmiyor. Belki bir zamanlar kendilerini bu terimle tanımlamış olanlar, şimdi, hiç değilse özgün anlamıyla bu tanımı inkâr ediyor olabilirler. Ne de olsa, bu deyim türetildiğinde, bu görüşün sözcüleri Marksizmin çok ötesine geçmiş olduklarını hissetmelerine karşın, köklerinin o geleneğe uzandığını ve o geleneğe borçlu olduklarını hâlâ kabul ettiklerini ifade etmesi amaçlanmıştı. Bugün onların Marksizmle bağları çok uzak ve zayıftır, neredeyse fark edilemez. Kendilerine özgü çeşitli yollarla insanlar, Marksizmle, hatta sosyalizmle reddetmek dışında çok az ilişkisi bulunan yönlere gitmişlerdir. Post-Marksizmin antimarksizme giden yolda sadece kısa bir durak olduğu açık gibi görünüyor.

Yine de, bu rotayı yalnızca, hatta öncelikli olarak 1980’lerin sonlarındaki dramatik olaylara bağlamak doğru olmaz. Bu bakımdan, post-Marksist solun “düşüşten sonraki” entelektüel ve siyasal biçimlenişinde oluşan değişiklikleri abartmak yanlış olur. Erken post-Marksizm ile bugünkü postmodernizm arasında kesintisiz bir süreklilik vardır ve başka şeylerin yanı sıra, her ikisi de “söylem” ve “farklılık” ya da gerçekliğin ve insan kimliğinin parçalı mahiyeti üstünde durmaktadır. Hatta bu süreklilikler, değişikliklerden daha dikkat çekicidir ve bunların kökleri, daha da gerilere, 1950’li ve 1960’lı yıllara, post-Marksist aydınların oluşum yıllarına kadar izlenebilir.

Bu süreklilikleri bir çerçeve içine yerleştirmek için, ilk önce değişiklikleri göz önüne alalım. Post-Marksizmin yapısında var olan çelişkilerden biri, “farklılık” üzerinde en vurgulu biçimde ısrar edenlerin, “özcülüğü” (essentialism), “evrenselciliği” ve sınıf politikasını en şiddetli biçimde inkâr edenlerin bile, sosyalizm de dahil olmak üzere birtakım kapsamlı ve utangaçça “evrenselci” politik amaçlara bağlılıklarını hâlâ dile getiriyor olmalarıydı. Böylesine çok “farklılığın” varlığında ve sınıf gibi birleştirici bir toplumsal temelin yokluğunda bu evrenselci amaçlar, post-Marksistleri çok genel ve toplumsal olarak belirsiz politik ilkelere dayanmak zorunda bıraktı. Özellikle, geleneksel sosyalist projenin yerine

geçmeye ya da bu projeyi kapsamına almaya niyetlenen post-Marksist “radikal demokrasi” kavramı, hiçbir anlamlı ortak temeli bulunmayan, birbirinin yerine geçmeyen “farklı” özgürleştirme projeleri arasında bir tür en küçük ortak payda işlevini görmesine yol açacak kadar belirsiz ifadelerle tanımlandı.

Ne de olsa, “radikal demokrasi”deki “demokrasi” her zaman çok muğlaktı. En kötü haliyle ve toplumsal temelden yoksun olarak, post-Marksist “radikal demokrasi” doktrini, entelektüellere ve onların “daldan dala atlama adetlerine orantısızca büyük bir siyasal rol biçiyordu ve kesinlikle antidemokratik imalar içeriyordu. Post-Marksizmin bağlılığını ifade ettiği gerçek demokratik mücadeleler –sözgelimi, ırksal ya da cinsel baskıya karşı mücadeleler– genellikle söylem analizinin akademik politikalarının gölgesinde kalıyordu. En iyi haliyle, “radikal demokrasi”nin toplumsal açıdan belirsizliği, siyasal anlamda koflaşmasına yol açtı. Bütün evrenselcilik karşıtlığına rağmen, bu post-Marksist kavramının, yerine geçmeye niyetlendiği “özcü” Marksist sosyalizm anlayışından çok daha soyut biçimde evrenselci, toplumsal ve tarihsel özgüllüğe çok daha az duyarlı olduğu ortaya çıktı ki, zaten yalnızca öyle olabilirdi.

Postmodernizmin değişim ifade ettiği bir yer varsa, işte burasıdır. Postmodernistler, eşitlikçi amaçlara ya da bir tür toplumsal adalete bağlı kalmayı sürdürdükleri ölçüde, özgürleştirici özlemler ile bu özlemleri destekleyen her türlü ahlaksal ya da siyasal temelin inkârı arasındaki bu çelişkiden bütünüyle kaçamamışlardır. Ama bütün olarak bakılınca, postmodernizm bu çelişkiyi parçalanma ve farklılık lehine az çok kesinleştirerek çözüme kavuşturmuştur. Herhangi türden bir “evrenselcilik”, “temelcilik”, “akılcılık” ya da “Aydınlanma projesi”ne bağlılıkları yoktur. Nihai sonuç, sosyalizmin ya da başka herhangi bir “evrenselci” politikanın inkâr edilmesiyle kalmamış, birlikte siyasal eylem olasılığının bile reddedilmesi olmuştur. Postmodernizm, kendi özgürleştirici yükümlülükleri için, hatta kendi radikal çoğulculuğu için akla yatkın bir dayanak sunamaz. Gerçekte, “radikal demokrasi”nin post-Marksist türü gibi muğlak bir ilkenin

bile bütün siyasal temellere yönelik postmodernist yıkım karşısında nasıl hayatta kalabileceğini anlamak zordur.

Ama yine de, görünüşteki değişimlere ve araya giren tarihsel kopmalara karşın, çöküşten önceki post-Marksizm ile bugünün entelektüel akımları arasındaki entelektüel süreklilikler, değişikliklerden daha çarpıcıdır. Bazı önemli bakımlardan, komünizmin çöküşü, 1960'lardan beri zaten var olan entelektüel süreçlere yalnızca ivme kazandırmıştır.

Militan altmışlı yıllar, esas olarak, savaş sonrasındaki uzun hızlı büyüme sürecinin ortasında, siyasal ve entelektüel olgunluğa ulaşan bir kuşağa aitti. (1995'te *Socialist Register*'da yayınlanan "A Chronology of the New Left and Its Sucessors, or: Who's Old-Fashioned Now?"da ("Yeni Sol'un ve Haleflerinin Bir Kronolojisi ya da: Şimdi Kim Demode?") daha genişçe anlattığım bir tezin burada özetini yapıyorum.) Bu nedenle, onların kapitalizmle ilişkisi, hemen bir önceki selefleriyle, yani ilk oluşum deneyimlerini buhran ve savaş yıllarında yaşamış olan ilk "Yeni Sol" kuşağının ilişkisinden çok daha belirsizdi. Kapitalizmin "altın çağ"ında yetişen ve kapitalist normaliteyi algılayışı çok farklı olan daha genç Yeni Sol hem "sistem"e derinden karşı çıkıyordu hem de onun görünür başarısına kendini derinden kaptırmış durumdaydı. Elbette, bu yeni gerçekliğe verilen tepkiler çok geniş bir alanı kapsıyordu; ama tüketici kapitalizmin egemen pençesinin, özellikle de işçi sınıfı üzerindeki pençesinin, eski muhalefet kurumlarını kalıcı biçimde etkisizleştirmiş olduğu görüşü, öğrenci hareketinin önemli kesimlerine (Herbert Marcuse gibi düşünürlerin etkisi altında) en derinden nüfuz etmiş olan fikirler arasındaydı. Görünüşte bu durum, sahayı daha bağımsız entelektüellere bıraktı.

Altmışlı yılların sonları ile yetmişli yılların başlarında çeşitli ülkelerde patlak veren işçi sınıfı militanlığı bu kanaati sarsmış olabilir ve elbette, "altın çağ"ın çelişkileri konusunda bol bol tanıklık sağlamıştır. Yine de birçok öğrenci radikal (ve ileride erişkin akademisyenler olduklarında da) şu inatçı fikre bağlı kalmayı sürdürdü: Bu öğrenciler ve onların entelektüel akıl hocaları, emek hareketinin bıraktığı tarihsel bir boşluğu doldurmak

zorunda kalacaklardı ve geleneksel anlamdaki sınıf mücadelesinin yerini “ideolojik sınıf mücadelesi” ya da teorinin “maddi kuvvet”e dönüşümü alabilirdi.

Belirli ayarlamalarla –her şeyden önce, “sınıf mücadelesi”nde “sınıf”ın gözden kaybolmasıyla– “ideolojik sınıf mücadelesi”nden akademik “söylem” politikasına hiç kopmadan uzanan bir çizgi, 1960’lardaki öğrenci radikalizminin bazı türlerini bugünün entelektüel akımlarına (ve hatta, Batılı öğrenci Maoizminin bazı çeşitlerini bugünün akademik postmodernizmine: “Kültür Devrimi”nden metinsel yapıbozumculuğa) bağlıyor. Birinden diğerine doğru uzanan evrim çizgisindeki ana geçiş noktası post-Marksizm ve onunla bağlantılı eğilimlerdi.

1980’li yılların post-Marksist kuramcılarının 1960’lardaki gençliklerinden beri muhalefet gücü adına koruyageldikleri ne varsa bugün tamamen ortadan kalkmıştır. Ortaya yeni atılan sol sonrası kuramlarda kapitalizmin bir alternatifi yoktur ve sınıf politikasına, post-Marksizme verildiğinden daha da az yer veriliyor. Dolayısıyla, burada derin bir tarihsel paradoks vardır: Kapitalizmin “altın çağ”ında güçlü bir muhalefet dürtüsüyle başlayan bir entelektüel akım, sistemin kusurlarının ve çelişkilerinin Büyük Buhran’dan bu yana herhangi bir zamandakinden daha gözle görülür olduğu bir anda, kapitalizme teslimiyetle sonuçlanmıştır. Dahası, sınıf politikasının yeni bir çağının başlamakta olduğunu gösteren işaretler vardır; çünkü çeşitli ülkelerdeki emek hareketi yenilenme belirtileri gösteriyor ve insanlar, neoliberalizme ve “küreselleşme”ye karşı durmak için sokaklara dökülüyorlar. Solda bugün var olan akımlardaki hiçbir şey onları bunun için hazırlamamıştır.

Bu tarihsel gelişmelerin bugünün entelektüel akımlarını nasıl etkileyeceğini söylemek için henüz çok erken. Ama yakın zamanlarda görülen sınıf mücadelesi patlamaları (Yugoslavya’daki ve başka yerlerdeki “farklılık” ve kimlik politikası’nın pek çekici olmayan dışavurumlarıyla ya da maddi koşulların ve sınıfsal konumun gitgide açıklık kazanan ırksal ve cinsel baskıyı etkileme şekilleriyle birlikte), postmodernist söyleme son zamanlarda sinen belirli bir savunma tavrının açıklanmasına yardımcı

olabilir. Günümüzün akademik seçkinlerinin en revaçta olanlarından bazıları –sözgelimi, Jacques Derrida, Gayatri Spivak, Richard Rorty, Judith Butler– evrenselci karşıtı, sınıf karşıtı ve Marksizm karşıtı dogmaların getirdiği kuramsal ve siyasal kısıtlamalardan duydukları rahatsızlığın belirtilerini gösteriyorlar.

Bunun, Marksist kuramda ve uygulamada yeni ve yaratıcı girişimlerin tam zamanı olduğunu düşünebiliriz. Öyleyse, ölmüş ve neredeyse unutulmuş bir post-Marksizm etrafındaki tartışmalara geri dönmek niye? Bunun bir yanıtı, günümüzdeki sol sonrası siyasal düşünüşün içinde bulunduğu açmazın izini o kritik dönüm noktasına kadar sürmenin yararlı olabileceğidir. En azından o zamanlar, sınıfı görüş çizgimizin tamamen dışına çıkaran dönemeçten önce, tartışma hâlâ sosyalizmle ve hatta, kapitalizmin eleştirisiyle birlikte sınıf politikası hakkında yapılıyordu. Sınıf ve sınıf politikası hakkında düşünmek için kaynaklarımızı yenilememiz şimdi belli bir ivedilik taşıyorsa, dönüm noktası başlamak için o kadar da kötü bir yer olmayabilir.

Ellen Meiksins Wood
İlkbahar, 1998

1

YENİ "HAKİKİ" SOSYALİZM

Marx ve Engels 1840'larda girdikleri en etkileyici polemiklerden bazılarını, "hakiki" sosyalizm olarak tanımlanan bir entelektüel akıma karşı yöneltmişlerdi. " 'Hakiki' sosyalistler," diye yazıyorlardı *Alman İdeolojisi*'nde, "sorunun, belirli bir sınıfa ve belirli bir zamana özgü gereksinmeler değil, "en akla yatkın" toplumsal düzen olduğu... yanılsamasına safça inanıyorlar…. [Bunlar] gerçek tarihsel temeli terk edip ideoloji temeline dönüş yapmışlardır.... Artık gerçek insanlarla değil de "İnsan"la ilgilenmeye başlayan hakiki sosyalizm, bütün devrimci coşkusunu yitirmiştir; onun yerine, evrensel insanlık sevgisini ortaya atmaktadır."[1] "Bu hakiki sosyalistler, filozoflarla birlikte, bütün gerçek bölünmelerin kavramsal bölünmelerden ileri geldiğine inanıyorlarsa, onların nasıl olup da toplumdan söz ettiklerini anlamak zordur. Onlar, kavramların dünyayı kurma ya da yıkma gücüne olan felsefi inanca dayanarak, herhangi bir bireyin, kavramları şöyle ya da böyle "ortadan kaldırarak yaşamdaki bölünmeyi ortadan kaldırdığı"nı da aynı şekilde hayal edebilirler."[2] *Komünist Manifesto*'da "hakiki" sosyalizm şöyle özetleniyor: Sosyalizm, "bir sınıfın başka bir sınıfa karşı mücadelesini ifade etmez hale geldiği" için "... ["hakiki" sosyalistler] hakiki gereksinmeleri değil, hakikat'in gereklerini; proletaryanın çıkarlarını değil, insan doğası'nın, genelde insan'ın, yani hiçbir sınıfa ait olmayan, hiçbir gerçekliği

bulunmayan, yalnızca felsefî fantazinin sisleri arasında var olan insan'ın çıkarlarını temsil ettiklerinin ... farkına vardılar."

1980'li yıllarda, sanki "hakiki" sosyalizmin yeniden canlanışına tanık oluyoruz. Marksist "ekonomizm"i ve "sınıf indirgemeciliği"ni reddetmekle övünen yeni "hakiki" sosyalizm (YHS), sınıfı ve sınıf mücadelesini sosyalist projeden neredeyse tamamen koparmıştır. Bu akımın en belirgin özelliği, ideolojiyi ve politikayı her türlü toplumsal temelden, özellikle de her türlü sınıfsal dayanaktan kopararak özerkleştirmesidir. YHS, Marksizme atfettiği bir varsayım olan, ekonomik koşulların otomatik olarak siyasal güçleri doğurduğu ve proletaryanın, sınıfsal durumu nedeniyle, kaçınılmaz olarak sosyalizm mücadelesini omuzlamak zorunda kalacağı yolundaki varsayıma karşı, ekonomi ile politika arasında zorunlu bir tekabüliyet *(correspondence*, bire bir ilişki, örtüşme anlamında, çev.) bulunmadığı için, sosyalizm mücadelesinde işçi sınıfının hiçbir ayrıcalıklı konuma sahip olamayacağı görüşünü ortaya atıyor. Kaba maddeci sınıfsal çıkarlarla değil, "evrensel insan değerleri"nin akılcı çekiciliğiyle ve sosyalist düzenin akla yatkınlığıyla hareket eden sosyalist bir hareket, ekonomik sınıfsal koşullardan görece (yoksa mutlak olarak mı?) özerk ideolojik ve siyasal araçlarla kurulabilir. Bu kuramsal araçlar, pratikte, işçi sınıfını sosyalist projenin merkezinden uzaklaştırmakta ve sınıfsal karşıtlıkların (antagonizmaların) yerine, ideoloji ya da "söylem"e ilişkin ayrılıkları koymaktadır.

YHS, çeşitli siyasal duruşları kapsıyor ve çeşitli entelektüel tarzlarda anlatımını buluyor. Bu akımın yandaşları arasında siyaset ve iktisat kuramcıları, ideoloji ve kültür çözümlemecileri ile tarihçiler sayılabilir; bunların ilgileri ve üslupları çok geniş bir alana yayılmaktadır, sözgelimi Ernesto Laclau, Barry Hindess, Paul Hirst ve Gareth Stedman Jones. YHS'nin İngilizce yayınlanan önemli kuramsal organlarından biri, İngiliz Avrokomünizmi'nin kuramsal dergisi olan *Marxism Today*'dir; ama YHS, kuramsal ve siyasal bakımlardan, Kıta Avrupa'sında ve İngiltere'de Avrokomünizm'in gelişmesiyle çok yakından bağlantılı olmasına karşın, Komünistlerden İşçi Partililere değin uzanan oldukça geniş bir sosyalist

yelpazeyi bağrında toplamış ve Atlantik'in her iki yakasında da yandaş bulmuştur.

YHS, "yeni revizyonizm" olarak adlandırılan akımla büyük ölçüde özdeşleştirilebilir;[3] ama bazı ayrımların yapılması gerekir, en azından Marksist geleneğin bir parçası olma iddiasını taşımakla birlikte, bu gelenekten esaslı şekilde kopmuş olan ve aslında, bu geleneğin temel önermelerini reddeden son derece incelikli teorik formülasyonlarla siyasal görüşlerini besleyen "yeni revizyonistler"i ayırt etmek için zorunludur bu. Genelde "yeni revizyonizm", birtakım siyasal ilkeleri paylaşan bir "düşünce yelpazesi"dir. Bu ilkeler arasında en dikkat çekici olanı, sınıf politikasının önceliğinin reddedilmesi ve onun yerine, özellikle "yeni toplumsal hareketler"ce yürütülen "demokratik mücadeleler"e ağırlık verilmesidir. YHS'ye göre, bu siyasal ilkeler, toplumsal gerçekliğin ya da en azından, bu gerçekliği açıklamak için kullanılacak kuramsal aygıtın baştan başa yeniden değerlendirilmesini gerektirir. Yeniden yorumlama yönündeki bu kuramsal çabaya en çok katkıda bulunmuş olanların, yeni revizyonist yelpazenin genellikle en sağında yer aldıklarını ve yoldaşlarından birçoklarının aşırı bulacakları konumlar seçtiklerini söylemek belki de doğru olacaktır. Hatta, bu sağa kaymanın boyutu ile kuramsal ayrıntının ve karmaşıklığın derecesi arasında doğru orantılı bir ilişki olduğu bile ileri sürülebilir; sergilenen böbürlenme ve muğlaklık da cabası. Her durumda, bu incelemenin ana hedefi, bu yelpazenin hem kuramsal yeniden inşaya kendini adayan hem de akımın siyasal sağ kanadında yer alan kesimidir.

Bu hareketin çeşitlilik göstermesine ve aynı ilkeleri bütün yandaşlarının aynı açıklıkla ifade etmemelerine ya da bunlara aynı ölçüde bağlanmamalarına karşın, bu eğilimin mantığını göstermek için, birkaç temel önermeden oluşan bir tür maksimum yapı kurabiliriz sanıyorum:

1) İşçi sınıfı, Marx'ın umduğu gibi, devrimci bir hareket yaratmamıştır. Yani, bu sınıfın ekonomik durumu, bu duruma tekabül edeceği düşünülen siyasi bir güce yol açmamıştır.

2) Bu, genelde ekonomi ile politika arasında zorunlu bir tekabüliyetin bulunmadığı gerçeğini yansıtıyor. Sınıf ile politika arasındaki her ilişki rastlantısaldır. Başka bir deyişle, ideoloji ve politika, ekonomik (sınıfsal) ilişkilerden (görece mi? mutlak olarak mı?) özerktir; ve *a posteriori* olarak siyasal terimlere tercüme edilebilecek "ekonomik" sınıf çıkarları diye bir şey yoktur.

3) Daha özele inilirse, bu önermeler, işçi sınıfı ile sosyalizm arasında hiçbir zorunlu ya da ayrıcalıklı ilişkinin bulunmadığı ve aslında, işçi sınıfının sosyalizmde hiçbir "temel çıkar"ının olmadığı anlamına geliyor.

4) Bu nedenle, sosyalist bir hareketin oluşumu, ilke olarak, sınıftan bağımsızdır ve ekonomik (sınıfsal) koşullardan az çok özerk olan bir sosyalist politika inşa edilebilir. Bunun özellikle iki anlamı vardır:

5) Sınıfsal bağlantıları ya da aralarındaki karşıtlıklar ne olursa olsun, tamamen ideolojik ve siyasal bağlarla birbirine bağlanabilen ve harekete geçirilebilen çeşitli "halk" unsurlarından kurulmuş bir siyasal güç, ideolojik ve siyasal düzlemlerde oluşturulup örgütlenebilir.

6) Sosyalizme uygun düşen hedefler, sınıfsal çıkarlar açısından tanımlanan dar maddi amaçlar değil, sınıfı aşan evrensel insan erekleridir. Özerk ideolojik ve siyasal düzlemlerde, bu hedefler, sınıfsal maddi durumlar hesaba katılmaksızın insanlara yöneltilebilirdi.

7) Özellikle de sosyalizm mücadelesi, eşitsizliğin ve baskının birçok biçimine karşı çeşitli direnişleri bir araya getiren "demokratik" mücadelelerin oluşturduğu bir çoğulluk olarak kavranabilir. Aslına bakılırsa, belki sosyalizm kavramının yerine "radikal demokrasi" fikrinin geçirilmesi bile mümkün olabilir. Sosyalizm, liberal demokrasinin az çok doğal bir uzantısıdır; ya da en azından, ileri kapitalist toplumlarda, sınırlı biçimde de olsa var olduğu şekliyle "demokrasi", ilkesel olarak "belirlenmemiş"tir ve sosyalist demokrasiye uzanabilir. (Esas olarak, Birleşik Devletler'de YHS'nin, Samuel Bowles ve Herbert Gintis gibi yazarların inceden inceye geliştirdikleri bu önermedeki biçimiyle var olduğunu belirtmeye değer.)

Sosyalist projenin sınıfsızlaştırılması, sosyalist hedeflerin yeniden tanımlanarak artık sınıf olgusunun ortadan kaldırılmasıyla özdeşleştirilemeyecek hale getirilmesini ifade etmekle kalmaz, toplumsal ve tarihsel süreçlerin materyalist çözümlemesinin reddedilmesini de ifade eder. Tüm bu argümanın mantığı, açıktır ki, toplumsal yaşamın kuruluşunda maddi üretime en fazla ikinci dereceden bir rol verilmesini gerektirir. Belirli bir sınıfla olan bağları koparılan sosyalist proje, kimliği, birleşme ilkeleri, amaçları ve kolektif eylem kapasitesi birtakım özgül toplumsal ilişkilerden ya da çıkarlardan kaynaklanmayıp bizzat politika ve ideoloji tarafından oluşturulan toplumsal kolektivitelerde –“halk ittifakları”nda– yeni bir yere oturtulmaktadır. Bu nedenle YHS, maddi yaşamın özgül koşulları üzerinde yükselmeyen tarihsel güçlerin; stratejik güç ve eylem kapasitesi yönündeki iddiasını maddi yaşamın toplumsal örgütlenmesine dayandırmayan ortaklaşa etmenlerin bulunduğunu varsaymaktadır. Daha açık ifade edersek, stratejik gücün elde edilmesi ve ortaklaşa eylem yeteneği, toplumsal dönüşümü sağlayacak etmenlerin tanınmasında temel ölçütler olarak görülmüyor.

İdeolojiyi ve politikayı özerkleştirmeye yönelik kuramsal eğilim, en uç şekliyle, dili ya da “söylem”i toplumsal yaşamın egemen ilkesi haline getirme ve bazı “post-Marksist” akımların post-yapısalcılıkla yakınlaşması, ideolojinin ve bilincin her türlü toplumsal ve tarihsel temelden kesin olarak koparılması yönelimiyle ilişkilidir. Toplumsal gerçekliğin dil içinde bu şekilde eritilmesinin içerdiği yanlışları, bu yaklaşımın kısırlığı ve nihayet nihilizmi, Perry Anderson tarafından güçlü bir biçimde ortaya konmuştur.[4] Bizim bakış açımızdan önemli olan şey, bu yaklaşımın toplumsal ve siyasal güçlerin söylemde oluşturulduğunu, toplumsal ilişkilere pek az dayandığını varsayan bir siyasal stratejiye nasıl bağlandığıdır.

O halde, anlaşıldığı kadarıyla, YHS projesinin tipik öznesi, hayli genişçe tasarlanmış gevşek bir ortaklaşımdır; özerk bir ideolojiden, kökenleri belirsiz bir ideolojiden kaynaklanması dışında ayırt edilebilir hiçbir kimliği olmayan bir halk ittifakıdır. Yine de, YHS’nin öznesinin belirlenmiş hiçbir

kimliği bulunmadığı tam anlamıyla doğru olmayabilir. Öyle görünüyor ki, yeni “hakiki” sosyalistler, “sağduyulu” insanlar olarak nitelenebilen ve ortak zemini salt maddi çıkar değil de akıl ve vicdan olan kişilerin sosyalizmin doğal unsurları oldukları yolundaki görüşü paylaşıyorlar. Özellikle de *aydınlar*, çok önemli bir rol oynamaya yatkındırlar. Bazı durumlarda, aydınların önceliği, açık biçimde ortaya konmaktadır; ama böyle bir açıklığın olmadığı durumlarda bile, YHS projesinin, sosyalist projede aydınlara zorunlu olarak baskın bir rol atfettiği öne sürülebilir; çünkü bu akım, “toplumsal etkiler”in ideoloji ya da söylem aracılığıyla kurulması gibi büyük bir görevi aydınların yerine getireceğine güveniyor. Bu durumda, “halk”ın çoğunluğunu oluşturan bölük pörçük kitle, söylemin taşıyıcısı olan entelektüel önderlerinden aldığı şeyler dışında, ortaklaşa bir kimlikten yoksun olmaya devam edecektir.

Öyleyse, modelimize son bir ilkeyi daha ekleyebiliriz:

8) Kimi insanlar, sosyalizmin evrenselci ve rasyonel söylemine başkalarından daha duyarlıdırlar; dar maddi –ya da Bentham’ın deyişiyle, “netameli”– çıkarlardan farklı olan evrensel insan değerlerine bağlanmaya başkalarından daha yatkındırlar; işte bu insanlar, sosyalist hareketin doğal tabanını oluştururlar. (Bu önermede, bir yanda rasyonel, insancıl erekler ile, öte yanda maddi çıkarlar arasında kurulan karşıtlığı, daha doğrusu antagonizmayı kaydetmek önemlidir.)

Bütün YHS’lerin, en azından ortak bir önermesi vardır: İşçi sınıfı, sosyalizm mücadelesinde hiçbir ayrıcalıklı konuma sahip değildir; çünkü bu sınıfın içinde bulunduğu durum, sosyalist politikanın başka herhangi bir sınıfa göre daha doğal ya da daha kolay ortaya çıkmasını sağlamaz. Ama bazıları daha da ileri gideceklerdir: İşçi sınıfının –ya da “geleneksel” işçi sınıfının– sosyalist bir politika üretme potansiyeli, aslında, öteki toplumsal gruplardan daha zayıftır. İşçi sınıfının devrimci olması gibi bir zorunluluk olmadığı gibi, bu sınıfın temel karakteri, devrim karşıtı, “reformist”, “ekonomist” olmasına elverişlidir.

Gelgelelim, bu noktada, argümanda bir çelişki olabilir. Politikanın ve ideolojinin sınıf karşısındaki özerkliği temel ilke olduğu halde, şimdi, en

azından işçi sınıfı örneğinde, ekonomik sınıfsal durumun, –Marx'ın beklediği şekilde olmasa da– ideoloji ve politikayı belirlediği anlaşılıyor. Bu argümanın kendi kendisini yok etmesini önleyebilecek tek şey, ekonomik koşulların, başka olguların bu koşullardan ne ölçüde özerk olduğunu belirlediği yolundaki fikirdir; ya da –çok tutulan bir Althusser'ci formülü uyarlarsak– son kertede ekonomik koşullar belirleyicidir, ama ancak hangi "durum"un belirleyici ya da egemen olduğunu belirlemesi anlamında bu geçerlidir ve bazı ekonomik koşullar bizzat ekonominin egemen olacağını belirlerken, başka bazı ekonomik koşullar ise politikanın ya da ideolojinin "görece" özerk ve egemen olacağını belirler. Daha geleneksel terimlerle ifade edersek, argüman şudur: Birtakım sınıfsal koşullar, insanların maddi gereksinmelere mahkûm olacaklarını belirlediği halde, bazı koşullar da daha çok entelektüel ve ahlaksal özgürlüğe, daha çok yeteneğe olanak sağlar, yani "sağduyulu" olma ve bu nedenle de sosyalist söylemden daha çok etkilenme olanağı yaratır.

Böylece, insanlar, maddi koşullar karşısındaki özerklik dereceleri ve dolayısıyla rasyonel, evrenselci amaçlara yanıt verme yetenekleri ne denli büyükse sosyalizme o denli yatkın olurlar. Öyleyse, işçi sınıfının sosyalist politika için daha az uygun olmasına yol açan şey, sadece bu sınıfın maddi sınıfsal çıkarlarının "ekonomist" ya da "reformist" bir politika üretme eğilimi değil, daha çok, bu sınıfın maddi çıkarlar tarafından yönlendirildiği gerçeğidir. Bu nedenle, sosyalist kuram, klasik bir tutucu ilkeye dayanılarak yeniden kurulmuştur; söz konusu ilkenin kaynağı, siyasal düşüncenin uzun tarihi içinde geriye doğru gidilerek Platon'un antidemokratik felsefesinde bulunabilir. Ama bu Platoncu Marksizmi daha sonra ele alacağız.

Öyleyse, yeni "hakiki" sosyalizm budur. Bu akımın, hiç de yeni olmayan pek çok şey içerdiğini söylemeye bile gerek yok. Bu akım, büyük ölçüde, bayağı ve bayat sağ kanat sosyal demokrat çarelerin başka bir şekilde tekrarlanmasından ibarettir. Kapitalist demokrasinin sosyalizme varması için yalnızca "genişletilmesi"nin gerekli olduğu ya da sosyalizmin, hangi sınıftan olursa olsun bütün sağduyulu insanlara seslenebilecek daha yüksek

bir yaşam idealini temsil ettiği yolundaki fikir, sözgelimi Ramsay MacDonald'a, hatta aynı nedenle, John Stuart Mill'e tıpatıp uyardı. YHS'de yeni olan şey, bu akımın yandaşlarının ya Marksizm geleneği içinde ya da onun devamı olan bir geleneğin (post-Marksizmin) içinde çalışma yaptıkları konusunda ısrar etmeleridir. Marksist gelenekten en köklü şekilde kopup YHS yelpazesinin sağ ucuna en belirgin şekilde yerleşmiş olanlar bile –örneğin Ernesto Laclau ve Chantal Mouffe– dayandıkları başlıca unsurlardan birinin Marksizm olduğunu, sadece "Marksist kuramın boş savlarını ve geçerlilik alanını daralttıklarını..."[5] öne sürmeye devam ediyorlar. Bu iddialar, YHS'nin en ayırıcı özelliklerinden bazılarını, özellikle de inceden inceye işlenmiş kuramsal kisveler peşinde koşmayan geleneksel sosyal demokrasinin çok daha açık ve allanıp pullanmamış oportünizmiyle keskin bir zıtlık gösteren, karışık, gösterişli ve –vurgulamak gerekir ki– kaçamaklı kuramsal kıvırtmaları açıklıyor.

Bu eğilimin niçin geliştiği, meyvelerini niçin şimdi vermeye başladığı ve İngilizce konuşan dünyada niçin böylesine sağlam şekilde tutunduğu, yanıt bekleyen apaçık sorulardır. Çok geniş bir anlamda ifade edilirse, bu eğilim, geçen on küsur yıl içinde solu etkilemiş ve hiç kuşkusuz, dünyanın birçok yöresinde sosyalistlere bağlanan umutların birçok kez suya düşmesinin sonucu olan daha geniş bir eğilimin parçasıdır. Ama Ralph Miliband'ın "yeni revizyonizm"le ilgili yorumunda belirttiği gibi, bu olgunun, "başka ülkelerde, en belirgin olarak da, bir "yeni revizyonizm" oluşturmayıp, dinsel ve laik nitelikteki antikomünist histeriye ve belirsizciliğe topyekûn dönüş halini aldığı Fransa'da, çok daha etkin ve yıkıcı biçimlere büründüğünü"[6] vurgulamak gerekir. İngiltere'deki YHS, elbette bu kadar derinlere dalmamıştır; bu açıdan bakılınca, YHS'nin Marksist gelenekten tamamen kopmayı reddetmesi, bu reddediş ne denli yanıltıcı olursa olsun, bazı sosyalist değerlere olan bağlılığın devam ettiğini ifade eden olumlu bir tutum olarak yorumlanabilir. Ama yine de, yaşamsal öneme sahip sosyalist tutumlar büyük ölçüde terk edilmiştir ve bunun açıklanması gereklidir.

YHS akımının dolaysız kuramsal önermeleri, Althusser'cilikteki kökenleri, 1968'de belirleyici bir dönemeçten geçen kuramsal siyasal bir oluşuma kadar uzanmakla birlikte, bu akımın geliştiği dönem, kabaca 1976-1985 arasına rastlar. Kuramsal arkaplanı araştırırken göreceğimiz gibi, Althusser'ci kuramın ifade ettiği, 1960'ların radikalizmine aşılanan Maoizmden, Avrokomünizme uzanan ve onun daha da sağına yönelen tipik bir rota çizilmiştir. Althusser'den Poulantzas'a, ondan da Laclau'ya uzanan çizgi, YHS'nin kuramsal ve siyasal rotasını aşağı yukarı çizmektedir; 1970'lerin ortaları ise bu rotada kritik bir kopma noktasını belirlemektedir. İngiltere'de, Hindess ve Hirst, tipik bir yol izlemişlerdir; bu kişiler için, 1975-76 yılları, önemli bir dönüm noktasıdır, çünkü iki yıl gibi kısa bir süre içinde, Maocu-Althusserciliğin son kalıntılarından Althusser sonrası sağ kanat Labourizmin başlangıcına kadar çok uzun bir yolu aşmışlardır. Başkaları da çok farklı siyasal ortamlarda benzer yolculuklar yapmışlardır; birçokları da, sözgelimi İngiliz Komünizminin sınırları içinde kalmışlardır. CPGB (Büyük Britanya Komünist Partisi) içinde sürmekte olan çatışmalar bu eğilimin kanıtıdır.

1970'lerin ortalarında, bu gelişmeleri açıklayabilecek ne gibi olaylar vardı? Açıklamamız gereken şey, yalnızca, genel bir umutsuzluk havası ya da bir sinir bozukluğu değil, belirli yerlerde, yani İngilizce konuşan dünyada ve özellikle de İngiltere'de, belirli biçimde, sosyalizmden kaçıştır. Sosyalizmin "yeniden düşünülmesi"ni gerektiren genel nedenler hakkında belki de yeterince şey söylenmiştir; Miliband, bu nedenleri, şöyle özetliyor:

> "Reel sosyalizm" deneyimi, Çekoslovakya ve Afganistan, Maocu yanılsamaların çöküşü, Kamboçya, Vietnam zaferinin ertesindeki tatsızlık, Avrokomünizm umutlarının sönmesi, geleneksel emekçi ve sosyalist hareketlerin ve partilerin sınırlamalarından duyulan hoşnutsuzluk nedeniyle "yeni toplumsal hareketler"in doğması, işçi sınıfının köklü toplumsal değişiklikler gerçekleştirme yeteneğine olan güvensizliğin gitgide artması ve sonuçta ortaya çıkan "Marksizmin bunalımı". İngiltere için daha özgül bir neden de birçoklarını derinden sarsan "Thatcherizm" olayıdır ve daha da sarsıcısı, bu görüşün seçimleri kazanma yeteneğidir.[7]

Bu son öğe, YHS'nin açıklanması bakımından en dolaysız ve en özgül öğeye işaret ediyor. YHS'nin gelişmesiyle en açık şekilde koşutluk gösteren tarihsel olgu, özellikle İngiltere'de ve Birleşik Devletler'de "Yeni Sağ"ın evrimleşmesidir. Öyleyse, çok genel bir ifadeyle, YHS'nin Yeni Sağ'a bir tepki olduğunu söylemek doğru olabilir; ama tek başına bu açıklama, sorunu yeterince çözmez. Niçin özellikle bu tepkinin gösterildiğini bilme gereksinmemiz ortadan kalkmamıştır. Örneğin, Thatcherizmin ayırıcı özelliği, dünyayı, sermaye ile emek arasındaki sınıfsal karşıtlık açısından algılaması olduğu halde; Thatcher hükümetinin birinci amacı, emek lehine döndüğüne inandığı, sermaye ile emek arasındaki güç dengesini tersine çevirmek olduğu halde; sosyalistler, Thatcherizmin savunduklarına karşı çıkmak, buna uygun kuramlar geliştirmek ve Thatcher yanlılarının yürüttükleri sınıf savaşında diğer tarafı tutarak siyasal tepkilerini göstermek yerine, niçin sınıf politikasının belirleyiciliğini yadsıyarak tepki göstersinler? Sosyalistler, niçin, Thatcherizmin emeğe karşı sınıf savaşını acımasızca sürdürürken sergilediği gerçek pratikten çok, Thatcherizmin ideolojik süslemeleriyle –"otoriter popülizm" denilen tutumuyla– uğraşıp dursunlar?

Her iki eğilim de hemen hemen aynı dönemin ürünü olduğu için, YHS'yi sadece Yeni Sağ'a karşı bir tepki olarak değil de Yeni Sağ'ı doğurmuş olan aynı nedenlere bir tepki olarak görmek belki daha doğru olacaktır. 1968-69'da Avrupa'da yaşanan radikalizm döneminin ardından, özellikle de 1972 ile 1974 yıllarındaki madenci grevlerinden ve Heath Hükümeti'nin yenilgisinden sonra, 1970'lerde art arda patlamalar yapan işçi militanlığının, İngiltere'de Yeni Sağ'ın gelişmesinde doğrudan rol oynadığı, pek kuşku götürmeyen bir gerçektir. Thatcher, "bir daha asla" anlayışıyla ve örgütlü emeğe karşı sınıf savaşını kazanmanın kesin kararlılığıyla açık açık ortaya çıktı. 1978-79'daki "tedirgin kış", yangını daha da körükledi. YHS'nin evrimi de bu militanlık dönemleriyle çakıştı ve işçi sınıfı mücadelesinin tarihindeki bir başka dramatik anda, yani 1984-85'teki madenci grevi sırasında meyvesini verdi. Ve işçi sınıfı militanlığının her önemli olayını, YHS kuramındaki başka gelişmeler izledi.

Öyleyse, işçi sınıfı militanlığının dramatik dönemleriyle sınırları çizilen ve aradaki her patlamayla hızlanan YHS'nin gelişimi ile Batı'daki ve özellikle de İngiltere'deki işçi sınıfı mücadelelerinin yakın tarihi arasında bir ilişki bulunduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Ama tarihsel koordinatlar dikkate alınınca, YHS ve onun işçi sınıfını toplumsal değişme öznesi olarak kabul etmeyişinin, örgütlü emeğin suskunluğu karşısında sosyalistlerin kapıldıkları basit bir umutsuzluğu temsil ettiğini savunmak zor olacaktır.

O halde, işçi sınıfını sosyalist projenin merkezinden kovmaya yönelik kuramsal girişimin, tam da birkaç Avrupa ülkesinde işçilerin yeni bir militanlık sergilemeye başladıkları anda hazırlanıyor olmasının ve özellikle İngiltere'de her ne zaman siyasal sahneye militan işçiler ağırlıklarını koysalar, bu girişimin yeni aşamalar kaydetmesinin yarattığı tuhaf çelişkiyi nasıl açıklamak gerekir? Aslında bu tür militanlık gösterilerinin, işçi sınıfının devrimci potansiyeli konusunda yeni bir kötümserliğin doğmasına yol açtığı, çünkü bu gösterilerin, sosyalizm için belirleyici bir savaşa neden olamadığı söylenerek, bu görünür çelişkiye bir açıklama getirilebilir. Sanki önemli olan tek mücadele, son mücadeleymiş gibi. Aynı zamanda "yeni toplumsal hareketler", örgütlü emeğin yeterince eğilmediği çeşitli sorunları gündeme getirmiştir. Ama göz ardı edilemeyecek başka olası etmenler de vardır; sözgelimi, "söylem", seksenlerin tarzı haline geldiği için, entelektüel modanın kazandığı çekicilik; hatta belki de orta sınıfın işçi sınıfına karşı duyduğu –korku demesek de– bir tür küçümseyici hoşnutsuzluk ve hizmetlerin durmasıyla ortaya çıkan sıkıntıların yarattığı kızgınlık gibi. Kuramda özlemle beklenen militanlık, pratikte pek hoş karşılanmıyor.

Her durumda, YHS'nin özgül tarihsel nedenleri yoruma açık bir konu olarak kalsa da, kuramsal kaynağı apaçık bellidir. Öyleyse, bu akımın öncellerini araştırmaya geçebiliriz.

1 *Alman ideolojisi*, *Collected Works* içinde, New York 1976, cilt 5, sf. 455-7.

2 Agy, sf. *467.*

3 Özelikle bkz. Ralph Miliband, "The New Revisionism in Britain", *New Left Review* 150, Mart-Nisan 1985. Aynca bkz. Ben Fine vd. *Class Politics: An Answer to its Critics*, Londra 1985; bu

yapıtta, “yeni revizyonizm”, “daha yeni sol” olarak adlandırılıyor. Bu yapıt, YHS’yle birtakım önemli yakınlıkları bulunmasına karşın bu araştırmanın dışında tutulan bazı seçkin simaları barındıyor. Bu araştırmanın dışında tutulanların belki de en belirgini, Ernesto Laclau’dan ve “söylem” politikasından çok etkilendiğini kendisi *söyleyen* Stuart Hall’dur. Hall’un kuramsal ifadeleri yeterince muğlaktır; YHS yönündeki hareketlerine ise öyle sık sınırlayıcı açıklamalar ve yalanlamalar getirmiştir ki, onun tam olarak nerede durduğunu anlamak pek kolay değildir. Ama onun, tamamen sınıfa dayalı bir politikanın sakıncaları ve yetersizlikleri üzerinde az çok pragmatik olarak ısrarla durmasına karşın sınıfsal politikanın temel önemini, hatta işçi sınıfının çıkarları ve kapasiteleri ile sosyalist politika arasındaki organik bağları açıktan açığa yadsımadığını söylemek gerekir. (Hall, bir süre önce, Laclau’nun “Authoritarian Populism: A Reply” adlı son çalışmasından uzak durmuştur; *New Left Review 151*, Mayıs-Haziran 1985, s.122.) Thatcher’ı alt etmek için neredeyse sınırsız bir karma sınıfsal ittifakı savunmakta en az diğer seçkin Marksistler kadar ileriye giden Eric Hobsbawm ise oldukça farklı bir olgudur. Hobsbawm, “yeni toplumsal hareketler”e pek az ilgi ya da sempati duymaktadır; siyasal yaklaşımı ise, daha çok, eski Komünist Halk Cephesi stratejileri doğrultusundadır. Dahası, onun, her zamanki anlayışına uygun Marksist kuramsal ortodoks çizgiden uzaklaştığını gösteren hiçbir işaret de yoktur.

4 Perry Anderson, *In the Tracks of Historical Materialism*, Londra 1983, sf. 40-55.

5 Ernesto Laclau ve Chantal Mouffe, *Hegemony and Socialist Strategy: Towards a Radical Democratic Politics*, Londra 1985, sf. 4.

6 Miliband, sf. 6.

7 Miliband, sf. 6-7.

2

YENİ “HAKİKİ” SOSYALİZME YOLCULUK:SINIF MÜCADELESİNİN VE İŞÇİ SINIFININ SAF DIŞI EDİLMESİ

I

Sınıf mücadelesi Marksizmin özüdür. Birbirinden ayrılamayan iki anlamda bu böyledir: Marksizme göre, tarihin dinamiğini açıklayan şey sınıf mücadelesidir ve devrim sürecinin son hedefi, sınıf mücadelesinin öteki yüzü ya da sonuç ürünü olan sınıfların ortadan kaldırılmasıdır. Kapitalist toplumda işçi sınıfının Marksizm açısından taşıdığı özel önem, kendi sınıfsal çıkarlarının gereği olarak ve kendi koşulları sayesinde, sınıf olgusunu ortadan kaldırabilecek biricik sınıf olmasıdır. Bu tarih görüşünün ve bu devrimci hedefin oluşturduğu ayrılmaz birlik, Marksizmi diğer toplumsal dönüşüm anlayışlarından ayıran başlıca özelliktir ve bu birlik olmaksızın Marksizm olamaz. Bu önermeler, söz edilmeye bile değmeyecek kadar açık görünebilir; ama yine de, Marksizmin 20. yüzyıldaki tarihinin, bu ilkelerden yavaş yavaş uzaklaşmaya tanıklık ettiği ileri sürülebilir. Marksizmin perspektifleri, gitgide daha çok iktidar mücadelesinin güdümüne girmiştir. Başlangıçta Marksizm, siyasal iktidarın elde edilmesini, sınıfları ortadan kaldırma mücadelesinin bir yönü ya da bir aracı olarak kavradığı halde, sınıf mücadelesi, gitgide, siyasal iktidara ulaşmanın

bir aracı gibi görülmeye başlanmıştır –hatta bazen, birincil ya da temel bir araç bile sayılmamıştır.

Marksist gelenekteki değişiklikler, “demokratik” yolla ya da seçim yoluyla iktidarı kazanmayı değil de bir makam elde etmeyi açık amaç olarak benimseyen hareketlerle sınırlı kalmamıştır. Başkaldırma eylemini, iktidar mücadelesi için mümkün, hatta gerekli bir yol olarak kabul eden devrimci hareketlerde de önemli sapmalar meydana gelmiştir. 20. yüzyılda –Rusya’da ve Çin’de– gerçekleşen büyük devrim hareketlerinin, tarihsel koşullar nedeniyle, iktidar mücadelesini ön plana çıkarmak, hatta bir bakıma, özellikle de Çin örneğinde, başlıca mücadele özneleri olarak “halkı” ya da “kitleler”i işçi sınıfının önüne koymak zorunda kaldıkları söylenebilir. Sözü edilen olgularda, böylesi gelişmeleri belirleyen etmen, iktidarı ele geçirmenin, sırt çevrilemeyecek bir fırsattan yararlanmanın, üstelik de bunu büyük ve gelişmiş bir işçi sınıfı olmadan yapmanın ivedi bir gereklilik halini almasıdır. Ama “halk mücadelesi” ve iktidar yarışının önceliği ilkeleri, ileri kapitalist ülkelerde çok farklı koşullardan köklenmiş ve çok farklı sonuçlar doğurmuştur. Bu ülkelerde, iktidar mücadelesi, gitgide, seçim yarışması anlamına gelmeye başlamıştır; işçi sınıfı da büyük, hatta çoğunlukta olmasına karşın, “halk” ya da “kitleler”, esas olarak sömürülen sınıfların, özellikle de işçilerin ve köylülerin ittifakı olmaktan çıkmıştır. İttifakın başlıca ölçütü oy oranı haline gelmiştir; “halk” ittifakını oluşturan öğelerin, sınıfları ortadan kaldırmayı, hatta daha özgül olarak, kapitalist sömürüye son vermeyi hedefleyip hedeflemedikleri ve bu hedeflere ulaşmak için stratejik toplumsal güce sahip olup olmadıkları pek umursanmaz olmuştur. Bu tutum, devrimcilikten çok uzaklaşan, sınıf mücadelesini ve işçi sınıfını Marksizmin merkezinden tamamen atmaya çok daha elverişli olan sonuçlar doğurmuştur.

Bu tarihsel gelişmeler, Marksist kuramı derinden etkilemiştir. Kuram, tarihsel değişikliğin karmaşık süreçlerinden ve siyasal mücadelenin uzlaşmalarından geçilirken yol gösterici olabilirdi; sınıf mücadelesinin ve bu mücadelenin nihai amacının ışığı altında bu süreçleri aydınlatmak, sınıfsal yapıdaki değişiklikleri ve özellikle de işçi sınıfı içinde yeni

oluşumların gelişimini çözümlemek, devrimci hedefi hiç gözden kaybetmeden yeni mücadele biçimlerinin temelini kurmak için bir araç olabilirdi. Oysa Marksist kuram, pratiğe ilişkin konularla uğraşmaya başladığı zaman, gerek devrimci eylem biçimine gerekse seçim ittifakı biçimine bürünerek, siyasal iktidar yarışının ivedi gereklerine kendini gitgide daha çok uyarlamıştır.

Batı Marksizminde daha yakın zamanlarda meydana gelen büyük gelişmelerle, kuram, birçok bakımdan, Avrokomünist stratejinin ve özellikle de bu akım tarafından benimsenen seçime yönelik “halk ittifakları” stratejisinin ifadesi haline gelmiştir. Avrokomünizm, bugün de nihai hedef olarak sosyalizmi kurmayı amaçladığı, sömürüsüz bir sınıfsız toplumu öngördüğü halde, artık bu hedef, bütün devrimci değişiklik sürecini aydınlatıcı bir görüntü vermiyor. Onun yerine, siyasal stratejinin ivedi gerekleriyle ve siyasal mevki elde etme amaçlarıyla bu süreç bulandırılıyor. Bu nedenle, sözgelimi Marksist kuram, artık yoluna dikilen kapitalist mistifikasyonları dağıtarak işçi sınıfının birliğini güçlendirecek şekilde düzenlenmiş gibi görünmüyor. Bunun yerine, şimdi anlatacaklarımızdan anlaşılacağı gibi, bu mistifikasyonlar pratikte post-Marksist sınıf kuramıyla bütünleştirilmiştir; söz konusu kuram, bugün büyük ölçüde, sınıf oluşumu sürecini ya da sınıf mücadesinin yolunu aydınlatmaya değil, siyasal güç ya da daha doğrusu, kamu görevi elde etmek amacıyla şu andaki sınıflar içinde ve arasında ittifak zemini kurmaya adanmıştır.

Devrimci projenin bu şekilde yeniden tanımlanması, başka doğrultulardan da kaynaklanan bir eğilimi pekiştirmiştir; bu eğilim, işçi sınıfının, Marksist kuramın ve pratiğin merkezinden uzaklaştırılmasıdır. Bu uzaklaştırmayı, ister iktidar mücadelesinin ivedi gerekleri, ister Batı’da işçi sınıfının devrimci olmaması karşısında düşülen umutsuzluk, isterse sadece tutucu ve antidemokratik dürtüler belirlemiş olsun, devrimci seçenekler bulma arayışı, çağdaş sosyalizmin ayırıcı özelliği olmuştur. Nedenleri ne olursa olsun bu eğilim, gerek Marksizmin gerekse devrimci sürece ilişkin bütün Marksist anlayışın yeniden formüle edilmesini de beraberinde

getirsin ya da getirmesin, işçi sınıfını yerinden etmek için sosyalist projenin hem araçlarını hem de amaçlarını mutlaka ve yeniden tanımlamak gerekir.

Devrimci sosyalizm, geleneksel olarak, işçi sınıfını ve onun mücadelelerini toplumsal dönüşümün ve sosyalizmin inşasının tam merkezine yerleştirir; bunu yaparken, sadece inançla hareket etmeyip, toplumsal ilişkilere ve iktidara ilişkin kapsamlı bir çözümlemeden çıkan sonucu esas alır. İlk olarak, bu sonuç, üretim ilişkilerini toplumsal yaşamın merkezine koyan ve bu ilişkilerin sömürüye dayalı karakterini, toplumsal ve siyasal tahakkümün kökeni sayan tarihsel/maddeci ilkeden doğmuştur. İşçi sınıfının potansiyel olarak devrimci sınıf olduğu önermesi, metafizik bir soyutlama değil, bu maddeci ilkelerin bir uzantısıdır. İnsanın toplumsal yaşamında üretimin ve sömürünün temel önemi, kapitalist toplumda üretimin ve sömürünün özel niteliği kabul edilince, bunu şu önermeler takip eder: 1) İşçi sınıfı, sosyalizme geçişin sağlanmasında en dolaysız nesnel çıkarı olan toplumsal gruptur; 2) İşçi sınıfı, baskının en temel ve en belirleyici biçimine –elbette tek biçimine değil– doğrudan doğruya hedef olduğu için, başka sınıflara baskı uygulamakta hiçbir çıkarı bulunmayan bir sınıf olduğu için, kendini özgürleştirme mücadelesi verirken bütün insanların özgürleşmesi için gerekli koşulları yaratabilir; 3) Sömüren sınıflarla sömürülen sınıflar arasında, baskı yapısının özünü oluşturan temel ve kesinlikle çözümsüz bir karşıtlık bulunduğu için, sınıf mücadelesi, bu özgürleştirici dönüşümün başlıca lokomotifi olmalıdır; 4) İşçi sınıfı, devrimci bir kuvvet haline gelebilmesi için gerekli stratejik toplumsal güce sahip olan tek toplumsal sınıftır. Emeğin yaratıcı gücünden siyasal devlet gücüne kadar insan uğraşısının her düzeyinde *iktidarın yabancılaşmasına son vermeyi* (disalienation) amaçlayan özgürleştirici bir görüş, bu çözümlemenin esasıdır.

İşçi sınıfını, sosyalizm mücadelesindeki konumundan uzaklaştırmak, ya büyük bir stratejik hata yapmak ya da toplumsal ilişkiler ve iktidar hakkındaki bu çözümlemeye karşı çıkarak, en azından üstü örtülü bir biçimde, sosyalizmin sunduğu kurtuluşun niteliğini yeniden tanımlamak demektir. Ama işçi sınıfını başta gelen devrim öznesi olarak kabul eden

geleneksel görüşün karşısına, kapitalist toplumda toplumsal güce ve çıkara ilişkin alternatif bir çözümlemenin hiçbir zaman etkili şekilde çıkarılmamış olması anlamlıdır. Elbette bu durum, birçoklarının, işçi sınıfının devrimci potansiyelinden kuşkuya düştükleri ve onun yerine başka devrimci özneleri, sözgelimi öğrencileri, kadınları, alternatif "yaşam tarzları"nın uygulayıcılarını ve şu ya da bu türden halk ittifaklarını, daha yakınlarda ise "yeni toplumsal hareketler"i önerdikleri gerçeğini ortadan kaldırmaz. Ne var ki, bu alternatiflerin hiçbiri, kapitalizmi oluşturan toplumsal güçlere ve kapitalizmin belirleyici stratejik hedeflerine ilişkin sistemli bir yeniden değerlendirmeyle desteklenmemiştir. Bu alternatif görüşlerin tipik tarzı, iradeci ütopya ya da umutsuzluk ifadesidir veya çoğu kez olduğu gibi, her ikisidir: Bir dönüşüm süreci için hiçbir gerçek umut olmadan dönüşüme uğramış bir toplum hayali.

İşçi sınıfına ilişkin geleneksel Marksist görüşe yöneltilen çok bilinen bir eleştiri, şimdiye kadar ortaya atılan bu alternatif anlayışların stratejik iflasını belgelemek bakımından önemlidir ve kısaca ele alınmaya değer. Andre Gorz'un *Elveda Proletarya* adlı kitabı, hem ütopyacı bir anlayıştır hem de umutsuzluk ifadesidir. Gorz'un çıkış noktası olan temel önermeye göre, toplumun geleceği çalışmanın ortadan kaldırılmasında yattığı için, sosyalist projenin hedefi, çalışmanın nasıl ortadan kaldırılacağını –örneğin, kitlesel işsizliğin azaltılma şeklinde mi, yoksa "zamanın özgürleştirilmesi"yle sağlanan kurtuluş şeklinde mi ortadan kaldırılacağını– belirlemek olmalıdır. Gorz'un önerdiği amaç, "iki ayrı alandan oluşan süreksiz bir toplumsal mekânın yaratılmasıdır:[8] Öncelikli gereksinmelerin giderilmesi için zorunlu olan maddi üretimin gereklerinin oluşturduğu gereksinme alanı –hiçbir zaman tam olarak kaçınılamayan bir alan– ve zorunlu toplumsal üretimin getirdiği kısıtlamaların dışındaki özgürlük alanı, yani genişletilmesi ve ister istemez "özerk olmayan" nitelikteki maddi üretim alanına egemen olması gereken bir özerklik alanı. İşçi sınıfı, bizzat niteliği gereği, bu dönüşümü sağlayacak özne olamaz, çünkü çalışmanın ortadan kaldırılması, bu sınıfın hedefi olamaz. Kapitalizmin "var ettiği"[9] bir

sınıf olan işçi sınıfı, kendisini işiyle ve sermayenin üretimci mantığıyla özdeşleştirir. İşçi sınıfı sermayenin bir *kopyası*dır; “sermayenin rasyonelliğini sağlamaktan başka bir işlev görmeyen yürürlükteki üretici güçlere, çıkarlarıyla, yetenekleriyle ve becerileriyle işlerlik sağlayan” bir sınıftır. Ayrıca, bizzat emek sürecinin biçimi ve yapısı nedeniyle gücü parçalanmış olan bir sınıftır. Bu yüzden, dönüşümü sağlayacak itici güç, “kapitalist üretim ilişkilerinin damgasını taşımayan işçi dışı öğelerden kurulu sınıf dışı bir grup”tan[10] kaynaklanmak zorundadır; çalışmayı, yaşamın boşa harcanmasına neden olan, “dışarıdan dayatılmış bir yükümlülük” olarak algıladıkları için, işçileri ve işi, kendilerine mal etmek yerine, ortadan kaldırma”yı[11] amaç edinebilen insanlardan oluşan bir topluluktur bu. Bu grup, sistemin somut ya da potansiyel olarak işsiz bıraktığı ya da yeterli iş vermediği bütün insanları, çağdaş toplumsal üretimin bütün “fazlalıklar”ını kapsar; belki, çevre ve kadın hareketleri gibi “yeni toplumsal hareketler” ile bu grup arasında ittifak da bulunabilir.

Çağdaş kapitalizmdeki emek süreci ve bu sürecin işçi sınıfına olan etkileri konusunda Gorz’un yaptığı çözümlemeyle ilgili olarak sayısız soru sorulabilir. Burada, belirleyici bir nokta ön plana çıkıyor: Gorz’un bütün savı, tersyüz edilmiş bir tür teknolojizme, *emek süreci* fetişizmine ve bir üretim tarzının özünü, üretim ilişkilerinde, yani *sömürünün* özgül biçiminde değil de teknik bir süreç olan çalışma sürecinde arama eğilimine dayanıyor. Göreceğimiz gibi, bu, Gorz’un, Poulantzas gibi post-Althusser’ci kuramcılarla paylaştığı bir şeydir. Her ikisinde de, *sınıf*ı sömürü ilişkileri açısından değil de, daha çok, teknik çalışma süreci açısından tanımlama eğilimi, son derece kısıtlayıcı bir “işçi sınıfı” anlayışının açıklanmasına yardımcı olabilir; bu anlayış, yalnızca el emeğiyle çalışan sanayi işçilerini kapsıyormuş gibi görünüyor. Bu eğilim, Gorz’un işçi sınıfına ve onun devrimci potansiyeline ilişkin algısını da etkiliyor; çünkü Gorz’un yorumuna göre, sömürü deneyimi, uzlaşmaz karşıtlık içindeki üretim ilişkileri deneyimi ve bu ilişkiler çevresinde dönen mücadele deneyimi –yani, sınıf ve sınıf mücadelesi deneyimi– işçi sınıf bilincinin oluşumunda

pek az rol oynar; göründüğü kadarıyla bu bilinç, bütünüyle, teknik çalışma süreci tarafından şekillendirilir ve soğurulur. Hiç kuşkusuz, işçi sınıfının yapısında, ciddi olarak dikkate alınması gereken önemli değişiklikler olmuştur. Ama Gorz, bunları aydınlatmak için pek az çaba gösteriyor; çünkü onun işçi sınıfı ve yetersizlikleri hakkındaki tanımı, sonuç olarak, tarihsel ya da toplumbilimsel değil, metafizik bir tanımdır ve bu tanım, sömürülen bir sınıf olarak işçi sınıfının çıkarlarıyla, deneyimleriyle, mücadeleleriyle çok az ilişkilidir.

Gorz'un ütopyacı görüşü hakkında da sorular sorulabilir. Ama bizim bakış açımızdan önemli olan şey, sadece, Gorz'un ütopyasının hoşa gitmeyen şu ya da bu karakteristiği değil, dönüşüm sürecinde hiçbir dayanağı bulunmayan bir ütopya olması gerçeğidir ve aslında, kesin olarak umutsuzluğa dayanan bir görüş olmasıdır. (Gorz'un ütopya yorumunun, bir sabah uyanan yurttaşların dünyayı dönüşüme uğramış halde bulmalarıyla başlaması bir rastlantı değildir.) Son çözümlemede, Gorz, işçi sınıfının yerine hiçbir devrimci özne önermiyor. Öyle anlaşılıyor ki, "işçi dışı öğelerden kurulu sınıf dışı grup", yeni bir toplumun "taslağı" gibi görünen bu yeni lümpen proletarya, ancak ilke olarak, kanı olarak, belki de metafizik olarak böyle bir umut vaat ediyor; bu grup, Gorz'un da tanıklık ettiği gibi, hiçbir stratejik toplumsal güce ve hiçbir eylem olanağına sahip değildir. Sonuç olarak baş başa kaldığımız şey, kapitalist bozkırın kuşattığı bir adada "sistem"e karşı tanıklık eden "karşı kültür"ün bayatlamış anlayışından başka bir şey değildir. Bu, çeşitli şekillerde önerilen örnekleme yoluyla, John Stuart Mill'in ahmak "sosyalizmi"nden, (burjuva babaları ara sıra evden para gönderirken) komünal pencere önlerinde ot yetiştiren burjuva çiçek çocukların dumanlı hülyalarına (ortak hülyalarına?) doğru olan bir devrimdir.

Solun hedefi –sınıfların ve sömürünün ortadan kaldırılması olarak değil de– çalışmanın ortadan kaldırılması olarak algılansaydı bile, kapitalizmin ve kapitalist sömürünün yok edilmesi ve onun yerine çalışmanın ne şekilde ortadan kaldırılacağını belirleyecek olan sosyalizmin ikame edilmesi gerekirdi. Diğer alternatif anlayışlar gibi, Gorz'un da işçi sınıfını dönüşüm

öznesi olarak kabul etmemesi, dönüşüm *gereğini*, kapitalizmi yıkma gereğini atlama isteğine dayanıyor; Gorz'un savında önemli olan şey işte budur. Bu istek, bir kuruntu (ya da umarsızlık?) anıtıdır; Gorz'un ütopyasının yoluna dikilen güç ve çıkar yapısının çevresinden dolaşarak kapitalizm engelini aşmaya yönelik dev bir sıçramadır. O engeli geçme aracı olarak işçi sınıfının yerini alacak tutarlı ve akla yatkın bir seçenek henüz ortaya konulmamıştır. Gorz için bile, son çözümlemede şöyle bir soru söz konusu değildir: Başka kim toplumu dönüştürebilir? Gorz bize açık açık söylüyor: İşçi sınıfı değilse, hiç kimse. Öyleyse, soru şudur: Devrimci bir dönüşümü gerçekleştirmede işçi sınıfının şimdiye değin uğradığı başarısızlık kesin, aşılmaz ve bu sınıfın doğasından kaynaklanan bir şey midir? Gorz'un umutsuzluğuna gerekçe gösterdiği nedenler – sömürülen bir sınıf olarak işçi sınıfının deneyimlerini, çıkarlarını ve mücadelelerini bu sınıftan esirgeyen hemen hemen metafizik teknolojizme dayalı nedenler– inandırıcı değildir. Halk ittifaklarına ilişkin Avrokomünist öğretide ima edilen öneriler dahil olmak üzere, devrimci seçenekler için getirilen öteki öneriler hakkında da hemen hemen aynı şeyler söylenebilir.

II

Son yıllarda Batı Marksizminde tek başına en etkili olan okul, temel esinini Louis Althusser'den alan bir kuramsal akımdır. Perry Anderson'ın saptamasına göre, Althusser'in getirdiği yenilikler, hem "Batı'da kitlesel devrimci pratiğin yetersizliği" hem de Stalinizmin baskıları nedeniyle "Marksist kuram ve kitlesel pratik arasındaki siyasal birliğin koparılması" yönünde Batı Marksizminin benimsediği genel eğilim kapsamında yer alıyor.[12] Kuramsal biçime ilişkin sorunlar, siyasal öze sahip konuların yerini alırken, Althusser'in öteki Batılı Marksistlerle paylaştığı "saplantılı yöntemciliğin" nedeni budur; Batı'da geri çekilen bir sosyalizm karşısında "burjuva düşüncesi yeniden görece bir canlılık ve üstünlük kazanırken",[13] Marksizm öncesi felsefenin, en çok idealist biçimleriyle (Althusser örneğinde, özellikle de Spinoza felsefesinin)[14] Marksizmle "geriye dönük

olarak kaynaştırılması"nın ve burjuva kültürüne gösterilen aşın ilginin nedeni budur; Althusser'in muğlak dilinin nedeni de budur. Althusser'in kuramsal akademizmi, FKP içindeki etkin siyasal çalışmalarıyla bir türlü uyuşmamıştır ve onun kuramıyla pratiği arasındaki bağlantının gerçek niteliği, yoğun tartışmalara konu olmuştur. Siyasal pratiği, özellikle de devrimci pratiği, tarihte *öznelerin* varlığını kabul etmeyen bir kuramla birleştirme girişimlerinde, her zaman belli bir tutarsızlık vardır. Althusser'in öğrencilerinin ve izleyicilerinin kuramsal çalışmaları, birkaç istisna dışında, skolastik soyutlamacılığa, "saplantılı yöntemciliğe", felsefi idealizme ve dil muğlaklığına hemen hemen aynı ölçüde yatkındır, ama bu çalışmaların gelişimi, altmışlı ve yetmişli yıllarda Batı'da var olan siyasal hareketlerle, hele hele Avrokomünizmin değişen programlarıyla çok daha açık ve somut olarak bağlantılı olmuştur.

Avrokomünistler, hedeflerinin, sosyal demokrasiden farklı olarak, sadece kapitalizmi idare etmek değil fakat onu dönüştürmek ve sosyalizmi kurmak olduğunu ısrarla belirtiyorlar. Bu hedefe varmak için çizdikleri strateji ise, esas olarak, burjuva demokratik biçimleri kullanıp genişletmek, burjuva demokrasisinin hukuksal ve siyasal çerçevesi içinde anayasal yoldan sosyalizmi kurmaktır. Avrokomünist kuramcılar, burjuva demokratik devleti, halk mücadelelerinin sızamayacağı ve yalnızca dışarıdan, yani alternatif siyasal kurumlardaki bir muhalefet üssünden yöneltilecek saldırıyla yıkılabilecek bir kurum olarak ele alan stratejileri, genellikle reddediyorlar. Bu nedenle, Avrokomünist partiler, kendilerini, hem "mücadele partileri" hem de "hükümet partileri" olarak lanse ediyorlar; seçim zaferleri kazanarak, burjuva demokratik devletin içine girebileceklerini, bu devleti dönüştürebileceklerini ve sosyalizmin koşullarını yerleştirebileceklerini belirtiyorlar. Daha özel olarak, bunların stratejisi şu kanıya dayanıyor: Kapitalizmin "tekelci evresi"nde, sömürenlerle sömürülenler, sermayeyle emek arasındaki eski sınıfsal karşıtlığın yanı sıra, yeni bir karşıtlık doğmuş ve hatta eşit güce ulaşmıştır. "Tekelci devlet kapitalizmi"nde, devletin birleştirip örgütlediği tekelci güçler ile "halk" ya da "halk kitleleri" arasında yeni bir karşıtlık doğmuştur.

Avrokomünist stratejinin son derece önemli, aslında belirleyici ilkesi, sınıflararası bir ittifak olan "halk ittifakı"dır; bu ittifakın dayandırıldığı varsayıma göre, yalnızca geleneksel işçi sınıfı değil, küçük burjuvazi ve hatta burjuvazinin bazı öğeleri de dahil olmak üzere, nüfusun önemlice bir çoğunluğu sosyalizm davasına kazanılabilir. Sosyalizme "barışçı ve demokratik" geçişi mümkün kılan da işte bu yeni gerçekliktir. Bu nedenle, komünist partiler, "sekter" bir anlamda *işçi sınıfı* partileri olamazlar: Başka partilerle ya da gruplarla kurulacak ittifaklara kendilerini açmakla ya da bunlara ödünler vermekle de yetinemezler. Doğrudan doğruya kendileri, "halk"ın çoğul çıkarlarını temsil etmek zorundadırlar.

O halde, Avrokomünizmin genel stratejisinin, üstü örtülü de olsa, sermayeyle emek arasındaki dolaysız karşıtlıktan başka bir çatışma ve sınıf mücadelesinden başka bir itici güç üzerine kurulduğu anlaşılıyor. Bu stratejinin birinci amacı, "tekelci devlet kapitalizmi"ne karşı "halk" güçlerini bir araya getirmek, mümkün olan en geniş yığınsal ittifakı yaratmak ve sonra da bir tür sosyalizmin aşama aşama inşasını sağlayabilecek "ileri demokrasi"yi, bu halk ittifakına dayanarak kurmaktır. Hareketin itici gücü, sermaye ile emek arasındaki gerginlik değildir; gerçekte, bu stratejinin, sermaye ile emek arasında bir sürtüşmeden kaçınma gereğini –ve imkânını– çıkış noktası olarak aldığı görülüyor. Strateji, antikapitalist amaçlara yönelik olduğu sürece, salt doğrudan sermaye tarafından sömürülenlerin çıkarlarıyla yönlendirilemez; ittifakın farklı öğelerinin tekelci kapitalizme karşı takındıkları, çeşitli ve çoğu kez çelişkili tavırlara göre yönlendirilmelidir. Öyleyse, bu hareketin, öncelikle ve özel olarak sosyalist hedefler peşinde koşmasının gerekmediği, gerçekte bu hedeflerin peşinde koşamayacağı ileri sürülebilir.

Bu nedenle, Avrokomünizmin önerdiği sınıflararası ittifak doktrini, salt bir seçim stratejisi değil, onu aşan bir şeydir. Tarihsel dönüşümün kaynağı hakkındaki belirli bir yargıyı ifade ediyor. Önceleri işçi sınıfına yüklenen tarihsel rolü başka sınıflara yayma anlayışını yorumlamanın iki yolu vardır. Birinci yol; kapitalist devleti "demokratikleştirme" imkânı konusunda Avrokomünizmin *iyimserliğini* vurgulamak, öteki yol ise, işçi sınıfının

devrimci potansiyeli konusunda kapıldığı *kötümserliği* vurgulamaktır. İddiaları ne denli iyimser olursa olsun, Avrokomünist stratejinin, genelde Batı Marksizminin kuramını ve pratiğini derinlemesine biçimlendirmiş olan aynı tarihsel gerçeklik üzerine kurulduğundan pek kuşku duyulamaz; söz konusu gerçeklik, işçi sınıfının devrimci politikadan uzak durmasıdır. Avrokomünist çözümün, Halk Cephesi deneyimlerinden derinlemesine etkilendiğini de eklemek gerekir. Bu siyasal stratejide, salt işçi sınıfı konusundaki kötümserlikten öte bir şeylerin bulunması da mümkündür. Sözgelimi, sadece burjuva demokratik biçimleri genişleterek, doğrudan konsey demokrasisi sistemine karşı temsili kurumları çoğaltarak kapitalist devleti dönüşüme uğratma stratejisi, halkın gücü konusunda daha derin bir ilgisizliği ya da kuşkuyu yansıtabilir.[15] Halk ittifakları doktrini nasıl kavranırsa kavransın ve nasıl açıklanırsa açıklansın, sonuç aynıdır: Bu doktrin, işçi sınıfının, devrimci değişiklik öznesi olarak sahip olduğu ayrıcalıklı rolü elinden alır ve toplumsal dönüşümün ana lokomotifi olan sınıf mücadelesinin işlevini azaltır.

Avrokomünizmin özü budur. Sadece Avrokomünizmi sosyal demokrasiyle eşitleyerek konunun can alıcı noktasına ulaşmak olanaksızdır. Avrokomünistlerin, kapitalizmi idare etmeyi *(manage)* değil, dönüştürmeyi amaçladıkları yolundaki açıklamalarını bir yana itmenin hiçbir yararı yoktur. Bunu yapmak, Avrokomünizmin gerçek savından kaçınmak demektir. Sorun, sadece *araçlar*ın seçimine de –devrimci başkaldırı ile anayasacılık, seçim politikası ve burjuva demokratik kurumların genişletilmesi arasındaki bir seçime de– indirgenemez. Belirleyici soru, devrimci değişikliğin kaynağı ve öznesiyle ilgilidir. Eninde sonunda, sosyalist stratejinin yalnızca araçlarını değil, amaçlarını da bu soru belirliyor; çünkü sosyalist dönüşümün itici gücünü saptamak, aynı zamanda, bizzat sosyalizmin karakterini, sınırlarını ve insanın kurtuluşu yönündeki vaadini tanımlamak anlamına da gelir.

III

Avrokomünist doktrinin iki yönü, post-Althusserci kuramda en belirgin haliyle ifade edilmiştir: Burjuva demokratik biçimlerin genişletilmesi yoluyla sosyalizme geçiş anlayışı ve daha esas olarak, sınıflararası "halk" ittifakı doktrini. Dolayısıyla, bu Marksizmin getirdiği başlıca yenilikler, *devlet* kuramında ve *sınıf* kuramında gerçekleşmiştir; bu kuramlarda, *ideoloji* sorunu gitgide ağırlıklı bir rol yüklenmiştir. Süreç içinde, genel olarak Marksist kuramsal ilkeler, esaslı şekilde yeniden formüle edilmiştir. Son çözümlemede, sınıflararası ittifaklar doktrini ve Avrokomünizmin siyasal stratejisi, hem bizzat *sınıf*ın hem de sınıfa ve sınıf mücadelesine ilişkin geleneksel Marksist kurama temel olan tüm kavramsal yapının yeniden tanımlanması gibi hiç de azımsanamayacak bir taleple ortaya çıkmıştır; tarihsel öznenin yeniden tanımlanmasını, üretim ilişkilerinin ve sömürünün toplumsal yapının merkezinden ve sürecinden uzaklaştırılmasını ve daha pek çok şeyi gerektirmiştir; bunu rahatça ileri sürebiliriz. Özellikle, politikanın ve sonra da ideolojinin yalnızca özerkliğini değil *egemenliğini* da sağlayarak Marksist "ekonomizm"den kopma yönünde gitgide güçlenen bir eğilim olmuştur. Devlete ve sınıfa ilişkin Marksist kuramların, post-Althussercilerin elinde uğradığı başlıca değişikliklerden bazılarını irdelediğimiz zaman, halk ittifakları ve "demokratikleşme" stratejisinin sürdürülmesinde bu kuramsal araçların yüklendiği işlev açıklık kazanacaktır.

Ama politikanın ve ideolojinin özerk ve egemen olduğu yolundaki görüşün kökleri, Maoculuğa kadar uzanmaktadır; yeni "hakiki" sosyalistlerimizden birçoğunun, Maoculuktan Avrokomünizme ve daha öteye uzanan yolu Althusser'in yardımıyla kolayca aşmalarının nedenini bu durum açıklayabilir. Bu yolculuğun mantığını ve bu mantığı ifade eden muğlak demokrasi ve halk mücadelesi anlayışını kavramak için, Maocu "Kültür Devrimi", "kitle çizgisi" ve antiekonomizm doktrinlerinin, Avrupa Solu'ndaki birçok kişiye, özellikle de öğrencilere çekici gelen yönleri hakkında bir şeyler söylemek gerekiyor; söylenecek şeyler, bu doktrinlerin Çin'den alınıp Batı Avrupa'nın çok farklı koşullarına aktarılamayacağını açıklayacak niteliktedir.

Çin halkının “geriliği” ve işçi sınıfının gelişmemişliği karşısında, ÇKP, devrimi *sınıf* mücadelesinden çeşitli şekillerde koparararak, uygun devrim koşulları –yani *sınıfsal* koşullar– olmadan da “ büyük ileri sıçramalar” yapılabileceğini öne sürdü. Dönüştürücü güç olarak *sınıf*ın yerini *kitleler*in –işçilerden ve köylülerden oluşan hemen hemen ayrımlaşmamış bir kitlenin– almasından başka, “ekonomizm”in reddedilmesi, özgül olarak, üretim ilişkilerinin ve sınıfın maddi koşullarının, devrim olanaklarının belirlenmesinde pek önemli sayılmayabileceği anlamına geliyordu. Siyasal eylemi ve ideolojiyi, maddi koşullardan ve sınıftan büyük ölçüde özerk şeyler olarak kavrama, devrim zeminini büyük ölçüde özerk olan siyasal ve kültürel mücadelelere kaydırma olanağı yaratılmıştı. Daha sonraki Kültür Devrimi, bu görüşe ve siyasal eylem ile ideolojik mücadelenin böyle özerkleştirilmesinin kaçınılmaz sonucu olan aşırı iradeciliğe son ve kesin ifadesini kazandırdı.

Bu devrim anlayışı, kitlelerle ve demokrasiyle muğlak bir ilişkiyi de ister istemez beraberinde getirdi. Bir yandan, halkın kitlesel katılımının gerekli olduğu ısrarla vurgulandı; öte yandan da, Maocu devrim zorunlu olarak parti kadrolarınca yürütüldü. Bu kadroların gözünde, halk katılımı, demokratik halk örgütlenmesini ifade etmekten çok, kitlelerle “temasta bulunma”yı ve onlardan yayılan fikirleri, görüşleri “hammadde” olarak kullanıp “kitle çizgisi”ni kurmayı ifade ediyordu. Devrim, kendi sınıfsal çıkarlarının yönlendirdiği ve birleştirdiği bir sınıfın mücadelesinden dolaysız şekilde doğan bir şey olarak kavranmaz olmuştu. Devrimin halk tabanını, kendine ait bir kimliği, çıkarları ve mücadeleleri olan bir sınıf değil, onun yerine, parti tarafından işe koşulacak olan ve birliğini, doğrultusunu, hatta kimliğini özerk parti kadrolarından alan aşağı yukarı şekilsiz bir kitle oluşturuyordu. (“Halk” ya da “kitleler” ne gibi bir kimliğe sahiptir? Bunların “kendi adlarına” yapacakları bir devrimin içeriği nasıl olur?) Normal parti aygıtının da bir kenara atıldığı daha sonraki “Kültür Devrimi”nde, siyasal ve ideolojik eylemin özerkleştirilmesi, en uç noktaya vardırıldı.

Özellikle öğrenciler ve aydınlar tarafından benimsenen bu ilkelerin, Batı'nın ilerlemiş kapitalist ülkelerine aktarılması, kuşkusuz hiç de kolay bir iş değildi ve önemli uyarlamaların yapılmasını gerektiriyordu, çünkü Çin'deki aydınların pek de ideal olmayan koşulları bir yana, Batı'da uzun mücadele tarihleri olan çok gelişmiş ve büyük işçi sınıfları vardı. Yine de, demokratik ve antidemokratik öğeleri çok ince bir sis perdesi ardında birleştiren bu devrim görüşünün çekici gelen yönlerini görmek zor değildir. Maocu doktrin, kitlelelerle temasa verdiği önemle, bürokratik kemikleşmeye yönelttiği saldırıyla, kitle çizgisiyle ve Kültür Devrimi'yle, bir yandan, en derin devlet karşıtı ve demokratik tepkilere yanıt veriyormuş gibi görünüyordu. Öte yandan, (Çin'deki gerçek sonuçları ne olursa olsun) bu doktrin, sınıfsızlaştırılmış aydınları devrimin yörüngesine bağlamadan bunu yapıyormuş gibi yorumlanabiliyordu. Devrimin sınıf mücadelesinden koparılması, ideolojik ve kültürel mücadelelerin özerkleştirilmesi; halkın devrimci bilinci olmaları, halk mücadelelerinin yol gösterici ışığı olarak özgül sınıfsal tepkilerin ve çıkarların yerini almaları için aydınlara çıkarılan bir çağrı gibi yorumlanabiliyordu. Ne de olsa, aydınların önderlik edebilecekleri bir devrim türü varsa, bunun elbette "kültürel" bir devrim olması gerekir.

İleri kapitalizm bağlamında marjinal ve tutarsız bir olgu olmaktan öteye asla geçemeyen Maoizm, bu yabancı toprakta uzun süre yaşamadı; ama kültürel devrim, siyasal ve özellikle de ideolojik mücadelelerin özerkliği, hele hele mücadele zemininin *sınıftan halk kitlelerine* kaydırılması gibi temalar, Batı'nın ortamına daha uygun biçimlerde yaşamaya devam etti. Bu doktrinlere bağlılığından dolayı Maoizmin çekiciliğine kapılanların hiç değilse bazıları, Avrokomünizmde akla yatkın bir seçenek bulmuş gibi görünüyorlar; bu, hem demokrasi ya da halk katılımı vaadinde bulunan hem de seçkin parti kadrolarına ve sınıfsızlaştırılmış aydınlara özel bir yer veren, Stalinizme karşıt bir seçenektir. Özellikle, burada da, *sınıfın* yerine gitgide daha esnek "halk kitleleri" konuluyordu, ama elbette çok farklı bir biçimde. Yine burada da, siyasal ve ideolojik mücadeleler, maddi ilişkilerden ve sınıftan az çok özerk hale getiriliyordu. Avrokomünist doktrinleri açıklamak

için Maocu etkilerden medet ummak elbette gerekmez. Avrupa Komünizmi'nin destek alabileceği kendi gelenekleri vardır ve sınıflararası ittifaklardan oluşan Halk Cephesi'nin mirası, ideolojik ve kültürel egemenliği vurgulayan Gramsci'nin hegemonya kuramının uygun şekilde değiştirilmiş yorumları vb. Ama Avrupa Solu'nun önemlice bir bölümü için, Maoizmden (Maoizmin Batılı çeşidinden) Avrokomünizme geçişin mantığı oldukça basittir. Bu nedenle, Avrokomünizmle yan yana gelişen akademik kuramsal sistemlerde birtakım temaların sürekli ön plana çıktığını görmek şaşırtıcı değildir.

8 Andre Gorz, *Farewell to the Working Class: An Essay on Post-Industrial Socialism*, Boston 1982, s. 96 [*Elveda Proletarya: Sanayi Sonrası Sosyalizm Üstüne Bir Deneme*].

9 Agy, sf.15.

10 Agy, sf. 68.

11 Agy, sf. 7.

12 Perry Anderson, *Considerations on Western Marxism,* Londra 1976, sf. 66 [*Batı'da Sol Düşünce*].

13 Agy, sf. 55.

14 Agy, sf. 64-5.

15 Ralph Miliband, "Constitutionalism and Revolution: Notes on Eurocommunism", *Socialist Register* 1978, sf. 165-7.

3

YOLU AÇAN: NICOS POULANTZAS

I

YHS'nin belli başlı temalarının hepsi, Nicos Poulantzas'ın yapıtlarında embriyo halinde bulunmaktadır; belki de Poulantzas yaşasaydı, kuramsal ve siyasal rotasının mantığını izleyerek, post-Althusserci meslektaşlarından birçoğunun bugün bulundukları noktaya ulaşabilirdi. Ama işin gerçeği, o hiçbir zaman bu denli ileriye gitmedi; hiç kuşkusuz büyük bir etkisi olsa da, kuramsal ya da siyasal olarak tam gelişmiş bir YHS sayılamaz; gerek ideolojinin ve politikanın her türlü toplumsal belirlenimden kuramsal olarak koparılması bakımından, gerekse sosyalizmin işçi sınıfından siyasal olarak koparılması bakımından bu doğru olmaz.

Poulantzas, sadece post-Althusserci geleneğin belki en önemli kuramcısı ya da bu geleneği ve felsefi uğraşılarını çağdaş sosyalizmin siyasal sorunlarına daha sağlam şekilde temellendirmek amacıyla en çok çaba göstermiş kuramcı olduğu için değil, Marksistlerin genel olarak uzun süre savsaklanmış kuramsal sorunlara yöneltilmesine büyük katkıda bulunduğu için de özel ilgiyi hak ediyor. Onun bugünkü Marksist siyasal kuramcılar kuşağı üzerindeki etkisinin boyutu (bu etki meslek yaşamının trajik kısalığı düşünülünce daha etkileyici hale gelir), onu örnek bir olgu olarak ayırt etmek için yeterli nedendir. Ama Poulantzas, daha genel, tarihsel bir

anlamda da örnek bir olgudur. Onun siyasal ve kuramsal evrim çizgisi, Avrupa Solu'ndaki büyük bir akımın rotasını belirleyip, bütün bir kuşağın siyasal arayış yolculuğunu yansıtıyor.

Poulantzas, 1968'de yayınlanan ilk büyük kuramsal yapıtı *Political Power and Social Classes*'ı (*Siyasal İktidar ve Toplumsal Sınıflar*) yazdığı zaman, başka birçokları gibi, sosyalist politikayı, ne Stalinist ne de sosyal demokrat bir zemine oturtma arayışı içindeydi. Avrokomünizm çağının arifesi olan o dönemde, Avrupa'da belli bir alternatif yoktu. Poulantzas'ın siyasal zemin bulmaya yönelik kuramsal araştırması, herhangi bir parti çizgisine açıkça ve olumlu biçimde bağlanmaksızın, var olan başlıca seçeneklerin kuramsal temelleri karşısında hâlâ soyut şekilde eleştirici, olumsuz, yıkıcı bir tutumu yansıtıyordu. Bununla birlikte, çağdaşlarından birçoğu gibi o da, ultra sol, aşağı yukarı Maocu seçeneğe daha eğilimli görünmektedir. En azından, Poulantzas'ın kuramsal sistemi (o sırada Maoizme sempatisini açıkça gösteren Althusser'e çok şey borçlu olan bu sistem), bu bağlanmanın önemli izlerini taşıyor. Poulantzas'ın yapıtına damgasını vuran, onun siyasal olguların özgüllüğüne ve özerkliğine verdiği ağırlığa dayanak oluşturan "ekonomizm" saldırısı, Maoizmin temel özelliğiydi ve onun Althusser gibi kişilere çekici gelen yönlerinden birini oluşturuyordu. "Kültür Devrimi"ni, Mayıs 1968'dekine benzeyen "devrimler"i etkilediğini düşünen başka birçokları gibi Poulantzas da "Kültür Devrimi" kavramına büyük yakınlık duyuyordu. Bu kavram, Çinliler için nasıl bir anlam taşırsa taşısın, Batı'daki öğrenciler ve aydınlar tarafından benimsenerek, özgül yoğunlaşma noktaları ya da odaklanmış siyasal hedefleri bulunmayan, mücadelenin tüm toplumsal "sistem"e, bu sistemin ideolojik ve kültürel bütünlüğünü sağlayan bütün araçlara yayılmasıyla belirlenen devrimci hareketleri tanımlamak için kullanıldı. Poulantzas, bu anlayışın doğurduğu kuramsal sonuçları, sözgelimi Ralph Miliband'la giriştiği tartışmada kendisi ortaya koymuştur. Bu alışveriş sürecinde, Poulantzas, Althusser'ci bir görüş olan "devletin ideolojik aygıtları" görüşünü benimsedi; bu görüşe göre, sivil toplum içinde yer alan ve egemen sınıfın üstünlüğünü devam ettirici işlev gören –din, okullar, hatta

sendikalar gibi– ideolojik kurumlar, devlet sistemine ait kurumlardır.[16] Poulantzas, bu ideolojik aygıtların “parçalanması” gerekliliği ile “Kültür Devrimi” fikri arasında ilişki kurmayı önermiştir. Bu “aygıtları” devletin bir parçası gibi kavrayan, böylece de “kültürel” ve ideolojik ayaklanmayı ve mücadelenin yaygınlaştırılmasını kuramsal olarak meşrulaştıran anlayışa, “Kültür Devrimi” yanlılarının niçin kapıldıklarını anlamak zor değildir. Gerçekten, post-Althusserci politika ve kuramda *ideoloji*nin belirleyici bir yer kaplaması, o zamandan beri ne gibi değişiklikler geçirmiş olursa olsun, toplumsal dönüşümü –Çin’deki özgün şekliyle olmasa da en azından Mayıs 1968’de Batı’da büründüğü şekliyle– “Kültür Devrimi” olarak gören anlayıştan kaynaklanıyor olabilir. Ayrıca, çağdaşlarının birçoğunda olduğu gibi Poulantzas’ın önceki yapıtlarında da (Poulantzas’la girdiği tartışmada Miliband’ın işaret ettiği üzere) “aşırı sol sapma”yı anımsatan pek çok şey vardır; bu “sapma”nın savunduğu görüşe göre, ister faşist isterse liberal demokratik olsun, kapitalist devletin çeşitli biçimleri arasında pek az fark vardır ve burjuva demokratik biçimler, kandırmacadan ve paravandan başka bir şey değildir. Bu görüşün belirgin izleri, sözgelimi Poulantzas’ın Bonapartizmi *tüm* kapitalist devletlerin temel bir niteliği sayan anlayışında bulunabilir.

Poulantzas, tartışmaların akışı içinde ve daha sonraki çalışmalarında bu görüşlerin birçoğunu terk etti ya da değiştirdi. Aşırı sol ve Maocu öğeler içeren önceki siyasal tutumu, Avrokomünizme doğru değiştikçe, Bonapartizm, “devletin ideolojik aygıtları” vb. konusundaki eski görüşlerinden uzaklaştı. En dikkat çekicisi, Poulantzas’ın apaçık siyasal bildirilerinin yanı sıra, devlet kuramı da liberal demokratik biçimleri görünürde küçümsemekten uzaklaştı ve sosyalizme geçişi, var olan burjuva demokratik biçimlerin genişletilmesi olarak gören Avrokomünist görüşü –özellikle son kitabı *State, Power, Socialism’* de (*Devlet, İktidar, Sosyalizm*)– ihtiyatla olsa bile benimsemeye yöneldi.

Hem kuramsal hem de siyasal alandaki bu değişmeler önemlidir; ama yine de, yalnızca Poulantzas’ın kendisi hakkında değil, 1960’lardan beri

Avrupa solunun ya da önemlice bir bölümünün evrimine damgasını vuran mantık hakkında da pek çok şey söyleyen bir süreklilik, temel önermelerde bir birlik vardır. Poulantzas'ın demokratik sosyalizm ve bu sosyalizmin başarılmasını sağlayacak araçlar hakkındaki anlayışında kendine özgü bir muğlaklık bulunuyor; "Maoizm"den Avrokomünizme kadar olan yolculuk boyunca varlığını koruyan, sınıf mücadelesini ve işçi sınıfını saf dışı etme eğilimi taşıyan bir muğlaklıktır bu.

II

Bütün skolastisizmine karşın Poulantzas devlet kuramında, ta başından beri, stratejik kaygılarla ve "bilimsel olarak" bazı siyasal programları eleştirip bazılarını da desteklemek için kuramsal bir dayanak sağlama güdüsüyle hareket etti. Poulantzas, *Siyasal İktidar ve Toplumsal Sınıflar* adlı yapıtında, son derece ayrıntılı bir kuramsal sav geliştirdi; bu savın başlıca amacı, kapitalist devletin iki temel niteliğini göstermek ve açımlamaktı: Bu, devletin kurumsallaşmış gücünün üniter karakteri ve egemen sınıflar karşısındaki "göreli özerkliği"ydi. Poulantzas'ın öne sürdüğüne göre, paradoksal olarak, kapitalizmde egemen sınıflar, "açık seçik ve dışlayıcı" siyasal güçlerini, kurumsal devlet gücüne somut şekilde katılmalarından ya da bu güç içinde bazı "parseller"e sahip olmalarından almazlar, daha çok devletin, başka türlü elde edemeyecekleri siyasal birliği bu sınıflara sağlamasına imkân veren "göreli özerklik"ten alırlar.[17]

Bu kuramsal argümanların altında yatan soru esas olarak stratejik bir sorudur: "Devlet, egemen sınıflar karşısında, sınıfsal bir gücün zaferiyle devlet aygıtı yıkılmaksızın sosyalizme geçişi mümkün kılabilecek bir özerkliğe sahip olabilir mi?"[18] Poulantzas'ın yanıtı, özgül hedeflere yöneliktir. Poulantzas, devleti egemen sınıfların salt bir aracı olarak gören "araçsalcı" argümanları eleştiriyor. "Araçsalcı" madalyonun öteki yüzünü de, yani bu aracın kolayca el değiştirebileceği, durağan ve tarafsız bir alet olarak, dün sermayenin çıkarlarına hizmet ettiği gibi bugün de sosyalizmin çıkarlarına kolayca hizmet edebileceği yolundaki görüşü de reddediyor.[19]

Kısacası, Poulantzas, “reformizm”in kuramsal temellerine ve sosyal demokrasinin siyasal stratejisine açıkça saldırıyor. Bu strateji, devletin, birbirini dengeleyen çeşitli çıkarlara hizmet edebileceği yolundaki burjuva çoğulcu görüşü pratikte paylaşıyor ve buradan kalkarak, işçi sınıfı temsilcileri bir kez çoğunluğu sağlayınca, devrimin, devleti dönüşüme uğratmaksızın, sessizce ve aşama aşama “yukarıdan” başarılabileceği kanısına ulaşıyor. Gerçekte, sosyal demokratlara göre, bugünkü tekelci devlet kapitalizmi, kapitalizmden sosyalizme geçiş aşaması olarak görülebilir. Ekonominin ilerisinde olan siyasal ve hukuksal biçimler, ekonomiyi arkalarından sürükleyecek ve sınıf mücadelesi olmadan sosyalizme parça parça geçişi mümkün kılacaktır.

Bu aşamada, Poulantzas’ın kendi siyasal formülleri, sosyal demokrasiye yönelttiği bu çok genel eleştiri dışında, büyük ölçüde belirsiz görünüyor. Poulantzas’ın devlet kuramı, Stalinizme yönelik bir saldırıya uyarlanabilir nitelikte olmasına karşın (nitekim, daha sonra, Stalinizmi sosyal demokrat “devletçiliğin” aşağı yukarı öteki yüzü gibi yorumlayarak kendisi bunu açık açık yapmıştır), bu ilk yapıtta böyle bir eleştiri silik durumdadır; aslında, henüz “antidevletçilik” olarak yorumlanabilecek pek az şey vardır. Bu kitap, FKP’ye yönelik imalı eleştiriler içeren bir yapıt olarak anlaşılabilse de, bu eleştiriler, tıpkı o zamanlar Althusser’in yapıtlarında olduğu gibi, tamamen şifrelidir. *Siyasal İktidar ve Toplumsal Sınıflar* hakkında söylenebilecek olan şey, bu kitabın, genel olarak, Althusser’ciliğin arabuluculuğuyla içinde Leninist geleneğe olan bağlılığı ifade etmeyi amaçladığıdır.

Ne var ki, bu yapıtta, geniş kapsamlı siyasal sonuçlar doğuran önemli kuramsal manevralar vardır. Poulantzas, kendisini Marksist “ekonomizm”den uzak tutmakta, öğretmeni Althusser’i ve Balibar’ı da geride bırakarak, *siyasal* olguların egemenliği görüşünü kurmaya bu yapıtta başlıyor. Sonraki büyük yapıtı *Faşizm ve Diktatörlük*’te daha da açıklık kazanan Maoist eğilimlerin sinyallerini belki de bu yapıtta veriyor; ama ayrıca, daha sonra Avrokomünizme kayarken yararlanmaya devam edeceği kuramsal bir aracı da bu yapıtta şekillendiriyor.

Poulantzas, siyasal olguların “egemen” durumda bulunduğu koşulları açıklayarak başlıyor:

> ... devletin global rolünde, ekonomik işlevinin egemen oluşu gösteriyor ki, bir oluşuma ait durumların ifadesinde baskın rol, genel bir kural olarak, siyasal yöne geri döner; ve bu, sadece, kesinkes siyasal olan sınıf mücadelesinde devletin yüklendiği dolaysız işlevi ifade eden katı anlamda değil, daha çok, burada belirtilen anlamda böyledir. O zaman, devletin ekonomik işlevinin diğer işlevleri karşısındaki üstünlüğü, devletin baskın rolü ile birleşir; çünkü devletin birleştirici etmen olma işlevi, bir oluşumun, yani ekonomik oluşumun belirleyici rolünü devam ettiren o duruma devletin özgül biçimde müdahale etmesini gerektirir. Sözgelimi, Asya tipi üretim tarzındaki despot devlette durum açıkça böyledir; bu tip üretim tarzında, siyasal yönün egemenliği, devletin ekonomik işlevinin egemenliğinde yansımasını bulur; ya da yine, kapitalist oluşumlarda, tekelci devlet kapitalizmi olgusunda ve kapitalist devletin “müdahaleci” şeklinde görülen budur. Buna karşılık, özelci kapitalizmin “liberal” devleti gibi bir kapitalist devlet biçiminde, ekonomik yönün üstlendiği egemen rolü, devletin kesinkes siyasal olan işlevinin egemenliği –“polis” olarak devlet [l’état gendarme]– ve devletin ekonomiye özgül şekilde karışmaması yansıtır.[20]

Poulantzas’ın daha sonraki yapıtında, aynı fikir daha özlü ifade edilecektir:

> ... tekelci kapitalizmin ayırıcı özelliği, kapitalist üretim tarzı içerisinde ağırlığın ekonomik yönden siyasal yöne, yani devlete kaymasıdır; rekabetçi aşamanın belirgin özelliği ise, ekonomik yönün, belirleyici olmasının yanı sıra, egemen rolü de oynamasıdır.[21]

Başka bir deyişle, sadece kapitalizme özgü olan ve tekelci evrede de varlığını sürdüren, ekonomik ve siyasal yönler arasındaki ayrıma rağmen, devletin müdahale alanının genişlemesi nedeniyle, siyasal alan, prekapitalist üretim tarzlarında siyasal alanın “egemenliği”ne benzeyen bir konuma ulaşır. Poulantzas, bu bakımdan, tekelci devlet kapitalizmi ile “Asya tipi üretim tarzı” arasında benzerlik bile kurmaktadır.

Bu benzetme ve tekelci devlet kapitalizminde siyasal yönün “egemenliği” konusunda Poulantzas’ın savunduğu anlayış, onun bakış açısıyla ilgili pek çok şeyi ortaya koyuyor. Poulantzas’ın savı, şu Althusserci ilkeye dayanıyor: Ekonomik yön her zaman “son durumda belirleyici” olmakla birlikte, toplumsal yapının başka “durumlar”ı da

“belirleyici” ya da “egemen” bir yer kaplayabilir. Aslında, ekonomik yön, sadece hangi durumun belirleyici ya da egemen olacağını belirleyerek “belirleyici olur”. Bu, olsa olsa saçma ve sorun yaratıcı bir fikirdir; ama bazı üretim tarzlarında –aslında tipik olarak prekapitalist toplumlarda– üretim ve sömürü ilişkilerinin “ekonomi dışı” yollardan örgütlenebileceğini ifade etmeyi amaçlıyorsa bir ölçüde anlam kazanıyor. Böylece, örneğin feodalizmde, artığa el koyma, ekonomi dışı araçlarla gerçekleştirilir; çünkü lordun sömürücü yetkileri, siyasal yetkilerine, devlette bir “parsel”e sahip olmasına kopmaz biçimde bağlıdır. Benzer şekilde, “Asya tipi üretim tarzı”nda “siyasal” yönün egemen olduğu söylenebilir; ama siyasal ilişkilerin sömürü ilişkilerinden öncelikli olması anlamında değil, daha çok, bizzat devlet, artı-emeğe doğrudan el koyan (mülk edinen, *çev.*) başlıca güç olduğu için sömürü ilişkilerinin de siyasal bir biçime bürünmesi anlamında böyle bir şey söylenebilir. Doğrudan üreticilerin hukuksal ya da siyasal bağımlılığına ya da tabiliğine değil de kesin olarak mülksüzleştirilmesine dayanan sömürünün tamamen “ekonomik” bir biçime büründüğü kapitalizmi bu olgulardan ayıran şey, işte tam da “siyasal” ve “ekonomik” yönlerin bu kaynaşmasıdır. Althusser ve Balibar, “son kertede belirlenme” ilkesini aşağı yukarı bu anlamda kullanıyorlar. Ama Poulantzas’ın elinde bu fikir, alttan alta, ama çok önemli bir dönüşüme uğruyor.[22]

Özgün formülde, sömürü ilişkileri, “ekonomi dışı” biçimlere bürünebilmekle birlikte, her zaman odak noktasında bulunur. Poulantzas’ın formülasyonunda ise, sömürü ilişkileri belirleyici olmaktan çıkar. Onun gözünde, sömürü ilişkileri ekonomik alana girer; “ekonomik” olgular ise prekapitalist toplumlarda, hatta göründüğü kadarıyla tekelci kapitalizmde, kendisine özgü egemenlik yapısı olan ayrı bir siyasal alana bağımlı olabilir. “Siyasal” yönün üstlendiği rolün ve taşıdığı merkezi önemin, artığa el koyma sürecinde dolaysız ya da dolaylı bir rol oynamasına ve “ekonomik” yönden farklılaşıp farklılaşmamasına göre değişiklik gösterdiğini belirtmek, Poulantzas için elbette tamamen mantıklı olacaktır. Çağdaş kapitalizmde devletin rolünün genişlemesi nedeniyle, devletin gitgide sınıf mücadelesinin

hedefi haline gelebileceğini ileri sürmek de mantıklı olacaktır. Ama Poulantzas, bu önermelerin oldukça ötesine geçiyor. Farklı üretim tarzlarında, sömürü ilişkilerinin “ekonomik” ya da “ekonomi dışı” biçimlere bürünmelerine göre, bu ilişkilerin niteliğinin değişiklik gösterebildiğini ileri sürmekle kalmıyor; üretim tarzlarının –hatta üretim tarzları içindeki evrelerin–, bizzat sömürü ilişkilerinin “egemen” olup olmamalarına göre değişiklik gösterebildiğini de ileri sürüyor. Bu nedenle, Poulantzas, tekelci kapitalizmde “ekonomik” yönün değil “siyasal” yönün “egemen” olduğunu öne sürdüğü zaman, pratikte, *sömürü ilişkilerinin* (kuşkusuz “son durumda belirleyici” olmakla birlikte) artık “egemen konumda olmadığı”ni savlıyor.

III

Poulantzas, 1970’te *Faşizm ve Diktatörlük*’ü yayınladı; bu, onun en açık Maocu yapıtıydı. *La Gauche Proletarienne* biçimindeki Maoizmin, Fransız solundaki en büyük gençlik akımı olduğu Mayıs 1968’in hemen ertesinde yazılan bu kitap, Mao’ya yapılan göndermelerle doludur; o zamanki siyasal tutumunu teşhis etmek için bu işaretler yeterli değilmiş gibi, Poulantzas, başka bir yön levhası daha dikiyor: Sovyetler Birliği’ni, *(Siyasal İktidar ve Toplumsal Sınıflar*’da, yapıtlarından olumlu bir dille söz ettiği) Charles Bettelheim’dan ödünç aldığı terimlerle tanımlıyor ki; bu kitabın bağlamında oldukça isabetsiz bir girişim. Yine, siyaset sosyolojisine bulunduğu en somut katkı olan bu kitabında Poulantzas, burjuva demokratik ya da parlamenter kapitalist devlet ile faşist yapılı kapitalist devlet arasındaki farklılıklara dikkat çekici bir umursamazlıkla yaklaşıyor. Ama sonraki birkaç yıl içinde bu konudaki görüşü kökten değişmiştir.

Sonraki önemli kilometretaşı, 1974’te yayınlanan *Classes in Contemporary Capitalism* (Çağdaş Kapitalizmde Sınıflar) oldu. Poulantzas, artık Maoizmi terk etmişti ve FKP kuramını doğrudan doğruya ama hâlâ soldan eleştirmeye de başlamıştı. Bu kitapta, Poulantzas’ın devlet kuramı, bazı önemli noktalardan komünist hareketin stratejik sorunlarına uygulanıyor ve sınıf kuramında daha da önemli geliştirmeler yapılıyor; bu

geliştirmeler, sınıfın belirleyici öğeleri olan üretim ilişkileri ve sömürünün saf dışı edilmesi yönünde epeyce yol katetmiştir ve göreceğimiz gibi, önemli sonuçlar doğurmuştur.

FKP'nin "antitekel ittifak" stratejisi ve bu stratejiye temel oluşturan "tekelci devlet kapitalizmi" kuramı, kitaptaki eleştirilerin belirgin hedefidir. Poulantzas'a göre, FKP doktrini bazı temel yanlışlar içeriyor. Bu doktrin, devlet ile tekelci sermaye arasındaki ilişkiyi basit bir *kaynaşma* gibi ele alıyor ve böylece, devletin, tek başına tekelci sermayenin "hegemonyacı" fraksiyonundan değil, birkaç sınıftan ya da birkaç sınıf fraksiyonundan oluşan bir "iktidar bloku" olduğu gerçeğini göz ardı ediyor; tüm burjuvaziyi gerçek anlamda "halk" güçlerinden ayıran sınıfsal duvarları kavramaksızın, burjuva unsurlar da dahil olmak üzere, tekelci olmayan bütün çıkarları, eşit ölçüde "halk kitleleri"ne ait şeyler olarak görüyor; ve tıpkı sosyal demokratlar gibi, devleti, ilke olarak sınıflar karşısında yansız bir araç, yani en başta ekonomik gelişmenin *teknik* gereklerine yanıt veren bir araç sayıyor. Bu nedenle, kapitalist devletin sadece *devralınıp* halk çıkarlarına uygun hale getirilmesini önleyen hiçbir şeyin bu devletin yapısında bulunmadığı gibi bir görüntü ortaya çıkıyor.

Göründüğü kadarıyla, Poulantzas, FKP stratejisinin temeline dinamit koyuyor. Yine de; Poulantzas'ın FKP ana çizgisinin solunda yer aldığı elbette doğru olmakla birlikte, bu tutum, içeriden kaynaklanan, herkesçe benimsenen temel ilkelerden –özellikle, devrimci görevin "halk"a ya da "halk ittifakları"na aktarılması, burjuva devletin ya da "ileri demokrasi"nin "dönüştürülme"si yoluyla sosyalizme geçiş ve dolayısıyla, sınıf mücadelesinin saf dışı edilmesi ilkelerinden– yola çıkan bir eleştiridir. Son çözümlemede, Poulantzas'ın kuramı, komünist stratejiyi çökertmeyi değil, daha sağlam bir temel üzerine oturtmayı amaçlıyor. Poulantzas esas olarak, "tekelci devlet kapitalizmi" kavramını reddetmekten çok, *kurtarıyor*. Bu fikri yeniden tanımlayarak içerdiği çelişkileri düzeltiyor; devletin, egemen tekelci fraksiyonun çıkarlarından başka çıkarları temsil ettiği yolundaki tartışmasız gerçeği göz önüne alarak yapıyor bunu. Böylece, halk mücadelelerinin devlete niçin ve nasıl nüfuz edebileceklerinin açıklığa

kavuşturulması gibi ek bir avantaj doğuyor. Daha esas olarak, Poulantzas, tekelci olmayan sermayenin hiç şartsız “halk” kapsamına alınmasına kuşkuyla bakmasına karşın, “halk ittifakı” kavramını ve emekle sermaye arasındaki dolaysız sınıfsal uzlaşmazlık yerine, “iktidar bloku”yla “halk” arasındaki siyasal karşıtlığı mücadele odağı sayan anlayışı kuruyor. Poulantzas’ın “sol Avrokomünizm”i, elbette, kendisini doğuran ana doktrinden bazı önemli noktalarda ayrılıyor; ama paylaşılan önermeler, ayrılık noktalarından daha esaslıdır ve Marksist kuramı ilgilendiren önemli sonuçlar doğuruyor.

Şimdi, meselenin can alıcı noktasına ve Poulantzas’ın sınıf mücadelesinin saf dışı edilmesi yönündeki katkısına geliyoruz. Marksist kuram ve uygulamada yapılan kritik dönüşüm, yani Avrokomünist stratejinin dönüş ekseni, temel karşıtlığın, emekle sermaye arasındaki sınıfsal ilişkilerden “halk”la egemen güç, yani devletçe örgütlenmiş iktidar bloku arasındaki siyasal ilişkilere kaydırılmasıdır. Bu kritik kaydırma, birçok hazırlık aşamasını gerektirir. Önce, sosyalizm mücadelesinde hem *devlet*in hem de *sınıf*ın yeri yeniden belirlenmelidir; ve bu hem devletin hem de sınıfın yeniden tanımlanmasını gerektirir. Halk ya da halk ittifakı *ile* devleti kapsayan iktidar bloku arasındaki karşıtlık, egemen karşıtlık olacaksa, devletin, sermayeyle emek arasındaki sömürü ilişkisini nasıl yansıttığını, sürdürdüğünü ya da yeniden ürettiğini göstermek tek başına yeterli değildir. İki siyasal örgütlenme arasındaki –yani, devletçe örgütlenen iktidar bloku ile halkı örgütleyen halk ittifakı arasındaki– siyasal çatışmanın, sermaye ile emek arasındaki sınıfsal çatışmayı pratikte nasıl *saf dışı edebildiğini* de göstermek gerekir.

Daha önce gördüğümüz gibi, Poulantzas, “siyasal yönün egemenliği” kavramını getirerek, üretim ve sömürü ilişkilerini, devlet kuramında kapladıkları merkezi konumdan uzaklaştırma girişimini, *Siyasal İktidar ve Toplumsal Sınıflar* adlı yapıtında başlatmıştır. Göreceğimiz gibi, geliştirdiği sınıf kuramında da buna benzer bir girişimde bulunuyor. Onun bu girişiminin dolaysız sonucu, sınıf mücadelesinin, devletçe örgütlenmiş iktidar bloku ile halk ittifakı arasındaki siyasal bir karşılaşmaya

dönüştürülmesidir; daha doğrusu sınıf mücadelesinin yerine böyle bir karşılaşmanın konulmasıdır. Sınıf mücadelesinin, etkin bir pratik olmaktan çok, yalnızca "yapısal" bir kusur, bir "çelişki" olarak kaldığını söyleyecekler çıkabilir. Poulantzas'ın belirttiği gibi, burjuva siyasal partilerle birlikte devletin, iktidar blokunu örgütlemede ve birleştirmede oynadığı rol, bir "işçi sınıfı" partisinin halk ittifakında oynadığı rolle aynıdır.[23] Giderek, karşı karşıya gelen güçler, artık, sınıf mücadelesi içindeki sınıflar ya da hatta siyasal örgütler aracılığıyla mücadele eden sınıflar değil, parti-siyaset mücadeleleri *içindeki* siyasal örgütlerdir. Poulantzas'ın çağdaş kapitalizmde devlete ilişkin yeni kuramı, Avrokomünist stratejiye kuramsal bir temel sağlama yönünde epey yol katediyor; ama *sınıf* kavramında yapılan buna paralel bir dönüşüm, "halk ittifakları" öğretisi açısından çok daha önemlidir. Sermaye ile emek arasındaki karşıtlığı belirleyici konumundan uzaklaştıran bir strateji, *sınıf*la ve *sınıf mücadelesi*yle uzlaştırılacaksa, sınıfın yeniden tanımlanması gerekecektir; bu yeni tanımda, sömürü ilişkileri, sınıfın belirlenmesi bakımından "egemen" unsur olmaktan çıkacaktır. Poulantzas, bu yeniden formülasyonu yapıyor; süreç içinde de yaptığı tanımla *işçi sınıfı*nı öyle küçük boyutlara indiriyor ki, "halk ittifakları"na *dayanmayan* herhangi bir strateji düpedüz mantıksız gibi görünüyor.

Poulantzas'ın sınıf kuramındaki en önemli öğe, onun "yeni küçük burjuvazi" konusundaki irdelemesidir. Poulantzas'ın belirttiği gibi, küçük burjuvazi sorunu, sınıfsal yapıya ilişkin "güncel tartışmaların odak noktasında" yer alır ve kritik bir stratejik önem taşır.[24] Yalnızca "geleneksel" küçük burjuva tüccarların, esnafın ve zanaatkârların sınıfsal durumu değil, öncelikle "yeni orta sınıflar" ya da "ara katmanlar", ücretli ticaret ve banka çalışanları, büro ve hizmet işçileri, belli meslek grupları –yani, "beyaz yakalı" ya da "üçüncü sektörden" işçiler– de oldukça yoğun tartışmalara konu olmuştur. İşçi sınıfıyla kurulacak halk ittifakının temel yapıtaşları, işçi sınıfıyla birlikte "halk"ı ya da "halk kitleleri"ni oluşturan unsurlar, bu iki "küçük burjuvazi"dir. Bu "küçük burjuvaziler"i çağdaş

kapitalizmin sınıfsal yapısında doğru yere oturtmak, Avrokomünist stratejistlerin ve kuramcıların başlıca uğraşılarından birisi olmuştur. Poulantzas, "halk ittifakını doğru bir temel üzerine kurmak açısından..." kuramsal tartışmanın stratejik önem taşıdığını, bu grupların sınıfsal konumunu doğru saptamak gerektiğini vurguluyor.[25]

Poulantzas, bu "yeni ücretli gruplar" sorununa yönelik iki genel yaklaşıma saldırarak işe başlıyor ve bunun için, bu yaklaşımların her birisine ait bazı apayrı savları aynı başlık altında topluyor. Birinci yaklaşım, bu grupları ya proletarya ya da burjuvazinin veya her ikisinin içinde eriten yaklaşımdır. İkinci genel "eğilim", Poulantzas'ın "orta sınıf kuramı" dediği eğilimdir; siyasal amaçlı bu kurama göre, hem burjuvazi hem de proletarya, ağırlığı giderek artan orta kesimin "yahni"si içinde, "sınıf mücadelesinin eriyip dağıldığı bölge"de, karışıp kaynaşmaktadır.[26] Bu kuramların çoğunun amacı, sınıf ve sınıf mücadelesi kavramlarını tamamen sulandırıp ortadan kaldırmaktır. Marksist kuramın ve sosyalist stratejinin bakış açısına göre, bu iki kategoriye giren birkaç kuram arasında, Poulantzas'ın kuramına ciddi şekilde rakip olabilecek bir tek kuram vardır: Bu, beyaz yakalı işçilerin gitgide "proleterleştikleri"ni öne sürerek, yeni ücretli grupları işçi sınıfına katan kuramdır. Poulantzas'ın bu yaklaşımı reddetmesinin nedenlerine döneceğiz.

Sonra Poulantzas, FKP'nin, "antitekel" ittifakla ilgili siyasal stratejisinde önerdiği çözüme yöneliyor. Tıpkı Poulantzas gibi FKP çizgisi de "ücretli grupların işçi sınıfı içinde eritilmesi"ne[27] karşı çıkıyor, ama bu grupların sınıfsal özgüllüklerini kesinlikle yadsıyor ve "ara katmanlar" olarak tanımladığı bu grupları sınıfsız, gri bir alanda bırakıyor. Poulantzas, yeni ücretli "katmanlar"ın sınıfsal durumlarının saptanmasının bu şekilde reddedilmesini eleştiriyor. Poulantzas'ın belirttiğine göre, bu tutum, burjuvazinin savunduğu katmanlaşma kuramına teslim olmak demektir ve "sınıfsal biçimler halinde bölünmeyi her türlü toplumsal katmanlaşmanın özü" sayan temel Marksist önermeye aykırı düşmektedir. "Sınıfların "tarihsel süreç"teki temel gruplar oldukları" ilkesi, "sınıflara paralel olarak

ve sınıfların dışında başka grupların da olabileceği...”[28] görüşüyle bağdaşmaz.

Hemen belirtmek gerekir ki, “yeni ücretli gruplar”la ilgili FKP çizgisine yönelttiği eleştiri, gerek kuramsal gerekse pratik olarak bu çizginin köklerine inmiyor. Gerçekte, Poulantzas’ın argümanı, FKP ilkelerinin reddi olarak değil, bu ilkeleri, ana parti çizgisinin biraz solunda olsa bile, daha sağlam bir kuramsal temele oturtma girişimi olarak yola çıkıyor. Poulantzas’ın öne sürdüğüne göre, halk ittifakları konusunda gerçekten Marksist bir kuramsal çalışma, bu “katmanlar”ı sınıfların dışında bırakmak yerine, onlara kendi sınıfsal konumlarını kazandıran bir sınıf tanımına dayandırılmalıdır: Ama önemli olan nokta, bu sınıfsal konumun işçi sınıfı içinde *olmayacağıdır*. Başka bir deyişle, Poulantzas, *dar şekilde tanımlanan* bir işçi sınıfı ile işçi olmayan halk güçleri arasındaki bir ittifaka ilişkin Avrokomünist anlayışa daha açık seçik bir Marksist kuramsal destek arıyor.

Öyleyse, FKP ile birlikte Poulantzas, bu “katmanlar”ı işçi sınıfı içinde “eriten” kuramı niçin kabul etmiyor? Poulantzas’ın en başta C. Wright Mills’e atfettiği bu kuram, bir süre önce Harry Braverman ve başkaları tarafından açıkça Marksist doğrultuda geliştirilmiştir. Ama görünürde, Poulantzas, bu kuramı Marksizmden bir sapma sayıyor; sözgelimi, bu kuramın, *ücret*i, işçi sınıfının ölçütü haline getirmesini ve böylece, *bölüşüm* tarzını, sınıfın temel belirleyicisi yapmasını gerekçe gösteriyor.[29] (Poulantzas’ın –daha sonra göreceğimiz gibi– bir sömürü tarzı olarak değil de, bir bölüşüm tarzı olarak ücret üzerinde yoğunlaşması belki de önemlidir.) Poulantzas, devamla, bu grupları işçi sınıfına katan bu görüşün, böylece, reformist ve sosyal demokrat eğilimleri pekiştirdiğini öne sürüyor. “Ara katmanlar”ın çıkarlarını işçi sınıfının çıkarlarıyla özdeşleştirmek, işçi sınıfı çıkarlarını daha geri, daha az devrimci unsurlarla uzlaştırarak çarpıtmak demektir.[30] Poulantzas’ın savunduğuna göre, işçi sınıfının hegemonyasına ve devrimci çıkarlarına dayanan bir strateji, bu geri unsurların işçi sınıfı saflarından dışlanmasını gerektirir.

Öyleyse bu durum karşısında, beyaz yakalı işçilerin proleterleştiklerini Poulantzas'ın kabul etmemesi, devrimci bir tavır ve başlı başına "sonuna kadar devrimci"[31] olan işçi sınıfının egemenliği lehine gibi görünüyor. Hatta Poulantzas, FKP'nin yaptığı çözümlemeyi eleştiriyor; gerekçe olarak da, FKP'nin, bu eritmeyi kabul etmemesine karşın, yeni ücretli katmanların özgül sınıfsal çıkarlarını ve işçi sınıfı çıkarlarından ayrıldıkları yönleri saptamayı ihmal ederek aynı tehlikeye davetiye çıkarmasını gösteriyor. Poulantzas'ın, doğrudan doğruya başka sınıfsal çıkarları temsil ederek kesinlikle kendi işçi sınıfı karakterini sulandırmayı amaçlayan bir "işçi sınıfı" partisiyle bu tehlikelerin nasıl önleneceğini açıklayamadığı bir gerçektir; ama bu sorunu şimdilik bir yana bırakalım. Poulantzas'ın "yeni küçük burjuvazi"yle ilgili kuramının sonuçlarını izleyerek, bu kuramın, gerçekten, sömürüye dayalı sınıfsal ilişkileri, sınıf mücadelesini ve işçi sınıfının çıkarlarını Marksist sınıf çözümlemesinin ve sosyalist pratiğin merkezinde tutmaya yönelik bir girişim olup olmadığını görmeye çalışalım.

Poulantzas'a göre, işçi sınıfı ile yeni küçük burjuvazi arasındaki ayrımın ana yapısal ölçütü, ilk başta, üretken emek ile üretken olmayan emek arasındaki ayrım gibi görünüyor. Beyaz yakalılar tarafından yapılan işin "üretken olmayan" karakteri, bu grupları, "üretken" işçi sınıfından ayırır. Poulantzas, bizzat Marx'ın da işçi sınıfını üretken emekle sınırlandırarak bu sınıfın "temel sınırlar"ı işaretlediği yolundaki varsayımla devam ediyor. Ayrımın bu şekilde kullanılmasını Marx'ın hiçbir zaman düşünmediği, inandırıcı biçimde ortaya konulabilir.[32] Bir kere, Marx, böyle bir niyeti olduğunu hiçbir zaman söylememiştir ve Poulantzas, kastedilenin bu olduğunu kesinlikle gösteremiyor. Savını, Marx'ın yanlış yorumlanmasına dayandırıyor. Marx'tan şöyle bir alıntı yapıyor: "Her üretken işçi, bir ücretlidir, ama her ücretlinin üretken işçi olduğu sonucuna varılamaz."[33] Poulantzas, bu sözü farklı bir anlama çekiyor: Sözleri Marx'a malederek, "Marx'ın belirttiği gibi", diyor, "işçi sınıfına giren her kişi, bir ücretliyse, bu, ille de her ücretlinin işçi sınıfına girdiği anlamına gelmez." Elbette, bu iki önerme kesinlikle aynı değildir; birinin diğerini beraberinde getirdiğini

zaten Poulantzas da *savunmuyor*. Yalnızca, “işçi sınıfına giren kişi”nin “üretken işçi”yle eşanlamlı olduğunu *varsayıyor,* yani, kesinlikle kanıtlanması gereken bir şeyi varsayıyor. Şimdi Poulantzas, çeşitli grupların, Marx’ın tanımına (en azından onun bu tanımla ilgili yorumuna) göre üretken işçiler olmadıklarını göstererek, bu grupların işçi sınıfına girmediklerini göstermeye geçebilir.

Bu ayrımın, başka nedenlerden dolayı önemli olabilse bile, niçin *sınıfsal* bir bölünmenin esası olarak kabul edilmesi gerektiği, hiçbir zaman açıklığa kavuşturulmuyor. Tıpkı “mavi yakalı” işçi sınıfı gibi bu grupların da üretim araçlarından bütünüyle yoksun oldukları; onların da sömürüldükleri (Poulantzas bunu kabul ediyor), niteliği kapitalist üretim ilişkileriyle belirlenen, –yani, mülksüzleştirilmiş işçileri emek güçlerini satmak zorunda bırakan ücret ilişkisiyle belirlenen– emek fazlası yarattıkları; hatta, çalışmanın örgütlenmesi sürecinde işçi sınıfı için geçerli olan kapitalist birikim zorlamalarının –çalışmanın “rasyonelleştirilmesi’nin, bölünmesinin, disiplininin vb– onlar için de aynen geçerli olduğu gerçeğini bu ayrımı niçin geçersiz kıldığı açık değildir. Gerçekten, aynı koşullar –emek gücünün satılması zorunluluğu ve sermaye birikiminin sömürücü mantığı uyarınca işin örgütlenmesi– doğrudan doğruya sermaye tarafından sömürülmeyip, sözgelimi, devlet ya da “kâr amacı gütmeyen” kurumlar tarafından çalıştırılan işçiler için bile geçerlidir. Çağdaş kapitalizmde sınıfın kazandığı karmaşıklıklar ne olursa olsun –bunlar pek çoktur, çünkü yeni oluşumlar doğmakta ve eskileri değişmektedir–, sömürüye dayanan toplumsal üretim ilişkilerini, şimdi, sınıfın belirlenmesinde ikincil bir unsur olarak kabul etmenin niçin gerekli olduğunu anlamak zordur. Poulantzas’ın, beyaz yakalı işçileri işçi sınıfından ayırmak için, üretken emekle üretken olmayan emek arasındaki ayrımı kullanması, büyük ölçüde keyfi ve kısır bir tutum gibi görünüyor; bu tutum, gerçek dünyada sınıfların ve sınıfsal çıkarların somut oluşumunu anlamamız açısından hiçbir belirgin sonuç doğurmuyor.

Aslına bakılırsa, yeni küçük burjuvazinin tanımlanması için, bu “özgül şekilde ekonomik” belirlenmenin yeterli, hatta gerekli olmadığı, çok geçmeden anlaşılıyor. Bu belirlenme, Poulantzas’ın bu sınıfa sokmak

istediği bütün grupları açıklayamaz. Poulantzas'ın ileri sürdüğüne göre, bu belirlenme, maddi üretim sürecine katılan belli grupları (örneğin, mühendisleri, teknisyenleri ve yönetici kadroyu) açıklayamadığı gibi, bu heterojen unsurları işçi sınıfından farklı bir tek sınıf içinde bir araya gelmesini de açıklayamaz. Bu noktada, *siyasal* ve *ideolojik* etmenlerin belirleyici olduğu kabul edilmelidir. Bu etmenler, halihazırda üretken/ üretken olmayan emek ayrımıyla tanımlanan gruplar için bile belirleyicidir;[34] hatta bazı durumlarda, bu ayrımdan daha baskın çıkar. Son çözümlemede, bu gruplar, sömürülüyor olmaları nedeniyle burjuvaziden ayrıldıktan sonra, onları işçi sınıfından ayıran belirleyici ortak etmen, *ideolojik* etmendir, özellikle de kafa ve kol emeği arasındaki ayrımdır. Poulantzas'ın öne sürdüğüne göre, bu ayrım, "teknik" ya da "ampirik" terimlerle tanımlanamaz; örneğin, "kirli" ve "temiz" işleri ya da elleriyle çalışanları ve beyinleriyle çalışanları veya makinelerle doğrudan temasta bulunanları ve bulunmayanları ampirik şekilde birbirinden ayırarak tanımlanamaz. Bu, esasında "siyasal ideolojik" bir ayırımdır. Bu ayırım, kesin olarak belirlenmiş sınırlara sahip olmasa ve yeni küçük burjuvazi içinde fraksiyonlar yaratan karmaşıklıklar içerse bile, Poulantzas'a göre, hem bu grupları işçi sınıfından ayıran hem de sınıf içindeki çeşitli farklılıkları (bu ayırımla çakışmayan üretken ve üretken olmayan emek arasındaki ayrım da dahil) aşan tek belirleyicidir. Başka bir deyişle, yeni küçük burjuvazinin bir sınıf olarak ortaya çıkmasında belirleyici etmen, bu *ideolojik* ayırımdır.

Poulantzas'ın yaptığı ideolojik ayırımın hangi gerçekliğe tekabül ettiği ya da işçiler arasındaki yapısal benzerlikleri niçin gölgede bırakması gerektiği belli değildir. Şurası bir gerçektir ki, sanayi kapitalizminde üretimin örgütlenmesi, emek sürecinde işçiler arasında çeşitli ayırımlar yaratır; bunlar, emek sürecinin teknik gerekleri tarafından değil, *kapitalist karakteri* tarafından belirlenir. Bu ayırımlar, çoğu kez, birleşmiş bir sınıf oluşmasını engeller; sermaye ve sömürü ile olan ilişkileri nedeniyle aynı sınıfa ait olan işçiler için bile bu geçerlidir. Ama Poulantzas'ın dile getirdiği ayırımların,

emek sürecinde işçileri birbirinden ayıran ya da sınıfsal örgütlenme sürecinde onların birliğini bozan başka ayırımlardan niçin daha fazla belirleyici oldukları belli değildir. Böylesi ayırımların, sadece, birliğin önündeki engeller olarak ya da zor bir süreç olan sınıfsal örgütlenme sürecinin –mavi yakalı işçiler için bile güçlüklerle dolu olan bu sürecin– önündeki engeller olarak görülmeyip, işçi sınıfı üyelerini, üye olmayanlardan ayıran kesin sınıfsal duvarlar olarak görülmelerinin niçin gerekli olduğu belli değildir.[35] Aslında, Poulantzas'ın kuramı, sınıfların gelişimindeki herhangi bir süreci açıklayabilecek nitelikte görünmüyor. Yalnızca bir dizi durağan, bazen de çakışan sınıfsal durumlar (mevkiler? localar?) varmış gibi görünüyor. Bu, başlıbaşına önemli siyasal sonuçlar doğuracağı anlaşılan bir görüştür.

Sömürülen ücretli gruplar içinde kafa ve kol işçileri arasındaki ideolojik bölünme, sermaye ile emek arasındaki üretim ilişkilerinin doğrudan doğruya belirlediği herhangi bir nesnel engelle ilişkili değilse, bu işçiler arasındaki gerçek ve aşılmaz bir çıkar farklılığıyla da ilişkili değildir. Her iki grubun sınıfsal çıkarlarını belirleyen gerçek, emek güçlerini satarak doğrudan doğruya sömürülüyor olmalarıdır; bu çıkarlar, en başta bu şahsın koşullarıyla, en sonunda kapitalist üretim ilişkilerinin, emeğin sermayeye hem "biçimsel" hem de "gerçek" bağımlılığının tamamen ortadan kaldırılmasıyla ilişkilidir. Bu işçilerin emek sürecinde üstlendikleri farklı işlevler, aralarında bölünmeler yaratabilir; bazen bunlar, sorumluluk, eğitim, gelir vb. gibi durumlardaki farklılıklara dayanan bölünmelerdir.[36] Ama bu farklılıklar, üretim ve sömürü ilişkileriyle bağlantılı herhangi bir ölçüt bakımından *sınıfsal* bölünmeler olarak görülemez. Bu işçiler arasındaki ideolojik bölünmeler, onların kendi sınıfsal çıkarları açısından değil, daha çok, onları ayrı tutmakta çıkarı bulunan sermayeden kaynaklanır. Kapitalist ideolojinin böylece dayatılması, hiç kuşkusuz, işçi sınıfı içinde birliği bozucu işlev görebilir ve sınıfsal örgütlenme süreçlerini güçleştirebilir, ama farklı işçi türleri arasında mutlak bir sınıfsal duvar olarak kabul edilemez.

Böylece Poulantzas, sömürü ilişkilerinin artık belirleyici olmadığı bir sınıf çözümlemesi sunuyor. Bu, onun kuramının temel ilkelerine uygundur. Poulantzas'a göre, üretim ve sömürü ilişkileri, daha önce gördüğümüz üzere, "son kertede belirleyici" olmasına karşın, belli bir üretim tarzında ya da toplumsal oluşumda *egemen* halde bulunmayabilen "ekonomik" alana ait olgulardır. Bu anlayış, sınıf çözümlemesine de taşınmıştır.[37] Siyasal ya da ideolojik etmenlerin, sınıfın belirlenmesinde "öncelik taşıdıkları" durumların var olduğu, şimdi açıklık kazanıyor. Poulantzas, sınıfların oluşmasının, ekonomik bir süreç olmasının yanı sıra, her zaman siyasal, ideolojik ve kültürel bir süreç de olduğunu ya da sınıflar arasındaki ilişkilerin yalnızca ekonomik değil, siyasal ve ideolojik de olduğunu söylemekle kalmıyor. Yine, üretim ilişkilerinin "siyasal olarak" örgütlenmelerini yansıtan "siyasal" olanın özel rolüne işaret etmekle kalmıyor. İdeolojik ve siyasal ilişkilerin, sınıfların "nesnel" yapılanışında gerçekten sömürü ilişkilerinin üstünde yer alabileceklerini ve siyasal ya da ideolojik bölünmelerin esaslı sınıfsal duvarlar olabileceklerini öne sürüyor. Sömürü ilişkileri yine saf dışı edilmiş oluyor. [38]

Öyleyse, Poulantzas'ın sınıf konusundaki görüşlerinin pratik sonuçları nelerdir? Beyaz yakalı işçilerin kuramsal olarak işçi sınıfı kapsamına alınıp alınmaması, niçin böylesine kritik öneme sahip bir konudur? Daha önce gördüğümüz gibi, işçi sınıfının devrimci bütünlüğünü ve egemenliğini korumak için "yeni küçük burjuvazi"yi ayırt etmenin stratejik önem taşıdığını Poulantzas da savunuyor. Ama konuya başka bir açıdan da bakılabilir. Poulantzas'a göre, beyaz yakalı işçilerin sınıfsal durumunun saptanmasında üretim ilişkilerinin belirleyici olmadığını daha önce görmüştük. "Yeni küçük burjuvazi", sermayenin bakış açısıyla tanımlanan ideolojik bölünmelere dayanılarak, bir sınıf gibi gösteriliyor. Başka bir deyişle, "yeni küçük burjuvazi", kapitalizmin egemen ideolojisiyle bütünleştiği ölçüde bir sınıf oluşturur ve bu bütünleşme, kesin gibi görünüyor: Yeni küçük burjuvazinin, işçi sınıfının bazı tutumlarını benimsemesi sağlanabilir – yani, yeni küçük burjuvazinin siyasal tavırları,

proletaryaya “doğru yönelebilir”; ama bu kesim, işçi sınıfının bir parçası yapılamaz. Bu önermeler, beyaz yakalı işçilerin kapitalist ideolojiyi benimseme eğilimlerinin, mavi yakalı işçilerden daha güçlü olduğu yolundaki gözlemden çok farklıdır; bu eğilimlerin, sınıfsal örgütlenme açısından, sınıf bilincinin gelişmesi açısından, sınıfsal birliğin kurulması açısından bir sorun oluşturduğu ve her sosyalist stratejinin bunları dikkate alması gerektiği yolundaki gözlem ile bu önermeler arasında çok fark vardır. Poulantzas, bu eğilimleri kesin bir sınıfsal sınır olarak görecektir ve bu, önemli stratejik sonuçlar doğurur.

Poulantzas, FKP kuramını ve stratejisini eleştirmesine karşın, onun sınıf kuramı, “Batılı proletaryanın ağırlığını, toplum içinde bir azınlık derecesine indirmek için Avrokomünizm kuramcılarının giriştikleri çaba...”[39] kapsamında yer alır. Proletarya, bir çırpıda, ileri kapitalist ülkelerdeki hatırı sayılır bir çoğunluk olmaktan çıkarılarak, ister istemez gündeminin başına sınıfsal ittifakları koymak zorunda olan bir artakalan gruba indirgeniyor. Poulantzas’ın genelde sınıf ve özelde de “yeni küçük burjuvazi” tanımı, birleşik bir işçi sınıfı yaratma hedefini sosyalist stratejinin odak noktasından uzaklaştırarak, onun yerine, sınıfsal farklılıklara, hatta sermayenin dayattığı bölünmelere dayanan “halk ittifakları” kurma hedefini koyuyor: “Yeni küçük burjuvazi”ye yönelik bir çağrı, örneğin, onun işçi sınıfına yakın çıkarlarına değil, bir küçük burjuvazi olarak sahip olduğu özgül çıkarlara seslenmelidir.

İttifaklar konusundaki bu görüş, “işçi sınıfı” partilerini, sadece başka gruplarla ve partilerle ittifaklar oluşturmakla kalmayıp başka sınıfsal çıkarları doğrudan doğruya *temsil* eden örgütler olarak gören belirli bir anlayış halinde somutlaştırıldığı zaman, doğabilecek stratejik sonuçlar daha bir açıklık kazanıyor. Poulantzas’ın savunduğuna göre, “küçük burjuvazinin proleter sınıfsal tutumlara doğru yönelmesi, işçi sınıfının sınıf mücadelesi örgütlerinin küçük burjuvaziyi temsil ediyor olmalarına bağlıdır... Bunun anlamı, “ilk olarak, işçi sınıfı önderliğindeki halk birliğinin, ancak, ittifakı oluşturan sınıflar ve fraksiyonlar arasındaki sınıfsal farklılıklara

dayanabileceğidir...”[40] Bu anlayışın, iki ucu keskin kılıç olduğu açıktır. Bir yandan, bu anlayış, mücadele sürecinde halk güçlerinin dönüşüme uğramaları gerektiğini öne sürüyor. Bu nedenle, diyor Poulantzas, ittifak, “işçi sınıfının, oldukları gibi kabul edilen müttefiklerine gerçek anlamda ödünler vermesi yoluyla değil, daha çok, bu müttefiklerin özgül sınıfsal belirlenimleri ve onları etkileyen özgül yöneliş dikkate alınmak koşuluyla, kesintisiz mücadele sürecinde ve mücadelenin aşamaları içinde bu müttefikleri dönüşüme uğratabilecek hedeflerin saptanması yoluyla”[41] kurulmalıdır. Öte yandan, ittifakların, sadece “oldukları gibi kabul edilen” müttefiklere verilmiş “ödünler”e dayanmaması gerektiği yolundaki fikir, işçi sınıfı örgütlerinin, işçi sınıfı örgütleri olmaktan çıkmalarını da beraberinde getirir. Öyle görünüyor ki, şimdi bu örgütler, işçi sınıfı çıkarlarının bütünlüğünü korumakla kalmayıp, küçük burjuvazinin çıkarlarının bütünlüğünü de korumak zorundadırlar. Şimdi Poulantzas, “halk kitleleri”nin çeşitli sınıfsal çıkarlarının özgüllüğünü kavramak yerine, bu kitleleri oldukları gibi almakla aşırıya kaçtığı için FKP’yi eleştirir görünmektedir. Bir “işçi sınıfı” partisi, işçi sınıfı çıkarlarına uygun şekilde belirlenmiş bir avantaj noktasından, kendisi dışındaki unsurlara “ödünler” vermekle yetinemez; başka sınıfsal çıkarları gerçekten *temsil* etmelidir; bunun anlamı, söz konusu başka sınıfsal çıkarlara seslenen hedeflerin saptanmasıdır. Bu durumda, sosyalizmin nihai hedeflerinin, sınıflararası ittifakların ölçülerine ne dereceye kadar uydurulması gerektiği sorusunun ortaya çıkması kaçınılmazdır.

IV

Öyleyse, Avrokomünizmin kuramlaştırılması için gerekli altyapı, *Classes in Contemporary Capitalism*’de kesinkes kurulmuş bulunuyordu; ama bu görüşün mantığı ve stratejik sonuçları, Poulantzas son iki önemli yapıtını yazıncaya kadar tam olarak işlenmedi. Söz konusu yapıtlar, sağa kaymanın belirleyici dönüm noktası olarak nitelenebilecek bir yapıt olan *The Crisis of Dictatorships* (1975-76) (Diktatörlüklerin Bunalımı) ve 1978’de yayınlanan

*State, Power, Socialism'*dir (Devlet, İktidar, Sosyalizm). Bu kitapların ilkinin hazırlanışı, Avrokomünizmin resmen doğuşuyla çakışmaktadır ve Poulantzas'ın Yunanistan İç Komünist Partisi'yle olan bağlantısıyla ilişkilendirilebilir. Fransa'da Union de la Gauche'un yenilgisinden önce, ama Nouvelle Philosophie ve öteki söz konusu antimarksist akımların doğuşundan sonra yazdığı son kitabında Poulantzas, o günlerde Marksizme yöneltilen saldırıları karşılama zorunluluğunu hissetti ve aynı zamanda da yeni entelektüel eğilimlerin bazılarıyla –özellikle de Foucault'yla– en azından yarı yolda buluştu. Bu iki kitaptaki kritik gelişme, devlet ve sosyalizme geçiş konusunda Avrokomünist görüşü, yani sosyalizme geçişi pürüzsüz bir "demokratikleşme" süreci sayan görüşü onaylayan bir algılama tarzının doğmasıdır. *Diktatörlüklerin Bunalımı'*nda, örneğin, Portekiz Devrimi'ni çözümlerken, Poulantzas, devletin bütünlüğüne yönelik her türlü saldırıyı, devlet aygıtını "yıkmaya, bölmeye ya da parçalamaya" yönelik her girişimi, "demokratikleşme"ye yönelik bir tehdit sayarak reddetmekle, düşüncelerinin bu yönde ne kadar yol katettiğini ortaya koymuş oluyor.

Sosyal demokrat devlet kuramını eleştirerek kariyerine başlamış olan Poulantzas, bu noktada, söz konusu kurama önemli yönlerden yaklaşmaya başlıyor. Ama sosyal demokrasiyi, bu kez bir tür "devletçilik" olarak eleştirmeye devam ediyor. Ayrıca, Stalinizme ilk kez açıktan açığa saldırıyor. Tıpkı sosyal demokratlar gibi, o da devletin halk güçlerine açık olduğunu ve devletin "hiç çatlaksız yekpare bir blok"[42] olduğu varsayımına dayalı stratejilere –"ikili iktidar" kavramıyla ima edilen türden, stratejilere– gerek bulunmadığını vurguluyor. Aslında, bu tür stratejiler fiilen zararlıdır, "devletçiliğe" ve başka benzer otoriter deformasyonlara yol açar. Devletin, dışarıdan saldırılarla yıkılmasına gerek yoktur. İç çelişkilerle –sınıf içi ve sınıflararası çatışmaların doğasında yatan çelişkilerle– "yoğrulmuş" olduğu için, devlet de önemli bir mücadele zemini olabilir, çünkü halk mücadeleleri devletin iç çelişkilerini etkiler. Burada, Poulantzas'ın daha önce reddettiği tersyüz edilmiş araçsalcılığı anımsatan pek çok şey vardır; söz konusu

sosyal demokrat anlayışa göre, devlet ya da devletin bazı kısımları, tıpkı "çeşitli sınıfların göz diktikleri bir nesne" gibi, egemen sınıfın elinden ezilen sınıfın eline geçebilir ve böylece de kapitalizmden sosyalizme geçiş gerçekleşebilir. Sosyal demokrat strateji gibi bu strateji de, yol üstüne dikilmiş aşılmaz sınıfsal engellerle karşılaşmaksızın, devletin, sosyalizme geçişi sağlayabileceğinden emin görünüyor. Bu iki strateji arasındaki fark, Poulantzas'a göre, devleti *zapt etmenin* yeterli olamayacağı, devleti dönüştürmenin de gerekli olduğudur. Devlet içindeki "güçler ilişkisinin belirleyici bir değişikliğe" uğraması gerekir; bu değişiklik, sadece seçim zaferi aracılığıyla temsili kurumlarda gerçekleşmekle kalmayıp, devletin yönetsel ve baskı organlarında, kamu hizmetlerinde, adalet sisteminde, poliste ve askeriyede de gerçekleşmelidir. Bu reçetelerin iyiden iyiye belirsizliği, devletin birliğinin korunması gerektiği yolundaki hükümle birlikte düşünülünce, sosyal demokrasiyle olan ayrılıkların gerçekte ne kadar esaslı olduğunu merak etmemek elde değildir; ama önemli bir farklılığın bulunduğunu kabul etsek bile, kapitalist devleti en az sınıf mücadelesiyle dönüşüme uğratarak sosyalizmin bir vasıtası olabileceği konusunda, bu projenin, sosyal demokrat programdan çok daha iyimser olduğu söylenebilir.

Poulantzas'ın kuramına bu aşamada çok yakın olan bir siyasal akım varsa, bu, anaakım Avrokomünizmdi. En azından, "halk ittifakları" ve parlamenter kapitalist demokrasinin genişletilmesi yoluyla sosyalizme geçiş konularında Avrokomünizmin benimsediği en temel varsayımları, Poulantzas artık açıktan açığa paylaşıyordu. Poulantzas'ın –ve genelde Avrokomünizmin– yaklaşımı, bir yandan, işçi sınıfı içinde yapay sınıfsal duvarlar örerek sosyalizm mücadelesinin önüne gereksiz engeller çıkarıyor; öte yandan, yine aynı yaklaşım, sınıflararasındaki duvarları küçümseyerek mücadelenin gerçek zorluklarına gereken ağırlığı vermeme eğilimi taşıyor. Örneğin, Poulantzas'ın çözümlemesi, "halk ittifakı"nın açıkça işçi sınıfı dışında kalan öğeleri ile işçi sınıfı arasındaki keskin bölünmeleri bulandıran aşamalı bir sınıflar sürekliliği yaratıyor; ama daha esaslı olarak, çok geniş bir yelpazeye yayılan sınıfsal çıkarların halk ittifakı içinde birleştirilmesi ve

bu arada, sömürü ilişkilerine ikinci derecede bir yer verilmesi, kapitalist ve sosyalist güçler arasındaki uçurumu daha da daraltma eğilimi taşıyor. Avrokomünistlerin "geçiş[in] sorunlarını yeterince ifade edememeleri"nin[43], doğrudan sınıf çatışması ve mücadelesi zorunluluğunu hafife almalarının nedenini bu durum açıklayabilir. Bütün bu yaklaşım, gerçek (potansiyel olarak devrimci) işçi sınıfının bir azınlık olduğu varsayımına dayanan bir kötümserlik ile (düzeltilmiş) bir sosyalist programın kitlesel öğelerinin geniş bir çoğunluk olduğu varsayımına dayanan bir iyimserliğin birleşmesinden oluşmuştur. Her iki varsayım, sosyalist projeyi kısıtlayan önemli pratik sonuçlar doğuruyor: İyimserlik, araçları sınırlandırırken; kötümserlik, amaçları kısıtlıyor.

Siyasal alanın egemenliğini saptayan devlet kuramıyla; sömürü olgusunu bir yana itip ideolojiyi ana belirleyici konumuna yükselten (böylece işçi sınıfını da "halk ittifakı" içinde sulandırılmış bir artakalan gruba indirgeyen) sınıf kuramıyla; kapitalist ve sosyalist "demokrasi"yi bütünsel bir süreç içinde birleştiren, kapitalizm ile sosyalizmi birbirinden ayıran çelişkileri, uzlaşmazlıkları ve sınıf çatışmalarını gözlerden gizleyen belirsiz bir "demokrasi" kavramını gitgide daha çok benimsemesiyle Poulantzas, yeni "hakiki" sosyalizmin bütün ana temalarını herkesten önce ortaya koydu. Ama kendisi hiçbir zaman bu temaları nihai sonuçlarına kadar götürmedi; bu nedenle, onu, YHS'nin ilk büyük savunucusu olarak değil, daha çok, son büyük habercisi olarak görmek belki de daha doğru olacaktır.

16 Bkz. Robin Blackburn *(drl.) Ideology in Social Science*, Londra 1972, bölüm 11.

17 Nicos Poulantzas, *Political Power and Social Classes,* Londra 1973, sf. 288. 3) Agy, sf. 271.

18 Agy, sf. 271.

19 Agy, sf. 273-288.

20 Agy, sf. 55.

21 *Classes in Contemporary Capitalism,* Londra 1975, sf. 101.

22 Poulantzas'ın, Balibar'ın yaklaşımını aşırı "ekonomist" bulduğunu belirtmeye değer. *Classes in Contemporary Capitalism,* sf.13.

23 Agy, sf. 98.

24 Agy, sf.193.

25 Agy, sf. 204.,

26 Agy, sf. 196-7.

27 Agy, sf.198.

28 Agy, sf.199.

29 Agy, sf.194.

30 Agy, sf. 204.

31 Agy, sf. 204.

32 Bkz. Peter Meiksins, “Productive and Unproductive Labor and Marx’s Theory of Class”, *Review of Radical Political Economics*, cilt 13, no. 3, Güz 1981, sf. 32-42.

33 *Classes in Contemporary Capitalism*, sf. 210.

34 Agy, sf. 224.

35 Sınıfsal bölünmeler ile sınıfsal örgütlenmenin önüne dikilen engeller arasındaki bu ayrımın, sözgelimi, mühendisler için gösterdiği duruma ilişkin bir değerlendirme için bak. Peter Meiksins, “Scientific Management: A Dissenting View”, *Theory and Society*, no. 13,1984, sf.177-209.

36 Bu etmenlerin bazıları –sözgelimi, eğitim– bazen tamamen “konjonktürel” olabilir; farklı kapitalist ülkelerde farklı zamanlarda değişiklikler gösterebilir. Poulantzas, beyaz yakalı işçilerin eğitimi ile mavi yakalı işçilerin eğitimi arasında, diyelim ki Birleşik Devletler’e ya da Kanada’ya oranla daha belirgin farklılıklar bulunan bazı Avrupa ülkelerinden –özellikle Fransa’dan?– yola çıkarak genelleme yapıyor olabilir. Bu gerçekse, Althusser’ci kuram, Fransız deneyiminin tarihsel tikellerini kuramsal tümellere ilk kez dönüştürmüş olmayacaktır.

37 Örneğin, bkz. *Political Power and Social Classes*, sf. 62-70.

38 “Ekonomik” alanın açıkça “egemen” olduğu durumlar, yani kapitalist üretim tarzının (basit ya da “rekabetçi” şekliyle) yürürlükte bulunduğu toplumsal oluşumlar söz konusu olunca bile, Poulantzas’ın dikkatini sömürü ilişkileri üzerinde toplamakta güçlük çeker göründüğünü belirtmek yerinde olacaktır. Örneğin, üretim tarzlarının belirleyici özelliklerini tanımladığı temel ilkelere ilişkin açıklamasında öne sürdüğüne göre, bütün sınıflı toplumlarda *mülkiyet ilişkileri*nin ayırıcı özelliği, üreticinin iş araçlarından ayrılmasıdır. Üretim araçlarının sadece kapitalizme özgü şekilde üreticiden ayrılması, emek sürecinde, “gerçek” ilişkilerinde meydana gelir. Bu ayrılma, “ağır sanayi aşaması”nda gerçekleşir (*Political Power and Social Classes*, sf. 27). Poulantzas, yine bu görüşü de Marx’a malediyor. Oysa Marx için, kritik faktör, *ücretli emek*tir; dönüm noktası niteliğindeki ayrılma, “ağır sanayi aşaması”ndan çok önce, yalnızca emeğin sermayeye “gerçekten” tabi kılınmasında emek sürecinin yeniden örgütlenmesiyle değil, “biçimsel” tabilikte *sömürü ilişkisi*nin daha önce dönüşüme uğramasıyla meydana gelir. Daha sonra emek sürecinde dönüşümler gerçekleşmekle ve sınıf oluşumunu derinden etkilemekle birlikte, kapitalist ilişkiler ve diğer üretim tarzları arasındaki asıl sınır budur. Poulantzas, sömürü ilişkileri üzerinde yoğunlaşmayı bir yana bırakarak, o zamanlar “ekonomik” düzeyde üretim tarzının belirleyici ve temel özelliği gibi görünen emek sürecine ağırlık vermeye başlamıştır. Onun beyaz yakalı işçilere ilişkin çözümlemesinde dikkatimizi çeken bazı ilginç noktaların açıklanmasına bu durum yardımcı olabilir: Örneğin, beyaz yakalı işçilerin ücretli işçi konumunda bulunmalarını –yani, emek güçlerini satmaları yüzünden sömürülmelerini– onların sınıfının saptanmasında belirleyici unsur saymaması ve buna gerekçe olarak da, ücretin sadece bir bölüşüm tarzı olduğu gibi tuhaf bir görüş ileri sürmesi, öte yandan emek

sürecinin örgütlenmesinde bu işçilerin kapladıkları konuma ve kafa emeğiyle kol emeği arasındaki bölünmede bu konumun ideolojik ifadesini bulmasına kritik bir rol yükleme eğilimi, bu ilginç noktalar arasındadır.

39 Ernest Mandel, *From Stalinism to Eurocommunism*, Londra 1978, sf. 209.

40 *Classes in Contemporary Capitalism*, ss.334-5.

41 Agy, sf. 335

42 *State, Power, Socialism*, Londra 1980, sf. 254.

43 Ralph Miliband, “Constitutionalism and Revolution: Notes on Eurocommunism”, *Socialist Register* 1978, sf. 170.

4

İDEOLOJİNİN VE POLİTİKANIN ÖZERKLEŞTİRİLMESİ

I

Hiç kuşkusuz, Poulantzas, YHS'nin kuramsal gelişmesini derinden etkiledi; ama sonuç olarak, onların amaçları açısından hâlâ fazla "ekonomist"ti ve sosyalist projenin önemli bir unsuru olarak işçi sınıfına hâlâ fazla bağlıydı. Sınıftan özerk şeyler olarak kavranan ideoloji ve "söylem"in ana tarihsel belirleyiciler haline getirilmesiyle, politika kesin olarak sınıftan koparılmış oldu. YHS idealizmine göre, bireyleri "özne" haline getiren, ideoloji ya da "söylem"dir. Sol'un bakış açısına göre, başta gelen siyasal özne, "halkçı demokratik" ya da "ulusal halkçı" söylem gibi bir şey ile kurulan "halk"tır.

Büyük kuramsal hamleyi, en etkili şekilde Ernesto Laclau yaptı. Tıpkı Poulantzas gibi, Marksist ortodoksluk ve kuramsal katılık olarak algıladığı şeyleri –sözgelimi, Andre Gunder Frank'e, hatta Balibar ve Poulantzas'a karşı– savunarak yola çıkan Laclau, zamanla, "ideolojik belirlenmeler"e ayrıcalık tanımakta ve bunların toplumsal belirsizliğini saptamakta Poulantzas'ı geride bıraktı. Chantal Mouffe'la birlikte yazdığı son yapıtında, ileride göreceğimiz gibi, ideolojiyi toplumsal belirlenmelerden koparmakla kalmayıp, toplumsal alanı ideoloji ya da "söylem" içinde bütün bütüne eriterek son ve kesin adımı attı. Bu kitap, *Hegemony and Socialist*

Strategy: Towards a Radical Democratic Politics (*Hegemonya ve Sosyalist Strateji: Radikal Demokratik Bir Politikaya Doğru*), biraz geniş olarak ele alınmayı hak ediyor; çünkü bu kitap, YHS için özellikle güçlü bir argüman olmasının yanı sıra, güzel bir paradigma da sunuyor; YHS'nin bütün temalarını özetleyerek nihai sonuçlarına kadar götürüyor; bu akımın mantığında var olan hem kuramsal hem de siyasal kaymaların ve çelişkilerin hepsini çok açık olarak ortaya koyuyor.

İdeolojinin özerkleştirilmesi yönünde ilk büyük adım, Poulantzas'ın faşizmle ilgili kitabına Laclau'nun yönelttiği eleştiride atıldı.[44] Bu kuramsal hamlenin amacı, açıkça siyasal bir amaçtı; faşizme karşı mücadeleye uygun bir silah olan milliyetçiliği reddettiği için Poulantzas'ı eleştiriyordu. Laclau'ya göre, örneğin 1920'lerdeki Alman işçi hareketinde eksik olan şey, işte bu "ulusal halkçı" ya da "halkçı demokratik" "gensoru"ydu. Poulantzas'a karşı çıkan Laclau, Almanya Kömünist Partisi (KPD) politikasının Alman şovenizmine destek veren tutumlarını, özellikle de "Schlageter çizgisi"ni fiilen onaylamaktadır. "Schlageter çizgisi"nin, faşizmle bazı alışverişlere girdiğini unutmayalım. KPD'nin, Rheineland'da Fransızlara karşı eylem yaparken öldürülen Nazi yanlısı bir militanın anısına genel grev çağrısında bulunması buna örnek gösterilebilir. Bu çizgide "oportünizm" unsurunun bulunduğunu ve Nazizm karşısında işçi sınıfını zayıflatıcı etki yaptığını Laclau kabul ediyor; ama bu etkilerin, milliyetçi akımın yapısından kaynaklanmadığını öne sürüyor. Bu etkilerin asıl nedeni, söz konusu politikanın "gelişigüzel uygulanması"ydı ve KPD'nin, bu politikayı, küçük burjuvaziye verilmiş bir *ödün* gibi algılamasına yol açan "sınıf indirgemeciliği'ydi.[45]

Laclau, bu ulusçuluk savunusunu kuramlaştırmak için, genel olarak daha kullanışlı olan bir dizi kuramsal ilke öneriyor; "ulusal halkçı gensorular"ın ve aslında, genel olarak ideolojinin belirlenmemiş ve sınıfsal bakımdan nötr olduğuna ilişkin ilkelerdir bunlar. Laclau'nun anayurdu Arjantin'deki siyasal duruma ilişkin tutumları ve Peronist geleneğin "halkçı gensorular"ına duyduğu yakınlık, hiç kuşkusuz, bu argümanın kanıtlarını

sağlıyor. Laclau'ya göre, Peronist gelenek, güçlü bir "halkçı demokratik" potansiyele sahipti, ama bu potansiyel, rejim çöktükçe rayından çıktı, böylece de herhangi bir liberalleşme ve "halk gensoruları ile burjuvazi arasında herhangi bir istikrarlı bütünleşme şekli"[46] imkânı kalmadı.

Laclau'nun *Hegemonya ve Sosyalist Strateji'*de çıktığı kuramsal ve siyasal yolculuğun nihai sonucunu ayrıntılarıyla incelemeye geçmeden önce, bu tartışmadan doğan ideoloji kuramını, özellikle daha genel uygulamaları açısından ve Avrokomünizme bağlı ana kuramsal eğilimle olan "bütünleşmeler"i yönünden irdelemek yerinde olacaktır. Daha önceki yapıtta bile, Laclau'nun sosyalist strateji anlayışında işçi sınıfı hâlâ önemli bir rol oynamakla birlikte, sosyalizm mücadelesi, bir sınıf mücadelesi olmaktan çıkarılarak, sınıfsal bakımdan esasen nötr bir ideolojiyle kurulmuş bir halk ittifakının yürüttüğü, belirlenmemiş bir "demokratik" mücadele haline getiriliyor. Avrokomünizmden yeni "hakiki" sosyalizme geçiş için zemin daha o zamandan hazırlanıyor.

Daha önce gördüğümüz gibi, Avrokomünist bakış açısına göre, "işçi sınıfı" hareketinin baş görevi, "orta kesimler"in gönüllerini ve kafalarını kazanmaktır. Bu savaşın ideolojik ve siyasal alanda yürütülmesi gerektiği için, halk ittifakları stratejisi, ideolojik mücadeleye özel bir ağırlık veriyor ve ideoloji sorununa çok özel bir kuramsal önemle eğiliyor. Laclau, "Faşizm ve İdeoloji" başlıklı makalesinde, sınıf ittifakları stratejisinin kuramsal gereklerini açık açık formüle ediyor: "Avrupa işçi sınıfının etkisini gitgide artırdığı, yürüttüğü mücadelenin orta kesimler üzerinde ideolojik ve siyasal egemenlik kurma yarışı olduğunu gitgide daha iyi kavramak durumunda kaldığı günümüzde, Marksizmin, sınıf indirgemeciliğini son izleriyle birlikte ortadan kaldıran güçlü bir ideolojik pratik kuramı geliştirmesi her zamankinden daha çok gereklidir."[47] Laclau, bu görüşü doğrultusunda bu stratejik gereksinmeleri karşılama amacını ön planda tutarak, Marksizmin ideoloji kuramlarına önemli yenilikler getiriyor.

Ama bu girişimin temellerini kurmak için, ilk önce, hem Avrokomünist stratejistlerin hem de Poulantzas'ın ortaya attıkları sınıf kuramlarındaki

birtakım tutarsızlıkları gidermek zorundadır. Yine, “orta kesimler”in yerini saptama sorunu ortaya çıkıyor. “Ücretli ara katmanlar”ı esas olarak sınıfsız sayan standart Fransız Komünist Partisi (FKP) anlayışını Laclau da beğenmiyor, ama bu tutumun, Poulantzas’ın sandığı kadar yanlış olmayabileceği sonucuna varıyor.[48] Laclau’nun belirttiğine göre, Poulantzas’ın tutumunun doğurduğu güçlük, onun bu olgularda *ideolojik* etmenleri sınıfın ana belirleyicileri yapmakla, sınıfı üretim ilişkilerinden ayırarak tanımladığı için, Marksizmin asıl temelini fiilen yadsıyor olmasıdır.[49] Öyleyse, Laclau için sorun, bu grupların ideolojik birliğini (kendisi bunu kabul ediyor) kavrayıp açıklamak *ve* Marksist sınıf çözümlemesinin temel önermeleriyle çelişmeksizin, o ideolojik birliğe hak ettiği önceliği vermektir. Laclau’nun çözümlemesinde, sınıf, kuramsal saflığını koruyor, ama tarihsel önemini yitiriyor.

Poulantzas’ın tersine, Laclau, “yeni küçük burjuvazi”nin, işçi sınıfının bir parçası olduğunu kabul ediyor; üretim ilişkileri bakımından bu grupların nesnel sınıfsal durumu ne olursa olsun, onların konumunun belirlenmesinde bu durumun ikinci derecede etkili olduğunu saptayıp devam ediyor. Onlar açısından, “egemen blok”la olan birincil “çelişki”, *sınıf* çelişkisi değildir. Bu gruplar söz konusu olunca, önemli çelişkiler, “egemen durumdaki üretim ilişkileri düzeyinde değil, siyasal ve ideolojik ilişkiler düzeyinde ortaya çıkar ...”[50] Başka bir deyişle, “onların *halk* olarak taşıdıkları kimlik, *sınıf* olarak taşıdıkları kimlikten çok daha önemli bir rol oynar.”[51] Poulantzas’ın eski ve yeni küçük burjuvazilerinin iki farklı sınıf oluşturması ve yeni küçük burjuvazinin, teknik bakımdan işçi sınıfı kapsamına girmesi gerçeği, onları bir araya getiren ve öteki sınıflardan ayıran siyasal ve ideolojik birlikten sonra geliyor; onların iki temel sınıf arasında kapladıkları yer, her iki doğrultuya da “yönelme”lerine olanak sağlıyor. Öyleyse, burjuvazi ile proletarya arasındaki sınıf mücadelesi, gitgide, bu gruplar üzerinde verilen ideolojik bir savaş halini alıyor; çünkü her iki rakip de ideolojik araçlar kullanarak, bu grupları kendi safına çekmeye çalışıyor.

Bu, Marksist sınıf ve sınıf mücadelesi anlayışında açıkça önemli bir yeniliği temsil ediyor. Ama belirtmek gerekir ki, Marksist kuramı "orta kesimler"e uyacak şekilde gözden geçirmeye yönelik bu üç girişim – FKP'nin ücretli sınıfsız ara katmanlar kuramı, Poulantzas'ın yeni küçük burjuvazi kuramı ve Laclau'nun sınıfsal çelişkileri ideolojik bölünmelerle saf dışı etmesi– aile içindeki bir tartışmadır; yani halk ittifakı stratejisini ve bu stratejinin dayandığı "iktidar blokuna karşı halk" ikiliğini en iyi destekleyen sınıf kuramının hangisi olduğu konusundaki bir tartışmadır. Her üç girişim de, üretim ve sömürü ilişkileri ile sermaye ve emek arasındaki doğrudan karşıtlığı, Marksist kuram ve pratiğin merkezinden şöyle ya da böyle uzaklaştırmaya dayanmaktadır; şu farkla ki, Laclau, bu konuda Poulantzas'ın çok ilerisine geçiyor.

O halde Laclau, ideolojiyi sınıfsal ilişkilerden olabildiğince kopararak, ideolojinin *özerkliğini* genişleten bir ideoloji kuramı sunmaktadır. Laclau'nun argümanı, sınıfsal çelişkilerin ve mücadelelerin belirlediği ideolojik ifadeler ("yorumlar") ile başka çeşit çelişkilerin, en başta da "halk" (sınıfları aşan bir kategori) ve esasen devlet şeklindeki egemen bir "iktidar bloku"nun karşı karşıya geldiği "halkçı demokratik" mücadelelerin yarattığı ideolojik ifadeler arasında bir ayrım yaparak başlıyor. Bu tip sınıf aşırı ideolojiler, her zaman, sınıfsal ideolojilerle birlikte ("bütünleşerek") ortaya çıkar; ama bunlar, ilke olarak, sınıfa özgü olmayıp özerk ve nötr oldukları için, bir sınıf ideolojisinden koparılıp ya da "ayrılıp" diğeriyle birleştirilebilirler. Sözgelimi, egemen sınıfın hegemonyası, büyük ölçüde, halkçı demokratik ideolojiyi kendisine mal ederek muhalefeti etkisizleştirir.

Öyleyse, argümanın can alıcı noktası buradadır. Sınıfsal bakımdan nötr ve yerinden edilebilir halkçı demokratik "yorumlar", "en öncelikli ideolojik sınıf mücadelesi alanı"dır.[52] Aslında, burada ideolojiye çok büyük bir önem atfedildiği için, bu özerk ideolojik öğelerin, sınıf mücadelesinin asıl arenasını oluşturdukları söylenebilir. Bu argümanın önemi şuradadır: "Sınıfsal belirlenme alanı daraltılmış olmasına karşın, sınıf mücadelesi arenası son derece genişletilmiştir."[53] Böylece, yalnızca sınıflarüstü siyasal

ittifaklar –buna, Halk Cephesinin “kuramlaştırılması” denilebilir– için değil, görünüşte, sınıf mücadelesinin başlıca temsilcilerinin *sınıf dışında* konumlandırıldığı için de kuramsal bir temel sağlanmıştır. Laclau, bu öznelerin var olabileceği konusunda bize bazı ipuçları veriyor. Sınıf mücadelesinin ağırlık merkezini, özerk ideolojik “yorumlar”ın “eklemlenmesi”ne ve “ayrılması”na kaydırarak, sınıf mücadelesinin, büyük ölçüde, “özerk” bir fikir jimnastiği gibi görünmesine neden oluyor; bu mücadelede, her sınıfın “özerk entelektüel sözcüleri, sınıfaşırı ideolojik öğeler üzerinde halat çekme yarışı gibi bir yarışa girişiyorlar, hangi sınıfın entelektüelleri, bu öğeleri, kendi çıkarları doğrultusunda en inandırıcı şekilde yeniden tanımlamayı başarırsa, zafer o sınıfın oluyor.

Böyle bir gözle bakılınca, liberal demokrasi gibi bir ideolojik sistem yönünde benimsenmeye elverişli kuramsal strateji, herhalde, ilk önce bu sistemin sınıfaşırı, özellikle de halkçı demokratik “gensorular”ı (geçici ve keyfi) sınıfsal bağlantılarından koparmak olacaktır. Bunu başarmanın yolu, bu “gensorular”ı *soyutlamak*, özgül toplumsal ve tarihsel içeriklerini boşaltmaktır. Böylece bunlar, az çok, genelgeçer uygulaması olan az çok biçimsel önermelere indirgenebilir; sonra da yeni bir toplumsal tarihsel çıkarlar dizisiyle bütünleştirilmek üzere yeniden kurgulanabilir. Burjuvazinin hegemonyası, halkçı demokratik “gensorular”ı kendine mal etme yeteneğine dayanıyorsa, sosyalist siyaset kuramcısının karşıhegemonya görevi, ilk önce, bu ideolojik öğelerin sınıfaşırı karakterini ortaya koyarak bunları burjuva ideolojisinden ayırmaktır.

Laclau’nun, sınıf mücadelesinde ima edildikleri zaman bile bütün sınıf çatışmalarının sınıf mücadelesi olmadığı ve bütün ideolojilerin sınıf ideolojisi olmadığı yolundaki argümanın ötesine geçtiğini belirtmek gerekir. Belirli bir sınıf ideolojisinin –örneğin, burjuva demokratik ideolojinin– belli bir *evrensellik* görüntüsü kazanabildiği ve sınıfsal hegemonyayı oluşturanın da tamamen bu evrensellik görüntüsü olduğu yolundaki gözlemin de ötesine geçiyor. Böylesi evrensellik iddialarının *hegemonik* duruma gelebilmeleri için önemli bir gerçeklik unsuru içermeleri gerektiğini söylemekle bile yetinmiyor. Bütün bunlar doğrudur ve burjuva demokrasisini doğru şekilde

tanımlar; burjuva demokrasisi hem bir sınıf ideolojisidir hem de yalnızca kafa karıştırma yoluyla değil, başka sınıflara somut yararlar da sunarak onları kendine bağlamayı başardığı ölçüde rahatça evrensellik iddiasında bulunabilir. Ama Laclau başka bir şey söylüyor. Köken ve anlam bakımından sınıfsal olarak belirlenmiş bir ideolojinin, genellik görüntüsü kazanabileceğini ve böylece de onu yaratan sınıfın egemenliğine katkıda bulunacağını savunmak yerine, esas olarak bunun tersini savunuyor: Böyle bir ideolojinin, "hiçbir kesin sınıfsal anlam"[54] taşımayan bir şey olarak anlaşılması gerektiğini ve bu sınıf hegemonyasının, esasında sınıfsal bakımdan nötr olan bu "gensorular"ın sahiplenilmesine dayandığını öne sürüyor. Örneğin, burjuva demokrasisinin "demokratik" yönlerini bu açıdan yargılamak, burjuva demokratik biçimlerin, ne denli "burjuva" nitelik taşırlarsa taşısınlar, salt bir göz boyama ve kafa bulandırma sayılarak bir yana atılamayacaklarını kabul etmekten çok farklıdır. Aslında bu, söz konusu biçimlerin "burjuva" nitelik taşımadıklarını öne sürmek demektir. Laclau, bir dipnotta, "demokratik gensorular" sözüyle, liberalizm ve parlamenter demokrasi ideolojisini aşan bir şeyleri kast ettiğini belirtiyor;[55] ama ortaya attığı argümanının, burjuva demokrasisi ile sosyalist demokrasi arasındaki uçurumu aşma ve bu iki olgu arasındaki köklü ayrılığı kavramlarla ortadan kaldırma hesabına dayandığı açıktır.

Göründüğü kadarıyla, bu argümanın doğurduğu stratejik sonuç, sadece sınıfsal bakımdan esasında nötr olan bu demokratik biçimler genişletilerek sosyalizmin kurulabileceğini ima ediyor. Yine, bu süreçte hiçbir sınıf duvarıyla karşılaşmıyoruz. Oysa bu biçimleri sınıfa özgü şeyler olarak görecek olsaydık, bunların değerini, hatta belli genellik yönündeki iddialarının geçerliliğini kabul edebilirdik, ama aynı zamanda burjuva demokrasisiyle sosyalist demokrasi arasındaki kopukluğu "ateşten ırmağı" ve birisinden diğerine geçişin zorluğunu da kabul etmek zorunda kalırdık. Laclau için doğru strateji, sosyalizmin özgüllüğünü vurgulamak, alternatif sosyalist biçimlerle burjuva demokrasisinin sınıflarının karşısına dikilerek demokrasiyi sosyalizme göre ıslah etmek ve son olarak işçi sınıfının özgül

çıkarlarını gütmek değil, bunları bir orta noktada harmanlamaktır. Şimdi, halk ittifakı stratejisini ve burjuva demokratik biçimlerin genişletilmesi yoluyla sosyalizmi kurma çabasını bir temele oturtmak için gerekli olan ve hepsi de sermaye ile emek arasındaki doğrudan karşıtlığın çevresinde dolaşan sınıf ve devlet kuramlarına eşlik edecek bir ideoloji kuramına tanık oluyoruz.

II

Laclau geleneksel Marksist kuram ve pratikten bu önemli noktalarda ayrılmakla kalmamıştır. En son yapıtında daha önceki yazılarının kuramsal ve siyasal mantığını derinleştirerek sonuca ulaştırmıştır: Marksizme ve daha özel olarak da işçi sınıfına –aslına bakılırsa sosyalizm olarak nitelenebilecek her şeye– kesin olarak veda etme anlamına gelen şeyler söylüyor. Avrupa işçi sınıfının artan etkisine ilişkin önceki sözleri ve “orta kesimler” üzerinde işçi sınıfının egemenliğini kurma çabasıyla yazdığı sosyalist mücadele reçeteleri, bugünkü Laclau’ya anlaşılmaz gelecektir. Şimdi, işçi sınıfının yerini tamamen “halk”, sosyalizmin yerini ise “radikal demokrasi” denilen bir şey almıştır. Her şeyden önce, özerk ideoloji –daha doğrusu, söylem– şimdi bütün toplumsal dünyayı yutmuştur. Konu, sadece, ideolojiyi her türlü toplumsal temelden koparma konusu olmaktan artık çıkmıştır; şimdi toplum da ideoloji ya da “söylem” tarafından kurulmaktadır. Geriye hiçbir toplumsal ilişki ya da kimlik kalmamaktadır; yalnızca söylemsel alanlar vardır. Laclau, YHS’nin mantığını en uç noktasına, sosyalizmi açıkça alçaltma –şimdilik, en iyimser deyişle, radikal demokrasinin bir “unsur”u haline getirme– noktasına vardırmıştır; ama onun bu tutumunu benimseyen yoldaşları henüz birkaç kişidir.

Laclau ve Chantal Mouffe, birlikte yazdıkları *Hegemonya ve Sosyalist Strateji* adlı kitapta, sosyalist dönüşümü işçi sınıfının gerçekleştireceğini öngören Marksist görüşü yıkmak üzere yola çıkıyorlar; bu görüşün yerine, nesnesi “radikal demokrasi”, öznesi ise sınıfsal ilişkilere ya da belirli toplumsal ilişkilere göre değil, daha çok söylem esasına göre kurulmuş halk

ittifakı olan bir siyasal proje koymayı amaçlıyorlar. Bu kuramsal proje, Marksizmin en başta gelen öngörülerinin sorgulanmasını gerektirir. Sonra da Laclau ve Mouffe, "Ortadoks özcülüğün son kalesi" olarak, Marksist "sınıf indirgemeciliği"nin temel varsayımları olarak gördükleri şeylere karşı taarruza geçiyorlar. Eleştirdikleri noktalar şunlardır: "Ekonomi", "kendi kendini düzenleyen" bir mekanizmadır, tamamen "iç" yasalarına göre işler, "siyasal ya da başka dış müdahalelerden kaynaklanan belirsizlikler"[56] taşımaz; bu mekanizma, kendi hareket yasaları aracılığıyla, toplumsal özneleri otomatik olarak kurar; bu toplumsal özneler, üretim ilişkileri içindeki konumlarından dolayı, diğer "toplumsal düzeyler"de –en başta siyasal dışavurumlarda ve özgül olarak da işçi sınıfının sosyalizmdeki "temel çıkar"ında– yansımasını bulan "tarihsel çıkarlar"a sahip olacaklardır.[57]

Bu kuramsal proje, daha ilk adımda gözle görülür şekilde tökezliyor. Marksizm konusunda öyle yanlış bir anlayışla yola çıkıyor ki, savunduğu her şeyi tartışmalı hale getiriyor. Marksizmin temel ilkeleri, "ekonomi" anlayışı konusunda bu yazarların yaptıkları özeti geniş şekilde aktarmaya değer; çünkü bu özet, YHS akımı içinde pek yaygın olan bir Marksizm yorumunu açık şekilde ifade ediyor. "Ekonominin hareket yasaları" fikrinin, "üretici güçlerin tarafsız (nötr) olduğu tezine uygun düştüğü" önermesinden yola çıkan bu özet, şöyle devam ediyor:

> Marksizme göre, "üretici güçlerin geçmişteki gelişiminin sosyalizmi mümkün kıldığı, gelecekteki gelişiminin ise sosyalizmi zorunlu hale getirdiği" kabul edilince, üretici güçlerin gelişimi, sosyalizm yönündeki tarihsel evrimde anahtar rol oynar. Sayıca gitgide büyüyen, gitgide daha çok sömürülen ve tarihsel misyonu, ileri derecede toplumsallaşıp gelişmiş üretici güçleri ele geçirip ortaklaşa yönetmek olan bir proletaryanın oluşmasının kökeninde, üretici güçler vardır. Şu anda, kapitalist üretim ilişkileri, bu üretici güçlerin ilerlemesi karşısında aşılmaz bir engel oluşturmaktadır. Bu nedenle, burjuvazi ile proletarya arasındaki çelişki, üretici güçlerin gelişimine ilişkin genel bir yasa ile kapitalist üretim tarzına özgü gelişim yasalarını birleştiren, temel nitelikteki bir ekonomik çelişkinin toplumsal ve siyasal ifadesidir. Bu görüşe göre, tarihin bir anlamı ve mantıklı bir temeli varsa, bunun kaynağı, üretici güçlerin genel gelişim yasasıdır. Dolayısıyla, ekonomi, insan eyleminden bağımsız olarak nesnel olguları etkileyen bir toplum mekanizması şeklinde anlaşılabilir.[58]

Burada bir an durup, bazı kritik noktaları aydınlatalım. Burada yanlış olarak Marx'a mal edilen kaba teknolojik determinizm hakkında; kapitalizmin özgüllüğüyle ve üretim güçlerinde devrim yapma yönündeki benzersiz dürtüsüyle ilgili olarak Marx'ın ortaya attığı soruları, üretici güçlerin nötr gelişimini öngören bu tarih anlayışının nasıl haklı çıkardığı hakkında söylenebilecek pek çok şey olmakla birlikte, şimdi bu konularla oyalanmamız gerekmez.[59] Şimdilik şu noktaları belirtmekle yetineceğiz: Laclau ve Mouffe, üretici güçlerin "nötr" olduklarını ve "nötr" bir süreç içinde geliştikleri (bunun ne anlama geldiğini az sonra göreceğiz); burjuvazi ile proletarya arasındaki karşıtlık gibi, proletaryanın da, temelde teknolojik olan bu gelişme sürecinin yansısından başka bir şey olmadığını (bu yorumda, sınıfsal sömürü kavramının hiç yeri yoktur); proletaryanın "tarihsel görevi"nin, kapitalizm tarafından geliştirilen "nötr" üretim güçlerine ortaklaşa el koyarak ve böylece, bunların daha çok gelişmelerine olanak sağlayarak teknolojik buyruğun uygulanmasına indirgenebileceğini (sınıfsal sömürüye son verilmesini gerektiren "tarihsel görev"in de bu yorumda yeri yoktur, çünkü bu yorum, sınıf mücadelesi gibi "belirlenmemiş" ve "dış kaynaklı" bir şeyle bağdaşmaz) belirten görüşü Marx'a atfediyorlar.

Elbette bu, Marx'ın ilk kez bir teknolojik determinist olarak yorumlanması değildir, ama belki de şimdiki yorum, çoğundan daha ödünsüzdür. Bu özel değerlendirmenin önemli yönü, temel bir varsayımı onaylıyor olmasıdır: Laclau ve Mouffe'a göre, Marx'ın işçi sınıfını siyasal bir özne (*agent*) sosyalist dönüşümün ayrıcalıklı öznesi olarak kavrayışı, işçi sınıfının, teknolojik gerekler karşısında mekanik bir tepki olarak, birleşik bir siyasal güç halinde otomatikman ortaya çıkacağını öngörür ve Marksizm, bu basit determinizmin doğru çıkıp çıkmamasına göre ayakta kalır ya da yıkılır, bu determinizmin doğru çıkmadığı ise açıktır. Bu argümanın tam gücü –ve ne ölçüde çok kaba bir yanlış anlamaya dayandığı– aşağıdaki sözlerde açıklık kazanıyor:

Şimdi, üretici güçlerin gelişimine ilişkin bu genel yasanın tam olarak geçerlilik kazanabilmesi için, üretim sürecine müdahale eden bütün öğelerin, bu yasanın belirlenimlerine tabi kılınması zorunludur. Marksizm, bunu sağlamak için, bir kurguya sığınmak zorunda kaldı: Emek gücünü bir meta olarak kavradı. Bu kurgunun, kapitalist üretim sürecinin bir öğesi olarak emek gücünün sahip olduğu bütün bir dizi ayırıcı özellik karşısında Marksizmin gözlerini nasıl kör edeceğini, Sam Bowles ve Herbert Gintis ortaya koymuştur. Emek gücü, üretimin diğer zorunlu öğelerinden farklıdır, çünkü kapitalist, sadece emek gücünü satın almaktan başka şeyler de yapmak zorundadır; bu gücün emek (iş) üretmesini de sağlamak zorundadır. Oysa emek gücünü, kullanım değeri emek olan bir meta gibi gören anlayış, bu temel yönü gözden kaçırmaktadır. Emek gücü, başka şeyler gibi sadece bir meta olsaydı, elbette kullanım değeri, satın alındığı andan başlayarak otomatikman geçerlilik kazanırdı. “Emeği, emek gücünün sermayeye sağladığı kullanım değeri olarak belirlemek mutlak şekilde temel nitelik taşıyan bir ayrımı gözlerden gizlemektedir; bu, toplumsal uygulamalar gerçekleştirebilen insanlarda cisimleşmiş üretim girdileri ile geriye kalan bütün diğer girdiler, yani üretken hizmetlerinden “yararlanılabilme”si için sermaye tarafından sahiplenilmeleri yeterli olan girdiler arasındaki ayrımdır.” Emeğin kapitalist ilkelere göre örgütlenmesinin büyük bir kısmı, kapitalist tarafından satın alınan işgücünden aktarma zorunluluğunun sonucu olarak anlaşılabilir. Kapitalistin, emek sürecinin tam kalbinde egemenlik kurma gereksinmesi anlaşılmazsa, üretici güçlerin evrimi de anlaşılmaz hale gelir. Elbette bu durum, üretici güçlerin gelişmesini, doğal, kendiliğinden ilerleyen bir olgu gibi gören düşünce sistemini tartışmalı bir hale getirmektedir. Bu nedenle, ekonomist bakış açısını oluşturan her iki unsurun –bir meta olarak emek gücü ve nötr bir süreç olarak üretici güçlerin gelişimi– birbirini pekiştirdiğini görebiliyoruz...

Gerçek şu ki, işgücü bir kez satın alınınca, mümkün olan azami emeğin bu güçten aktarılması gerekir. Bu nedenle, bir dizi egemenlik ilişkisi olmaksızın, emek süreci var olamaz. Yine aynı nedenle, tekelci kapitalizmin ortaya çıkışından epeyce önce, emeğin kapitalist ilkelere göre örgütlenmesi, hem bir üretim tekniği hem de bir egemenlik tekniği olmak zorundaydı.[60]

Bu egemenlik ilişkilerinin, işçilerin direnişini de beraberinde getirdiğini ve bu yüzden, işçi sınıfı mücadelelerinin, üretici güçlerin gelişme niteliğini ve hızını etkilediğini göstermeyi amaçlayan birkaç paragraftan sonra, yazarlar şu sonuca varıyorlar:

Bu şekilde anlaşılan işçi mücadeleleri, elbette, kapitalizmin içsel mantığıyla açıklanamaz; çünkü bu mücadelelerin dinamizmi, “meta” şeklindeki emek gücü kapsamında tanımlanamaz. Ama sermayenin mantığı ile işçi direnişinin mantığı arasındaki bu kopukluk, kapitalist emek sürecinin örgütlenişini etkiliyorsa, üretici güçlerin genişleme karakterini ve ritmini de çok derinden etkiliyor olmalıdır. Dolayısıyla, üretici güçlerin nötr olduğu, üretici güçlerin gelişmesinin doğal ve tek yönlü bir süreç olduğu şeklindeki tez, tamamen dayanaksızdır. Bu tez, ekonomiyi özerk ve kendi kendine düzenlenen bir evren olarak açıklama olanağı sağlayan tek

dayanağı da ortadan kaldırır. Öyleyse, toplumsal öznelerin oluşumunda münhasıran ekonomik alana tanınan ayrıcalığın ilk koşulu, gerçekleşmemiştir.[61]

Burada söylenen şeyleri iyice açıklığa kavuşturalım. İlk olarak, "toplumsal uygulamalar gerçekleştirebilen" insanlarda cisimleştiği için işgücünün, başka şeyler gibi bir meta olmadığını; sermayenin, azami artıdeğer sağmak için emek sürecini denetlemesi gerektiğini; bu nedenle, kapitalizmde emek sürecinin egemenlik ilişkileriyle belirlendiğini; işçilerin direndiklerini; kapitalist üretim tekniklerinin gelişimini ve örgütlenme biçimlerini işçi sınıfı mücadelelerinin şekillendirdiğini, Marx'ın –emek gücünü bir meta sayan "kurgu" gözlerini kör ettiği için– anlayamadığı öne sürülüyor.

Kapitalizmde emek sürecinin antagonist karakteri hakkında; meta fetişizmi hakkında; yaşayan, mücadele eden insanlarda cisimleşmiş o "özel" metanın, yani emek gücünün özgüllüğü hakkında; kullanım değerleri üretimi ile artıdeğer üretiminin birbirine kopmaz şekilde bağlı olduğu kapitalist üretimin "ikili" karakteri hakkında; antagonist sömürü ilişkilerinin örgütlenmesi olarak da işlev görmesi gereken üretim örgütlenmesini, bu "ikili" karakterin nasıl çarpıttığı hakkında; sınıf uzlaşmazlığı ve işçi direnişi koşullarında sermayenin duyduğu denetim gereksinmesinin, üretimin örgütlenmesini nasıl şekillendirdiği hakkında; işçi sınıfı mücadelelerinin tarihi ve bu mücadelelerin kapitalist üretimin gelişmesini nasıl etkilediği hakkında; bizzat emek araçlarının ve modern "teknoloji bilimi"nin "nötr" olmayıp, sınıfsal sömürü, egemenlik ve mücadele ilişkilerince yoğrulduğu hakkında Marx'ın neler söyleyeceği dikkate alınınca, Marx'a yöneltilen bu cahillik suçlamaları çok şaşırtıcı gelecektir. *Kapital*'in birinci cildinin büyük bölümünde, tamamen bu konular işlenmektedir; sermayenin emek süreci üzerindeki denetimini, sadece, "nötr" nitelikteki "verimlilik" gereksinmelerinin belirlememesinin, "o sürece damgasını vuran kapitalist, dolayısıyla da antagonist karakterini" ve kapitalist ile emekçi arasındaki çıkar uzlaşmazlığının, yani egemenlik ve direniş ilişkilerini gerektiren bir uzlaşmazlığın "böyle bir denetimi zorunlu kılmasının"[62] doğurduğu

sonuçlar irdelenmektedir. Üretici güçlerin gelişmesinin kesinlikle “nötr” olmayıp, sınıfsal gereklere ve çelişkilere göre belirlendiği, *Komünist Manifesto*’nun *ö*zdeyiş havasındaki anlatımında bile açıkça dile getirilmiştir.

Ama Laclau-Mouffe tezini daha da şaşırtıcı yapan şey şudur: Marksizmin göremediğini öne sürdükleri ve gerek kuramda gerekse pratikte bütün Marksist projeye indirilmiş nihai bir darbe olarak sundukları bu temalar, gerçekte, işçi sınıfının “ekonomik” çıkarları ile sosyalizm politikasını ilişkilendiren Marksist tezin tam özünde yatmaktadır. Marx’a göre, kesinlikle “ekonomik alan” sınıfsal sömürü ilişkileriyle ve sınıfsal çıkar uzlaşmazlığıyla yoğrulduğu için, daha doğrusu, “ekonomik alan”ı, –herhangi bir “nötr” teknolojik buyruk değil– bu sınıfsal ilişkiler oluşturduğu için, “ekonomi” ile diğer toplumsal “alanlar” arasında organik bir ilişki vardır. Marx’a göre, kesinlikle maddi üretim sınıfsal olarak çarpıtılmış şekillerde örgütlendiği için, “ekonomik” ilişkiler; aynı zamanda, sadece “ekonomik alan”da ortaya çıkmakla kalmayıp başka toplumsal alanlarda ve politika arenasında da kendini açığa vuran iktidar, çatışma ve mücadele ilişkileridir. (Gerçekte, maddi üretimin *toplumsal* bir olgu olduğu tezi, tarihsel maddeciliğin birinci önermesi değil midir?) Bu nedenle, üretimin örgütlenmesinin, “topyekûn toplumsal ilişkiler”den[63] ayrılamayacağı yolundaki önermenin, Marksizmi kesinlikle haklı çıkaran bir önerme olarak görülecek yerde, Marksizme karşı ölümcül bir meydan okuma gibi görülmesinin nedenini anlamak olanaksızdır. Kapitalist üretimin özünde temel bir uzlaşmazlığın bulunduğu ve bu uzlaşmazlığın, diğer toplumsal “düzeyler”deki egemenlik, direniş ve mücadele ilişkilerinden ayrılamayacağı yolundaki önermenin, sosyalist politika ile işçi sınıfının doğal antikapitalist çıkarları arasındaki organik bağa ilişkin Marksist görüşe temel oluşturan önermelerin vurgulanması olarak görülecek yerde, Marksizmin sosyalist proje anlayışına indirilmiş ölümcül bir darbe gibi görülmesinin nedenini anlamak da aynı ölçüde olanaksızdır.

III

O halde, Laclau ile Mouffe'un Marksizme yönelttikleri saldırının ilk ölümcül kusuru budur ve bu kusur, Marx'ın akıllara durgunluk verecek kadar yanlış yorumlanmasını kapsamakla kalmaz, çok esaslı bir mantık hatasını da kapsar. Ama bu yazarların kuramsal aygıtının ta özüne kadar –gerçekte ise tüm YHS projesinin kuramsal dayanaklarına kadar– uzanan çok daha esaslı bir şey burada şansa bırakılıyor. Sosyalist politika ile işçi sınıfı çıkarları arasında Marksizmin kurduğu bağa Laclau ve Mouffe'un yönelttikleri saldırı, bir tek önermeye bağlıdır: Marksizm, işçi sınıfının birliğinin ve sosyalist dürtüsünün, ideoloji ve politika "alanlar"ından hiçbir "dış müdahale" olmaksızın, "kapitalist gelişmenin basit sonucu" olduğunu, yani üretici güçlerin nötr ve doğal gelişmesinin sonucu olduğunu; başka bir deyişle, işçi sınıfının, sosyalizm için birleşik bir güç olarak, tam gelişmiş halde, doğrudan doğruya kapitalist üretimden doğması gerektiğini varsaymak zorundadır, aksi halde başarısızlığa mahkûmdur. Klasik Marksizm, kapitalist üretimin ekonomik gerçekleri ile birleşik bir sosyalist güç olarak işçi sınıfının oluşumu arasında birtakım aracılar bulunması gereğini kabul ettiği ölçüde, kendi temellerini dinamitlemiş olur. İşçiler, aracılar olmaksızın, "bilimsel bilginin açıklayabileceği, mantıklı ve zorunlu bir tarih hareketi"yle[64] birleşmemişlerse, tarihsel olarak parçalanmış olan ve sınıf çıkarlarından başka birçok tarihsel çıkara tabi bulunan bir işçi sınıfına "nesnel çıkarlar" atfetmenin hiçbir haklı gerekçesi olamaz:

> Burada alternatif açıkça bellidir: Ya bu çelişkili çoğulluğun ortadan kaldırılmasını ve mutlak şekilde birleşmiş bir işçi sınıfının, ta başından beri kendini ayırt etmesini sağlayacak bir tarih kuramına sahip olunması gerekir –bu durumda, işçi sınıfının "nesnel" çıkarları en başından saptanabilir; ya da o kuramın ve o kuramla birlikte, bir bütün olarak öznenin "nesnel" çıkarlarının belirlenmesinde bazı tabi konumlara diğerleri karşısında ayrıcalık tanıyan her türlü dayanağın terk edilmesi gerekir– bu durumda da "nesnel çıkar" kavramı anlamını yitirir.[65]

Başka bir deyişle, işçi sınıfının birleşik bir devrimci güç olarak oluşması, bütünüyle, kapitalizmde üretici güçlerin gelişmesinden kaynaklanmayıp, "dış müdahale" –örneğin, siyasal eğitim ve örgütlenme şeklinde bir

müdahale– gerektiriyorsa, o zaman işçi sınıfının, devrimci etken olarak sahip olduğu ayrıcalıklı konumu, hatta belki de bir sınıf olma kimliğini yitirmesi; ortaklaşa kimliği ve sosyalist projeyle olan bağlantısı tamamen rastlantısal ve “söylemsel inşa”ya bağımlı olan bütün öteki toplumsal varlıklara katılması gerekir.

İşçi sınıfının “nesnel çıkarları”nı yadsımak veya işçi sınıfı çıkarları ile sosyalizmin hedeflerinin çakışma derecesi bakımından işçilerin diğer “toplumsal özneler”den hiç farklı olmadığını savunmak, gerçekte ne anlama gelmektedir? İlk önce şu noktayı belirtmek gerekir: Bu tutum, maddi çıkarların kendiliğinden siyasal hedeflere dönüşmediğini, uyumlu siyasal eyleme dönüşme olasılığının ise daha az olduğunu kabul etmekten çok farklıdır. Bu tutum, maddi çıkarların, siyasal hedeflere ve uyumlu siyasal eyleme çevrilmedikleri sürece var olmadıklarını ima etmektedir. Herhalde bu, işçilerin yaşam durumlarının ve deneyimlerinin belirlenmesinde, kapitalist sömürü koşullarının, onların yaşamını etkileyen başka koşullardan ve rastlantılardan daha önemli olmadıkları anlamına gelmektedir (belki bu, tarihsel maddeciliğin en başta gelen ilkesinin, yani insanların toplumsal yaşamının kurulmasında üretim ilişkilerinin ve sömürünün merkezi önem taşıdığına ilişkin ilkenin tartışma konusu yapılması anlamına da gelmektedir). Buradan çıkan sonuca göre, kapitalist sömürünün işçiler üzerindeki etkisi, doğrudan sömürüye hedef olmayan başka insanlar üzerindeki etkisinden daha fazla değildir. Bu görüş şunları da ima etmektedir: Kapitalistler, işçilerin sömürülmesinden hiçbir esaslı yarar elde etmezler; işçiler, kapitalistler tarafından sömürülmekten dolayı hiçbir esaslı zarara uğramazlar; işçiler, sömürünün sona erdirilmesinden hiçbir esaslı yarar sağlamayacaklardır; sömürülüyor olma koşulu, sınıfsal sömürünün sona erdirilmesinden doğacak “çıkar”ı beraberinde getirmez; sermaye ile emek arasındaki ilişkiler, toplumsal ve siyasal iktidarın tüm yapısı açısından hiçbir sonuç doğurmaz; sermaye ile emek arasındaki çıkar çelişkisi yalnızca dışarıdan bakanların gözündedir. (Sermayeye karşı işçi sınıf mücadelelerinin tüm tarihi şöyle dursun, Laclau ve Mouffe’un Marksizme karşı saldırılarını başlatırken kullandıkları kapitalist üretime damgasını

vuran egemenlik ve direniş ilişkileri hakkındaki önermeleri, bu görüşlerin saçmalık derecesine indirmesi hiç umursanmıyor.) Kısacası Laclau-Mouffe argümanı, maddi çıkarlar diye bir şeyin olmadığı, yalnızca bunlar hakkında söylem yoluyla kurulmuş fikirlerin bulunduğudur. Pratik bir önerme olarak, üretim ilişkilerindeki ortak durumları nedeniyle işçilere hiçbir ortak "nesnel çıkar"ın atfedilmeyeceğini söylemenin başka ne anlamı olabilir? Bu argümandan da çıkarılabilecek nihai sonuca göre, bir mağara adamının sosyalist olma ihtimali, bir proleterinkiyle aynıdır: Bunun için, o mağara adamının, uygun söylemi işitebileceği uzaklıkta olması yeterlidir.[66]

Aslında, Laclau ve Mouffe'un, "özcülüğün son kalesi"ne yönelttikleri saldırıdan şu sonucu çıkardıkları açıkça anlaşılıyor: Hiçbir "sabit" toplumsal çıkar ya da kimlik yoktur; bütün toplumsal kimlikler söylem yoluyla kurulur ve "siyasal bakımdan tartışılabilir." Gerçekte, onların argümanının nihai olarak dayandığı önerme budur; ve bu önerme, toplumsal gerçekliğin söylem içinde eritilmesini beraberinde getirmekle kalmaz, tarihin ve tarihsel sürecin mantığının reddedilmesini de beraberinde getirir. Laclau ve Mouffe tarafından sunulan "apaçık seçenekler", yani ya basitleştirici devrimci dönüşüm inancı ya da işçi sınıfı çıkarları ile sosyalizm arasındaki herhangi bir organik bağlantının kökten reddi –aslında, işçi sınıfı çıkarlarının düpedüz reddi– şeklinde ortaya konulan seçenekler dikkatle incelenince, tarihsel ve toplumsal sürece ilişkin dikkat çekici bir anlayış, daha doğrusu böyle bir anlayışın hiç olmadığı açığa çıkıyor. Pratikte bunun anlamı şudur: Yalın, mutlak, mekanik, doğrusal ve çelişkisiz bir belirlenme yoksa, hiçbir kesinlik, hiçbir ilişki, hiçbir nedensellik de yoktur. Hiçbir tarihsel koşul, bağlantı, sınır, olanak yoktur. Yalnızca keyfi yan yana gelişler, "konjoktürler" ve rastlantılar vardır. Gerçekliğin ayrı ayrı ve birbirinden soyutlanmış parçalarını bir arada tutan bir şey varsa, bu, sadece söylemin mantığıdır. (Onların, "üreticilerin üretim ilişkileri içindeki konumları ile zihniyetleri arasında" Marksist tezin "kanıt"ı olarak kabul edecekleri tek ilişki türünün ancak mantıksal bir ilişki –ne demekse– olması[67] belki de önemli bir noktadır.)

Bu bakımdan, Laclau ve Mouffe, yapısalcılıktan postyapısalcılığa uzanan, şimdi herkesin bildiği rotayı izlemişlerdir; ama toplumsal gerçekliğin, post-yapısalcı bir tutumla, söylem içinde eritilmesini (güya) genel bir tarih yasası olarak mı görmek gerektiği, yoksa toplumsal gerçekliğin maddilikten uzaklaşıp söyleme duyarlı hale gelmesinin, sadece modern çağda ve özellikle de "sanayi toplumu"nun ortaya çıkışıyla mı meydana geldiği konusunda kararsız görünüyorlar. Ama onlar, bu yıkılmış toplumsal dünyadan bir siyasal program kurarak, yeni bölgenin haritasını çıkarmışlardır.

Elbette, toplumsal kimliklerin söylemsel kuruluşu bir siyasal programın esası olacaksa, bu kimlikleri "müzakere etme" –yani, yaratma– iradesi ve yeteneğinin nereden kaynaklanacağını, bu kimliklere siyasal amacı ve yönü kimin vereceğini bilmeniz gerekiyor. Laclau-Mouffe argümanında baştan sona var olan sessiz soru şudur: Söylemin taşıyıcısı kim olacaktır? İlgili toplumsal kimlikleri kim oluşturacaktır? Ya da başka bir şekilde bizzat Laclau ve Mouffe'un deyişiyle söylersek, "eyleyen özne kimdir?"[68] Yani yanıtlanması gereken soru, yalnızca, "hegemonik" söylemi kimin yaratacağı değil; "toplumsalın açık ve belirsiz karakteri" söz konusu olduğuna göre, "eklemleyici pratikler" aracılığıyla çevresinde siyasal aktörün inşa edileceği "hegemonik özne"nin kim olacağıdır.

İki olası yanıt vardır; bunların birisi açık seçik, öteki ise büyük ölçüde örtüktür, ama birtakım belirtiler vermektedir. İlk yanıt, pratikte, hiç kimsedir ya da herkestir. Laclau ve Mouffe, "özcü" işçi sınıfının yerine, ya değişik toplumsal kimliklere sahip olan ya da hiç böyle kimlik taşımayan insanlarca kurulmuş, belirsiz bir "çoğul özne", bir "halk" gücü sunuyorlar bize; ama bu çoğul özne de söylemle kurulmuş olduğu için, bu, en iyimser deyişle kısır bir yanıttır. Bu yanıtın bir anlamı varsa bile, bu, çok entipüften bir anlamdır ve hayal kırıklığı yaratacak kadar çok bilinen bir anlamdır. Bize anlatıldığına göre, modern dünya, artık, açık şekilde birbirinin karşısında yer alan toplumsal çıkarlardan oluşmamaktadır. Çoğulcu niteliği gitgide güçlenen bir toplumda yaşıyoruz; sürekli akış ve hareketlilikle

dikkati çeken bu toplumda insanlar, çeşitli ve değişen toplumsal kimlikleri paylaşıyorlar. Bu nedenle, “hegemonya politikası”, yani söylemle kurulmuş toplumsal kimlikler politikası, ancak “modern çağların başında” ağır basan politika tarzı olarak ortaya çıkıyor.[69] (Yani, daha önceleri gerçek maddi koşullar ve toplumsal ilişkiler var olmuş olabilse bile, toplumsal gerçekliğin söylem içinde post-yapısalcı eritilmesi yalnızca “modern çağ” için mi geçerlidir? Bu mu kast ediliyor?) Bunu daha önce nerede duymuştuk? Bu kadar kuramsal ıkınıp sıkınmadan sonra, dağ fare –yani çoğulculuk– doğurmuş olmuyor mu?

Arka planda her zaman pusuya yatmış bekleyen seçenek, her nasılsa kendi iç kaynaklarını benzersiz ve özerk bir şekilde kullanarak hegemonik bir söylem yaratma yeteneğine sahip olan bir dışsal öznenin, belirlenmemiş kitleye ortaklaşa bir kimlik kazandırarak ve hiç yoktan bir “halk” ya da “ulus” yaratarak bu söylemi yukarıdan dayatacağını öngören bir öğretidir. Böyle bir görüşün içerdiği tehlikeli olasılıklar açıktır. Ama Laclau ve Mouffe’a haksızlık etmemek için şunu belirtmeliyiz: Böylesi tehlikeler, onların esasen köksüz politikasında üstü örtülü olarak bulunmakla birlikte ve özerk söylem etkinliğiyle toplumsal özneleri kurarken *aydınlara* önemlice bir rol yüklemeye hazır olmalarına karşın, Laclau ve Mouffe, bu tehlikelerden habersiz ve en iyi demokratik niyetlerle hareket ediyormuş gibi görünüyorlar.

IV

Ama belki burada bir güçlük var: Bu yazarlar, demokrasiyle neyi kast ediyorlar? Bu kritik bir sorudur; çünkü Mouffe ve Laclau, önerdikleri siyasal projeyi, birleşik bir özne olan işçi sınıfının yürüttüğü sosyalizm mücadelesi yerine, “çoğul” bir öznenin yürüttüğü “radikal çoğulcu demokrasi” mücadelesi olarak özetliyorlar. Böylece, demokratik bir dürtü ve bir “demokratik mücadeleler” çoğulluğu, tarihin itici gücü olarak maddi çıkarların ve sınıf mücadelesinin yerini alıyor, sosyalist istemler ise sadece “demokratik devrimin içindeki bir uğrak” oluyor. Öyleyse, “demokratik

söylem", tarihle politikayı birleştiren bağdır ve çoğul öznenin apayrı öğelerini gevşek şekilde bir arada tutan harçtır.

Bu argüman, Fransız Devrimi'nden bu yana belirli siyasal bölünmelerle ifade edilebilecek hiçbir açık seçik toplumsal karşıtlığın meydana gelmediği şeklindeki önermelden yola çıkıyor. Siyasal bölünmelerin, uzlaşmaz karşıtlık içindeki iki toplum biçimine denk düştüğü son karşıtlık olan "halk-*eski rejim*" karşıtlığından sonra, siyasal karşıtlıkların, gitgide "kırılgan" hale gelen toplumsal uzlaşmazlıklara dayandırılması gerekmiştir. Modern sanayi kapitalizminin doğuşu, Marksistlerin inandıkları gibi, sosyalizmle kapitalizm arasındaki siyasal bir karşıtlıkta ifade edilebilecek daha keskin toplumsal ayrılıklar yaratmak şöyle dursun, göründüğü kadarıyla, "toplumsal bünyenin bütünlüğünü bozarak iki antagonist kampa bölebilecek"[70] açık seçik uzlaşmazlıkların sonunu belirlemektedir. İşte bu yüzdendir ki Marx, "sanayi toplumu"nun gitgide artan çoğulluğuna ve karmaşıklığına karşı durmak için, "yeni" bir toplumsal bölünme "ilke"si icat etmek zorunda kalmıştır; bu ilke, *sınıfların* karşı karşıya gelmesi ilkesidir. Ama ne yazık ki, bu toplumsal bölünme ile siyasal karşıtlık arasında hiçbir otomatik ilişki bulunamazdı; bu nedenle, sınıf mücadelesini siyasal bölünmenin temel ilkesi olarak belirleyen önerme, "her zaman, bu ilkenin tam geçerlilik kazanmasını geleceğe erteleyen yedek varsayımlarla desteklenmek zorunda kalınmıştı."[71] Nitekim, Marksistler, toplumsal yapının gelecekte basitleşeceğini, sınıf bilincinin gitgide gelişeceğini ve sonuçta da, siyasal mücadeleler ile "üretim ilişkileri düzeyinde oluşturulmuş etkenler olarak" sınıf mücadeleleri arasında bir ilişkinin doğacağını öngören varsayımlar ortaya atmak zorunda kalmışlardır.

Laclau ve Mouffe'a göre, ilk önce, siyasal bölünmelerin oluşturulmasında ayrıcalıklı bir konuma sahip olan belirli toplumsal karşıtlıkların var olduğu anlayışını terk etmemiz; onun yerine, "toplumsalın çoğulluğunu ve belirlenmemişliğini"[72] kabul etmemiz gerekir. Bağımlılığa karşı birçok farklı direnme çeşidi var olmuştur; ama bunlar, ancak belirli koşullar gerçekleşince, bağımlılık ilişkilerini sona erdirmeye yönelik

mücadelelerde ortaya çıkabilmiştir. Bağımlılığa karşı gösterilen türlü çeşitli direnişlerden böyle *siyasal* mücadeleler yaratmak, *söylemsel inşa* ile ilgili bir konudur. Bu nedenle, “eşitsizliklere karşı mücadele etmeye ve bağımlılık ilişkilerine meydan okumaya yönelik ortaklaşa bir eylemin doğması için gerekli söylemsel koşullar” üzerinde yoğunlaşmamız gerekir. “Bir bağımlılık ilişkisinin, baskı ilişkisi haline gelmesine ve dolayısıyla, bir karşıtlığın alanına girmesine yol açan koşulları tanımakla görevli olduğumuzu da söyleyebiliriz.”[73]

“Demokratik devrim” kavramı, teze bu noktada katılıyor. İki yüzyıl önce, Fransız Devrimi’yle birlikte, yeni bir çağ başladı; bu çağın ayırıcı özelliği, “toplumsal düzeni tanrısal iradeye dayandıran dinsel siyasal bir mantığın egemen olduğu hiyerarşik ve eşitsiz bir toplum tipinin sonu”[74] olmasıydı. Bu gelişmenin gerçekten önemli ve yeni olan yanı, “demokratik kültürün icadı”ydı; birtakım “bağımlılık ilişkileri”ni “baskı ilişkileri”ne ve dolayısıyla da “karşıtlık alanları”na dönüştüren “söylemsel koşullar”ı sağlayacak bir icat. Modern demokratik söylem ortaya çıkıncaya değin, bu bağımlılık ilişkileri, gayri meşru ve dolayısıyla da baskıcı sayılamazdı; bu ilişkiler, ancak o söylem çerçevesinde, mücadele zemini olarak yapılandırılabilirdi. Bu nedenle, örneğin, demokratik söylemde ortaya konulan siyasal eşitsizlik eleştirisinin, sosyalist söylemde olduğu gibi, ekonomik eşitsizlik eleştirisine “yerini bırakma”sı mümkün oldu; işte bu nedenle, sosyalizmin istemleri, “demokratik devrimin içinde bir uğrak”[75] olarak görülmelidir.

Gerçekten tuhaf olan bu modern tarih yorumu, “toplumsal gerçekliğin söylemle kurulması” üzerinde direten bu yaklaşımın temelden anlamsız olduğunu, belki her şeyden daha iyi açıklamaktadır. Sözgelimi, Fransız Devrimi’nin olduğu ana kadarki Avrupa toplumunun, “toplumsal düzeni tanrısal iradeye dayandıran dinsel-siyasal bir mantığın egemen olduğu” bir toplum olarak tanımlanması, özellikle anlamsızdır. Ama biz, “demokratik devrim” üzerinde yoğunlaşalım.

18. yüzyılın son on yıllarında, "demokratik devrim" (bazen Atlantik Devrimi de denilen bir devrim) hangi anlamda vardı? Genellikle, oldukça tutucu bir tarihçi olan R. R. Palmer'a ve J. Godechot'ya atfedilen bu bayatlamış fikir, tarihçiler için sınırlı bir değer taşıdığını kanıtlamıştır ve pek yaygınlık kazanamamıştır; bunun başlıca nedeni, bu fikrin, ilgi alanına giren çok çeşitli toplumsal yapıları, siyasal kurumları ve devrimci hareketleri kapsayabilmesi için, anlamını yitirecek kadar geniş şekilde tanımlanmasının gerekli olmasıdır.[76] Ama bu çeşitli olguların hepsi için ortaklaşa geçerli olduğu öne sürülebilen ve bu olguların bir tek devrim olarak tanımlanmasını haklı gösterebilecek olan *fikirler* sistemi üzerinde yoğunlaşacak olursak (yine, bu fikirlerin oldukça geniş şekilde kavranması koşuluyla), sonuç, Mouffe ve Laclau için sevindirici olmayacaktır.

Bu yazarların ortaya attıkları tez, tartışmanın akışı içinde gitgide liberal demokratik ideolojiyle eşitledikleri yeni demokratik söylemin, başka türlü gayri meşru ve baskıcı olarak algılanmayan toplumsal ilişkileri bu şekilde "yorumlama"sını gerektirir. Ama liberal demokratik söylemin tarihsel anlamı ve sonuçları çok daha muğlak bir hal almıştır. İlk olarak, *demokrasi* fikrinin çok uzun bir tarihe sahip olduğunu anımsamamız gerekiyor; çünkü bu yazarların anlatımından böyle bir şey çıkarsamak olanaksızdır. Hiç kuşkusuz, eşitlik konusundaki modern anlayışlar, demokrasi ilkesini kadınlardan ve kölelerden esirgeyen dışlayıcı Yunan demokrasi anlayışını derinlik bakımından değilse bile, genişlik bakımından kat kat aşmıştır. Aynı zamanda, demokrasinin anlamında meydana gelen değişikliklerin hepsi, eşitsizliğin gayri meşru hale gelmesi lehine olmamıştır. Ne gezer. Gerçekte, "demokratik devrim"in en önemli boyutlarından birisi, demokrasinin, *halk iktidarı* olarak, *demos*'un egemenliği olarak taşıdığı anlamdan *koparılmasını* belirtmesidir.[77] Sadece demokratik değerlerdeki genel bir ilerlemeden dolayı değil, işte tam da bu nedenden dolayı, "demokrasi", egemen sınıfların gözünde kirli bir sözcük olmaktan çıkmıştır.

Amerikan "Kurucu Atalar"ının "demokrasi" karşısında kapıldıkları ürküntü ile onların ardıllarının, bu anayasa koyucular tarafından kurulan

siyasal düzene “demokrasi” adını yakıştırmaktan duydukları kendini beğenmiş gurur arasındaki farkı düşünmek yeter. Bu fark, sadece, demokrasi kültürünün ilerlemesine bağlanamaz. Bir anlamda, bunun tersi doğrudur ya da en azından, kurucu atalar, “demokrasi”nin getirdikleri konusunda, daha sonraki kuşaklardan daha kesin bir anlayışa sahiptiler. Onlar, bu sözcüğü, Helenlerle aynı anlamda yorumluyorlardı: Halkın, yani (Mouffe ve Laclau’nun yaptıkları ayrımı kullanırsak) *populus* olarak değil *pleb* olarak halkın doğrudan yönetimi ya da –mülk sahibi sınıfların bakış açısına göre– ayaktakımının egemenliği gibi yorumluyorlardı. Bu kesin ölçütlere göre, Amerikan Cumhuriyeti –hele ki onların görüşüne göre –bir demokrasi değildi (elbette, Alexander Hamilton’un belirttiği gibi, halk egemenliğinden açıkça ayrılan yeni bir anlamın sinyallerini daha o zamanlar vermeye başlayan bir “temsili demokrasi” değilse.[78]) Sonraki kuşakların, yani “demokratik devrim”in çocuklarının son derece sulandırılmış ölçütlerine göre, aynı Cumhuriyet, yeryüzündeki en demokratik ülkeydi ve gerçekte, kusursuz demokrasi idealiydi. Çünkü demokrasinin halk iktidarı olarak taşıdığı eski anlam –özellikle sosyalist söylemde– varlığını korumakla birlikte, liberal demokrasiyi kuran “demokratik devrim”, halk iktidarının özüne ilişkin olmayıp, birtakım prosedür biçimlerine ve yurttaş özgürlüklerine ilişkin olan yeni bir anlamı da beraberinde getirdi. Aslında, yeni ölçütlere göre, halk iktidarının doğrudan uygulanması, “antidemokratik” olarak algılanabilir.

Belirtmek gerekir ki, özgün anlamıyla demokrasi, her zaman sınıfsal çağrışımlar taşımıştır ve kesinlikle, *pleb* olarak halkın egemenliğini ifade edegelmiştir. Aristoteles, o zamanlar Yunanistan’da var olan başlıca yapılanma tiplerini gruplandırırken, bu yapılanmalar arasında, yalnızca sayı esasına göre değil, sınıf esasına göre de ayrım yapılmasını ısrarla savunmuştur: “‘Demokrasi’ terimini, özgür doğmuş olanların ve yoksulların hükümeti denetledikleri –aynı zamanda da çoğunluğu oluşturdukları– bir yapılanmaya uygulamak doğru olur; benzer şekilde, ‘oligarşi’ terimini ise zenginlerin ve varlıklı doğanların hükümeti denetledikleri –aynı zamanda

da azınlığı oluşturdukları– bir yapılanmaya uygulamak doğru olur.”[79] Aristoteles’in öncüsü olan Platon daha da açıksözlüydü: Tıpkı Aristoteles gibi, sivil mücadelenin kaynağı olarak gördüğü zenginler ile yoksullar arasındaki sınıf savaşını tanımladıktan sonra, demokrasi ilkesini şöylece açıklıyordu: “Ve yoksullar kazandığı zaman, sonuç demokrasidir.”[80] Bunun izinden, özgürlük ve eşitliğin vahşi aşırılıkları gelir ve sonuçta anarşiye ulaşılır.

Demokrasinin yeni anlamı, “yoksullar”ın egemenliği şeklindeki sınıfsal çağrışımları demokrasiden kopardı. Demokrasiyi, sınıfsal iktidarın özüne ilişkin olmayan biçimsel terimlerle tanımlayan bu yeni anlam, kesinlikle, eski anlamın açıkça ortaya serdiği baskıları *gözlerden gizleyici* etki yaptı. Liberal demokratik söylem, o zamandan beri, belli bağımlılık türlerini gayri meşru hale getirici işlev görmekle kalmamış, tam tersine, sınıfsal egemenlik ve sömürü ilişkilerini muğlaklaştırıp meşrulaştıran, gerçekte, bu ilişkileri özgür ve eşit bireyler arasındaki ilişkiler şeklinde yeniden tanımlayarak bunların varlığını bile yadsıyan bir işlev de görmüştür.

Bütün bunlardan çıkan sonuç, çeşitli demokrasi anlayışları arasındaki anlam farklılıklarının, salt birer *farklılık* olmakla kalmayıp, büyük ölçüde birer *uzlaşmaz karşıtlık* da olduğudur. Ya da daha kesin bir ifadeyle söylersek, liberal demokrasinin genel bir değer taşıyan yönleri bulunmasına karşın, iki “söylem”, iki karşıt sınıfın çatışan çıkarlarını ifade ettikleri noktada uzlaşmaz bir ayrılığa düşmektedir. Liberal demokratik söylem –bazı bakımlardan ne denli ilerici olursa olsun, bağımlı sınıflar bu söylemi ne denli benimsemiş, hatta bu söylemin yaratılmasına kendi mücadeleleriyle ne denli yardım etmiş olurlarsa olsunlar– sermayenin sınıfsal çıkarlarına hizmet eder; çünkü kapitalist iktidarın dayanağı olan bağımlılık ilişkilerini yadsımakta ve halk iktidarının hareket alanını daraltmaktadır. Özgün şekliyle, Eski Yunanistan’da mülk sahibi sınıflara karşı *demos*’un çıkarlarını yansıtan demokrasinin öteki anlamı, modern sosyalist biçimiyle, halk iktidarının anlamını asıl yerine oturtarak ve

toplumsal üretimin sınıfsız örgütlenişine kadar genişleterek, sermayeye karşı işçi sınıfının çıkarlarını ifade etmektedir.

Gelgelelim, sanki sahipsiz fikirler belirli toplumsal çıkarlara hizmet etmek üzere havadan toplanabilirmiş gibi, bütün bunları söylemek yeterli değildir. Bizzat demokrasi fikrinin kendisinin ve geçirdiği anlam değişikliklerinin varlıklarını özgül toplumsal ilişkilere borçlu olduğunu ve bu ilişkilere derinlemesine kök saldığını da söylemek gerekir. Tıpkı özgün anlamın, Eski Yunanistan'daki sınıflar çatışmasından doğması gibi, yeni anlam da kapitalizm ilişkileri üzerine kurulmuştur ve bu ilişkiler olmasaydı, bu yeni anlam da mümkün olmazdı. Kapitalist üretim ilişkilerince belirlenen ekonomik ve siyasal güç arasındaki biçimsel ayrım, demokrasinin katıksız biçimsel terimlerle tanımlanmasını ve demokrasiyi, egemen sınıfların kabul edebilecekleri bir ideal yapacak şekilde halk iktidarından koparılmasını mümkün kıldı. Sermayenin el koyma yetkisi, "ekonomi dışı" güce doğrudan doğruya sahip olunmasına dayanmadığı için, "demos eliyle yönetim"in –daha doğrusu, onların seçilmiş "temsilciler"i eliyle yönetimin– sermaye ile emek arasındaki sömürü ilişkilerini doğrudan doğruya etkilemeksizin var olabileceği, yapısal bakımdan ayrı bir siyasal alan vardır. Aynı nedenle, kapitalizm, *eski* anlamın dönüşüme uğramasını da mümkün kılmıştır; ama bu kez dönüşüm emeğin lehinedir; çünkü özgürce birleşmiş üreticilerin özörgütlenmesi olarak halk iktidarı kavramı ve toplumsal üretimin sınıfsız yönetimini kapsayan bir özyönetim görüşü, kapitalizmin yarattığı koşullar nedeniyle ortaya çıkmıştır.

Bütün bunlar, sosyalist taleplerin salt "demokratik devrim içinde bir uğrak" olarak kavranamayacağını söylemenin bir başka yoludur; çünkü hem sosyalist görüş, sınıfsal çıkar karşıtlıklarıyla ilişkili olan önemli yönleriyle liberal demokratik görüşten ayrılır hem de her iki söylemin kökleri de daha önceki toplumsal ilişkilere uzanır. Başka bir deyişle, kapitalizmin sınıf mücadeleleri, Mouffe ve Laclau'nun bizi inandırmaya çalıştıkları gibi, liberal demokratik söylemin ve baskıcı ve gayri meşru sınıf ilişkilerinin "söylemsel kuruluş"unun basit yansımaları değildir; ne de olsa,

demokratik söylem, gerek liberal gerekse sosyalist çeşitlemeleriyle sınıf çelişkisi üzerinden kurulur.

Bütün "demokratik mücadeleler"i ve bütün eşitlik biçimlerini aynı kefeye koyan Laclau ve Mouffe'un muğlak ve belirlenmemiş demokrasi anlayışında anlamların kaynaşması, kapitalizm ile sosyalizm arasındaki çelişkilerin kavramlarla ortadan kaldırılması sonucunu doğurmuştur; çünkü devrimci geçiş, demokrasinin bir şeklinden diğerine doğru kesintisiz bir sürekliliğe dönüştürülmüştür. Bu, çağdaş toplum ve bu toplumu dönüştürme koşullarına ilişkin bir çözümleme değildir; olsa olsa, sözcüklerle hokkabazlık yapmaktır.

V

Fakat bu argümanın başka bir boyutu daha vardır. Laclau ve Mouffe, sosyalizmin demokratik devrim içinde bir uğrak olduğu yolundaki önermeyi kullanarak, sosyalizmin kurtuluşa ilişkin itici gücünün, "üretim ilişkileri düzeyinde oluşturulmuş özneler" olarak işçi sınıfı çıkarlarından doğmadığı; tam tersine, o dürtüyü, çeşitli bağımlılık ilişkilerini baskıcı olarak "yorumlayan" liberal demokratik söylemin yarattığı şeklindeki iddiayı desteklemeyi amaçlıyorlar. Demek ki işçiler, ancak liberal demokratik söylemle ya da başka türlü söylersek, ancak burjuva ideolojisiyle eğitildikleri sürece, kurtuluş mücadeleleri yaratma –ve aslında, kendi bağımlılıklarını bir baskı olarak algılama– yeteneğine kavuşabilirler. 19. yüzyılda, kapitalist üretim ilişkilerine karşı gerçek mücadeleler yürüten işçilerin, kendi maddi sınıfsal çıkarlarıyla hareket eden asıl "proleterler" olmayıp, yeni kapitalist ilişkilerin yıkımına karşı kendi zanaatçı kimliklerini savunan ve dışarıdan aldıkları demokratik siyasal fikirlerle eyleme geçen zanaatçılar olması, bu görüşü doğrular görünmektedir. Buna karşılık, gerçekten kapitalizmin ürünü olan daha sonraki sanayi proletaryası, bu görüşe göre, –"o zamana kadar iyice oturmuş olan"[81] – kapitalist üretim ilişkilerine artık meydan okumaz olmuştur ve üretim içi ilişkileri kapsayan "reformcu" mücadelelerle yetinmektedir.

Bu nedenle, örneğin Çartizm konusunda (Gareth Stedman Jones'un en son incelemelerine dayanarak) Laclau ve Mouffe'un yaptıkları yoruma göre, bu hareket, "esasen toplumsal nitelik taşıyan bir olgu, yani yeni sanayi proletaryasının sınıf bilincinin bir ifadesi"[82] değildi. Tam tersine, bu hareket, özerk bir *siyasal* hareketti; niteliğini ve hedeflerini, "Fransız Devrimi'nden derinlemesine etkilenen" İngiliz siyasal radikalizminin fikirleri oluşturuyordu. (Stedman Jones'un, Çartizmi etkileyen en büyük ideolojik faktör olarak nitelediği radikal geleneğin Fransız Devrimi'nden eskiye dayandığını ve açıkça İngiltere'ye özgü bir nitelik taşıdığını, kökenlerinin 17. yüzyıldaki İngiliz Devrimi'ne kadar uzandığını burada belirtmek belki de yerinde olacaktır. Laclau-Mouffe yorumu, metinleri ve tarihsel verileri işlerine geldiği gibi anlamalarının –ve belki de Fransa lehine belirgin bir taraflılığın– bir örneğidir sadece.)

Bir *siyasal* hareket olarak Çartizmin, kapitalist üretim ilişkilerindeki gelişmeyle belirlenen bir işçi sınıfı hareketi olarak taşıdığı *toplumsal* karakterden bu şekilde koparılmasının, Stedman Jones tarafından gösterilen kanıtlarla bile, meşru gerekçelere dayanıp dayanmadığını daha sonra ele alacağız. Bu siyasal hareketin toplumsal karakterini ve 19. yüzyıl kapitalizminin yeni gerçeklerine dayanan temelini yadsımanın, ancak, ekonomik ve siyasal "alanlar" arasında yapılan son derece yapay ve *a priori* kuramsal ayrımla mümkün olduğu ileri sürülebilir. Şimdilik şu noktayı belirtmek yeterlidir: Laclau ve Mouffe'a göre, işçiler, başka birilerinin siyasal doktrinlerinden kaynaklanan sahipsiz bir demokratik ruhtan ve belirsiz nitelikteki soyut bir dürtüden esinlenmedikleri sürece, kapitalist üretim ilişkilerine karşı çıkmazlar, hatta kendi durumlarını baskıcı olarak kavramazlar. Nitekim, 19. yüzyılda işçiler, ancak, "demokratik devrim"in özerk siyasal ideolojisinden esinlenerek, kendi maddi koşullarını baskıcı koşullar olarak algıladılar. Sınıf mücadelesinin, Fransız Devrimi'nin her şeyi altüst eden aydınlığından *önceki* uzun tarihini bu terimlerle açıklamaya çalışmak, bu önermenin ne kadar boş olduğunu anlamak için yeterlidir.

Laclau ve Mouffe, çeşitli "demokratik mücadele" biçimleri arasında pürüzsüz ve çelişkisiz bir süreklilik olduğu halde, ekonomik "düzey"deki sınıf mücadeleleri ile siyasal alandaki mücadeleler arasında katı bir sınırın bulunduğuna inanmamızı da istiyorlar. Demek istiyorlar ki, liberal demokratik söylemle yönlenen siyasal hareketler, sermayenin çıkarlarına doğrudan doğruya karşıt olan maddi çıkarların gerektirdiği sınıfsal mücadelelere oranla, bizi sosyalizme daha çok yaklaştırır.

Bu noktada, Mouffe ve Laclau'nun, sosyalizm mücadelesinde işçi sınıfının ayrıcalıklı bir konuma sahip olmadığı şeklindeki basit önermeyle yetinmediklerinden kuşkulanmaya başlıyoruz. İlk önceleri, yalnızca şu argümanı öne sürüyormuş gibi görünüyorlardı: "Ekonomizm"i ve "sınıf indirgemeciliği"ni reddetmek –politikanın özerkliğini ısrarla vurgulamak– işçi sınıfının başka herhangi bir toplumsal güçten ne daha çok ne de daha az devrimci olduğu anlamına gelir; işçi sınıfı, ister istemez devrimci olmadığı gibi, ister istemez karşıdevrimci ya da "reformcu" da değildir ve başka hiçbir toplumsal gruba, sosyalist dönüşümün etkeni olarak ayrıcalık tanınamaz. İşçi sınıfının sosyalizmde hiçbir özgül çıkarı yoktur; başka herhangi bir toplumsal grubun da böyle bir çıkarı yoktur. Ne var ki, bu argüman, sınıfsal bakımdan ne denli tarafsız (nötr) görünürse görünsün, aslında işçi sınıfının, sosyalist politikaya öncülük etme ihtimalinin, diğer toplumsal gruplardan daha *zayıf* olmasına yol açan yapısal kusurlar taşıdığına ilişkin ipuçlarını sık sık ortaya seriyor. Laclau ve Mouffe'a göre, üretime ait kapitalist ilişkileri kabul etmesi ve bu arada, mücadelesini üretim içi ilişkilerle sınırlandırması ne de olsa modern proletaryanın –yani, kapitalizmin *gerçek* bir ürünü olan sınıfın– ayırıcı özelliğidir. Bu söz, hemen, sözgelimi Andre Gorz'u çağrıştırmaktadır; bilindiği gibi Gorz, kapitalist ilişkilerin "üretimci" değerleriyle yoğrulmasının ve bu nedenle kapitalizm karşısında esaslı bir tehdit oluşturamamasının, –sermayenin bir ürünü olan– modern proletaryanın doğasından gelen bir özellik olduğunu mutlak bir ifadeyle belirtmektedir. Sonuç olarak, Laclau ve Mouffe, işçi sınıfının içinde bulunduğu koşulların, sosyalist politikayı özendirmek şöyle

dursun, gerçekte sosyalizme zarar verdiğini kabul etme yönünde epey yol katetmişlerdir.

Daha da derin bir anlamda, bu yazarların projesi, işçi sınıfının kusurlarına ilişkin demokratik olmayan varsayımlara dayanmaktadır. "Sınıf indirgemeciliğinin son kalesi"ne yönelttikleri saldırıdan çıkarsadıkları sonuçlar, gerçekten çok uzun erimlidir. Görünüşe bakılırsa, bu "son kalesi"nin "düşme"si, işçileri, kendilerine ait her türlü siyasal güdüden, aslında, başkalarınca ve özellikle de aydınlarca oluşturulmamış her türlü kimlikten yoksun bırakmaktadır.[83] Bundan çıkan sonuca göre, işçilerin egemen bir rol oynadıkları başarılı devrimler bile –ne terslik ki– onların devrimci yeteneksizliğinin kanıtı olup çıkmaktadır. Siyasal örgütlenmenin "dıştan" yardım olmaksızın, işçilerin "aracısız" olarak, kendiliklerinden başkaldırmaları dışında her şey, bu tezin kanıtı olarak görülmektedir.

Chantal Mouffe'un bir makalesinde ortaya attığı argüman, bu noktaya açıklık kazandırabilir (Bayan Mouffe, bu argümanın, daha sonra Laclau'yla birlikte yazdıkları kitap için yapılan araştırmadan "kaynaklandığı"nı belirtiyor). Mouffe, işçilerin sosyalizmde hiçbir "temel çıkar"ının olmadığı ilkesini tartışırken şunu savunuyor: "Sınıf mücadelesi'nin ancak belirlenmiş siyasal öznelerin – 'toplumsal sınıflar'ın– eseri olabileceği yolundaki inancın arkasında, aslında bir dil yanılsaması yatmaktadır. Bugüne değin olmuş toplumsal devrimlerin tarihi, bu görüşü çarpıcı şekilde kanıtlamaktadır, çünkü bu devrimlerin hiçbirisine proleterya önderlik etmemiştir."[84]

Bir devrimin temel karakterini, o devrime kimin önderlik ettiğinin belirlediği yolundaki görüşten doğan sonuçları izleyelim. Eninde sonunda, bununla söylenmek istenen şey şudur: Bir devrimin önderleri, adına devrim yapılan sınıfların üyesi değilseler, önderlik ettikleri insanlar –devrime ivmesini ve doğrultusunu veren toplumsal güçler– kim olursa olsun, "sınıf mücadelesi", sınıf dışı öznelerce yürütülüyor demektir. Bir sınıf mücadelesi olarak devrime karakterini kazandıran, devrimci kitle, bu kitlenin çıkarları, güdüleri, amaçları ve yetenekleri değil de daha çok, önder kadronun

eylemleri ve niyetleri ise, o zaman, toplumsal devrimler konusunda en tutucu yorumları yapanların tümü gibi bizim de, bu işlere katılan “ayaktakımı”nın, demagog (ya da bakış açısına bağlı olarak, idealist ve özverili) elebaşılar tarafından kullanılan mantıksız ve anarşik bir güçten başka bir şey olmadığı, kendine ait akılcı amaçlara sahip olmayan bir güruhtan başka bir şey olmadığı sonucuna varmamız gerekmez mi? Ya da tam tersine, şunu söylememiz gerekmez mi: Sınıfsal özneler olmaksızın hiçbir sınıf mücadelesi ve hiçbir devrim olamaz; devrim önderleri, büyük bir güç halinde örgütlenmiş belli sınıfların çıkarlarını ve hedeflerini dile getirmedikleri, bu sınıfların etkin gücünü işe koşmadıkları sürece, bu önderlerin eylemleriyle ve niyetleriyle belirlenen hiçbir devrim söz konusu olamaz; devrimler tarihinin kanıtladığı bir şey varsa, işte budur.

Örneğin, Rus Devrimi’ni göz önüne alacak olursak, sınıf mücadelesini Bolşevik önderlerin yürüttüklerini mi söylememiz gerekir; yoksa, devrimci gücü, yani çıkarlarıyla, toplumsal ağırlığıyla ve ortaklaşa eylem yeteneğiyle devrimin niteliğini ve akışını belirleyen gücü oluşturanlar, işçiler ve köylüler miydi? Kitleleri, Bolşevikler’in kendi amaçları için kullandıkları anarşik ayaktakımı olarak bir yana atan Leonard Schapiro gibi tutucu tarihçilerin Rus Devrimi’ne ilişkin yorumlarını mı kabul etmemiz gerekir? Yoksa, onun yerine, Schapiro’yu eleştiren bir yazarın *Sunday Times*’da yaptığı çözümlemeyi mi kabul etmeliyiz?

> İşçilerin “...yıkımdan başka düşüncesi olmayan bir ayaktakımı” olduğu, askerlerin siyasal kavrayıştan yoksun bulundukları, köylülerin “olan bitenleri hiç anlamadıkları” şeklindeki efsane, bugün kesinlikle yerle bir olmuştur.
>
> Amerikan, Fransız ve İngiliz bilginler ... “aşağıdan” devrimi irdelemeye, kitlelerin –işçilerin, köylülerin, askerlerin ve denizcilerin– özlemlerini ve eylemlerini çözümlemeye başlamışlardır. Bunu yapmakla, kitlelerin hedeflerinin açık seçik, mantıklı ve tamamen kendilerine özgü olduğunu anladılar.
>
> İşçilerin ekmek ve iş istemini, askerlerin barış özlemini ya da köylülerin toprağa olan açlığını uyandırmak için hiçbir Bolşevik propagandası gerekmiyordu. Kitlelerin amaçlarına ulaşmak için kullandıkları yöntemler ise ne kör ne de vahşiydi. Ilımlı politikacılara yöneltilen istekler sonuç vermeyince, köylülerin toprak işgallerine izin verecek, ekonomik çöküşü durduracak ve savaşa son verecek yeni bir hükümet için doğrudan eylemler ve baskılar arttı.

Bolşevikleri iktidara getiren, tabandan fışkıran istekleri başarıyla ifade etmeleriydi.[85]

Sunday Times, sınıf mücadelesi ve devrimci güçlerin niteliği hakkında Marksistlere ders vermek zorunda kaldığına göre, hiç kuşkusuz yanlış giden bir şey var demektir. Rus Devrimi'ne ilişkin bu yorum, işçi sınıfını –ya da başka herhangi bir sınıfı– ille de devrimci olarak görmemizi gerektirmeyebilir; ama sınıf mücadelesinin, ille de, "kararlı siyasal aktörlerin toplumsal sınıfların- eseri" olmayabileceğini Rus Devrimi'nin kanıtladığını savunmanın anlamı acaba ne olabilir? Böyle bir yorum, "ayaktakımı"nın kendine ait bir mantığa sahip olmadığı ve kendi başına, herhangi bir yapıcı siyasal dürtünün kaynağı olmayacağı şeklindeki klasik gerici ilkeye tehlikeli bir biçimde yaklaşmaktadır.

Ama sonuçta, Laclau ve Mouffe'un siyasal bir güç olmaktan çıkardıkları unsur, sadece işçi sınıfı değildir. İşçi sınıfı, ayrıcalıklı bir sosyalizm öznesi olmadığı gibi, sosyalizmin gelişmesine elverişli hiçbir tarihsel koşul ve hiçbir toplumsal çıkar da yoktur. Demek ki, ortaklaşa kimliği, çıkarları ve yetenekleri, sosyalizm mücadelesinin temel materyalleri olarak işçi sınıfına ait ortaklaşa kimliğin, çıkarların ve yeteneklerin yerini alabilecek *başka* hiçbir "toplumsal özne" bulunmamaktadır. Gerçekte, *herhangi* bir politika türünün hiçbir toplumsal temeli yoktur. Her şey söylemden ibarettir. Gerçekten de, Laclau ve Mouffe, bugün süregiden çeşitli toplumsal mücadelelerin, antidemokratik söylemle olduğu kadar demokratik söylemle de aynı kolaylıkla "bütünleştirilebileceği"ni vurguluyorlar. Son çözümlemede, her şey, "karmaşık bir dizi söylem-hegemonya işlemi"ni[86] yerine getirmekte aydınların gösterecekleri başarıya bağlıdır. İşte geldiğimiz nokta: Başlangıçta (ve sonunda) söz vardı ve söz, Tanrı'ylaydı ve söz, Tanrı'ydı, cisme bürünmüş nihai özne'ydi... Laclau ve Mouffe'un cismine mi bürünmüştü?

44 Ernesto Laclau, *Politics and Ideology in Marxist Theory,* Londra 1979, sf. 81-142.

45 Agy, sf.130.

46 Agy, sf. 191.

47 Agy, sf.141-42.

48 Agy, sf.114.

49 Agy, sf.113.

50 Agy, sf. 114.

51 Agy, sf. 114.

52 Agy, sf. 109.

53 Agy, sf. 110.

54 Agy, sf.111.

55 Agy, sf.107, dipnot 36.

56 Ernesto Laclau and Chantal Mouffe, *Hegemony and Socialist Strategy: Towards a Radical Democratic Politics*, Londra 1985, sf. 76.

57 Agy, sf. 76-7.

58 Agy, sf. 77-78, Laclau ve Mouffe'un, Marx'tan değil, G. A. Cohen'den alıntı yaptıklarını belirtmek gerekir. Aracı kullanarak yorumda bulunma uygulamasını, Marx'la ilgili bütün değerlendirmelerinde kararlılıkla sürdürüyorlar.

59 Bu konuları, "Marxism and the Course of History"de enine boyuna irdeledim. *New Left Review* 147, Eylül/Ekim 1984, sf. 95-107.

60 HSS, sf. 78-9.

61 Agy, sf. 80.

62 Marx, *Kapital*, cilt 1, Harmondsworth 1976, sf. 450. Moskova 1971, sf. 311.

63 HSS, sf. 80.

64 Agy, sf. 83-4.

65 Agy, sf. 84.

66 Agy. Bu deyimi, yazarları arasında Peter Meiksins'in de bulunduğu bir makaleden aldım: "Beyond Class? A Reply to Chantal Mouffe", *Studies in Political Economy*, 17, Yaz 1985.

67 HSS, ss. 84-5.

68 Agy, sf.134.

69 Agy, sf.138.

70 Agy, sf.151.

71 Agy, sf.151

72 Agy, sf.152.

73 Agy, sf.153.

74 Agy, sf.155.

75 Agy, sf.156.

76 Örneğin bkz. Alfred Cobban, *Aspects of the French Revolution*, Londra, 1971, sf. 11-12.

77 Bkz. Raymond Williams, *Keywords*, Glasgow 1976, sf. 82-7.

78 Bkz. Williams, sf. 84.

79 Aristoteles, *Politika*, 1290 b. (Baker)

80 Platon, *Devlet*, 557 a. (Cornforth)

81 HSS, sf. 157.

82 Agy, sf. 156.

83 Örneğin, agy, sf. 85.

84 Chantal Mouffe, "Working Class Hegemony and Struggle for Socialism", *Studies in Political Economy*, 12, Güz 1983, sf. 23.

85 Edward Acton, *Sunday Times*, 8 Nisan, 1984.

86 HSS, sf.174-5.

5

TARİHİN VE POLİTİKANIN RASTLANTISALLAŞTIRILMASI

I

Laclau'nun, ideoloji ve politikanın özerkliğini ortaya atarak Marksizmle ilk büyük ayrılığa düşmesinden bu yana, o ve Mouffe'un en son çalışmalarında öylesine bir araya getirdikleri karakteristik YHS temalarını geliştirmekte başkaları çok daha ileri gitmişlerdir: Politikanın sınıftan koparılması; ekonomik olgularla politik olgular arasında karşılıklı ilişkinin bulunmadığının ortaya atılması; toplumsal olguların mantık yürütme (söylem) içinde eritilmesi; işçi sınıfının yerine, "söylem yoluyla kurulmuş" çoğul bir öznenin konulması; sosyalizmi kapitalizmden ayıran farklılıkları ve uzlaşmazlıkları kavramlarla ortadan kaldırmak amacıyla, "demokrasi"nin belirsiz, soyut ve yuvarlak bir anlam taşıdığı "demokratik" mücadeleler çoğulluğunun sosyalist mücadeleye egemen kılınması.

Bütün bu temaların temelinde, bir tek genel ilkenin bulunduğu söylenebilir: O da tarihin ve politikanın *rastlantısallaştırılması* olarak nitelenebilecek bir ilkedir. Mouffe ve Laclau'da daha önce dikkatimizi çektiği gibi, Marksizmin ve işçi sınıfını devrimci özne olarak gören Marksist anlayışın reddi, son çözümlemede, garip şekilde tarihdışı bir dünya görüşüne dayanmaktadır; bu görüşe göre, yalın, mekanik ve kaba bir determinizm olmayınca, ortada mutlak rastlantısallıktan başka bir şeyin

kalmadığı görülmektedir. Uygulamada, bu ikiciliğin (düalizmin) taşıdığı anlam, tarihin tamamen rastlantısal olduğudur, daha doğrusu, tarihin var olmadığıdır, belirlenmiş tarihsel *koşulların*, *ilişkilerin* ve *süreçlerin* var olmadığıdır.

Bu ilke, *Hegemonya ve Sosyalist Strateji'*den çok önce benimsenip konulmuştu. Aslına bakılırsa, mutlak belirlenme ile mutlak rastlantısallık arasındaki uydurma ikilik ve tarihin sonuçta rastlantısal bir şey olarak tanımlanması, Althusser yapısalcılığında her zaman bir sav olarak ima edilmiştir: "Althusser'cilik"i eleştirenler, çoğu kez, "özne"yi "yapı"nın buyruğuna soktuğu ve eyleyen insanı tarihten çıkardığı için bu görüşe karşı çıkmışlardır; ama bu suçlama elbette sağlam gerekçelere dayanmakla birlikte, Althusserci tarih görüşünde "yapı"nın da tartışmalı bir konuma sahip olduğu gerçeğini bulandırmaya yönelebilir. Yapının herhangi bir ampirik konuma sahip olup olmadığı ya da tarihsel gerçekliğin kurulmasıyla herhangi bir bağlantısının bulunup bulunmadığı hiç de açık değildir — "post-Althussercilikte" bu daha da belirsizdir. Yapı dünyası, yapılandırılmış belirli ilişkiler dünyası, özerk kuram alanına girer; oysa ampirik dünya, yani tarihsel bilginin nesnesi, rastlantısallığın ve keyfiliğin egemen olduğu bir dünyadır.

Althusserciliğin anladığı şekliyle "üretim tarzı" ve "toplumsal oluşum" arasındaki ikilik, bu noktayı iyi açıklar. Belirlenmiş ilişkilerden kurulu bir yapı olarak "üretim tarzı", ampirik varlığa sahip değildir. Ampirik olarak *var olan* "toplumsal oluşum"da, yapısal *ilişkilerin* yerini, "konjonktürler", yan yana gelişler, "üst belirlenmiş" öğelerin keyfi düzenlenişi almıştır (kullanışlılık potansiyeli taşıyan üst belirlenme kavramı, gitgide, mutlak rastlantısallığın örtüsü haline gelmiştir). Toplumsal oluşumun tarihsel dünyasında açıklanacak hiçbir ilişki yoktur, yalnızca tanımlanacak yan yana gelişler vardır; her ne kadar sonsuz sayıda çoğalan sınıflandırmalarla tanımlamaya kuramsal bir "kesinlik" ve belirlenmişlik havası verilebilse de bu böyledir. Üretim tarzına ilişkin yapısal belirlemelerin hiçbir açıklayıcı özelliği yoktur; çünkü bunlar, gerçekten var olan herhangi bir tarihsel ve toplumsal sürecin mantığını yansıtmazlar. Olsa olsa, gerekli sınıflandırma

kategorilerini sağlarlar. Öyleyse, yapısalcılığın paradoksu şudur: Yapısalcılık, özneyi tarihten dışladıktan sonra, yapıyı da dışlama yönünde epey yol katetmiştir.

Son adımı da post-yapısalcılar atmışlardır ve Perry Anderson'ın "tarihin rastlantısallaştırılması" olarak nitelediği işi bitirmişlerdir. Dil, tüm insan düzeninin modeli ve ilkesi haline geldikçe, "saptanabilir neden kavramı, kritik bir zayıflama sürecine girmektedir."[87] Sonuç, mutlak determinizm ile mutlak belirsizliğin *(contingengy)* paradoksal bir sentezidir. Bir yandan, bütün ampirik dışavurumlarla kendisini yeniden üreten (tıpkı her konuşmanın değişmez dil yapısını bir anlamda yeniden üretmesi ve onun tarafından belirlenmesi gibi), mutlak şekilde belirlenmiş bir yapı, toplumsal dünyanın her yanına işlemektedir; öte yandan da bu yapı, tamamen arızi ve açıklanamaz olan (tıpkı her konuşma ediminin, dilsel olanakların benzersiz ve kestirilemez bir bileşimi olması gibi), sonsuz sayıdaki, indirgenemez biçimde rastlantısal, kestirilemez ve keyfi biçimlerde kendisini yeniden üretmektedir. Yapı, sanki olayların nedeniymiş gibi (sanki dil, her belirli konuşma ediminin "nedeni"ymiş gibi) ele alınmaktadır; pratikte bunun anlamı, olayların hiçbir özgül nedenselliğe bağımlı olmadıklarıdır; böylece tarih de "indirgenemez olumsallık" ya da "yasalara dayanan kaza" haline gelmektedir.[88] Son olarak, yapısalcılığın nihai paradoksu, dil toplumsal gerçeklikten tamamen koparıldığı zaman kendini açığa vurmaktadır: Yapı özneden sonra yok olunca, geriye "mutlak şans" (olasılığı, *çev.*) *kalır;* sonuç tam bir öznelciliktir, ama bu "öznesiz bir öznelcilik"tir.[89]

Laclau ve Mouffe, yapısalcılıktan post-yapısalcılığa uzanan bütün yolu aşmamış olabilirler, ama benimsedikleri politika anlayışının –ve belki de genelde YHS'nin– temel önermesi, özü bakımından kesinlikle post-yapısalcıdır: Toplumsal gerçeklik özerk mantık yürütmeyle kurulur ve bütün toplumsal kimlikler mantık yürütme yoluyla düzenlenebilir. Durum böyle olunca, hem öznenin hem de yapının post-yapısalcı anlayışla boşaltılması, siyasal bir program oluşturmak için elverişli bir dayanak değildir. Tarihin içinde hiçbir özne, hiçbir insansal amaç ya da insan etkeni

olmayınca ve hiçbir içsel düzen ya da doğrultu, hiçbir süreç mantığı, hiçbir toplumsal kimlik ya da yapısal sınırlama bulunmayınca, siyasal eylemin itici gücü, hedefi ve biçimleri ne olabilir ki? Perry Anderson, hem yapısalcılığın hem de post-yapısalcılığın "çarpıcı siyasal iradesizliğine" ve "değişkenliğine", güncel siyasal modalara kolayca uyum sağlayabileceğine parmak basmıştır; bu akımların yapıdan ve özneden yoksun dünyasının –*konumlanma noktası* (*vantage point)* olmayan, insansal amaç tarafından ya da tarihsel sürecin ve toplumsal ilişkilerin mantığı tarafından biçimlendirilmeyen bir dünyanın– yürürlükteki siyasal modalara tamamen tabi olmaktan başka hiçbir özgül "siyasal anlamı" beraberinde getirmeyeceği de doğrudur. Ama Mouffe'ta ve Laclau'da –ve onların YHS'ci meslektaşlarının bazılarında– özgül bir siyasal programa dönüştürülmüş haldeki post-yapısalcı öznelciliğe çok yakın bir şeyleri saptamış bulunuyoruz.

Althusser'in yapısal determinizminin, toplumsal süreçleri ve politikayı rastgele ve rastlantısal şeyler olarak gören bir anlayışa nasıl kolayca dönüşebildiğini Paul Hirst ve Barry Hindess'in kuramsal gelişim süreci kadar çarpıcı şekilde ortaya koyabilecek başka bir örnek bulunamaz. Yine, bu kuramsal rotanın siyasal sonuçları, başka hiçbir örnekte bu kadar cesaretle ve açıklıkla belirtilmemiştir. Birlikte ve ayrı ayrı, bu ikisi, ilk olarak, Althusserciliğin özerk kurama olan saplantısını gülünç aşırılıklara vardırmalarıyla ve "tarihselciliği" ve "ampirisizmi" küçümsemeleriyle dikkati çektiler. Şimdi de aynı ölçüde, metafizik ampirisizm denilebilecek anlayışlarıyla dikkati çekiyorlar; bu anlayış, bütün nedenselliği ve bütün belirlenmişliği, indirgenemez özgüllük içinde eritmektedir. Kesinkes belirlenmiş üretim tarzından tamamen rastlantısal toplumsal formasyona; yapıdan konjonktüre.

Bu kişilerin en son ortaya attıkları toplumsal süreç anlayışı, post-yapısalcı kuramın katıksız şekilde rastlantısallaştırıcı anlayışından farklı tutulabilir ve bu kişilerin, her türlü nedenselliği toptan reddetmekten çok, aşırı nedensel bir *çoğulculuğu* benimsedikleri ileri sürülebilir; ama yine de

onlar, görüşlerinin bu şekildeki çoğulcu yorumundan kendilerini uzak tutmak için büyük çaba harcamışlardır:

> Şunu açıkça belirtelim ki, klasik Marksizmin eleştirisinde bizim eğildiğimiz alan, tekçilik (monizm) ile çoğulculuk arasındaki tartışma alanı değildir. Bu tartışma, karşıt ama kuramsal bakımdan eşdeğer konumların yarışmasıdır, her ikisi de genel nedensellik öğretileridir. Bizim meydan okuduğumuz, yalnızca Marksizmin ekonomik monist nedenselliği değil, fakat bu türden bütün genel kategorilerin kullanımının kendisi ve bu kategorilerin bazı tür nedenleri ötekilerinden ayrıcalıklı hale getirmeleridir.[90]

Bu sözler, nedenselliğin ilke olarak reddedilmesi gibi görünüyor; ama bu muğlak red, hâlâ nedensel çoğulculuk koksa bile, asıl önemli nokta, bu kişilerin Marksizmi reddetmelerinin, tıpkı Laclau ve Mouffe'un reddetmeleri gibi, kaba bir ikiciliğe dayanıyor olmasıdır. Bu kaba ikicilik, basit, mekanik ve mutlak belirlenme ile mutlak belirsizlik arasında bir seçim yapmamızı gerektiriyor. Pratikte, bu tutum, toplumsal süreçleri ve tarihi, saf olumsallık ve rastgelelik alanında bırakıyor.

Eğer bu, onların daha önceki dogmatik yapısalcılığından dikkate değer bir kopma gibi görünüyorsa, Hindess ve Hirst'in yaptıkları görünüşteki "u" dönüşünün, yapısalcı madalyonun öteki yüzünün çevrilmesinden başka bir şey olmadığını belirtmek gerekir. Yine, onların amprisizmi tamamen kuramsaldır. Tikellik üzerinde gösterilen ısrar, onların tarih ve toplumsal süreç anlayışlarında belirlenmişliğin zayıf olması ya da hiç bulunmaması, ampirik araştırmalarla ya da tarihsel kanıtlarla desteklenmiyor. Bunlar kuramsal olarak meydana getirilmiştir ve önselcidir (*a priorist*). Aslında, YHS'nin tüm çatısının en dikkat çekici özelliği, tarihsel kanıtlardan yoksun olmasıdır (önemli bir istisna olan Gareth Stedman Jones'a gelince; tıpkı Hindess ve Hirst, Mouffe ve Laclau gibi onun da kuramsal olarak kurduğu "tekabüliyetsizlik" *(non-correspondence,* bire bir örtüşmezlik, denk düşmeme, *çev.*) ilkesinin, yine kendisinin gösterdiği tarihsel kanıtlarla çeliştiğini göreceğiz).

Hindess ve Hirst'in çıktıkları sıkıcı yolculuğu adım adım izlememize gerek yoktur, çünkü daha önce bu işi "The Odyssey of Paul Hirst" ("Paul

Hirst'in Uzun Serüveni")[91] başlıklı yazısında Gregory Elliott büyük bir ustalıkla başarmıştır. Bu yazarların 1975'te yayınlanan ve çeşitli üretim tarzlarıyla ilgili olarak, tarihsel yorumlarla kirlenmemiş kuramsal kavramları "kesin şekilde" oluşturmayı amaçlayan *Pre-capitalist Modes of Production* (*Kapitalizm Öncesi Üretim Tarzları*) adlı ilk kitaplarının soyut kuramcılığından, bir sonraki önemli çalışmaları olan *Marx's Capital and Capitalism Today* (*Marx'ın* Kapital*'i ve Günümüzde Kapitalizm,* Antony Cutler ve Athar Hussain'le birlikte*)* adlı yapıtın soyut amprisizmine geçişin belli başlı noktalarını belirtmek yeterlidir. Birincisinden yalnızca iki yıl sonra yayınlanan bu ikinci kitapta, kapitalist bir üretim tarzının var olduğu fikri kesin olarak reddediliyor ve bu üretim tarzının yapısal belirlenmeleri yerine, "ulusal ekonomiler" ve belirli "konjonktürler"in indirgenemez özgüllüğü ve arıziliği konuluyordu.

Görünürdeki bu iki aşırı uç arasındaki kuramsal mesafenin, sanılabileceği kadar büyük olmadığı doğrudur. Her iki olguda da tarihsel dünya, sonuç olarak, rastlantısallık ve indirgenemez tikellik alanına sokulmuştur; her iki olguda da politika ve ideoloji, üretim tarzının belirlemediği şeyler olarak kavranmıştır. *Marx's Capital and Capitalism Today*'de üretim tarzı bütünüyle ortadan kalkarken, *Pre-capitalist Modes of Production*'da ise herhangi bir üretim tarzının ideolojik ve politik "varoluş koşulları"nı o üretim tarzının belirlemediği, yani, bunların (göreli olarak?) özerk oldukları vurgulanarak benzer bir sonuca ulaşılmıştır. Gelgelelim, madalyonun öteki yüzü hiç de önemsiz değildir; çünkü önemli bir siyasal değişime işaret etmektedir.

Önceki yapıtta, bu kuramsal ilkeler, tarihin asıl belirleyicisi olarak sınıf mücadelesinin –ya da çok özel bir şekilde kavranan sınıf mücadelesinin– taşıdığı önemi belirtmeyi amaçlıyordu. Bu bakımdan hiç değilse Hirst'ün siyasal geçmişine bağlı kalan Hindess ve Hirst, hâlâ, kapitalizmden sosyalizme geçişi görünüşte Maoist terimlerle ifade ediyorlardı. Maoist programın aşırı iradeciliğini (volantarizmini), "ekonomizm"i reddedişini, siyasal ve ideolojik mücadelelere, maddi koşullardan az çok özerk şeyler

olarak ağırlık verişini daha önce ele almıştık. Özgün biçimleriyle bütün bu ayırıcı özellikler, maddi koşulları "geri" ve işçi sınıfı gelişmemiş olan Çin'in özel koşullarınca şekillendirilmişti. Gördüğümüz gibi, bu ilkeler Batı'ya aktarıldı ve çeşitli Althusserci saplantılarda yansımasını buldu. Hindess ve Hirst'te bu ilkeler, bir üretim tarzından diğerine geçişte sınıf mücadelesinin esasında özerk bir güç olduğunun ısrarla savunulması şeklini aldı. Sınıf mücadelesi, dönüştürülecek üretim tarzının sonucu olarak değil, daha çok, üretim tarzından ayrı ve onun üstünde olan, eski üretim tarzlarını "var oluş koşulları"ndan yoksun bırakarak yeni üretim tarzlarını yaratan sabit bir devindirici olarak kavrandı. Bu kişiler "sınıf mücadelesinin geçerliliğini ve içinde yer aldığı somut koşulların özgüllüğünü yadsımamak"[92] için, üretim tarzının yapısal belirlenmeleriyle tarihin birbirinden ayrı tutulması gerektiği konusunda ısrar ediyorlardı.

Sonraki yapıtlarında, güttükleri amaç bunun tam tersidir. Üretim tarzı –ve onunla birlikte de *her türlü* nedensellik kavramı– neredeyse tamamen ortadan kaldırılarak, tarihsel olumsallığı üretim tarzından koparma çabasının mantıksal sonucuna kadar götürüldüğü bu kitapta güdülen niyet, *tam olarak*, sınıf mücadelesinin "geçerliliği"ni ve tarihteki esaslı rolünü "yadsımak"tır. Laclau ve Mouffe'un uyguladıkları yönteme çok benzeyen bir yöntemle bu hedefe ulaşılmıştır. Burada da tartışmanın ekseni, kapitalizmin mantığında, birleşmiş bir işçi sınıfının gelişmesini belirleyen hiçbir şeyin bulunmadığı yolundaki önermedir; burada da kapitalizmin yapısının ve işçi sınıfının bu yapı içindeki durumunun, otomatik olarak sosyalizm için birleşik bir siyasal güç oluşturmasalar bile, yine de böyle bir gücü mümkün kılan koşulları yarattıkları hiç dikkate alınmamıştır. Bir kere daha, işçi sınıfının ideolojik yapılanmasından ayrı ve öncelikli olarak işçi sınıfı çıkarı diye bir şeyin olamayacağı ileri sürülmektedir.

Marx's Capital and Capitalism Today'de büyük bir çabayla kurulan bütün kuramsal yapı, öncelikle, bir tek temel ilkeyi destekleyecek şekilde tasarlanmıştır. Söz konusu ilke, ilk olarak, bu kitaptan kısa süre önce

yayınlanan Paul Hirst'ün "Ekonomik Sınıflar ve Politika" adlı makalesinde ana çizgileriyle ortaya konulmuştur:

> ... göreli özerklik kavramının iler tutar bir yanı yoktur. Ekonomik aktörlerden oluşan sınıflar karşısında, temsil araçları olarak siyasal güçlere, şu ya da bu ölçüde özerk eylem atfedilince, siyasal alanda görünen güçlerle (ve temsil ettikleriyle) ekonomik sınıflar arasında hiçbir zorunlu karşılıklılık olamaz. Bu yalnızca bir sapma sorunu değil (siyasal araçlar, sınıfı az çok doğru olarak "temsil ederler"), zorunlu tekabüliyetsizlik sorunudur. Lenin'e karşın, "geriye doğru okunamaz" -siyasal güçler, temsil ettikleri varsayılan şeylere göre ölçülemez. Bu, temsil edileni, temsil edilme araçlarına dışsal, o araçlardan özerk varlığa sahip bir şey olarak kavramak olur. Sınıfların, belirli partilerden, ideolojilerden vb. bağımsız olarak görünen ve bu partilerin, ideolojilerin vb. kendisiyle ölçülebileceği, verili "çıkarlar"ı yoktur. Temsil araçlarının "temsil ettikleri" şeyler, temsil sürecinin dışında var olmaz.[93]

Neredeyse aynı şekilde, Laclau ve Mouffe da, çalışmalarına birkaç yıl damgasını vurmuş olan aynı ilkeyi ayakta tutmak için, toplumsal dünyanın belirlenmemişliğini saptamaya yönelik benzer araçlar kullanarak inceden inceye işlenmiş bir kuramsal destek oluşturmuşlardır. Örneğin, Mouffe'un önceki bir makalesinde şöyle deniliyor:

> Ekonomik etkenlerin, siyasal ve ideolojik düzeylerde a pasteriori temsil edilecek olan, ekonomik düzeyde tanımlanmış çıkarlarının olduğu nasıl savunulabilir? Gerçekte çıkarlar ideolojide ve politika aracılığıyla tanımlandığı için, böyle bir şeyi savunmak, çıkarların, formüle edilip eklemlendikleri söylemin mantık yürütme sürecinden önce var olabileceklerini belirtmek demektir. Bu bir çelişkidir... Üretim ilişkilerindeki konumlara paradigmatik ideolojik ve siyasal biçimler atfedilebileceği yolundaki indirgemeci tezi bir kez terk edince, işçi sınıfının çıkarlarının zorunlu olarak sosyalist karakter taşıdığını ileri sürmek ya da işçilerin mücadelelerinin alacağı biçimi a priori belirlemek için artık hiçbir dayanak kalmaz.[94]

Her iki olguda da ulaşılan sonuç, politikanın –özellikle de sosyalist politikanın– herhangi bir sınıfın maddi çıkarları üzerine temellendirilemeyeceği, "müzakere edilebilir" toplumsal kimliklerin dışındaki özerk ideolojik ve siyasal araçlar tarafından mantık yoluyla kurulabileceğidir; bu süreç, işçi sınıfına, "ekonomik aktör" olarak taşıdığı kimliğe dayanılarak hiçbir ayrıcalıklı konumun verilmediği bir süreçtir. Nitekim, yine Hindess ve Hirst'e göre:

> Kapitalist toplumsal ilişkilerde, bu [ekonomik] aktörler kategorisini siyasal düzeyde homojenleşme ya da bütünleşme eğilimlerine yönelten hiçbir zorunlu süreç yoktur. Bu nedenle, sosyalist politikayı desteleyecek temeli, sosyalistlerin kendi siyasal eylemlerinin sonuçları yaratmalıdır... Biz sosyalist politikanın sosyalist ideolojiye ve örgütlenmeye bağımlı olduğunu vurguluyoruz; bu nokta, Kautsky ve Lenin tarafından da belirtilmiştir, ama biz bu noktayı, onların bağlandıkları ortodoks Marksizmin kuramsal bağlamından tümüyle farklı bir kuramsal bağlamda vurgulamaya çalışıyoruz. Sınıf çıkarlarına ve sınıf deneyimine göre "sosyalist" olarak tanımlanan hiçbir "sosyalist" mesele ve mücadele alanı başlı başına yoktur. Sosyalizm, siyasal bir ideolojidir. Sosyalist politikayı destekleyen temel, bu politikanın oluşturulmasını sağlayabilen her türlü mesele ve mücadeledir. Çok çeşitli olan bu meseleler, her zaman, belirli ulus devletlerin ekonomik ve siyasal koşullarına özgüdür... Marksistler ve Marksist olmayan sosyalistler, bizzat kapitalist sistemin etkisiyle "işçi sınıfı"nın sonunda kapitalizme karşı birleşmesi gerektiği yanılsamasıyla yaşamışlardır.[95]

Kapitalizmin iç yapısında, "sınıfların ekonomik olarak belirlenen siyasal kutuplaşması"[96] yönünde bir eğilim yoktur; bu nedenle, işçi sınıfının çıkarlarına yönelik "devrimci" sosyalist politika "savunulamaz" bir şeydir. Buna karşılık, sosyalist politikanın amacı, halk ittifakları kurmaktır.

O halde, sosyalist politikanın ve özgül olarak Labour Party'nin (İngiliz İşçi Partisi) politikasının iki temel alanda "yeniden yönlendirilme"si gerekir: "Birincisi, siyasal özne olarak hayali bir işçi sınıfına seslenmek yerine, siyasal örgütler içinde mücadeleye ağırlık verme gereği üzerinde anlaşmaya varmaktır... İkincisi, siyasal mücadelenin bir aracı ve şekli olarak demokrasi üzerinde anlaşmaya varmaktır. Bununla anlatmak istediğimiz, yalnızca dar anlamda, parlamenter biçimlerin süregiden egemenliğinin kabul edilmesi değil, daha geniş anlamda, sosyalizm mücadelesinin kitle tabanını ve araçlarını yaratmada halkçı (popüler) demokratik biçimlerin oynayabileceği rolün de kabul edilmesidir".[97]

Ve böylece, Maoizmden sağ kanat Labourizme:

> İşçi Partisi, etkili bir iktidar partisi olmuştur.1965'ten 1979 hezimetine kadar geçen sürede, yürürlükteki parlamenter ve ekonomik sistem içinde sonuç alıcı ve istikrarlı kararlar alabilmiş; bu nedenle de sivil hizmet ve yerel yönetim kesimindeki önde gelen yöneticilerle büyük kamusal ve özel kuruluşların yönetim kademelerinde saygı uyandırabilmişti... Bu durum, Macmillan'dan sonraki dönemde Tory (Muhafazakâr) partisinin yaşadığı deneyimle açıkça karşıtlık içindedir. Devlet memurları, yerel yönetim görevlileri ve iş adamları, kaprisli ve

değişken Tory kararlarını yaygın bir küskünlükle karşılıyorlar ve eleştiriyorlardı. Sistemi “işlerliğe” sokma yeteneği, seçim başarısının ve sistemde anlamlı, kabul edilebilir reformlar yapmanın bir koşuludur.[98]

Öyleyse, Sol, “gerçekçilik” adına, “işçiciliği” açıkça terk edip, önde gelen memurlara ve şirket yöneticilerine hoş görünmelidir. Gerçekten geniş bir mezhep! Böylesi kişilerin “doğal” iktidar partisi olarak İşçi Partisi’ni yeğleyecekleri yolundaki saçma öneriyi ortaya atarken Hirst’in ciddi olduğuna inanmak güç; ama belki söylem yoluyla bir iki yapı kurularak banka başkanlarının bile sınıfsal sömürünün ortadan kaldırılmasını özledikleri hedef olarak benimsemeleri ve sosyalizmin öncü gücü olmaları sağlanabilir.

Yine burada, YHS’lerin anladıkları anlamdaki “demokrasi”nin –ve sınıfsal sömürünün sona erdirilmesi dışında her anlama çekildiği görülen “sosyalizm”in– kendine özgü belirsizliğini görüyoruz. Yine burada, “ekonomik aktörler”den etkili bir siyasal güç kurmak için ideolojinin ve örgütlenmenin gerekli olduğu şeklindeki apaçık ve aslında sıradan bir önermeyle yola çıkıp, ne kapitalizmin mantığında ne işçi sınıfının koşullarında –ve ne de gerçekte sosyalist hedeflerin doğasında– işçi sınıfını, çıkarları ve mücadeleleriyle sosyalist bir hareketin inşa edilebilmesi için gereken malzemeyi oluşturan toplumsal güç olarak tanımlayan hiçbir şeyin bulunmadığı şeklindeki önermeye geçerken sergiledikleri karakteristik kaymaları görüyoruz. Her zaman olduğu gibi, şöyle bir varsayım benimseniyor: Sosyalist bir gücün kurulması, kapitalist bir gelişmenin basit bir yansısı değilse, siyasal örgütlenme gerekliyse, sosyalizme başka şeylerden daha elverişli olan hiçbir toplumsal çıkar ve hiçbir toplumsal kapasitenin varlığından söz edilemez. Genelde tarih gibi politika da rastgele ve rastlantısaldır. Hiçbir mutlak belirlenme olmadığı gibi, hiçbir belirlenmiş *koşul, olasılık, ilişki, sınır, baskı* da yoktur. Her şey olabilir ya da hiçbir şey olmayabilir.

II

Politikayı sınıftan, sosyalist politikayı işçi sınıfının çıkarlarından ve mücadelelerinden koparmaya yönelik bu girişimleri sürdürmek için gerekli olan çeşitli kaymalara, büyük kavramsal sıçramalara, daha sonraki bölümlerde döneceğiz. Ama tarihin ve politikanın rastlantısallaştırılmasında kullanılan kuramsal dayanaklarla ilgili bir şeyi daha söylemeden geçemeyiz. Söyleyeceğimiz şey, YHS'nin tarih anlayışına temel oluşturduğu sık sık ortaya çıkan, oldukça tuhaf idealizm ve teknolojizm senteziyle ilgilidir. Daha önce gördüğümüz gibi, Laclau ve Mouffe, Marksist "ekonomizm"e ve "sınıf indirgemeciliği"ne karşı saldırıya geçerken, ilk önce, toplumsal ilişkilerin dışlandığı, geriye yalnızca soyut bir "maddi" alt katmanın bırakıldığı bir "ekonomi" tanımını Marx'a atfederek işe koyulmuşlardır. Bu tanıma göre; "ekonomi", pratik bakımdan *teknoloji*yle, "ekonomi yasaları" ise üretici güçlerin nötr, doğal gelişimiyle özdeşleştirilmiştir. Bu kişilerin bu hayali teknolojik determinizme verdikleri yanıt, sanki Marx'ın haberi yokmuş gibi, üretim alanını nötr bir teknolojik buyrultunun belirlemediğini, boyun eğdirme ve dirençten oluşan toplumsal ilişkilerin bu alanda geçerli olduğunu göstermekti.

Bu argümanın, Marx'ı tamamen yanlış anlaması dışında, çarpıcı bir özelliği, Marx'ın sözde teknolojik determinizmine yöneltilen saldırının, aslında, teknik bir ekonomi tanımına dayanıyor olmasıdır. Marx'ın yaptığı gibi, üretimi, indirgenemez şekilde *toplumsal* bir olgu olarak tanımlayarak işe başlamak yerine, Marksist "ekonomizm"in bu eleştirmenleri, "ekonomik" alanı, esasen toplumsal olmayan (asosyal) bir şey olarak ele alıyorlar. Laclau ve Mouffe'un, toplumsal ilişkilerden etkilenen "ekonomi mekânının siyasal bir mekân olarak yapılandığını gösterme"yi[99] amaçladıklarını belirttikleri dikkate alınacak olursa, bu iddia biraz tuhaf gelebilir; ama bu kişilerin argümanı, tamamen, üretimdeki boyun eğdirme ilişkilerinin, "ekonomi"yi oluşturan ilkeler olarak değil de apayrı, özerk, yabancı bir alandan "ekonomi"ye ithal edilmiş şeylermiş gibi ele alınmasına dayanıyor. Üretim ilişkilerinin toplumsal karakterini, Marksizmin asıl temeli olarak değil de Marksizme karşı ölümcül bir meydan okuma olarak

gösterebilmeleri için bu yolu tutmaları zorunludur. “Özcülüğün *(essentialism)* son kalesi”ne ve politikayı maddi sınıf ilişkileri üzerinde temellendirmeyi amaçlayan Marksist davaya yönelik saldırılarını sürdürebilmelerinin tek yolu, toplumsal olanı “ekonomik” ya da “maddi” olandan yapay olarak, *a priori* olarak ayırmaktır; bu tutum, Marx’ın kendi maddeciliğinin ve ekonomi politiğe getirdiği eleştirinin tam antitezidir. “Toplumsal” olanın “ekonomik” ya da maddi olandan bu şekilde koparılmasının bir sonraki etkisi, “söylem”in rastlantısal mantığından başka, tarihin *her türlü* özgül belirlenmeden ya da nedensellikten arındırılmasıdır. Paradoksal sentezin nedeni budur.

Öyleyse, *Hegemonya ve Sosyalist Strateji’*ye ilişkin tartışmamızın başında ele aldığımız, başka türlü açıklanamayan argümanın açıklanmasına, tersyüz edilmiş özel bir tür teknolojizm yardımcı olabilir. Laclau ve Mouffe, kapitalist üretimin yapısında var olan boyun eğdirme ve direnç ilişkilerinin, devrimci proletaryaya ilişkin tüm Marksist görüşü geçersiz kıldığını öne sürüyorlardı. Bu, o zamanlar, abes bir varsayım gibi görünüyordu, çünkü Marksist tezi böylesine inandırıcı kılan şey, işte tam da kapitalist üretimle ilgili bu gerçektir. Belki de bu kişiler, (öteki yapısalcılar ve post-yapısalcılarla birlikte) yanlış olarak Marx’a atfettikleri kaba teknisist ekonomi anlayışından yola çıktıkları için, boyun eğdirme ve direnç ilişkilerini, “ekonomik” ilişkilerden farklı şeyler gibi ve dolayısıyla, başka “dışsal” alanlardan ithal edilmiş olması gereken şeyler gibi görüyorlar. Yine, ideoloji ve politika tamamen özerktir ve bu bakımdan, “ekonomi”, siyasal mücadelelerin kaynağı olamaz.

Hindess ve Hirst’te de benzer bir teknisist eğilim gözleniyor. Yine, Marksist tarih anlayışı, üretici güçlerin nötr, özerk gelişmesi olarak algılanıyor; bu gelişmenin, üretim ilişkilerinde ve sonra da, buna karşılık olarak, üstyapısal biçimlerde sırayla bir dizi zorunlu ayarlama yaptığı varsayılıyor.[100] “Maddi yaşamın üretim tarzı” –burada üretim *tekniği* olarak anlaşılıyor– “ürünün sahiplenilme ve dağıtılma biçimlerini, yani üretim ilişkilerini belirler”;[101] bunlar da sonunda, üstyapısal biçimler olan

ideolojide ve politikada ifadesini bulur. Bu yorumda da Marksist devrimci proje, eninde sonunda, tarih ötesi bir teknolojik buyrultunun varlığının ve politikayı üretim tekniğindeki gelişmenin nihai olarak belirlediğinin öngörülmesine dayanıyor. Yine bu kişilerin yanıtı da, maddi temele ilişkin bu toplumsal dışı, teknolojist anlayışın yerine, üretimin yapısı gereği toplumsal olduğu şeklindeki bir görüşü geçirmemek; sadece, uzun ve dolambaçlı bir yolla, teknolojik gelişmenin mantığında, herhangi bir belirli siyasal etkiyi zorunlu olarak yaratan hiçbir şeyin bulunmadığını savunmaktır ki, bu, kendi başına oldukça doğru, ama bütünüyle konudışı bir önermedir.

Öyleyse, paradoksal olarak –ya da o kadar paradoksal olmaksızın–, YHS'ye özgü olan tarihle politikanın rastlantısallaştırılmasının ve soyut idealizmin koşulu, ekonominin kaba teknisist terimlerle tanımlanması olabilir. Bu kişiler, teknolojik bir determinizmi Marx'a atfederek ve sonra da "ekonomik" alana ilişkin bu anlayışı sahiplenerek ideolojiyi ve politikayı özerkleştirebiliyorlar, tarihi her türlü maddi belirlenmeden koparabiliyorlar.

Bu işlem, post-Althusser'cilerin bazılarında daha önce dikkatimizi çekmiş olan bir olguyla bağlantılıdır: *Sömürünün* üretim tarzından ve sınıftan ayrılması, teknik bir süreç olan çalışmanın asıl belirleyici olarak ele alınması. Sömürünün ekonomik alandan karakteristik olarak dışlandığını –örneğin, kapitalizmi özgül bir sömürü biçimi olarak değil de teknik emek sürecinin özgül bir biçimi olarak tanımlama eğilimini– Laclau ve Mouffe'un *kapitalizmi* değil de "sanayi toplumu"nu vurgulamalarında görebiliriz; bu tutum, onların sınıfa ve sınıfın tarihteki rolüne ilişkin tüm algılarını etkilemektedir. Bu vurgulama, Laclau'nun düşüncesinde önemli bir gelişmeyi temsil edebilir. Laclau, daha önceki çalışmasında –özellikle de Andre Gunder Frank'e karşı polemiğinde– bir üretim tarzının özünün "mal mübadelesi alanı"nda değil, "üretim alanı"nda yattığını savunduğu zaman, öyle görünüyor ki, esas olarak artıdeğer yaratma ilişkilerini aklında bulunduruyordu. O zamandan beri, "üretim alanı"nın gitgide çalışma süreci tekniğiyle özdeşleştirildiği görülüyor. Bunun yol açtığı sonuçlardan biri, hem "üretim içi ilişkiler" üzerindeki mücadelelerle "üretim ilişkileri"

üzerindeki mücadeleler arasında var olan bağlantıların hem de Laclau ve Mouffe’un, işçi sınıfı tarihine ilişkin yorumlarında titizlikle birbirinden ayırdıkları farklı işçi türleri arasında, sözgelimi, “eski” ve “yeni” işçiler arasında var olan bağlantıların bulandırılmasıdır.

Sözgelimi, E. P. Thompson’a yönelttikleri bir eleştiride Laclau ve Mouffe’un öne sürdüklerine göre, “güttükleri hedefler ve harekete geçiş biçimleri bakımından “eski” ve “yeni” işçiler arasında var olan derin farklılık yeterince kavranmaksızın... bir dizi heterojen toplumsal grubu” bir tek “işçi sınıfı” içine tıkıştırmak yerinde bir tutum değildir.[102] Ama gerçekte, Thompson’un işçi sınıfının “kendisini oluşturduğu” dönemin dikkate değer yönü, kesinlikle, farklı gibi görünen işçi türlerinin yeni örgütlenme ve bilinç biçimleri içinde bütünleşmelerinin ulaştığı boyuttur. Thompson’un yaptığı çözümleme, olağandışı gibi görünen bu gelişmeyi açıklamaktaki ustalığıyla dikkat çekicidir. “Sanayi öncesi” ve “sanayi dönemi” çalışma biçimleri arasında apaçık farklılıklar bulunmasına karşın, bu farklı işçi türlerinin, döneme damgasını vuran aynı kapitalist mülksüzleştirme ve bunun sonucunda yoğunlaşan aynı sömürü mantığına tabi olduklarını, bu durumun ise sermayeye bağımlı olan işçiler arasında ortak sınıfsal çıkarlar ve ortak deneyimler yarattığını Thompson ortaya koyuyor. Onun bu ortak çıkarları ve amaçları açıklayabilmesinin nedeni, bir tür burjuva teknolojizminden değil de Marksizmin üretim ve sömürü ilişkilerine verdiği önemden yola çıkmasıdır.[103]

Sınıfın kurucu ilkesi olan sömürü ilişkilerini dışlayarak teknik çalışma süreci üzerinde yoğunlaşan hiçbir çözümleme, 19. yüzyılın başlarında işçi sınıfının muazzam oluşum tarihini açıklayamaz. Gerçekte, bir emekçi hareketinin varlığını da açıklayamaz, çünkü üretim ve sömürü ilişkilerinin oluşturduğu ortak zemin kesin olarak yadsınmaktadır. Bu bakımdan, ayrı ayrı işçilerin ortak mücadalelerini, hatta onların bölük pörçük mücadeleleri arasındaki benzerlikleri açıklamanın bir yolu yoktur. Hindess ve Hirst için olduğu kadar Laclau ve Mouffe için de böylesine kritik bir konu olan işçiler

arasındaki bölünmeler, gerçekten, onların birçok ortak mücadelesinden daha fazla dikkate değer bir şey midir?

Sömürü ilişkilerini Marksizmde kapladıkları merkezi konumdan uzaklaştıran "ekonomik" alan konusundaki bu aynı kavramsallaştırmanın, ekonomik ve politik "düzeyler" arasındaki kuramsal çatlağı belirlediği ya da beraberinde getirdiği söylenebilir. Bu kavramsallaştırma tarzı, işçi sınıfı mücadelelerinin ve yankılarının doğru değerlendirilmesini güçleştirmektedir. Bu açıdan bakılınca, modern proletaryanın "reformist" mücadeleleri, sosyalizmin kapitalizm karşıtı hedeflerine, eski köktenci mücadelelerden daha uzak görünüyor; bu "reformist" mücadeleler, hedefleri sınırlı ve "tamamen ekonomik" olduğu zaman bile, doğrudan doğruya kapitalist hedeflere yönelik olduğu halde, önceki köktenci mücadelelerin, örgütlenme tarzları bakımından, durumlarının kökenine ilişkin algıları ve hedefleri bakımından çoğu kez geri görünüşlü oldukları gerçeğine rağmen –ya da Laclau ve Mouffe'a göre, tam da bu nedenle– böyle bir görüntü ortaya çıkıyor. İşçi sınıfının maddi çıkarlarının daha geniş sosyalist mücadelelere nasıl temel oluşturabileceği, bu konumlanma noktasından elbette kavranamaz.

Öyleyse, Laclau ve Mouffe'un ya da Hindess ve Hirst'ün ekonomik ve siyasal mücadeleler arasına ya da "üretim içi ilişkiler"le üretime ait ilişkiler arasına kesin bir kopukluğu, işçi sınıfı mücadelelerinin tarihindeki kopukluklardan çok daha mutlak bir kopukluğu nasıl sokabildikleri açıktır. Ayrıca, sömürülen bir sınıf olarak işçi sınıfının maddi çıkarları ile sosyalizmin hedefleri, sınıfların ortadan kaldırılması ve sınıfsız bir üretim yönetiminin kurulması arasındaki besbelli bağlantılar karşısında niçin bu kadar kör oldukları da açıktır. Ama ekonomik ve siyasal "düzeyler" arasında ya da işçi sınıfı çıkarları ve sosyalist politika arasında yapılan bu indirgenemez ayrımlarla tarihin ya da çağdaş kapitalizmin gerçeklerinin pek uyuşmadığını vurgulamak gerekir. Bunlar, *a priori* kuramsal tasarımlardan başka bir şey değildir. Bir bakıma, varlık nedenleri, tanımlarıdır.

87 Perry Anderson, *In the Tracks of Historical Materialism*, Londra 1983, sf. 48.

88 Agy, sf. 51.

89 Agy, sf. 54.

90 Antony Cutler, Barry Hindess, Paul Hirst ve Athar Hussanin, *Marx's Capital and Capitalism Today*, C.1., sf.128.

91 Gregory Elliott, "The Odyssey of Paul Hirst", *New Left Review*, 1986.

92 Barry Hindess ve Paul Q. Hirst, *Pre-Capitalist Modes of Production*, Londra, 1975, sf. 279.

93 Paul Hirst, "Economic Classes and Politics", drl. Man Hunt, *Class and Class Structure* içinde, Londra 1977, ss.130-1.

94 Chantal Mouffe, "Working Class Hegemony and the Struggle for Socialism", *Studies in Political Economy* 12, Güz 1983, sf. 21.

95 MCCT, cilt 2, sf. 258-9.

96 Agy, sf. 240.

97 11 Agy, sf. 290-1.

98 Paul Hirst, *Marxism and Historical Writing*, Londra 1985, sf. 152.

99 Laclau ve Mouffe, *Hegemony and Socialist Strategy*, Londra 1985, sf. 767.

100 MCCT, Cilt 1, ss.135 vd.

101 Agy, sf.135.

102 Laclau ve Mouffe, sf.157.

103 E.P. Thompson hakkındaki bu argümanı, şu makalemde daha geniş olarak açıkladım: "The Politics of Theory and the Concept of Class: E. P. Thompson and his Critics", *Studies in Political Economy* 9, Güz 1982, özellikle sf. 52-58.

6

POLİTİKA VE SINIF

Sosyalist proje, inandırıcı şekilde yeniden tanımlanacaksa, bu projenin hedefleriyle, yönlendirici ilkeleriyle ve kuruluşlarıyla ilgili olan bazı geniş kapsamlı soruların yanıtlanması gerekir. Bu proje konusundaki Marksist anlayış –sınıf mücadelesi yoluyla sınıfın ortadan kaldırılması ve işçi sınıfının kendi kurtuluşunu sağlaması–, sosyalist hedeflerin tarihsel harekete ve toplumsal sürece ilişkin bir kuram üzerine temellendirildiği sistematik ve tutarlı bir yorum getiriyordu. Bu yorumda, tarihsel süreçler ve siyasal hedefler organik bir birlik oluşturmuştu; ama bu birlik, sosyalizmin, tahmin edilebilir bir tarihsel evrimin kaçınılmaz sonucu olarak görülmesi anlamında bir birlik değil, sosyalizm hedeflerinin, var olan toplumsal güçlerden, çıkarlardan ve mücadelelerden doğan gerçek tarihsel olanaklar olarak görülmesi anlamında bir birlikti. Toplumsal üretim ilişkileri ve sınıf mücadelesi, bugüne kadarki tarihsel hareketin temel ilkeleriyseler, sosyalizm artık tarihsel gündemde yerini almıştı; çünkü tarihte ilk kez, yalnızca insanın kurtuluşunu mümkün kılabilecek üretici güçler değil, daha önemlisi, sınıfsız bir toplum olanağını gerçekten bağrında taşıyan bir sınıf da artık somut olarak vardı: Sınıf olgusunu bütünüyle ortadan kaldırmaksızın kendi sınıfsal çıkarlarına tam olarak hizmet etmesine olanak bulunmayan, korumak zorunda olduğu mülkiyeti ya da sömürücü güçleri olmayan bir sınıf; özgül çıkarları nedeniyle sınıfsal sömürüyü kaldırması

gereken sömürülen bir sınıf; kendi özgül koşulları sayesinde bu projeyi uygulanabilir kılan kolektif eylem için gerekli kolektif güce ve yeteneğe sahip olan bir sınıf. Bu özgül sınıfsal çıkar ve bu özgül yetenek aracılığıyla, insanlığın sınıfsal sömürüden evrensel kurtuluşu (*emancipation*) –başka zamanlarda ve başka yerlerde, asla soyut bir ütopyadan öteye geçemeyen bu amaç– somut ve hemen uygulanabilecek bir siyasal programa çevrilebilirdi.

Amaçlar, araçlar, toplumsal süreçler ve tarihsel olanaklarla ilgili olarak aynı ölçüde tutarlı ve organik bir anlayış geliştirilmeksizin sosyalist proje üzerinde yapılacak hiçbir revizyon, aynı etkiye sahip olamaz. Politikanın özerkliğine dayalı bir sosyalist proje, seçenek değildir. Böyle bir şey, yanıt değil, kestirip atmadır. Sonuç olarak, bu sadece, her şeyin mümkün olduğu –ya da aynı şekilde, hiçbir şeyin mümkün olmadığı– anlamına gelir.

Sorular şu şekilde ortaya konulabilir: Hedef sınıfların ortadan kaldırılması değilse, başka ne olabilir? İtici güç sınıfsal çıkar değilse, başka ne olabilir? Sınıfsal kimlik ve bütünleşme yoksa, başka hangi kolektif kimlik ya da birlik ilkesi vardır? Programa ilişkin bu soruların altında, daha temel tarihsel sorular yatmaktadır: Toplumsal ve siyasal iktidarın özünde yatan, sınıfsal ilişkiler değilse, başka hangi egemenlik yapısıdır? Daha da esaslı bir soru: İnsanların toplumsal örgütlenmesinin ve tarihsel sürecin temelinde yatan, üretim ve sömürü ilişkileri değilse, hangi toplumsal ilişkilerdir? Bu işin “sonu”, yaşamı sürdürmek için gerekli maddi koşullar değilse, nedir?

Sosyalizmin hedefi, sınıfların ortadan *kaldırılması* ise, bu kimin için, sadece soyut bir iyilik değil gerçek bir hedef olabilir, kimin yaşam durumu üzerine temellenmiş bir hedef olabilir? Kapitalist sömürünün ortadan kaldırılmasında “çıkarı” olanlar, doğrudan doğruya kapitalist sömürüye uğrayanlar değilse, kimler olabilir? Bunu başarmak için gerekli toplumsal yeteneğe sahip olanlar, stratejik bakımdan kapitalist üretimin ve sömürünün kalbinde bulunanlar değilse, kimler olabilir? Sosyalizm mücadelesinde kollektif bir aktör (agent) oluşturabilecek olanlar kimlerdir? Francis Mulhern, konuyu çarpıcı bir anlatımla ortaya koymuştur:

Marksistlerin savuna geldiklerine göre, işçi sınıfı devrimcidir, çünkü kapitalist üretim tarzı içinde sömürülen kolektif üretici olarak, tarihsel süreçte oluşmuş bir niteliğe sahiptir. Sömürülen sınıf olarak, gereksinmelerini genellikle ve sürekli şekilde karşılayamayan sermayeyle sistematik bir çarpışmaya tutuşmuştur. Ana üretici sınıf olarak, kendi amaçlarını güderken, kapitalizmin ekonomik aygıtını durdurma –belirli sınırlar içinde yeniden yönlendirme– gücüne sahiptir. Ve kolektif üretici olarak, yeni, sömürücü olmayan bir üretim tarzı kurması için gerekli nesnel yeteneğe sahiptir. Çıkar, güç ve yaratıcı yetenekten oluşan bu bileşim, işçi sınıfını, kapitalist toplumdaki bütün öteki toplumsal ya da siyasal güçlerden ayırır ve sosyalizmin vazgeçilmez temsilcisi olarak belirler. Bu önermeyi doğrulamak, sosyalizmin garantilendiğini –garantilenmemiştir– ya da işçi hareketinin tek başına bunu başarabileceğini iddia etmek anlamına gelmez. Söylenmesi gereken şey, "başlıca olumlu kaynağımız"ın, asla, örgütlenmiş işçi sınıfından başkası olamayacağı ve işçi sınıfı kendini yenileyip geliştiremezse, dışarıdan yapılacak hiçbir müdahalenin bunu sağlayamayacağıdır. Herhangi bir korkunç tarihsel olayda bu kaynak dağıtılacak ya da etkisizleştirilecek olsa, o zaman gerçekten de sosyalizm, en coşkulu ve savaşkan toplumsal hareketin bile erişemeyeceği sekter bir ütopyaya indirgenmiş olacaktır.

... Yaratıcılık, bir başarı değil, bir potansiyeldir -çok doğru. Ama potansiyeli belirleyen, işçi hareketindeki moral ve siyasal değişmeler değildir. Genişletilmiş yeniden üretim süreçleri nedeniyle, yapısal olarak kolektif bir ekonomik toplumsal düzeni, bu arada da ister istemez, gerçek bir "genel çıkar"ın koşullarını ve aktörlerini ortaya çıkaran kapitalizmin olağan çelişkileri, bu potansiyeli besler.[104]

Maddi koşulların doğrudan doğruya ya da zorunlu olarak siyasal ittifaklara dönüşmesinin söz konusu olmadığı yolundaki apaçık önerme, bu temel sorunlara çözüm getirmek şöyle dursun, değinmiyor bile. Maddi çıkarların, ideolojik ve siyasal olarak tanımlanıp ifade edilmelerinden ayrı ya da öncelikli olarak var olamayacakları yolundaki daha muğlak önerme ise bu temel sorunlarla yüz yüze gelmekten daha da uzaktır. "Sınıfa yapılan atıf"la "siyasal angajmanlar" arasında hiçbir tekabüliyetin bulunmadığını, hatta siyasal angajmanlardan *ayrı olarak* hiçbir sınıfsal çıkarın var olmadığını, seçim yarışmalarında siyasal partilerin karşılaştıkları yazgının kanıtladığı yolundaki varsayım ise bunlara hiç mi hiç çözüm getirmiyor. Ama yine de, sosyalist projenin temelleriyle ilgili büyük sorunlara yanıt olarak YHS'nin önerip önereceği tek şey, gerçekte, birbiriyle kaynaşıp birbirini karıştırma eğilimi gösteren bu tip önermelerdir.

Bu önermelere biraz daha yakından bakalım. Laclau ve Mouffe ile Hindess ve Hirst tarafından formüle edildiği gibi, sınıfsal çıkarların, siyasal

olarak ifade edilmelerinden ya da “söylemsel kuruluşu”ndan önce var olmadıkları yolundaki anlayışla daha önce karşılaşmıştık. Aynı ilke, Gareth Stedman Jones tarafından da öne sürülüyor. Jones, toplumsal koşullarla siyasal güçler arasındaki ilişkiler konusunda kendisinin reddettiği Marksist anlayışı şöyle özetliyor: “Üstü örtülü olarak benimsenen varsayıma göre, sivil toplum, çatışan toplumsal grupların ya da sınıfların oluşturduğu bir alandır ve bu grupların ya da sınıfların karşıt çıkarları, siyasal arenada akılcı ifadesini bulacaktır.”[105] Jones’un verdiği yanıt şudur: “Çıkarın esas ve maddi bir ifadesine ulaşmak için siyasal dili deşifre ... edemeyiz; çünkü her şeyden önce, çıkarı kavrayan ve tanımlayan şey, siyasal dilin söylemsel yapısıdır.”[106]

Şimdi bu önermelerin ne anlama geldiğini görelim. Bir an için kabul edelim ki, mülkü ya da üretim araçları üzerinde mülkiyet hakkı bulunmayan bir sınıf var ve bu sınıf, ücret vb için emeğini satmak zorunda; öte yandan, bu sınıfın artıemeğine el koyan başka bir sınıf daha var; ne Stedman Jones ne de Laclau ve Mouffe, hatta ne de Paul Hirst (?) henüz bunu yadsıyacak kadar ileri gitmemişlerdir. Varsayım olarak, bu ilişkinin ister istemez –değişen derecelerde olsa bile– bir çatışma ilişkisi olduğunu ya da en azından, bu ilişkinin özünde indirgenemez bir karşıtlığın yattığını, çünkü sınıflardan birisinin diğer sınıfın emeğinden elde ettiği değeri azamileştirmeye yönelik çabalarının, ücretlerle, çalışma koşullarıyla, güvenlikle, iş sürecinin ve diğer etkinliklerin denetimiyle ve kişisel gelişme olanaklarıyla ilişkili olan çeşitli şekillerde bu ikinci sınıf için nispeten bir dezavantaj olacağını da kabul edebiliriz. Bu çatışma ve sömürü ilişkisi “ekonomik” bir olguysa, bu ilişkinin politika açısından doğuracağı sonuçlar hakkında neler söyleyebiliriz?

Her şeyden önce, bu çatışmaların, ekonomik düzlemden parti siyaset düzlemine doğru pratik olarak aktarıldığını öne süremeyeceğimiz besbellidir. Sözgelimi, Muhafazakâr Parti ile İşçi Partisi arasındaki muhalefet, kapitalist patronlarla onların ücretli çalışanları arasındaki çatışmaları bire bir yansıtmaz; ne bu iki olgudaki personel özdeştir ne de

her bir partinin siyasal programı, “ekonomik” çatışmadaki öteki tarafı dışlayacak şekilde ya da o taraf pahasına kendi tarafının gereksinmeleriyle ve amaçlarıyla tam olarak çakışır. Bu önerme, neredeyse söz edilmeye değmeyecek kadar önemsizdir; ama YHS’nin temel kuramsal öğretisinin, sonuç olarak, bunu aşan bir anlam taşıdığı hiç de açık değildir.

Konuyu biraz daha ileri götürelim. Kişilerin parti-politika seçimlerinin, “ekonomik” alandaki aktörler olarak onların gereksinmeleriyle ve amaçlarıyla her zaman bağlantılı olmayan çeşitli nedenlere dayandığı da apaçık bir gerçektir, bu durumun başlıca nedeni, bu amaçlara ve gereksinmelere denk düşen açık seçik bir siyasal seçeneğin insanlara pek seyrek sunulmasıdır. İnsanların, erkekler ve kadınlar olarak, ırksal ya da etnik grupların üyeleri olarak, bir yörenin sakinleri olarak vb, parti-politika seçimlerine yansıyan, sınıftan başka kolektif kimliklere katıldıkları da doğrudur. İnsanların, “ekonomik” aktörler olarak sahip oldukları gereksinmelerle ve amaçlarla doğrudan doğruya ilişkilendirilebilen gerekçelerle seçim yapmaya niyetlendikleri zaman bile, böyle bir bağlantılılığın neler getirebileceği, eldeki seçeneklerden hangilerinin o gereksinmelere ve amaçlara en iyi yanıt verebileceği konusunda değişik algılara sahip olabilecekleri de aynı ölçüde açıktır. İnsanların, gereksinmelerine ve amaçlarına en uygun seçenek konusundaki algılarında yanılabilmeleri de pekâlâ mümkündür. Son olarak, eldeki siyasal seçenekler, ister istemez, tarihsel olgulardır; hiçbir zaman yürürlükteki toplumsal koşullardan eksiksiz ve tam gelişmiş halde doğmazlar, tarihsel miraslar üzerine kurulurlar ve tarihsel dillerle ifade edilirler. Aynı şekilde, siyasal seçimler yapan insanlar, birer boş beyaz kâğıt, birer boş kap değil, etkin birer tarihsel varlıktırlar; tarihsel olarak belirlenmiş dillere ve beklentilere sahiptirler. Bu nedenle, siyasal seçimler, “ekonomik” amaçları çatışmaları yansıttığı zaman bile, siyasal tercihlerin alacağı özgül biçimin, “ekonomik” alanın yapısına bakılarak tahmin edilemeyeceği apaçık bir gerçektir.

Bütün bu anlamlarda, ekonomi ve politikanın tekabüliyetsizliği, aşağı yukarı tartışmasızdır. Ve başlı başına bu önermeler, sosyalist projeye ilişkin

Marksist anlayış açısından herhangi bir esaslı sonuç doğuracak nitelikte değildir. Ama YHS'nin anladığı şekliyle tekabüliyetsizlik ilkesinin beraberinde getirdiği bazı başka esaslı önermeler vardır ki, bunlar, şimdi ana çizgileriyle belirttiğimiz önermelerden çıkarılamazlar ve hiç de onlar kadar apaçık değillerdir.

Devasa bir kavramsal sıçrama, yeni sosyalist projenin temel özelliğidir. Sözgelimi, Stedman Jones, Mouffe ve Hirst'ün formülasyonlarında gördüğümüz gibi, tekabüliyetsizlik ilkesinin belirleyici noktası, sınıfsal çıkarların, ideolojik ya da siyasal olarak ifade edilmelerinden ayrı ya da öncelikli olarak var olmalarının söz konusu olmadığıdır. Bunun anlamı tam olarak nedir? Belki bunun anlamı sadece, maddi çıkarların, özgül ideolojik ve siyasal biçimler haricinde birer hedef olarak var olmadıkları ya da maddi çıkarların siyasal güçler haline gelebilmeleri için önce belirli şekillerde algılanmaları ve anlaşılmaları gerektiğidir. YHS'nin siyasal *hedefler* ile *çıkarlar*ı sürekli olarak birbirine karıştıran bir görüntü sergilediği doğrudur; ama bu akımın temsilcileri, açıkça daha fazla bir şeyleri amaçlıyorlar. Maddi çıkarların bağımsız varlığa sahip olmadığını, ideoloji ve politika tarafından oluşturulduğunu söylüyorlar veya belki de öyle demeye getiriyorlar; pratikte ise bunun anlamı, maddi çıkarların kesinlikle *var olmadığıdır*. Gerçekte, sınıf ve sınıf mücadelesi, *herhangi* bir "düzey"de ideolojik ya da siyasal düzeyin yanı sıra, ekonomik düzeyde de anlam taşımayan şeyler haline getiriliyor. Bize anlatılan şey, sadece, ekonomik çıkarların kolayca ideolojik ya da siyasal güçlere ve hedeflere dönüşmediği değil de, ideolojik ya da siyasal güçlere ve hedeflere dönüşmelerinden ayrı olarak ekonomik çıkarların var olmadığı ise, o zaman ideolojik ya da siyasal bir kavram olması dışında, sınıf *diye* bir şey kesinlikle yoktur.

İki sınıfımıza, yani işçilerin artıemeğine el koyan kapitalistlerle artıemeğine el konulan işçilere geri dönelim. Artıdeğer sömürüsüne hedef olan işçilerin çıkarlarını ve bu artıdeğere el koyan kapitalistlerin çıkarlarını eklemleyen hiçbir siyasal programın ya da dilin, hiçbir ideolojinin, hatta hiçbir kavramsal kategorinin bulunmadığını varsayalım. Bu durum, ilişkinin sömürüye dayalı niteliğini ya da esasen uzlaşmaz karşıtlığa dayalı

karakterini değiştirir miydi? Sömürülmemenin sömürülmekten genelde daha iyi olduğu gerçeğini değiştirir miydi? İki tarafın bu ilişkiden sağladıkları göreli avantajları ve dezavantajları değiştirir miydi? Taraflardan birinin öteki üzerinde uyguladığı gücü ve baskıyı yadsır mıydı? Bütün bir toplumsal ve siyasal iktidarın bu "ekonomik" güç ve baskı ilişkisine dayandığı gerçeğini değiştirir miydi? "Çıkarlar"ın, temsil ediliş tarzlarından bağımsız varlığa sahip olmadıkları yolundaki önerme, bu soruların herhangi birine ya da tümüne olumlu bir yanıt verecek olursa, İdea'dan başka hiçbir şeyin bulunmadığı mutlak idealizm alanındayız demektir. Ama bu önermeyle, bunların hiçbiri kast edilmiyorsa, maddi çıkarların, "tanımlanıp eklemlendikleri söylem sürecinden önce" var olmadıklarını söylemenin anlamı ne olabilir ki?

Maddi çıkarlar gerçekten "var" ise, bunların siyasal terimlere nasıl çevrilebildikleri –ya da çevrilip çevrilmedikleri– sorusu yine de ortada duruyor. Burada bazı belirgin sorular ortaya çıkıyor: Maddi çıkarlar, siyasal güçleri doğurma eğilimi gösterirler mi ve tarihsel olarak böyle bir eğilim göstermişler midir? Böyle bir eğilim var olsun ya da olmasın, siyasal güçlerle maddi çıkarlar arasında –gerçek "uygun" bir siyasal güç yaratılmaksızın bu maddi çıkarlara yeterince hizmet edilememesi anlamında gerekse tersine bir söyleyişle, özgül sınıfsal çıkarlara "tekabül eden" (denk düşen, *çev.*) bir siyasal güç yaratılmaksızın birtakım siyasal hedeflerin (sosyalizmin kurulması gibi hedeflerin) başarılamaması anlamında– bir "tekabüliyet"in bulunması zorunlu mudur?

Anlaşıldığı kadarıyla, YHS'ye göre, maddi koşullarla siyasal güçler arasında pek az tarihsel bağlantı olmuştur ve böyle bir bağlantı olmuşsa bile, bu, büyük ölçüde "konjonktürel" olmuştur. Bu nedenle, örneğin Gareth Stedman Jones'un öne sürdüğüne göre, sınıfsal koşullarla siyasal angajmanlar arasındaki bağlantıya ilişkin Marksist varsayımlar –aslında, tarihsel maddeciliğin bütün kuramsal sistemi ve toplumsal belirlenme anlayışı– benzeri olmayan ve oldukça kısa ömürlü bir tek tarihsel deneyime dayalı yersiz genellemelerdir. Yalnızca İngiltere'de ve ancak geçici bir süreyle, sınıf ile politika arasında, tamamen İngiliz tarihine özgü

nedenlerden dolayı yakın bir tekabüliyet olmuştur. Tamamen bir yanlış anlamaya dayanan Marksist toplumsal belirlenme kuramı, bu olumsal (*contingent*) tekabüliyetin sallantılı temelleri üzerine –daha çok da bu ilişkinin yanlış yorumlanması üzerine– kurulmuştur.[107]

Yeni "hakiki" sosyalizm, maddi koşullar ile siyasal güçler arasında bağlantı bulunmasının gerekli olmadığını da ima ediyor. Bir yandan, bağımsız varlığa sahip hiçbir maddi çıkar bulunmadığı için, ancak uygun bir siyasal gücün yaratılması koşuluyla gerektiği gibi hizmet edilebilen maddi çıkarlar diye bir sorunun olmadığı açıktır. Öte yandan, sınıf üzerine temellendirilen siyasal güçlerin harekete geçirilmesini gerektiren hiçbir siyasal hedefin –hatta sosyalizmin kurulması hedefinin bile– olmadığı görünmektedir, çünkü gerekli güçler, ideolojik ve siyasal düzlemlerde kurulabilir.

Şu noktayı vurgulamak gerekir ki, bu kallavi varsayımların hiçbiri, maddi koşulların kolay ve mekanik şekilde siyasal terimlere çevrilmeyeceği ve her "ekonomik" duruma uyan tek bir siyasal biçimin bulunmadığı yolundaki yalın ve tartışmasız önermeden çıkarılamaz. Ama YHS'nin, sosyalist politikayı sınıftan koparma davasını savunurken genellikle tuttuğu yol, veriler ve kanıtlar göstermek değil, daha çok, küçük önermelerden büyük önermelere kavramsal olarak atlamaktır. Sözgelimi, Paul Hirst'ün mantığıyla hareket edecek olsak, "siyasal mücadelelerin sınıflar arasındaki doğrudan karşılaşmalar biçiminde meydana gelmediği"[108] örneğin, İşçi Partisi'yle Muhafazakâr Parti arasındaki karşılaşmanın, üretim ilişkileri yönünden işçilerle kapitalistler arasında süregelen ve sosyalizm/kapitalizm karşıtlığına dayanan bir mücadeleye denk düşmediği gerçeğine bakarak, işçilerin bazen Muhafazakârlara oy verdikleri gerçeğine bakarak, politikanın sınıftan mutlak özerkliği konusunda pek çok sonuç çıkarabilmemiz gerekir. Politikayla sınıf arasındaki herhangi bir bağlantının az çok kazaen ve "konjonktürel" olduğu; siyasal örgütlerin ve siyasal karşılaşmaların, sınıf örgütlerine ve sınıfsal çatışmalara net bir biçimde bire bir denk düşmediği durumlarda, maddi koşulların ve sınıfsal ilişkilerin asla

önemli belirleyiciler olmadıkları; siyasal örgütlerin ve programların, belli sınıfsal çıkarları, iyi ya da kötü temsil ettiklerinin söylenemeyeceği, çünkü bağımsız varlığa sahip sınıfsal çıkarların olmadığı sonucuna varılması gerekir. Bu nedenle, bu örgütlerin ve programların etkinliği konusunda bir kişinin vereceği yargı, ancak o kişinin kendi ideolojik yükümlülükleriyle ilişkili olabilir.[109] Başka bir deyişle, "sınıflar, 'çıkarlar'a sahip olmadıkları ve siyasal aktörler olarak işlev görmedikleri"[110] için, sınıfsal çıkarlara ve mücadelelere atıfta bulunulmaksızın sosyalist bir strateji kurulabilir. Bu argümanın, mantıksız çıkarsamalarla desteklenen *(non sequiturs)* bir dizi kaydırmadan oluştuğunu söylemeye gerçekten gerek var mı? "Göreli özerkliğin", zorunlu tekabüliyetsizliği gerçekten beraberinde getirdiği yolunda Hirst'ün ortaya attığı önermenin mantığına bir bakın: İşçiler Muhafazakârlara oy vermekte serbestseler, o zaman işçi sınıfı çıkarı diye bir şey yoktur ve sosyalizm, sınıf mücadelesi olmaksızın kurulabilir.

Sınıf çatışmaları, sınıfsal oluşumlara doğrudan denk düşen siyasal örgütleri zorunlu olarak yaratmaksızın, siyasal güçleri tarihsel olarak yapılandırmıştır. Sömürülmemenin işçilerin çıkarına olduğunu, bu çıkar ile onların sömürenlerin çıkarlarının çatışma halinde bulunduğunu, tarihteki birçok önemli mücadelenin bu çıkar çatışması uğruna verildiğini ve bu mücadelelerin siyasal "alan"ı şekillendirdiğini söylemeye gerek bile duyulmamalıdır. Açık seçik sınıfsal "söylem"lerin olmaması, sınıfsal gerçekliklerin de olmadığını ve bu gerçekliklerin "güç alanı"na[111] giren insanların yaşam koşullarının ve bilinçlerinin bu gerçekliklerden etkilenerek biçimlenmediğini göstermez. Bu sınıfsal durumlar ve karşıtlıklar, siyasal arenaya doğrudan doğruya yansıtılmamışsa, insanların sınıfsal çıkarlarının olmadığı ya da bu çıkarları siyasal olarak ifade etmemeyi yeğledikleri sonucu kolay kolay çıkarılamaz. Seçimlere katılan partilerin oluşum mekanizmalarına ya da oy verme davranışının büründüğü biçimlere bakılarak, "ekonomi" ile "politika" arasındaki ilişki veya ilişkisizlik hakkında ya da sosyalist mücadelenin koşulları hakkında –YHS'nin yapmaya çalıştığı gibi– genellemeler yapmak özellikle tehlikelidir.

Ama belki de en önemlisi, siyasal yakınlıkların (göreli ya da başka türlü) “özerkliği”nden yola çıkarak, açık açık ya da üstü örtük şekilde, başka şeylerin yanı sıra, şu anlama da gelebilecek çok uzun erimli sonuçlara ulaşmak gülünçtür: Sermaye ile emek arasındaki ilişki, (bir zamanlar olsa bile) artık kapitalizm yapısının üzerine kurulduğu temel ilişki değildir; kapitalist sömürüyle doğrudan ilişkili bulunan işçi sınıfının, o sömürüye son verilmesinden sağlayacağı çıkar, başka birisininkinden daha fazla değildir ya da sahip olduğu böylesi (salt “ekonomik”) çıkarlar, siyasal terimlere çevrilmeksizin yeterince savunulabilir; insanlar, sınıftan başka kolektif kimlikleri paylaştıkları için, sınıfsal koşullar, onların yaşam durumlarının belirlenmesinde, başka herhangi bir toplumsal olgudan daha önemli değildir; birlik ilkesi ve kolektif eylemin itici gücü olarak sınıf bulunmamaktadır ya da en azından, başka bir kolektif kimlik de aynı işi pekâlâ görür; işçi sınıfının sosyalist projeyi benimsemesi ve buna uygun eylemlerde bulunması olasılığı, başka herhangi bir toplumsal ortaklaşmanınkinden daha kuvvetli değildir, aslında belki de daha zayıftır; sosyalizme dönük etkili bir mücadele –yani, sınıfın ortadan kaldırılmasına yönelik bir mücadele– sınıfsal çıkarlardan başka birçok kolektif güdüye yanıt verilerek ve hiçbir sınıfsal güçle ilişkisi bulunmayan siyasal hareketler eyleme geçirilerek ileriye götürülebilir. Kısacası, belirli sınıfsal çıkarlara gerçekten “tekabül eden” bir siyasal güç kurulmaksızın ve emekle sermaye arasındaki sınıfsal karşıtlığa gerçekten “tekabül eden” siyasal güçler çatışmaksızın sosyalizmin başarılabileceğine ikna olmamız için daha pek çok tarihsel kanıtın ve çok daha inandırıcı argümanların ortaya konulmasını istemek hakkımızdır.

“Ekonomik” ya da “toplumsal” koşullarla politika arasında basit ya da zorunlu bir tekabüliyetin olmadığı (belirli anlamlarda bu çok doğrudur) yolundaki önerme, sosyalizme giden yolun, sınıf mücadelesi aracılığıyla işçi sınıfının kendi kendisini kurtarması olduğu yolundaki ilkeye yine de karşı duramamaktadır. Şu belirleyici sorular yanıt beklemektedir: Sosyalizmde kimin özgül bir çıkarı vardır? Özel olarak hiç kimsenin çıkarı yoksa, niçin herkesin çıkarı olmasın? Herkesin sosyalizmde çıkarı varsa

niçin kapitalistlerin de olmasın ve *herhangi bir* çatışmaya ya da mücadeleye niçin gerek duyulsun? Geçerli ilke "çıkar" değilse, ne ola ki? Çıkarla ya da çıkar olmaksızın, *kapasite* hakkında ne söylenecektir? Hangi tür insanlar, sosyalizm mücadelesinde kolektif bir aktör olarak yapılanmalarını olanaklı ve olası kılacak şekilde stratejik bir konuma ve kolektif bir tanıma sahiptirler? Özel olarak birileri yoksa, niçin herkes olmasın? Başkaları değil de bazıları bu tanıma uygunsa, hangi tarihsel seçim ilkesine göre? Tarihin sınıf mücadelesi olarak çözümlenmesi ve üretim ilişkilerine merkezi bir rol yükleyen temel materyalist ilkeler yanlışsa, ya da bu ilkeler sosyalizme giden en muhtemel yolun sınıf mücadelesi olduğu sonucunu çıkarma hakkını bize vermiyorsa, hangi alternatif tarihsel açıklama ilkesini kabul etmemiz gerekir ya da kurtuluş projemizle tarih anlayışımız arasında hangi farklı bağlantıları kurmamız gerekir?

Bir uç yoruma göre, tekabüliyetsizlik ilkesi, sadece, oldukça önemsiz bir önerme olan "ekonomik" ya da "toplumsal" koşulların, kendilerine denk düşen herhangi bir özgül siyasal gücü mekanik olarak yaratmadığı yolundaki önermeyi temsil etmektedir. Öteki uç yoruma göre ise, bu ilke, esaslı bir toplumsal dönüşümü hedefleyen bir siyasal hareketin, maddi koşullardan kaynaklanmasının gerekmediğini ima etmektedir. Buraya kadar değindiğimiz bütün YHS temsilcileri, ikinci uç noktaya doğru hatırı sayılır adımlar atmışlardır; ama hepsinin ne kadar ileriye gitmek istedikleri henüz tamamen açıklık kazanmamıştır. Bunların her birinin, aşağıdaki önermelerin hangilerini kabul etmek isteyecekleri açıkça belli değildir; ama ne de olsa, YHS programını ayakta tutmak için bu önermelerin en azından bazılarını kabul etmek zorunda oldukları açıktır:

1) Üretim ve sömürü ilişkileri ile toplumsal ve siyasal tahakkümün tüm yapısı arasında esaslı bir bağıntı bulunmadığı anlamında, "ekonomik" alan ile siyasal alan arasında hiçbir esaslı bağıntı yoktur.

2) Bu tahakküm yapısının yıkılması, insanın kurtuluşu için temel bir koşul değildir.

3) Kapitalist toplumsal düzenin dayandığı özgül ilişki, sermaye ile emek arasındaki sömürü ilişkisi değildir (belki de böyle bir sömürü ilişkisi yoktur).

4) “Ekonomik” alan (özgül olarak, sömürü ilişkileri) ile başka bir alan arasında ya da bütün tahakküm yapısı arasında hiçbir bağıntı bulunmadığı için, kapitalist birikimin ve sömürünün etkilerine karşı işçi sınıfının ekonomik alanda verdiği mücadeleler ile başka bir alanda kapitalist düzene karşı verilen mücadeleler arasında hiçbir bağıntı yoktur ve bunlar birbirinden tamamen kopuktur.

5) Sosyalizm, sınıfsal sömürünün ortadan kaldırılmasını gerektirmez; ve/veya siyasal bir proje olarak sosyalizmin, sermaye ile emek arasındaki “ekonomik” ilişkinin ortadan kaldırılmasına yönelik bir mücadele olması gerekmez.

6) Kapitalist sömürü ve birikimin, işçi sınıfı üzerinde elle tutulur hiçbir etkisi yoktur ya da başkaları üzerindeki etkisinden daha fazla etkisi yoktur; kapitalizmin birikim devreleri ve bunalımları, kapitalist birikimi emekleriyle ayakta tutanların iş ve yaşam koşulları bakımından hiçbir önemli sonuç doğurmaz.

7) Kapitalist sömürünün doğrudan hedefi olan insanlar (böyle bir sömürünün olduğu varsayımıyla), bu sömürünün sona erdirilmesinden hiçbir temel çıkar sağlamazlar, yani, aslında bu sömürünün sona erdirilmesinin onlara hiçbir yararı yoktur.

8) “Çıkar” diye bir şey varsa, sınıfın ve sömürünün ortadan kaldırılmasında bütün insanların çıkarı vardır ve o çıkarı, sınıfsal sömürünün var olan yapısında insanların iç içe oldukları özel durumlar belirlemez. İnsanların sömürüden zarar görüp görmemeleri, kapitalist birikim sürecinden dolaysızca etkilenip etkilenmemeleri, hatta belki de bizzat sömürücü olup olmamaları, pratik sonuçları bakımından hiçbir önemli farklılık doğurmaz. Başka bir deyişle tamamen “ekonomik” olan bu etmenler, kapitalizme karşı ve sosyalizm için mücadeleye girişme eğilimi

ya da kapasitesi üzerinde hiçbir esasa etkide bulunmaz, zaten böyle bir şey de beklenemez.

Ya da alternatif olarak:

9) İnsanlar ne denli çok sömürülürlerse, sömürüye karşı mücadele etme ihtimalleri de o denli azalır.

10) Kapitalist birikim ve sömürü yapısını sarsmak için, hiçbir toplumsal grup diğerinden daha elverişli konumda değildir ve bu projede kolektif bir aktör oluşturmak için lıepsi de eşit kapasiteye sahiptir (yine, işçi sınıfı *daha az* elverişli bir konumda bulunmuyorsa ve *daha az* kapasiteye sahip değilse elbette).

Tekabüliyetsizlik ilkesi, bunların bazılarını ya da hepsini ima ediyorsa, bu ilkeyi inandırıcı hale getirmek için; kapitalizmin niteliğini enine boyuna yeniden yorumlamak, hatta tarihi tamamen yeni baştan yazmak gerekecektir. Ama bu şeylerin bazılarını ya da hepsini ima etmiyorsa, bu ilkenin ne anlama geldiğini ya da sosyalizm mücadelesine ilişkin YHS görüşünü desteklemek için nasıl kullanılabileceğini tam olarak anlamak zordur.

Tekabüliyetsizlik ilkesinin ortaya attığı birtakım ciddi sorunlar varsa, bunlar, bu ilkenin entipüften anlamı ile daha aşırı sonuçlarının öznel idealizmi arasında bir yerlerde yatmaktadır. Belirleyici sorunlar, sınıfsal çıkarları harekete geçirmenin ve sınıfsal güçleri etkili bir siyasal hareket halinde örgütlemenin zorluklarıyla ve usulleriyle ilişkilidir. Ama bu, her zaman Marksizmin sorunu olagelmiştir. Marx'ın kendisinden başlamak üzere, hangi ciddi Marksist, işçi sınıfının devrimci potansiyelini uygulama sahnesine sokmak için hiçbir siyasal örgütlenme ve eğitim çabasının gerekmeyeceğini varsayabilmiştir? İşçi sınıfı içinde her zaman bölünmelerin olageldiğini; kapitalizmin gelişmesiyle yeni bölünmelerin ortaya çıktığını, bu yeni bölünmeleri kavramak için yeni kuramsal yaklaşımların, alt etmek için ise yeni pratik araçlarının gerekli olduğunu; kapitalist sınıfın öteden beri bu bölünmeleri azdırmaya ve daha başka bölünmeleri dayatmaya çalıştığını, bunda da şu veya bu ölçüde başarılı

olduğunu; kapitalizmin maddi başarılarının, yapısındaki değişikliklerin ve savunucularınca gösterilen ideolojik çabaların sınıfsal oluşum sürecini etkilediğini, sosyalist bir harekete düşen ilk görevin, bu bölümleri ve engelleri aşmak olduğunu kim yadsıyabilir?

Elbette, işçi sınıfı hareketleriyle diğer toplumsal hareketler arasındaki ilişkiye dokunan belirleyici sorunlar da vardır. Yeni "hakiki" sosyalizmin yeğlediği alan bu olmakla birlikte, tekabüliyetsizlik ilkesi, tam da bu konudan kaçınmak, bir sorun olmaktan çıkarmak, zor soruları kavramlarla saf dışı etmek için kullanılıyor. Sözgelimi, yeni toplumsal hareketlerin özgül hedefleri ile sosyalizmin hedefleri arasındaki ilişki nedir; aslında, bizzat bu hareketlerin çeşitli hedefleri arasındaki ilişkiler nelerdir? Bu hareketler hangi toplumsal çıkarları ve güçleri temsil ediyorlar; bu çıkarlar ve güçler, bırakın sosyalizme yönelik bir güç olarak örgütlenmeyi, tutarlı ve dengeli bir siyasal güç olarak örgütlenebilecek nitelikte midir? Toplumsal çıkarların ve güçlerin, ideolojik ve siyasal düzlemlerde özerk olarak kuruldukları şeklindeki önermeden yola çıkılırsa, sınıfsal oluşum ve siyasal örgütlenme sorunlarının yerine söylem-kurgu sorunları konulursa, elbette böyle sorular ortaya çıkmaz. İşçi sınıfını devrimci potansiyele sahip bir sınıf olarak değerlendiren "özcü", "ekonomist", "sınıfsal indirgemeci" Marksist görüşü (karşılıklı tekabüliyetsizlik ilkesine dayanarak) ütopyacı sayıp reddetme gereği duyan YHS "gerçekçiler"i, paradoksal olarak, birbirine ve sosyalizm hedeflerine, sadece "söylem"in çürük bağlarıyla bağlanmış olan şekilsiz bir "halk"ın, toplumu dönüştürme rolünü üstlenebileceği yolundaki inançta (yine aynı tekabüliyetsizlik ilkesine dayanarak) hiçbir gerçekdışı ya da ütopyacı yan görmüyorlar.

104 Francis Mulhern, "Towards 2000 or News From You-Know-Where ", *New Left Review* 148, Kasım-Aralık 1984, sf. 22-3.

105 Gareth Stedman Jones, *Languages o f Class: Studies in Working Class History 1832-1982*, Cambridge 1982, sf. 21.

106 3 Agy, sf. 22.

107 Agy, sf. 2-4.

108 Paul Hirst, "Economic Classes and Politics", *Class and Class Structure* içinde, drl. Alan Hunt, Londra,1977, sf. 126. 6 Agy, sf. 131.

109 Agy, sf. 131.

110 Agy, sf. 153

111 Bu deyim E. P. Thompson'dan alınmıştır: "Eighteenth-Century English Society; Class Struggle without Class?" *Social History* 3, Mayıs 1978.

7

TEKABÜLİYETSİZLİK İLKESİ: TARİHSEL BİR ÖRNEK

YHS'nin ileri gelenleri arasında, tekabüliyetsizlik ilkesini tarihsel soruşturma süzgecinden geçiren tek kişi olan Gareth Stedman Jones, bu akımın kuramsal ve siyasal mantığının son derece aydınlatıcı bir örneğini oluşturuyor. Çartizmle ilgili kendi tarihsel incelemelerinden yola çıkan Stedman Jones, toplumsal koşullarla siyasal güçler arasında bağlantı bulunmadığını savunan birtakım uzun erimli sonuçlar çıkarıyor; sonra da bu içgörülerini, İşçi Partisi'ne ve bu partinin son zamanlarda uğradığı seçim yenilgilerinin nasıl düzeltilebileceğine ilişkin çözümlemeye uyguluyor.

Stedman Jones'un, buraya kadar irdelediğimiz yeni "hakiki" sosyalistlerden çok farklı bir tutumu temsil ettiğini vurgulamak gerekir. Başkalarından farklı olarak, o, gerçekten önemli tarihsel çalışmalara girişmiştir; bu çalışmalar, Laclau ve Mouffe'un ya da Hindess ve Hirst'in kanıtlar ve argümanlar karşısında sergiledikleri tutumdan tümüyle farklı bir tutum sergilemektedir. Stedman Jones'un daha önceki çalışmaları, hiç kuşkusuz, materyalist tarih yazıcılığı geleneği içinde yer almakta ve onu, diğerlerinin en "ampirik" çalışmalarına bile damgasını vuran soyut kuramcılıktan ayırmaktadır. Ama bu farklılıklar, onun daha önceki çalışmaları ile yakın zamanlardaki kuramsal ve siyasal yaklaşımı arasındaki kopukluğun ne denli büyük olduğunu göstermekten başka bir işe yaramıyor. Önceki bölümde belirtildiği üzere, onun maddeciliği reddetmesi ve

toplumsal gerçekliği söylemin buyruğuna sokması, bu yeni yaklaşımını örneklemektedir. Geriye doğru bakılınca, Stedman Jones'un Althusser'ci eğilimler taşıyan önceki çalışmalarında, bu sonraki kaymaya hazır olmamızı sağlayabilecek pek çok şey varsa bile, yine de o, kendi meslek yaşamını anlatırken dikkat çekici bir rota çiziyor.

Görüşlerinin bu önemli değişikliklere uğradığı birkaç yıllık bir dönemde yazdığı denemelerin bir derlemesi olan *Languages of Class: Studies in English Working Class History (1832-1982)*'nin (*Sınıf Dilleri: 1832-1982 Arasında İngiliz İşçi Sınıfının Tarihi Üzerine İncelemeler*) giriş bölümünde Stedman Jones, maddi koşullar ile siyasal güçler arasındaki, "üretim, ilişkileri içinde bulunulan yapısal konum" olarak sınıf ile bir "siyasal güç" olarak sınıf arasındaki, bağlantılara ilişkin Marksist anlayışı sonunda terk etmesine Çartizm üzerindeki incelemelerinin neden olduğunu anlatıyor. Çartist argümanlar ile herhangi bir özgül toplumsal grubun belirli koşulları arasında tekabüliyetin bulunmaması, onu, ilk önce, siyasal ideolojinin maddi koşulları yansıttığını öngören "ideolojik" yaklaşımı sorgulamak, sonra da Çartist politikanın *özerkliğini* ilan etmek zorunda bıraktı. Stedman Jones'a, tekabüliyetsizlik ilkesini destekleyen zorlayıcı kanıt gibi görünen şeyin ne olduğunu anlamak için, onun keşiflerinin çizdiği rotayı izlemeye değer.

Stedman Jones'un şöyle bir varsayımdan yola çıktığı anlaşılıyor: Marksist bir sınıf kavramı, "toplumsal olguların siyasal olgulara çevrilmesi için basit kurallar"ın[112] bulunduğu, hatta daha özgül olarak, parti yandaşlıklarının ve ittifaklarının, sınıfsal konumlara bakılarak tahmin edilebileceğine ya da başka türlü bir söyleyişle, maddi koşulların siyasal programlardan "okunabileceği"ne inanılmasını gerektirir. Stedman Jones, akla yatkın ve tartışmasız önermelerle, örneğin, miras alınan siyasal dillerin bilincin biçimlenmesine yardımcı olduğu, bu nedenle de maddi koşulların bilinci (ya da ideolojiyi) ve politikayı üretmelerini sağlayan basit ve tekyönlü hiçbir formülün olmadığı yolundaki önermeyle, bu hayali muhalifi kolayca saf dışı ediyor. Ne yazık ki, sonra da sıçramalarla ve zıplamalarla,

toplumsal koşullar ve politika arasında basit bir tekabüliyetin bulunmadığı yolundaki sınırlı önermeden yola çıkarak, çok daha geniş kapsamlı olan tekabüliyetsizlik ilkesini ve politikanın özerkliğini onaylamaya geçiyor. Dahası, görüleceği gibi, bu sıçramayı, davasına hizmet ettiği kuşkulu olan bir tek örneği genelleştirerek yapıyor.

Stedman Jones'un öne sürdüğüne göre, Çartist fikirler ile Çartistlerin içinde bulundukları toplumsal koşullar arasında kesinlikle basit bir ilişki yoktu. Çartistlerin programı, özgül olarak, toplumsal bir program olmaktan çok, siyasal bir programdı, zanaatkâr sınıfların özgül çıkarlarından ve deneyimlerinden kaynaklanmayan ya da bunlara yanıt vermeyen daha önceki radikal geleneklere dayanıyordu. Bu nedenle, Çartizm politikasının "özerk" olduğu sonucuna varmak zorundayız. Stedman Jones'un özellikle göz önünde bulundurduğu şey, Çartistlerin "bütün kötülükleri ve yoksulluğu siyasal bir kaynağa bağlamaları"[113] ve sınıfsal karşıtlıkları siyasal terimlerle, yani patronlarla çalışanlar arasında değil de, temsil edilenlerle temsil edilmeyenler arasında bir karşıtlık olarak algılamalarıydı ve bu, geleneksel radikalizmden miras kalan bir algıydı.[114] Çartizmin siyasal dili, onların kendi toplumsal deneyimlerinin dili değil de, toplumsal kökenleri çok farklı olan eski radikallerin diliyse, Stedman Jones'un argümanına göre, şöyle bir sonuç ortaya çıkmaktadır: Çartistlerin siyasal talepleri, salt onların toplumsal yakınmalarının simgesi ya da türevi değildi; bu talepler, herhangi bir özgül maddi ya da toplumsal belirlenmeden bağımsız olan birincil isteklerdi. Çartizmi, siyasal karakteri ikinci planda kalan bir toplumsal hareket olarak ele alan, siyasal taleplerini salt toplumsal nedenlerin sonuçları olarak gören ya da Çartizmin temel toplumsal karakteri ile siyasal ifadeleri arasında bir çelişki bulan "toplumsal" Çartizm yorumları bu nedenle yanlıştır. Çartizmin siyasal karakteri, "(Çartist) öykünün ekseni"dir,[115] bu görüş, yandaşlarının toplumsal koşullarından özerktir.

Aşağıdaki sözler, Stedman Jones'un Çartizm yorumunu eleştirmek amacıyla söylenmemiştir. Aslında, onun gösterdiği tarihsel kanıtların ötesine geçmek için pek çaba gösterilmeyecektir. Burada sorun olan,

Stedman Jones'un o kanıtlardan çıkardığı sonuçlar ve bu sonuçların "ışığında" önerdiği siyasal programdır. Her şeyden önce, yaptığı yorumun, politikayla sınıf, bilinçle toplumsal varlık arasındaki ilişkilere eğilen geleneksel Marksist anlayışlara bir meydan okuma olduğu inancına niçin kapıldığı hiç mi hiç açık değildir. Stedman Jones, dilin, "toplumsal varlığın bir parçası olduğu"nu[116] ve sanki siyasal diller, var olan toplumsal gerçekliğin "buharlaşıp uçan" bir yansımasıymış gibi, "doğrudan doğruya" siyasal dillerden bakarak bağımsız varlığa sahip bir toplumsal gerçekliği "göremeyeceğimiz"i kabul etmemizi istiyor, çünkü o gerçekliğin kendisi, dillerimizle kurulmuştur. Siyasal dillerden "doğrudan doğruya bakamayacağımız" doğru olabilir, ama bunun anlamı tam olarak nedir; bunu nereye kadar götürmemiz isteniyor; gerçekliği dilin içinde tamamen eritmeyi, dili her türlü dış referanstan koparmayı (örneğin, Fransız post-yapısalcıların etkin şekilde yaptıkları gibi) amaçlamıyorsa, bu, tarihsel maddecilik karşısında nasıl esaslı bir meydan okuma olur?

Stedman Jones'in argümanının ima ettiği bazı noktalar, az çok tartışmasız olarak kabul edilebilir: Siyasal ideolojiler tarihsel bir boşlukta yaratılmaz; yaşayan insanların bilincini tarihsel miraslar şekillendirir; insanlar, geçirdikleri deneyimlere, ellerinde bulunan dilsel ve kavramsal araçlarını kullanarak ideolojik tepkiler verirler ve birden fazla tepki vermeleri olanaklıdır. Stedman Jones, gözdesi olan bu tarihsel örneğin gücü konusunda bundan başka daha neler öne sürmek istiyor ve daha neleri öne sürmeye hakkı vardır?

Çartizmin, algılarının ve programlarının siyasal karakteriyle dikkat çektiğini, bu programlar ile Çartizmin temsil ettiği grupların toplumsal koşulları arasında uyuşmazlıkların bulunduğunu ve Çartizm ile sanayi öncesi radikalizm gelenekleri arasında önemli yakınlıkların olduğunu kabul edince, nasıl bir sonuç çıkaracağız? Bu siyasal algıların ve taleplerin "özerk" oldukları; köken ve karakter olarak temelde toplumsal olan haksızlıkları dile getirmedikleri ve böyle bir amaç gütmedikleri; "üretim ilişkileri içindeki" herhangi bir "yapısal konum"da, siyasal bir güç olarak

Çartizmin izlerinin bulunamayacağı ve Çartizmin böyle bir konum tarafından koşullandırılmadığı sonucu çıkarılabilir mi? Bu siyasal hareketin başarısının ve başarısızlığının, toplumsal sınıf gerçekliklerine uygunluk derecesine bağlı olmadığı sonucunu çıkarabilir miyiz?

Bir noktayı hemen belirtmemiz gerekiyor. Çartizmin, ortak bir sınıfsal kimliğe sahip kişilerce kurulmuş bir hareket olduğunu, hatta bu toplumsal kimliğin, Çartist siyasal programdan doğan ideolojik birlikten önce geldiğini Stedman Jones yadsımıyor.[117] Başka bir deyişle, Çartizmin temsil ettiği insanların toplumsal kimliği, Çartizmin diline ya da politikasına bağlı değildi. Tam tersine, Çartist politikanın varlığı, belirli bir toplumsal sınıfın öncelikli varlığına bağlıydı. Gerçekten, Stedman Jones, Çartizmin siyasal dilinin, belirli bir toplumsal grubun, hatta üretim ilişkileri tarafından oluşturulan bir sınıfın özlemlerini dile getirdiğini yadsımıyor. Bu, açıkça, sınıfsal bir hareketti, toplumsal bir sınıfın siyasal ifadesiydi. Çartizmin politikası, bu harekette yer alanların toplumsal koşullarını mekanik olarak yansıtmasa bile (bu ne demekse), yine de, kolektif kimliği toplumsal koşullarca oluşturulan toplumsal bir kolektifin siyasal diliydi. Stedman Jones, toplumsal koşulların, "ancak özgül biçimlerdeki siyasal söylem ve pratik aracılığıyla etkili şekilde dile getirildikleri ölçüde belirli siyasal anlamlar yüklendikleri"[118] konusunda diretmekle birlikte, –belki de bu, onun sandığı kadar tartışmalı değildir–, siyasal bir dil ile o dilin seslendiği insanlar arasında bir yakınlığın bulunması gerektiğini, o dilin başarıyla kökleşmesi için bunun zorunlu olduğunu ve böyle bir dilin, koşullar değişince "uygun" hale gelebileceğini en azından kabul etmek zorunda kalıyor. [119]

Gerçekte, onun Çartizm konusundaki tüm çözümlemesi, "dilin bağlantısız olduğu anlayışı"nda[120] ısrar etmesini geçersiz kılıyor; çünkü yaptığı yorumun asıl ağırlık noktası, Çartist dilin, belli toplumsal koşullarla bağlantılı olduğu –aslında, onları yansıttığı– için geçerlilik kazandığı ve o koşular değişince "münasip" (*apposite*) olmaktan çıktığıdır. Stedman Jones, Çartizmin retoriğinin, birtakım özgül tarihsel koşullara ne denli "ideal

şekilde uygun düştüğü”ne ve bazı koşullarla başa çıkmakta ne denli “yetersiz kaldığı”na birçok yerde değinmiştir.[121] Devletle işçi sınıfı arasındaki ilişki değiştikçe ve Çartist varsayımları çekicilikten yoksun bıraktıkça Çartist dilin de “bayat ve günün gerisinde kalmış bir tat” kazandığından söz etmektedir. Dahası, Çartist retoriğin anlattığı koşullar, tam anlamıyla “sınıfsal ezilmişliğin” siyasal dışavurumlarıydı;[122] bir ideoloji olarak Çartizmin siyasal radikalizmi, ancak, ekonomik ezilmişliğin politika tarafından belirlenen bir durum olarak algılanmasına tarihsel koşullar elverdiği sürece başarılı olmaya devam edebilirdi:

> ... bir kitle hareketinin ideolojisi olarak radikalizmin başarısı, özgül koşullara, yani siyasal ve hukuksal kapasiteleriyle devletin ve mülk sahibi sınıfların, bütün ezilmişliğin kaynağı olarak algılanabildikleri koşullara bağlı olacaktı. İşsizlik, düşük ücretler, ekonomik güvencesizlik ve diğer maddi sıkıntılar, birer siyasal neden olarak inandırıcı şekilde ileri sürülebildiği sürece, Çartizmin programı inandırıcılığını korudu.[123]

Böylelikle, Stedman Jones’un, aklı başında her tarihsel maddecinin isteyebileceği şeyleri kabul ettiği öne sürülebilir. Stedman Jones, burada, üretim ilişkilerinin oluşturduğu bir sınıfa bağlı olan insanların, toplumsal bir sınıf olarak özlemlerini ifade eden bir ideoloji yarattıklarını gösteren bir olguyu önümüze koyuyor. Bu insanların dili ve bu dilin yanıt verdiği gereksinmeler, onların toplumsal bir sınıf olmalarını öngörüyor. Eğer o siyasal dil, o insanların bir sınıf olarak içinde bulundukları koşullarla orantılı değilse, o insanların önerdikleri siyasal çözümler, toplumsal gereksinmelerine yeterince yanıt vermiyorsa, o dilin ve o çözümlerin, toplumsal yakınmaları ifade etmedikleri, toplumsal sorunları halletmeyi amaçlamadıkları sonucuna varılamayacağı açıktır. Sözgelimi, Çartistler, toplumsal gereksinmelerini gidermek için gerekli olan şeyleri yanlış algılamış olabilirler; toplumsal koşullarına daha uygun bir siyasal söylemi ve pratiği benimseyebilirlerdi. Buna karşılık, yeterli bir yanıt alma imkânını toplumsal koşullar da kısıtlamış olabilir; Çartist program, yandaşlarının çıkarları açısından ne denli yetersiz kalırsa kalsın, yine de, yürürlükteki tarihsel koşullar içinde mantıklı bir yanıt olmuş olabilir, bunu yürürlükteki

koşullara göre değerlendirmek gerekir. Her iki durumda da bizzat Marx'ın kendisinin ortodoks maddeciliğinden fazla uzaklaşmış değiliz.

Stedman Jones'a göre Çartizmin en önemli karakteristiklerine daha yakından bakalım. Bunlar, Çartist programın *siyasal* karakteri, toplumsal kötülükleri siyasal nedenlere bağlaması ve sınıfsal karşıtlıkları siyasal terimlerle –yani patron ve çalışan *karşıtlığı* olarak değil de, temsil edilen ve temsil edilmeyen karşıtlığı olarak– algılamasıdır. Sorun, bu özelliklerin toplumsal gerçekliklerle siyasal biçimler arasında keskin bir ayrımı gösterip göstermediğidir.

İlk önce, toplumsal gerçeklikler. Çartizm, İngiliz kapitalizminin gelişim sürecinde (Stedman Jones'un da önceki çalışmasında[124] uyguladığı Marksist dili kullanırsak) emeğin sermayeye biçimsel bağımlılığının iyice kökleşmiş olduğu –yani üretim ilişkilerinin, sermaye tarafından çalıştırılan ücretli emek şeklini esasen aldığı– ama gerçek bağımlılığın, yani emek sürecinin dönüştürülmesi ve bu süreç üzerinde sermayenin doğrudan denetiminin kurulması aşamasının hâlâ devam ettiği ve henüz tamamlanmaktan uzak olduğu bir döneme rastlıyordu. Stedman Jones'un ortaya koyduğu gibi, Çartizmin gerilemesi, "gerçek bağımlılığın" başarılmasıyla aşağı yukarı aynı zamana denk düşüyordu; çünkü bu sürede, "sanayileşme" süreci, emek sürecinin denetimi sorununu, doğrudan üreticiler pahasına kapitalistlerin lehine etkin şekilde çözmüş bulunuyordu. Yoğun tartışmalara konu olan, işçi sınıfı mücadelelerinin dönüşümü olayı, işte bu noktada meydana geldi; bu olay, bazen işçi sınıfı militanlığının gerilemesi olarak, ya da bu kadar alçaltıcı olmayan bir ifadeyle, siyasal zeminden ekonomik zemine geçiş olarak tanımlanmıştır. Aslında Çartizm, İngiltere'de, çıkarlarını ağırlıklı olarak siyasal terimlerle algılayan ve şikâyetlerini yine bu terimlerle ifade eden son büyük işçi sınıfı hareketiydi.

Öyleyse, işçi sınıfı mücadelelerinin dönüşüme uğraması, yani Çartizmin siyasal odağından daha sonraki işçi sınıfı hareketlerinin düpedüz "ekonomik" kaygılarına doğru olan değişim, toplumsal koşullardaki önemli bir değişikliğe denk düşüyormuş gibi görünüyor. Bu toplumsal ve siyasal

değişiklikler arasında dolaysız bir nedensel bağlantının bulunduğunu varsaymak yersiz olabilirse de, belli toplumsal koşulların, Çartizmin siyasal algılarını özendirdiğini ya da en azından mümkün kıldığını varsaymak akla yatkın görünüyor; Çartistlerin çıkarlarını siyasal terimlerle kavramalarını mümkün kılan ya da özendiren her neyse, o koşulların daha sonra ortadan kalktığını ve bu değişikliğin, "gerçek bağımlılığın" kesin olarak kurulmasıyla ilişkili olduğunu varsaymak da aynı şekilde mantıklı görünüyor. Öyleyse, içinde bulundukları toplumsal durumda Çartistlerin "özerk şekilde" siyasal tepkisini koşullandıranın ne olduğunu ya da toplumsal sorunlarını, sanki bunlar tamamen siyasal sorunlarmış gibi ele almaya onları neyin yönelttiğini sorabiliriz.

Ama belki de, soruna bakmanın daha iyi ve daha tarihsel bir yolu vardır. İlk önce şu noktayı belirtmek gerekiyor: Kapitalizm *öncesi* toplumdaki sınıfsal sömürünün kolları, sınıfsal sömürü ilişkilerinden doğan toplumsal şikâyetlerin ister istemez, yargısal siyasal alana taşmasına yol açacak nitelikteydi: Egemen sınıfların elindeki sömürücü yetkilerin, hukuksal konuma ve zorlayıcı siyasal ve askeri güce doğrudan doğruya sahip olunmasına dayanması ölçüsünde –yani, ekonomik ve siyasal iktidarın iyice iç içe geçmesi ölçüsünde–, sömürülen sınıfların mücadelelerinde de "ekonomik" ve "siyasal" yönler ayrılmaz bir bütün oluşturmaya yatkındı. Sözgelimi, lordluğun mülk edinme haklarına yönelik bir saldırı, tanım gereği, bu kurumun hukuksal ve siyasal ayrıcalıklarına yönelik bir meydan okumaydı. Gerçekten, sık sık belirtildiği gibi, ekonomik ve siyasal alanların açıkça birbirinden ayrılması, kapitalizmin belirgin bir niteliğidir ve bu niteliği belirleyen şey, kapitalizmin kendine özgü sömürü biçimidir. Aynı nedenden dolayı, siyasal alandan kopuk "ekonomik" mücadeleler ayırımı, kapitalizme özgü bir özelliktir; bu da ancak artıdeğerin tamamen "ekonomik" araçlarla, yani kapitalistlerin hukuksal olarak özgür ve mülksüz ücretli işçilerin artıdeğerine el koymaları yoluyla sağlandığı koşullarda mümkündür. O halde kapitalizm öncesindeki protesto ve direnme hareketleri söz konusu olunca, ne denli "özerk" görünürse görünsün siyasal

bir odağın, sınıfsal sömürünün maddi koşullarından kopmayı belirttiğini varsaymak zorunda olmazdık.

Bununla birlikte, Çartizm, halihazırda sermayeye tabi olan bir sınıfın hareketi olduğu için, açıkçası, söylenecek daha pek çok şey vardır. “Yoksulluğun siyasal bir kaynağa bağlanması”, “ekonomik” ve “siyasal” yönlerin birliğiyle belirlenen bir toplumsal gerçekliğe dayandırılıyorsa, bu durumda Çartizm, böyle bir birliğin artık geçerli olmadığı bir zamanda ekonomik mağduriyetleri siyasal terimlerle ifade etmeye ve sınıfsal ilişkileri yine aynı terimlerle algılamaya devam etmekle açıkça anakronik kalmıştı. Yine de bu, Çartist şikâyetlerin karakter ve köken olarak “ekonomik” nitelik taşımadığı anlamına gelmediği gibi, Çartistlerin siyasal kaygılarının, içinde bulundukları toplumsal koşullara derinlemesine kök salmadığı anlamına da gelmez elbette. Bunun anlamı şudur: Bütün insanlar gibi Çartistler de tarihsel varlıklardı; tarih ise belirgin aralıklarla ya da kesik kesik parçalar halinde değil, miras alınan gerçekliklerin dönüşümleriyle, süreklilik içindeki değişikliklerle ilerler. İdeolojik değişikliklerin, toplumsal değişimdeki her aşamaya denk düşen, geçmişi olmayan yeni ideolojilerin sıfırdan icat edilmesi yoluyla değil de, var olan geleneklerde yeni toplumsal koşullara uygun değişikliklerin yapılması yoluyla gerçekleştiğini anlarsak şaşırmamalıyız. Tarihi, kesik kesik bir dizi “yapı” olarak değil de kesintisiz bir süreç olarak ele aldığımız anda, önceki radikal geleneklerle Çartizm arasındaki kesintisiz bağlar, Çartistlerin karşı karşıya oldukları toplumsal gerçekliklerin o kesintisiz geleneği *değiştirme* biçimleri kadar önem taşımaz hale gelir.

Nitekim, Çartistlerin sınıfsal koşullarının, eski radikal siyasal odağın terk edilmesine yol açmamakla birlikte, bu siyasal odağa, onların özgül sınıfsal deneyiminden kaynaklanan apayrı bir karakter kazandırdığını kanıtlamak için Stedman Jones’un kendisine de başvurabiliriz:

> Bu nedenle, radikalizmin Çartist evresinin belirgin özelliği, ne geçmişten miras kalmış bir radikal tutkunun, geniş bir halk ittifakı kurmak için terk edilmesiydi ne de yakın tarihe, daha sonraki tarihçilerin sanayileşme olarak tanımlayacakları olgu açısından, yepyeni ve sınıfa özgü bir gözle bakılmasıydı. Bu alanların her ikisinde de, radikalizmin önceki yorumlarıyla Çartizm

> arasında güçlü bir süreklilik bulunuyordu. Çartizmin özgül yanı, ilk önce, 1832'nin sonucunda halk ile işçi sınıfının eşitlenmesi ve ikincisi, buna uygun olarak, asıl ağırlığın, 1832'yi izleyen Whig yasasında çarpıcı şekilde anlatımını bulan devlet ile emekçi sınıflar arasındaki ilişkiye kaydırılmasıydı. Bu tutum değişikliğinin bir sonucu olarak, özçıkar ve kokuşmuşluk –Cobbett'in deyişiyle, "eski kokuşmuşluk"– yuvası olarak devlete daha az ağırlık verilmeye başlandı; onun yerine, devleti, üreticiler üzerindeki bir diktatörlüğün zorba belirtisi olarak görme eğilimi gitgide ağırlık kazandı. 1830'lu yıllar ilerledikçe, hak etmedikleri rahatlıklarını sürdürmek için tüketim vergilerinden sağlanan gelirlerden başka bir şey düşünmeyen mevki avcıları, avantacılar ve rantiyeler ağır basan imge olmaktan çıktılar; onların yerini daha uğursuz ve dinamik bir şey aldı; bu, kapitalistlerin ve fabrika patronlarının emrindeki güçlü ve kötü bir zulüm makinesiydi; bu makine, esas ve etkin olarak emekçi sınıfların ücretlerini düşürmeye adanmıştı; bunun yolu ise emekçi sınıfların elinde kalan son hakları, meslek birliklerini, yasal korunmayı, yoksulluk yardımını, yerel yönetimlerde emekçi sınıfların çıkarlarının temsilinden artakalanları ortadan kaldırmaktı. Konjonktürel bir olgu olarak Çartizm, bu özgül devlet yorumunun hızla kabaran ve yavaş yavaş sönen ifadesiydi.[125]

Hiç kuşkusuz, radikal gelenekte yapılan bu uyarlamalar ve düzenlemeler, en azından süreklilikler kadar önemlidir ve bunlar, siyasal güçlerin toplumsal belirlenimleri hakkında, en azından süreklilikler kadar çok şey anlatır. "Radikalizmin Çartist evresi"nden, tıpkı Stedman Jones'un yaptığı gibi –sanki bu, sadece, cisimleşmemiş Fikirler Tarihi'nde başka bir aşamaymış gibi–, söz etmek, Çartizmin, radikalizme olan geriye dönük bütün borcuna karşın, gelişen endüstriyel kapitalizmin gerçeklerine uygun olarak geleneksel radikal fikirlerde bir *dönüşümü* temsil ettiği gerçeğini gözlerden gizlemektir. Çartizm, kısa bir dönemi kapsıyordu; bu dönemde, kapitalizmin toplumsal koşulları, eski ideolojik geleneklerin terk edilmesini henüz açık açık istemeksizin, bu geleneklerde değişiklikler yapılmasını gerektiriyordu.

Kapitalizm altındaki bir işçi sınıfının koşullarına uyacak şekilde radikal fikirlerin değiştirilmesini gerektiren toplumsal dönüşümler, çok geçmeden, siyasal radikalizm geleneğini, modern işçi sınıfının "ekonomik" mücadeleleri içinde bütünüyle eritecekti. Sermaye ile ücretli emek arasındaki ilişkiler, ta başından beri, sömüren ve sömürülen sınıflar arasındaki eski siyasal ilişkinin artık geçerli olmaması anlamına gelmesine karşın, sermayenin egemenliği, emek sürecini tamamen ve kesin olarak

kapsamına almadığı sürece, bu ilişkinin geleneksel siyasal terimlerle algılanması; akla yatkın görünmeye devam etmiş olabilir. Mülk edinme, artı değere el koyma, hâlâ bir ölçüde, kapitalizm öncesi sömürü biçimlerinde olduğu gibi, görünüşte üretim sürecinden ayrıydı. Başka bir deyişle, sömürü, üretim sürecinden ayrılamayan, o sürece özgü bir edim değil, görünür şekilde zorlayıcı bir edim olmaya devam ediyordu ve el koyucu ile üretici arasındaki sömürü ilişkisinin "ekonomi dışı" bir ilişki olarak görülmesi mantıklıydı.

Ama emeğin sermayeye tabi kılınması süreci tamamlanınca, emek sürecinin denetimi üzerindeki kavga kesin şekilde sermayenin lehine sonuçlanınca –ya da başka bir şekilde söylersek, el koyma *(appropriation,* mülk edinme, *çev.*) edimi, tam anlamıyla, üretim sürecinden ayrılamaz hale gelince– sömürenlerle sömürülenler arasındaki ilişki, tamamen "ekonomik" bir görünüm kazanmaya başladı. Bu algılama tarzı, kapitalist sömürünün gerçek niteliğini hem yansıtıyor hem de gözlerden gizliyordu. Bir yandan, kapitalizmin, ekonomik ve siyasal olguları kendine özgü bir şekilde birbirinden ayırmasını yansıtıyordu; öte yandan da, kapitalist mülk edinmenin sömürücü niteliğini gizleme, görünmez hale getirme, bizzat üretim sürecinin yapısında var olan bir şey gibi gösterme eğilimi taşıyordu. Bu yüzden, sözgelimi, daha önceki üreticiler, kendilerini hakları olan şeyleri elde tutmaya mücadele eden kişiler olarak algılayabiliyorlarken, kapitalizmin yapısının özendirmesiyle işçiler, kendilerini, emeklerinin karşılığında, sermayeye ait olan şeylerden bir pay, "adil bir ücret" almak için mücadele eden kişiler olarak algılarlar.

Elbette, ekonomik ve siyasal yönlerin biçimsel olarak ayrılması da, kapitalist mülk edinmenin devlet tarafından sürdürülüş biçimlerini gözlerden gizleme eğilimi taşır; çünkü siyasal ve el koyucu güçler arasında apaçık bir birlik artık yoktur. Bu özellikle doğrudur; çünkü kapitalizm, kapitalistlerin el koyucu ve sömürücü güçlerine doğrudan doğruya meydan okumaksızın, biçimsel hukuksal eşitliği ve siyasal hakları, hatta genel oy hakkı noktasına kadar, üretici sınıflara sağlama yeteneğine sahiptir.

“Reforma uğramayan sistem içinde” reformları mümkün kılan da, işte, kapitalizmin bu yapısal özelliğidir; Stedman Jones’e göre, bu reformlar, Çartizmi, “izleyenlerinin geniş kesimleri üzerindeki etkileyici gücü”nden yoksun bıraktı, çünkü devletin eylemleri, artık, “radikal tabloya tamamen denk düşen” bir görüntü vermiyordu.[126]

O halde, mücadelelerin “üretim noktasında” yoğunlaşması, kapitalizmin gerçeklerini, Çartizmin siyasal mücadelelerinin yapamadığı bir şekilde, doğru olarak yansıtıyordu, ama o gerçekleri ancak kısmen yansıtıyordu. Siyasal odağı çağın dışında kalan Çartizmin zayıflığı, bir anlamda, onun gücü de olmuştu; kapitalizmin gerçeklerinin, “ekonomik düzlemde” mücadeleler gerektirdiği kesinlikle doğru olmakla birlikte, mücadelelerinin odağı “ekonomik” alana kaydığı zaman, işçi hareketinin çok şey kaybettiği de doğrudur. Ne var ki, bu kaymayı, tartışmasız şekilde, kapitalizmin maddi koşulları belirliyordu. Çartistlerin siyasal algıları, savunulamaz bir nitelik kazanıp çıkmıştı. Toplumsal koşullarla siyasal güçler arasındaki bağlantılar açısından bakılınca, önemli olan nokta, Çartistlerin ekonomik gerçeklikleri siyasal terimlerle ifade etmiş olmaları değil, daha çok, böyle bir tutumu benimseyen son işçi sınıfı hareketi olmalarıdır; çünkü ondan sonra, toplumsal gerçekler, ekonomik ve siyasal olguların kapitalizm öncesindeki birliğine dayandırılan algılarla düpedüz uyuşmaz bir hal almıştı. İşçi sınıfı mücadelelerinin yeniden siyasal bir güç elde edebilmesi için, çok farklı bir anlayışın benimsenmesi gerekecekti.

Öyleyse, bu örnekten yola çıkarak bir genelleme yapma hakkını kendimizde buluyorsak, toplumsal koşullarla siyasal güçler arasındaki ilişkiler konusunda, Çartist örnekten ne gibi dersler çıkarabiliriz? İlk olarak, bu örnek, ideolojinin ve politikanın tarihselliğine açıkça tanıklık etmektedir. Hiçbir ideoloji, tarihsel bir boşlukta, tamamen yeni olarak kurulmaz. Genellikle, tarihsel gelişim, apaçık kopukluklar yoluyla değil, süreklilikler içindeki değişiklikler yoluyla, miras alınan gerçekliklerin dönüştürülmesi yoluyla gerçekleşir. İkinci olarak, Çartizm, politikanın ve ideolojilerin yaşayan, bilinçli insanlarca oluşturulduğuna ve insan tepkilerinin (yanlış

yapma olasılığını da birlikte getiren) yaratıcı esnekliğine tanıklık etmektedir. Bu bakımdan, Çartizm, “temel”in “üstyapı”da basit, mekanik şekilde yansımasının olanaksızlığını göstermektedir. Her üretim ilişkileri dizisine uygun düşecek tek bir siyasal ya da ideolojik biçimin varlığı öne sürülemez.

Çartizm, aynı zamanda, siyasal programlarda eklemlenmiş çıkarların ve yakınmaların üretim ilişkileri ve sınıf tarafından kurulduğunu, tarihsel mirasların ve geleneklerin değişen sınıf ilişkileri tarafından şekillendirilip dönüştürüldüğünü ve siyasal dillerin, var olan toplumsal koşulları kavrama, var olan toplumsal dertleri ifade etme araçları olarak işe yaradıkları ölçüde benimsendiklerini gösteren çarpıcı bir örnek de sağlamaktadır. Son olarak, Çartizm, siyasal stratejilerin, yürürlükteki toplumsal gerçekliklere uygun düşmedikleri ölçüde, kendi hedeflerine ulaşmakta yetersiz kalacaklarını ve kısa ömürlü olacaklarını kanıtlayan dramatik bir örnektir. Öyleyse bu tarihsel örnek, gerek kuramsal bir temel ilke olarak gerekse de, siyasal bir strateji olarak tekabüliyetsizlik ilkesine pek az güvenilirlik kazandırmaktadır.

Şimdi belirleyici noktaya geliyoruz. Gareth Stedman Jones, işçi sınıfı mücadelesine, özellikle de Çartizme ilişkin incelemesinden edindiği içgörüleri, İşçi Partisi’ni, bu partinin tarihini ve eski seçim başarılarını yeniden yakalamasının koşullarını yeni baştan yorumlamak için kullanıyor. Ana hedef, Stedman Jones’un “sınıfsal dayanak ile siyasal angajmanın çakışmadığı”nın[127] gitgide belirginleşmesi olarak algıladığı olguya dayanan ve bu olguyu pekiştiren bir toplumsal ittifak kurmaktır; bu ittifak, maddi sınıf çıkarlarını aşan bir ittifaktır; “maddi olmayan önemli değerleri (bilgiyi, demokratik denetimi, çevreyi, nitelikli yaşamı), bünyesinde yer alabilecek bütün unsurlara yaymaya”[128] yönelik, yeni, potansiyel olarak ortak çıkarlara dayanan bir ittifaktır. Yeni sosyalist politika, ortak sınıfsal koşulların ya da sınıfsal durumların değil, bu “maddi olmayan”, evrensel erekleri ifade eden yeni bir siyasal dilin oluşturup bir arada tutuğu, yeni bir toplumsal ortaklaşmanın yaratılmasını gerektirecektir. Öyleyse, bu siyasal

stratejinin ayırt edici özelliği –ve onu özellikle geleneksel sosyalist perspektiften ayıran şey– “sınıfsal dayanak ile siyasal angajmanın çakışmaması”nı, siyasal güçler ile toplumsal koşullar arasındaki orantısızlığı, bir sorun olarak değil de bir çözüm olarak, alt edilmesi gereken bir engel olarak değil de desteklenmesi gereken bir durum olarak ele almasıdır.

Bir bütün olarak bu argüman, tek bir sonuca varmaktadır: “Emekçi ve meslek sahibi sınıflar arasında bir ittifak”ın, İşçi Partisi’nin geçmişteki başarılarına temel olan ittifakın yeniden kurulması gerekir.[129] Gerçekte, sosyalizm umutlarının, her zaman, emekçi sınıftan çok, meslek sahipleri sınıfından kaynaklanmış olması da mümkündür; çünkü işçi sınıfının en az üçte birinin sürekli olarak Tory (Muhafazakâr) saflarda yer aldığı rahatça söylenebilir[130] ve daha da önemlisi, 20. yüzyılda İngiliz işçi sınıfının sınıf bilinci temelde tutucu olagelmiştir, oysa “meslek sahibi sınıflar, insancıl amaçlar uğrunda, hizmet, bilinç ve uzmanlaşma ahlakıyla, hem yurtiçinde hem de yurtdışında uygarlaştırıcı bir görev ahlakıyla” belirlenen bir geleneğin temsilcisi olagelmişlerdir.[131] Eski meslek ahlakı bozulmuş ve son otuz yıl boyunca “meslek sahibi sınıflar”da, İşçi Partisi’nin geleceği açısından, işçi sınıfındaki değişikliklerle “aynı derecede önem” taşıyan[132] büyük değişiklikler meydana gelmiş olmasına karşın, eski ittifakı yeni koşullara göre yeniden kurma umudu vardır. Bu umut, birtakım “maddi olmayan değerler”e kolektif bağlılıkta aranmalıdır; bu bağlılık, zeki ve mantıklı meslek sahibi sınıfların nitelikleri gereği açıkça yatkın oldukları, işçi sınıfının ise eski dışlayıcı sınıf ya da kast bilincinden sıyrıldıkça ve “kendi siyasal ve kültürel mirasının dışındaki uygulamalara ve fikirlere çok daha açık”[133] hale geldikçe eğilim gösterdiği bir bağlılıktır. Gerçekte, bu hayli eski bir görüştür: Sosyalist politika, sağduyulu kişilerle bölücü sınıf bilincini terk edip büyüklerinden ders alan işçi sınıfı arasındaki bir ittifakı kurmalıdır.

Sosyalist politika için en büyük umudun, belki başka her şeyden çok, “sınıfsal dayanak ile siyasal angajmanın çakışmaması”nda aranması

konusundaki bu ısrar, yeni “hakiki” sosyalizmin, toplumu dönüştürmeye yönelik bir strateji olmayı değil, parlamenter bir çoğunluk yaratmaya yönelik bir program olmayı amaçladığını ortaya koyuyor. YHS’nin tüm kuramsal aygıtı, seçimsel ilkelerin kuramlaştırılması olarak algılandığı zaman bir anlam kazanmaya başlıyor: Çok geniş şekilde tanımlanan birtakım hedeflerin –örneğin, demokrasi, yaşam düzeyi gibi hedeflerin– sınırları içinde (çoğul çıkarları birleştirmek ve bu çıkarlar arasındaki uyuşmazlıkları gözlerden gizlemek için bu hedefler ne denli geniş tanımlanırsa o denli iyi olur), bir siyasal parti, bütün insanlar için her şeyi ifade etmese de mümkün olduğu kadar çok insana mümkün olduğu kadar çok şeyi ifade edecek hale nasıl gelebilir? Daha özel olarak, apayrı yönelimleri olan insanları hiç değilse dört ya da beş yılda bir kez bir araya getirecek bir siyasal ifade tarzı nasıl yaratılabilir?

Tekabüliyetsizlik ilkesi, gerek tarihsel süreçler hakkında gerekse toplumu dönüştürecek etkili stratejiler hakkında bize pek az şey anlatıyorsa, çok daha sınırlı bir deyim olarak, belki seçim partilerinin oluşumu konusunda, seçim çevrelerinin kuruluşu konusunda, sınıflararası ittifakların gerçekleştirilmesi konusunda ve seçimsel kimlikler yaratmak amacıyla siyasal algıların maddi koşullardan ve uzlaşmazlıklardan soyutlanması için dilin ve ifade tarzının üstlendiği işlev konusunda aydınlatıcı olabilir. Bu kimliklerin, sosyalist bir mücadelenin hizmetine nasıl koşulabileceği, yanıtsız kalan bir sorudur. Stedman Jones örneğinde olduğu gibi, tarihsel çözümleme, kuramsal yargıları ya da önerilen siyasal stratejiyi, en azından sosyalist bir strateji olarak haklı çıkarmak amacıyla kullanılamayacağı için, belki de siyasal stratejiden geriye doğru giderek kuramsal yargıları yorumlamamız ve kuramsal aygıtın, tarihsel soruşturma ya da toplumsal çözümlemeyle değil de, daha çok, seçimsel politikanın mantığıyla ne ölçüde belirlenmiş olduğunu göz önüne almamız gerekmektedir.

112 Gareth Stedman Jones, *Languages of Class: Studies in Working Class History 1832-1982*, Cambridge 1983, sf. 242.

113 Agy, sf.105.

114 Agy, sf. 106.

115 Agy, sf. 105.

116 Agy, sf. 21-2.

117 Örneğin, bkz, agy, sf. 95.

118 *Agy.* sf. 242.

119 Agy, sf. 22.

120 Agy, sf. 21.

121 Örneğin, bkz. agy, sf.175 ve 177.

122 Örneğin bkz. agy, sf.177.

123 Agy, sf.106.

124 Agy, sf. 45-7.

125 Agy, sf.173-4.

126 Agy, sf. 106.

127 Agy, sf. 252.

128 Agy, sf. 256.

129 Agy, sf. 254.

130 Agy, sf. 243.

131 Agy, sf. 247.

132 Agy, sf. 247.

133 Agy, sf. 252..

8

PLATONCU MARKSİZM

I

Yeni “hakiki” sosyalizm, sosyalizme geçişin lokomotifi olacak toplumsal güçler konusunda hiçbir açıklama getirmiyor ya da en iyimser deyişle, son derece yetersiz bir açıklama yapıyor. Gerekli eylem dürtüsünü ve kapasitesini yaratmak için sınıfsal çıkarlara, gereksinmelere ve yeteneklere artık güvenemeyeceksek, sosyalist projeyi hangi güdüler ve güçler ileriye götürecektir. Herhangi bir toplumsal grubun sosyalizmde özgül ve dolaysız bir çıkarı var mıdır ya da böyle bir çıkar aynı ölçüde herkes için mi geçerlidir? Bazı YHS’lerin önerdikleri gibi, sınıfsal “çıkar” kavramından bütünüyle kurtulmamız gerekiyorsa, onun yerine neyi koyacağız? Şu ana kadar, “sağduyulu” insanların belli belirsiz iyiliksever tepkilerinden ve belki de daha özgül olarak, hayırsever, düşünceli orta sınıfların akılcı insancıl duygularından başka, güvenebileceğimiz pek az şey vardır.

Belki, benim “Platoncu Marksizm” olarak adlandırdığım şey, YHS stratejisindeki boşlukları doldurmak üzere şimdi imdada yetişebilir. Gavin Kitching’in bu inanışın ilkelerini ifade ederken kullandığı cüretli ve ödünsüz dilden bazı YHS’ler ürkebilirlerse de, Laclau ve Mouffe ya da Hindess ve Hirst, bu inanışa kucak açabilirler. Kitching’in kuramsal oluşumu, Althusserciliğin bir ürünü olmaması bakımından ötekilere

benzememekle birlikte, ortaya attığı varsayımlar çarpıcı bir benzerlik gösteriyor. Bu inanışa göre de, sosyalist politika maddi çıkarlara dayandırılamaz; *ikna* yoluyla kurulmalıdır, sosyalizmin sunduğu daha yüksek ve akılcı yaşam idealine açık olan sağduyulu insanlara seslenen özerk değerler ve fikirler yoluyla kurulmalıdır. Herhalde, YHS programının ortaya çıkardığı birçok soruya alternatif yanıtlar verilinceye kadar, Kitching'in sözleri, bu soruları ele almaya ve "nispeten özerk" sosyalizmi gerçekleştirecek güçleri ve güdüleri saptayarak bu sosyalizmi bir temele oturtmaya yönelik en sistematik ve tamamen kuramlaştırılmış girişim olarak kalacaktır.

Kitching, "merkezi tez"ini, hayranlık verici bir açık sözlülükle ifade ediyor: "Sosyalist toplumların ve sosyalist bir dünyanın kurulması, çok uzun zaman (belki de yüzyıllar) alacaktır; böyle bir dünyanın gerçekleştirilmesinin temel önkoşullarından biri, yüksek düzeyde bir maddi refah ile bilgi, beceri ve zihinsel gelişme bakımından önemli aşamalar kaydetmiş bir yurttaş kitlesidir."[134] Kitching, kapitalizmin de –ve ancak kapitalizmin– "uzun vadede sosyalizmin kurulmasına elverişli olabilecek" genel refah koşullarını sağlayabileceğini öne sürerek devam ediyor. Bu nedenle, o mutlu genel "gelişmişlik" günü gelinceye kadar, kapitalist zenginliğin devam ettirilmesi ve kapitalist kalkınmanın ileriye götürülmesi, gerçekten sosyalistlerin çıkarınadır. Aslında, "bugünkü durumda Sol'un temel görevi, ekonomik büyüme koşullarının olabildiğince kısa sürede yeniden sağlanmasına yardımcı olmaktır..."[135] Sol, eskimiş ve gözden düşmüş değerlere ve fikirlere sarılarak, genellikle zamanı boşa harcamakta ve ana siyasal akıştan kendisini yalıtmaktadır. Her şeyden önce, yanlış kitleye yatırım yapmaktadır. Kitching, sosyalizmin *gerçek* kitlesinin tanınmasını, sosyalist hareketin yerleştirmek ve doğrudan doğruya dile getirmek zorunda olduğu belirli niteliklerin saptanmasını ve ilgili kitleyi hareket geçirmeye en uygun hedeflerin belirlenmesini öneriyor.

Kitching, işçi sınıfının toplumsal dönüşüme öncülük edeceği şeklindeki anlayışı terk etmiyor -en azından açık açık terk etmiyor. Kitching'in yaptığı

ve “ücret” ya da maaş karşılığında “emek gücü”nü (yani, bedensel ve zihinsel yeteneklerini) satarak yaşayan”[136] herkesi kapsayan işçi sınıfı tanımını, birçok Marksist aşırı geniş bulacaktır; ama işçi sınıfı ve sosyalizmin kurulmasındaki rolü konusunda Kitching’in benimsediği anlayışa çok özel bir siyasal anlam kazandıran şey, sadece bu tanımın genişliği değildir. Gerçekte, çok geniş kapsamlı bir işçi sınıfı tanımından, Kitching’inkilerden çok farklı siyasal sonuçlar çıkarılabilir.[137] Kitching’in anlayışına apayrı bir özellik kazandıran şey şudur: Kitching yaptığı geniş tanımı, “geleneksel” işçi sınıfıyla ya da endüstriyel kol işçileriyle sınırlı bir tanımın dışlayacağı ya da sınıf “müttefiki” olarak ikinci derecede önem vereceği unsurları –örneğin, “beyaz yakalı” işçiler– sosyalist projeye dahil etmek için kullanmakla kalmıyor; tam tersine, yaptığı tanımı**,** *geleneksel işçi sınıfını* pratikte herhangi bir temel rolün dışında tutmak (çünkü onlar “siyasal bakımdan geriye dönük”tür),[138] odak noktasını “kafa” işçilerine kaydırmak için kullanıyor; bunu yaparken, “zihinsel gelişmişlik” düzeyi arttıkça, sosyalist ülkede duyarlılığın da aynı ölçüde arttığı ilkesine dayanıyor. Başka bir deyişle, geniş işçi sınıfı tanımının burada yüklendiği asıl işlev, işçi sınıfının merkezi konumundan vazgeçiyormuş görüntüsü vermeden sosyalist projenin odak noktasını tamamen kaydırmanın kavramsal örtüsü olmasıdır. Şunu da belirtmek yerinde olur: Kitching’in umut bağladığı gruplar, Stedman Jones’un çok büyük stratejik önem verdiği “meslek sahibi sınıflar” ile büyük benzerlik göstermektedir, ama burada söz konusu gruplar işçi sınıfı kapsamına alınmıştır.

Aşağı yukarı şöyle bir tez geliştiriliyor: İşçi sınıfının maddi çıkarlarını, sosyalist mücadelenin itici gücü olarak görmek bir hatadır. Gerçekte, insanlar maddi çıkarlara ne denli bağlıysalar, sosyalist mesajı algılama ihtimalleri de o denli azalır. Radikal konumları benimsemek için, hayal gücü ve özgüven gereklidir; oysa bu nitelikler, insanların uğradıkları baskının derecesiyle orantılı olarak kısıtlanır;[139] “hayal gücünü en çok sınırlayan ve özgüveni en çok zayıflatan baskı biçimleri, çoğu kez, kaba maddi yoksunlukla yakından ilişkili olan (ama zorunlu olarak ona

indirgenemeyen) biçimlerdir. Çünkü bu tür yoksunluk, basit fiziksel yaşamın devam ettirilmesine öncelik kazandırır ve kişinin gerek kendisi hakkında gerekse toplum hakkında daha geniş düşünmesi için pek az zaman ya da enerji bırakır."[140] İngiliz "işçi sınıfı"nın (Kitching'in kullandığı tırnak işareti, onun burada "geleneksel" işçi sınıfını kast ettiğini gösteriyor) uğradığı sömürü, artık ille de "kaba maddi yoksunluk"la ilişkilendirilmesi gerekmese bile, tamamen "savunucu", "ekonomist" ve karşıdevrimci bir bilincin doğmasına yol açmıştır. Buna karşılık, "hayal gücü en zengin, en özgüvenli ve dolayısıyla, radikal konumları benimsemeye en yatkın guruplar ve bireyler, nesnel olarak en az ezilenlerdir. Ezilmişlik bilincinin ve baskıyı ortadan kaldıracak şekilde dünyayı dönüştürme isteğinin, uğranılan baskının "nesnel" derecesiyle ters orantılı olduğu yolunda bir genellemeye bile gidilebilir."[141]

Öyleyse sosyalizmin *gerçek* kitlesi, sosyalizmin akılcı ve insancıl ülkülerini algılamak için gerekli düzeyde zihinsel ve ruhsal özgürlüğe, hayal gücüne, özgüvene ve özdisipline sahip, yani ancak kaba maddi kaygılardan kurtulmakla kazanılabilen niteliklere sahip insanlardan oluşur. İşçi sınıfı içinde, bu, "kafa emekçileri" anlamına gelir, ama Kitching, işçi sınıfının *herhangi* bir bölümünü, bu niteliklere sahip olabilecek, diğer toplumsal gruplardan üstün tutup, sosyalizmin asıl kitlesi olarak ayrıcalıklı bir konuma yerleştirmenin niçin gerekli olduğunu açıklayamıyor. Yine bu nedenle, sosyalistler, kapitalizmin gelişmesini özendirmelidirler; çünkü bunun sonucunda, işçi sınıfının yeni öğeleri, beceri ve "zihinsel gelişmişlik" düzeyi çok yüksek olan kafa işçileri genişleyecek, "siyasal bakımdan geriye dönük" öğelerin gerilemesi ise hızlanacaktır. Dahası, potansiyel olarak ilerici olan bu öğelerin maddi sınıfsal çıkarlarına seslenmek yararsızdır, çünkü bu öğeler böyle kaba düşüncelerin üstündedirler, yani onlara seslenilirken, sömürülen bir sınıfa ait oldukları gerekçesine dayanılmamalıdır. "Sol;" diyor Kitching, "gerçek kitle tabanı üzerinde yükselmek istiyorsa, bu insanlara en çekici gelen özelliğinden de –çözümlemeler yapma ve tutarlı tezler geliştirme yeteneğinden de–

yararlanmalıdır. Çünkü Sol'un (efsanevi değil) gerçek tabanı olarak tanımlanan bütün işçi sınıfı kesimlerinin ortak bir özelliği varsa, bu özellik, hiç kuşkusuz, çeşitli türlerden "zihinsel çalışmalara katılıyor olmalarıdır"; bunlar, "bu işçileri, en iyi şekliyle Sol'un önerebileceği akılcı insancıl politikaya yatkın duruma getiren" özelliklerdir.[142]

Kapitalist Batı'nın varlıklı ülkelerinden ayrı olarak, yoksul ya da azgelişmiş ülkelerde de demokratik sosyalizmin kurulup kurulamayacağı sorusu için de benzer ilkeler geçerlidir. Ekonomik kalkınmanın ve ilkel birikimin henüz gerçekleşmediği koşullarda demokratik sosyalizmi yerleştirmenin, imkânsız değilse bile zor olduğu, elbette sık sık öne sürülmektedir. Açıktır ki, hemen hemen kaçınılmaz olarak üretici sınıflar pahasına gerçekleşen hızlı kalkınmanın devlet desteğiyle sağlandığı koşullarda, devlet ile halk, özellikle de işçi sınıfı arasındaki ilişkiler mutlaka sorunludur. Ama Kitching'in tezi farklıdır: Yine asıl sorun, yoksulların ve emekçi sınıfların entelektüel ve ahlaksal eksikliklerinde, ancak maddi refahın yaratabileceği "özbilinç"in ve "bilgili" siyasal etkinliğin olmayışında yatmaktadır.[143] Modern devrimleri yıkıma uğratan şey, kesinlikle, bu devrimlerin kitle tabanının maddi güdüleridir, aşırı yoksunlukla yakından ilgilenmeleridir: "Çünkü acı çekenlerin kitlesel hareketlerine çoğu kez sosyalistler ve devrimciler önderlik etmiş olmalarına karşın, benim burada savunduğum şey, sosyalist hareketler olarak bunların, kesinlikle kitle tabanlarının bu güdüsünden dolayı ölümcül kusurlar taşıdıklarıdır."[144] "Acı çekenler", yani "umutsuzluk"tan dolayı devrime destek veren kitleler, çok kolayca "kazanılabilir." Devrimler, öncelikli amaç olarak maddi durumlarını iyileştirmek için harekete katılmayan daha varlıklı unsurların ellerinde, daha çok güvenceye kavuşur.[145]

"Sosyalist olmak;" diye bağlıyor sözlerini Kitching, "kapitalist sınıfın ekonomik çıkarlarına karşı işçi sınıfının ekonomik çıkarlarına destek vermek değildir. Genel çıkara ilişkin belirli bir anlayışa – yani, bizzat sınıfların ortadan kaldırılması yoluyla sınıfsal özçıkarın aşılmasını gerektiren bir anlayışa–, inanmaktır. İşçi sınıfının salt ekonomik yaşam ve

tüketim düzeyinin yükseltilmesine ilişkin sorunların ağırlığı ne denli azalırsa, bu sınıfın, “gerçek” genel çıkar hakkındaki tartışmaya (sadece ekonomik özçıkar nedeniyle değil, siyasal ve ahlaksal gerekçelerle) katılma olanağı da o denli artar.”[146]

Sınıfsal çıkarın dar dürtülerinin yerine “gerçek” genel çıkara duyulan ilgiyi koymak için, Kitching, “cumhuriyetçi erdem” ve “yurttaşlık ülküsü” geleneklerinin canlandırılmasını öneriyor. “Çok eski kavramlar olan *civitas* ya da cumhuriyetçi “erdem”, yurttaşların edilgin “haklar”ının yanı sıra, görevleri ve yetkileri kavramlarını[147], yurttaşların haklar kadar görevlere de sahip oldukları ve yurttaşlık görevlerinin yerine getirilmesinin, özgürlüğün birinci güvencesi olduğu hem kamusal hem de özel bir yaşam olarak gerçekten insanca bir yaşam kavramını, sosyalist fikirlerle yeniden bütünleştirmeyi hep istemişimdir;” diye yazıyor Kitching. “Perikles’in Atina’sında doğan, *Konuşmalar*’ın Machiavelli’in çok sevdiği, Rousseau’nun önemle vurguladığı bu yurttaşlık ideali, (ne de olsa klasik bir bilgin olarak çalışmalarına başlayan) Marx’ı derinden etkiledi ve bana kalırsa, onun komünist topluma ilişkin bölük pörçük görüşlerinin özünde bu ideal vardır.”[148] Öyleyse sosyalizm, her şeyden önce, kitle tabanının bir sınıfın üyeleri olarak sahip oldukları kimliğe değil, *yurttaşlar* olarak sahip oldukları kimliğe seslenmek zorundadır.

Bütün bunlara daha yakından bakmadan önce, Kitching’in tezindeki son bir noktaya daha değinmek yerinde olur; çünkü bu nokta, gerek YHS ile gerekse politikanın ekonomiden ve sınıftan özerk olduğu şeklindeki YHS argümanıyla ilişkili olan daha kapsamlı kuramsal sorunlar açısından bazı sonuçlar doğurmaktadır. Kitching, bu ilkeyi, hiçbir sınırlama yapmadan kabul etmiyor, daha doğrusu, bu ilkeyi daha kesin şekilde formüle ediyor. Tekabüliyetsizlik ilkesini elbette benimsiyor; ama Marx’ın siyasal iktisadının “ekonomizm”ini ve “indirgemeciliği”ni hararetle reddedenlere karşı onu savunmak istiyor. Ama Marx’ın siyasal iktisadını kurtarma işini, bu siyasal iktisadın açıklayıcı değerinin dar sınırlarında ısrar ederek yapıyor: Marx’ın siyasal iktisadının, çağdaş kapitalizm hakkında bile az

sayıda önemli ama oldukça dar önerme üretebileceğini, ancak bunların, hiçbir zorunlu (yani mantıksal bakımdan zorunlu) siyasal sonuç ya da bilince ilişkin sonuç taşımadığını göstermeye çalıştım."[149] Kısacası, Kitching'in yaptığı şey, "ekonomik" olguların yerlerini saptayıp bunları kendi uygun alanlarında tutmak, siyasal güçleri ve çatışmaları bunlardan yalıtmaktır. Bu nedenle, Kitching, Marx'ı "savunma"ya yönelik bütün çabasına karşın bizi yeniden açıkça tekabüliyetsizlik ilkesine götürmektedir.

Aynı zamanda, Kitching'in geleneksel işçi sınıfını devrimci özne olarak kabul etmemesinin dayanağı, maddi koşulları bilinç üzerinde uyguladığı baskılarla ilgili olarak, son derece determinist sayılabilecek bir görüştür. İnsanlar ne denli "ezilir"lerse, yurttaşlık erdemi ve sosyalizm için zihinlerin özgürleştirme yetenekleri de o denli azalır. Ama yine, kritik nokta, bu aşırı ekonomik determinizmin, ekonomik ve siyasal güçler arasındaki bu katı ilişkinin, evrensel olmayıp, belirli maddi koşullara özgü olmasıdır. İdeoloji ve politikanın maddi sınıfsal ilgiler tarafından belirlenme derecesi, maddi koşullara göre değişir. Başka bir deyişle, "temel"in "üstyapı"yı belirleme derecesi değişiklik gösterir; bu nedenle, örneğin "yoksul kapitalist ve sosyalist toplumlarda, maddi "temel", politika "üstyapı"sını nispeten kaba bir şekilde belirler ..."[150] Buna karşılık, varlıklı ülkelerde; politika, daha büyük bir özerklik kazanabilir, –en doğrusu, bu özerklik kaba maddi ilgilerden zihinlerini özgürleştirme yeteneğine sahip insanların çoğalmasıyla orantılıdır. Benzer şekilde, geleneksel işçi sınıfı, sosyalizm için oldukça uygunsuzdur; çünkü bu işçilerin bilinci, maddi koşullarca belirlenmiştir, oysa kafa işçileri, akılcı ve insancıl erekleri, cumhuriyetçi ve medeni erdemleri izlemek için daha özgürdürler.

Başka bir deyişle, bir kez daha görülüyor ki, politikanın ve ideolojinin özerkliği, –"geleneksel" işçi sınıfının, toplumsal dönüşümü sağlayacak etken olabilmesi dışında– her şeyin mümkün olduğu anlamına gelmektedir. Yalnızca "ezilen" sınıfların maddi koşulları bağlayıcıdır, belirli ideolojilerin ve politikaların –yani, *anti*sosyalizm ideolojilerin ve politikaların–

belirleyicisidir. Öteki insanlar, akılcı söylemle ikna edilmeye, ahlaksal tartışmaya ve genel çıkarla ilgilenmeye açıktır.

"Medeni" ya da "cumhuriyetçi" erdeme ve onun beraberinde getirdiği akılcılığa, ölçülülüğe, genel çıkar duygusuna ilişkin anlayışıyla Kitching, sosyalizm mücadelesinde sınıfsal çıkarın yerini alacak kolektif bir güdüyü en sonunda sağlamış oluyor. Gerçekte bunun, YHS'yle, onun şekilsiz kitlesini sınıftan koparmasıyla ve tümelci ereklerini soyutlamasıyla bağdaşan biricik tutarlı toplumsal güdü yorumu olduğu ileri sürülebilir. Maddi koşulların ya da sınıfın bir araya getirmediği ya da harekete geçirmediği; kimliği, hedefleri ve kolektif eylem eğilimi "ideolojik ve siyasal düzeylerde" kurulmuş; soyut bir "demokrasi" dürtüsüyle hareket eden; sosyalist ereklere ilgisi, yurttaşlık erdemine, özdenetime, disipline ve akılcı "genel çıkar" duygusuna bağlı olan bir kitle tabanının kimliğini tanımlamaya en uygun toplumsal kategori, belki de yurttaşlıktır. Kitching'in "medeni ideali", ortodoks YHS yandaşlarının anladığı şekildeki sosyalizmin özünü doğru olarak ifade etmiyorsa, onların bize daha iyi bir açıklama getirmeleri gerekir.

II

Kitching'in tezinin en çarpıcı yanı, sosyalist olmayan daha eski siyasal düşünce akımlarına yakın olmasıdır. Emekçi sınıfların uzun vadeli eğitimine, onların ahlaksal standartlarının ve zihinsel gelişmişlik düzeylerinin yükseltilmesine dayanan bir tür sosyalizmle oyalanmış olan J. S. Mill'in liberalizmi ve Kitching'in görüşleri arasında elbette önemli benzerlikler vardır. "Daha iyi zihinler, başkalarına daha iyi şeyler öğretmeyi başarıncaya kadar" kapitalizmin egemenliğine izin verilmesi gerektiğini Mill de önermiştir. "Zihinler kaba sabayken, kaba saba uyaranlara gereksinim duyar ve bunların güdümüne girer."[151]

Ama Kitching'in (dolayısıyla da Mill'in) tezi ile çok uzun bir geçmişi olan, son derece tutucu ve antidemokratik bir düşünce geleneği arasında daha da dikkat çekici yakınlıklar vardır. Platon'un, Atina demokrasisine

yönelik şiddetli saldırılarını başlatmasından bu yana, tutucu siyaset felsefesinin temel doktrinlerinden biri sadece yaşam koşulları sayesinde maddi zorunluluklardan kurtulmuş olanların gerçek yurttaşlık yaşamını elde edebilecekleri şeklindeki doktrin olagelmiştir. Platon'un ısrarla belirttiğine göre, insanların maddi dünyanın, yani zorunluluk ve görünüşler dünyasının tutsaklığından ruhlarını kurtarıp daha yüce şeyler üzerinde düşünme yeteneklerini, özgül toplumsal koşullar belirler; Platon'un felsefi idealizm denilen öğretisi, bu yönüyle aslında derinlemesine maddecidir. Ya da başka bir şekilde söylersek, bu öğreti zenginler için idealizm, yoksullar içinse materyalizmdi. Erdem bilgidir; ve bunların ikisi de maddi özgürlüğü gerektirir. İyi yaşam, ahlaksal ve akılcı yaşam –dolayısıyla, felsefe ve hatta yurttaşlık yaşamı– böyle bir özgürlüğe bağlıdır; bu özgürlük ise ancak çalışma zorunluluğundan ve kaba, günlük maddi kaygılardan kurtulmakla sağlanır. Atinalı yurttaş kitlesinin çoğunluğunu oluşturan, bayağı işlerle geçen yaşamları nedeniyle ruhları "çarpıklaşıp sakatlanmış" olan, yine aynı nedenle ahlaksal ve siyasal yargı yeteneğinden yoksun bulunan "iş sahibi" sınıflara, bayağı işçilere ve tacirlere, köylülere ve zanatçılara siyasal haklar verdiği gerekçesiyle, Platon demokrasiye saldırıyordu. Gerçek anlamdaki *polis* (kent-devlet), bayağı arzuların güdümünde olan aşağı sınıfların, ruhlarını ve arzularını aklın yönetimine vermiş olanların egemenliğine boyun eğdikleri polistir.

Çalışan çoğunluk, doğal efendileri karşısında üstünlük kazandıkça, yurttaşlık erdemi pahasına Atina toplumunu istila eden kaba bir maddeciliği, Atina'nın "çöküşü"nün nedeni gibi gösteren geç dönem tarihçiler de sık sık bu duyguları yansıtmışlardır. Bu tarih yazınında özellikle dikkati çeken bir tema, "siyasal" insanla "ekonomik" insan arasında, yani yurttaşlık onuru ve kıvanç güdülerinin yönlendirdiği insan ile kaba maddi kaygıların güdümündeki insan arasında yapılan ayrımdır. Tipik olarak, "siyasal" insanın egemenliği, *demos*'un boyun eğdiği geleneksel aristokrasinin Atina toplumuna ve kültürüne damgasını vurduğu dönemle özdeşleştiriliyor (burada savunulan görüş, başkalarının emeğiyle yaşadıkları için maddi kaygılardan kurtulmuş olan çalışmayan sınıfların, hiçbir kaba

maddi ya da sınıfsal çıkara sahip olmadıklarıdır). “Ekonomik” insanın zaferi, Perikles’in ölümünden sonra ve radikal demokrasinin kurulmasıyla gerçekleşti; radikal demokrasi, çalışmayla ve ticaretle geçen yaşamları yüzünden dar, bencil, maddeci bakış açısına sahip olan aşağı grupları önplana çıkardı ve onların “demagog” önderlerini; “onlarla aynı soydan olan”[152] kişileri yükseltti.

Batı siyasal düşüncesinin tüm tarihi boyunca benzer temalar işlenmiştir. Yoksulların ve emekçi sınıfların, “halk kitleleri”nin, özellikle de (Cromwell’in Putney Tartışmasındaki sözlerini aktarırsak) “nefes almaktan başka bir hakkı olmayan” mülksüzlerin, güvenilip siyasal haklar tanınmayacak kadar mantıksız, sorumsuz ve/veya köle ruhlu ve ucuz olduklarını, oysa, toplumda “sabit” ya da “kalıcı çıkar”ı bulunan ve bu nedenle sorumluluklarını ciddiye almaları beklenebilen mülk sahibi sınıfların böyle olmadıklarını, bu düşünce tarihinin “klasikler”inin çoğu tartışmasız kabul etmektedir.

Aynı mantığın, modern devrimlere ilişkin yorumları da etkilediğini söylemeye gerek yoktur. Maddi yoksunluğun, fakirliğin, açlığın ve sömürünün kaba gerekleriyle hareket eden, kendine ait hiçbir yapıcı ve akılcı amacı olmayan kitleler, bencil ve iktidar düşkünü demagoglara ya da maddi kazanç vaatlerine kolayca kanarlar. Hannah Arendt’ın devrim çözümlemesi, Kitching’in çözümlemesiyle çarpıcı bir benzerlik göstermektedir. Bayan Arendt’a göre, yeni bir başlangıç yapmayı, yeni bir siyasal düzen, bir özgürlük düzeni kurmayı amaçlayan tamamen “siyasal” bir dürtüyle hareket eden Amerikan Devrimi, biricik gerçek devrimdi. Fransız Devrimi ve onu izleyen devrimler, “toplumsal sorun”u özerk politika alanına soktukları için, kaba maddi gereksinmelerin zorlaması yüzünden hiçbir zaman saf özgürlük arzusuyla hareket etmesine imkân bulunmayan aç ayaktakımı kamusal alanı, “siyasal mekân”ı istila ettiği için, ölümcül kusurlar taşıyorlardı. Toplum “gitgide yoksulların sultasına girdikçe ve dolayısıyla, özgürlüğün kurulmasına esin kaynağı olan ilkelerden farklı olarak, yoksulluktan doğmuş ideallerin güdümüne

girdikçe", "Avrupa'dan akın akın gelen kitlesel göçün etkisiyle"[153] sonunda Amerikan Devrimi de yozlaştı. Gerçekte, çürüme ta başından beri vardı; çünkü bu ülke, öteden beri, yalnızca özgürlüğün ve "medeni erdem"in yurdu olmakla kalmadı, "aynı zamanda" (Arendt'ın sözleriyle),

> içinde bulundukları koşullar nedeniyle, gerek özgürlüğü gerekse erdemi kavramaya pek hazır olmayanların da vaadedilmiş yurduydu. Amerikan zenginliğinin ve Amerikan kitlesel toplumunun tüm siyaset alanına yönelttiği giderek artan tehditler aracılığıyla, Avrupa'nın yoksulluğu öcünü almış oluyor. Yoksul insanların gizli arzusu, "herkese ihtiyacına göre" değil, "herkese isteğine göre"dir. Özgürlüğün, yalnızca, gereksinmeleri karşılanmış olanlara geleceği doğru olmakla birlikte, arzuları için yaşamaya kendini kaptırmış olanlardan kaçacağı da aynı ölçüde doğrudur.

Baskı ve sömürünün, kurtuluş mücadelelerinin en kesin kaynağı olduğu şeklindeki Marksist ilkeden yola çıkılarak hiçbir yere varılamaz.

Muhafazakâr düşünürlerin oluşturdukları bu köklü gelenekten farklı olarak, Gavin Kitching'in, görünüşte, işçi sınıfını –en azından bir bölümünü– toplumsal dönüşümün öznesi olarak ele aldığı doğrudur; Kitching, daha hafif biçimleriyle de olsa baskıyı ve sömürüyü, bir ölçüde, sosyalizmin "gerçek" kitlesine ait olmanın bir koşulu sayıyormuş gibi görünmektedir. Ne var ki, uyguladığı apaçık ölçütlere göre, siyasal yeterlilik –yani, insancıl ereklerle, ahlaksal kaygılarla ve akılcı ilkelerle hareket etme yeteneği–, baskıdan, maddi zorunluluktan ve ağır kol işçiliği yaşamından özgür olmakla doğru orantılı olarak değişir. Bu nedenle, Platon'un belirttiği şekilde, bilginin erdem olması, maddi zorunluluktan azade olmak demektir– ya da en azından bunu öngörür. İşçi sınıfı içinde bunun anlamı, "kafa işçileri"nin, kol emekçilerine göre ya da daha da kötü durumdaki yoksullara göre, siyasal bakımdan daha uygun olduklarıdır; ama bizzat kapitalistler, özellikle de eğitimli olanlar, ücretli masabaşı işçilerine, hatta maaşlı üniversite hocalarına oranla, sosyalizmin çok daha doğal unsurları olamazlar mı, olamayacaklarını varsaymak için ne gibi nedenlerimiz var? Ya da ticareti bile bayağı ve kölece bir etkinlik gibi gören gerçekten aristokratik ilkeyi niçin kabul etmeyelim (bu durumda, hiç çalışmadan rantiye yaşamı süren, Oxford-Cambridge'te öğrenim görmüş

toprak sahibi beyler, solun en umut verici adaylar olurlar)? Mill gibi, Kitching de, kitlelerin, uzak gelecekte bir gün, erdem olan bilgiye özlem duyabileceklerine inanıyor –ya da böyle bir şeyi umuyor– olabilir; ama bunu bilmek, daha geleneksel bir anlayıştaki sosyalistleri pek rahatlatmayacaktır.

Bu tutucu ve antidemokratik gelenek tarihsel zeminine oturtulunca, Kitching'in tezindeki kusurlar, göze batacak şekilde ortaya çıkıyor; bu tezin getirdiği siyasal sonuçlar da ayrı bir konudur. Halk hareketlerine, devrimlere, "ayaktakımı"nın ahlaksal ve siyasal yeteneklerine ilişkin böylesi gerici yargıları ayakta tutmak için, tarihsel gerçeğin vahim şekilde çarpıtılması zorunludur. "Kolektif davranış"a ilişkin bu çözümleme tarzının, George Rude ve Edward Thompson gibi tarihçilerin yapıtlarıyla kesin olarak yıkıldığı herhalde düşünülebilir. Kitching'in de açıkça kabul ettiği, sözgelimi, Rus Devrimi'ne ilişkin bu yorumların, devrimci kitleleri, sadece olumsuz dürtülerle hareket eden, herhangi bir akılcı, olumlu dönüştürücü amacı belli bir sınıfa ait olmayan önderlerinden beklemek zorunda olan kör kalabalık gibi gören yorumların ne denli boş olduğunu belirtme fırsatımız olmuştu. Devrimin demokratik bir sosyalizm yaratamadığı açıkça doğru olmakla birlikte, bu başarısızlığın sonucu, kitlelerin gerçekten devrimci idealler pahasına kendi maddi çıkarlarıyla aşırı ilgilenmelerine yüklemek, en uç noktada sapkınlık ve ahmaklık olur.

Kitching'in böylesine büyük önem verdiği yurttaşlık idealinin –onun doğru olarak belirttiği gibi Atina'da– onun varsaydığı koşullarla taban tabana zıt koşullarda doğduğuna değinmek yararlı olabilir. İlk önce, yurttaşlık ideali, "kaba" maddi çıkarlardan kopuksa, cisimsiz bir ahlak ilkesi olarak ortaya çıkmak şöyle dursun, eski Afrika'daki sınıfsal ilişkilerden doğdu. İkincisi yurttaşlık idealinin en dolaysız şekilde ifade ettiği amaçlara sahip olan Atina nüfusunun öğeleri, Kitching'in ve Platon'un düşlerindeki çıkar gözetmez aydınlar ya da filozof krallar değildi, hele hele, "kendileri ve toplum hakkında düşünmek" için yeterli zamana, rahatlığa ve ekonomik refaha sahip varlıklı sınıflar hiç değildi; daha çok bu öğeler, kamu üzerindeki aristokratik ayrıcalığın zayıflatılmasından,

yurttaşlık kimliğinin eşitlenmesinden, aristokratik mülkiyet ve iktidarın yurttaş topluluğunun yetki alanına sokulmasından en çok kazanç sağlayacak olan sıradan köylüler ve zanaatçılardı. Akrabalık, klan ve arkadaş grubu ayrıcalıklarına –aristokratik mülkiyetin ve iktidarın dayanaklarına– karşı yurttaş topluluğunda, yani *polis*'te üyelik sağlayan, kan ve aile bağlarına dayalı ayrımların karşısına yurttaşlık kimliğini koyan yurttaşlık ilkesinin en dolaysız şekilde maddi çıkarlarını yansıttığı sınıflar, bu sınıflardı. "Aşağı" ve "bayağı" bir kökene sahip olduğu ya da maddi çıkarlardan kaynaklandığı için, yurttaşlık idealinin ahlaksal değerinde azalma olduğunu kim söyleyebilir? Bu ideale hayat veren "aşağı" tutkuların, ahlaksal bir ideal yaratmaya hiç uygun olmadığını kim söyleyebilir?

Bu noktaya değinmeye değer; çünkü "sınıf indirgemeciliği"ne ve ekonomizme yönelttikleri saldırıyla, yeni "hakiki" sosyalistlerin çok büyük bir bölümü –belki de, "çıkar"ı ve ahlakı taban tabana zıt şeyler olarak ele alan felsefi akımın anlayışıyla, olumlu siyasal güdülerin muhtemel bir kaynağı olarak "kaba" maddi çıkarları değersizleştirme eğilimine yöneliyor. Hiç kuşkusuz, burada tartışılacak pek çok felsefi sorun vardır; ama amaçlarımız açısından, unutulmaması gereken önemli şey, bu felsefi karşıtlığın çoğu kez şu görüşle ilişkilendirilmesidir; "çıkar" (genel olarak maddi çıkar anlamında) dürtüsüyle hareket eden halk, tanım gereği ahlaksal bakımdan çökmüştür, maddi kaygıların en önlenemez şekilde yönlendirdiği "aşağı guruplar", yoksullar ve çalışan sınıflar ise ahlaksal bakımdan en çökmüş kesimlerdir.

Maddi çıkarlardan koparılmış "cumhuriyetçi" erdemler ve yurttaşlık ülküsü, hiçbir zaman, Kitching'in çözümlemesinde önerildiği şekliyle anlamlı bir ifadeye kavuşmamıştır. Sınıfsal bakımdan nötr bir medeni hümanizm asla olmamıştır. Cumhuriyetçi güdü, belirli toplumsal grupların gerçek maddi koşullarına ve başka gruplar karşısındaki çıkarlarına her zaman sağlam köklerle bağlı olmuştur. Sözgelimi, Kitching'in onaylayarak örnek gösterdiği Machiavelli'nin cumhuriyetçiliği, orta tabakadan tüccarların ve zanaatçıların adına Floransalı soylulara yönetilmiş ateşli bir eleştiriydi; Machiavelli tarafından cumhuriyetin altın çağı olarak

nitelendirilen dönemde, cumhuriyetin belkemiğini oluşturan bu kesimler, ondan sonra haklarını önemli ölçüde yitirmişlerdi. Kitching'in gösterdiği bir başka otorite olan Rousseau, belki de Marx'tan önceki büyük siyaset düşünürlerinin en demokratik olanıydı; çünkü ayrıcalıklı sınıfların ve mutlakçı devletin baskılarına karşı küçük üreticilerin sözcülüğünü yapıyordu.

Yeri gelmişken, toplumsal koşullar ve yurttaşlık erdemi arasındaki ilişki konusunda Rousseau'nun sahip olduğu kanılarla Kitching'in kanılarını karşılaştırmak herhalde ilginç olur. Rousseau, sık sık, "totaliter" imalarda bulunmakla suçlanmıştır; bu suçlamanın gerekçesi, Rousseau'nun baskıcı bir özveri erdemini zorunlu hale getiren soyut bir "genel irade"nin özel çıkarlara egemen kılınmasını istediği şeklindeki iddiadır. Oysa Rousseau, gerçek bir çıkar ortaklığının olmadığı yerde hiçbir "genel irade"nin, hiçbir "ortak değer"in olamayacağını, bazı insanların başkalarınca sömürüldükleri ve dolayısıyla, bunların çıkarlarının kaçınılmaz bir karşıtlık içinde bulunduğu durumlarda böyle bir çıkar ortaklığından söz edilemeyeceğini, Marx'tan önceki bütün büyük düşünürlerden daha iyi kavramıştı. Başka bir deyişle, Rouseau'nun tezinden çıkarılabilecek sonuç, maddi yapının gerçeklerine dayanmayan hiçbir yurttaşlık erdeminin olamayacağı; yurttaşlık erdemi için uğraş vermenin, her şeyden önce, birisinin kaybını diğerinin kazancı haline getiren ve insanlar arasında kaçınılmaz çıkar düşmanlıkları yaratan toplumsal eşitsizliklere son vermek için uğraş vermek anlamına geldiğidir. Öyleyse, göründüğü kadarıyla, Rouseau, Kitching'in tam tersine, yurttaşlık erdemini iyi toplumun önkoşulu saymıyor; onun yerine, gerçek yurttaşlık erdemini, sadece iyi toplumun mümkün kılacağına inanıyor. Marx'a göre olduğu gibi Rousseau'ya göre de –yine Kitching'in tam tersine– ortak iyiliğe yönelik en güvenilir dürtünün, yüksek, köksüz bir ahlak duygusu değil, sömürülenlerin ve ezilenlerin sömürüden ve baskıdan kurtulma tutkuları olduğu öne sürülebilir.

Kitching'in ulaştığı sonuçlarda oldukça hoş bir ironi vardır. Kitching, *Rethinking Socialism*'e yaptığı bir ekte, solun, seçkincilik eğiliminden kurtarılmasını öneriyor. Bu seçkinciliğin kaynağı, diyor, sosyalist aydınların

kendilerini soyutlamalarıdır, “Sol aydınların her türlü etkili siyasal uğraştan gitgide kopmalarıdır.”[154] Çözüm, diye sürdürüyor sözlerini, “kuramsal eleştiride değil, kökleşmeye daha elverişli ve halka yönelik bir sol politikanın”, yani solcu aydınların “halk”la temasını yeniden sağlayacak bir sol politikanın “bulunmasında yatmaktadır”. Soldaki birçoklarının “seçkinci” eğilimlerine ve kitlesel halk hareketlerinden soyutlanmalarına karşı Kitching’in yönelttiği ağır eleştiriler, elbette bir ölçüde haklıdır. Ama sosyalizmin “gerçek” kitle tabanı, “ezilenler”in entelektüel ve ahlaksal yetersizlikleri, sosyalist hareketin dile getirmesi gereken belirli nitelikler hakkında Kitching’in ortaya attığı tezin mantığı göz önüne alınınca, onun seçkinci olmayan bir politika için yaptığı çağrının ironik niteliği gerçekten çarpıcı bir açıklık kazanıyor. Sosyalistler, sıradan halkla bağları olmadığı için ağır bir dille eleştiriliyor; en sonunda ise, sıradan halkla temas içinde olmanın, halkın sosyalist mesajı algılamaya entelektüel ve ahlaksal bakımdan uygun olmadığını kavramak anlamına geldiği ve çok uzun bir kapitalist dönem sonunda genel “entelektüel gelişmişlik” düzeyi, bugün çok az kişinin ulaştığı standarda ulaşıncaya kadar halkın böyle kalmaya devam edeceği söyleniyor. Böyle demokrasinin manası ne olabilir?

Kitching’in o oldukça çarpıcı görüşüne, bütün YHS’lerin katılmayacağı açıktır; ama bütün YHS projesinin özünde de benzer bir çelişkinin yattığı söylenebilir. Sosyalizm, maddi koşullarda hiçbir kökeni olmayan, esas olarak ideolojik ve siyasal bir yapıysa, özerk ideoloji ve politika erbaplarına çok ağır bir iş düşüyor demektir. Burada sorun, maddi koşullardaki ve üretim ilişkilerindeki gelişmelerin devrimci bir hareket yaratmak için yeterli olmadığını, sosyalizmi kurmak için var olan toplumsal güçleri ve çıkarları örgütlemeye yönelik büyük çabaların gerekli olduğunu kabul etme –bunu yadsıyan mı var?– sorunu olmaktan artık çıkmıştır. Pratikte şimdi bize, böyle toplumsal çıkarların ve güçlerin kesinlikle var olmadığını söylemektedir. Bunların ideoloji ve politikayla yaratılması gerekir. Hatta, artık konu, “öncülük” konusu da değildir; çünkü önderlerin yönetme iddiasında bulunabilecekleri ya da çıkarlarını korumak için eyleme

geçtiklerini iddia edebilecekleri, bağımsız varlığa sahip hiçbir toplumsal güç yoktur. Sosyalizm mücadelesinde işe koşulması ve önderlik edilmesi gereken toplumsal güçler ve çıkarlar, ideolojik önderleri tarafından onlara atfedilenlerin dışında hiçbir kimliğe, hiçbir varlığa sahip değildirler. “İkamecilik”ten söz etmek bile olanaksızdır. Var olmayan şey temsil edilemez ya da yerine başka bir şey konulamaz. O şeyin *yaratılması*, icat edilmesi, uydurulması gerekir. Yeni ideolojik ve politik önderlerimizin yüklendikleri muazzam görev budur. Sosyalist seçkincilikte son sözün böylece söylendiği kesindir.

134 Gavin Kitching, *Rethinking Socialism*, Londra 1983, sf. 1.

135 Agy, sf. 29.

136 Agy, sf.13.

137 Bkz. örneğin, Peter Meiksins, “The Boundary Question and Beyond: A Critique of Recent Debates on the New Middle Class”, *New Left Review*.

138 Kitching¸ sf. 19.

139 Agy, sf. 24-25.

140 Agy, sf. 27.

141 Agy, sf 25.

142 Agy, sf. 21.

143 Agy, sf. 54–5.

144 Agy, sf. 36.

145 Agy, sf. 37.

146 Agy, sf. 62-3.

147 Agy, sf. 131.

148 Agy, sf. 33.

149 Agy, sf. 164.

150 Agy, sf. 55.

151 John Stuart Mill, *Principles of Political Economy*, Harmondsworth 1970, sf. 114.

152 Büyük kabul gören ve genellikle mantıklı davranan Victor Ehrenberg gibi bir tarihçi bile böyle bir dil kullanmaktadır. Örneğin, bkz. *The People o f Aristophanes: A Sociology o f Old Attic*, New York 1962, sf. 360-73.

153 Hannah Arendt, *On Revolution*, New York 1965, sf. 136.

154 Kitching, sf. 177.

9

SOSYALİZM VE DEMOKRASİ

Sosyalist ereklerin, sınıfların maddi hedeflerinden koparılmasının ve "maddi olmayan", evrenselci, hümanist amaçlara –yani demokratik denetim, barış, sağlıklı bir çevre ve nitelikli yaşam ya da "birincil insan gereksinmeleri"nin karşılanması gibi amaçlara– yeni bir ağırlık verilmesinin, YHS programının esaslı bir bileşeni olduğunu belirtmiştik. Bu hedefler içinde, en genel ve üzerinde en fazla sistematik kuramlaştırma çalışması yapılmış olan, demokrasidir. Aslında, siyasal bir program olarak YHS, en başta ve en eksiksiz şekilde Avrokomünist kuramların geliştirdikleri "demokratikleşme" stratejisiyle aşağı yukarı özdeşleştirilebilir. Demokratikleşme stratejisini kökenlerine ve temel varsayımlarına kadar izlersek, genelde YHS projesi hakkında pek çok şey öğrenebiliriz. Elbette bu izleme çalışması, bu projenin antidemokratik ve seçkinci imalar taşıyabileceği yolundaki her türlü kuşkuyu en sıkı sınavdan geçirecektir.

Büyük Britanya Komünist Partisi Sosyoloji Grubu'nun Aralık 1978'de düzenlediği bir konferansa sunulmuş bildirilerden oluşan *Marksizm ve Demokrasi* adlı derlemede, editör Alan Hunt, demokratik pratiklerin "özerkliği"ni ya da "belirlenmemişliği"ni vurgulayarak tekabüliyetsizlik ilkesini öne çıkaran ve bütün yeni "hakiki" sosyalistlerin kabul edebilecekleri bir demokrasi kavramının ana hatlarını çiziyor:

> Demokratik eylem ve örgütlenme biçimleri, otomatikman sınıfsal bir etiket taşımaz. Parlamenter seçimlerde, yalnızca “burjuvaziye özgü” olan hiçbir şey yoktur. Bu seçimler, proleter demokrasisinin özü olarak halkoyuyla görevden uzaklaştırılabilen delegeler sisteminin karşısına da konulamaz. Belirli demokratik pratik biçimlerinin sınıfsal sonuçları, yalnızca, o belirli andaki güçler dengesinin ürünüdür. Bu nedenle, parlamenter demokrasi, yalnızca, tarihsel olarak burjuvazinin egemen sınıf olduğu koşullar altında var olması anlamında bir nitelik taşır. ...
>
> Sosyalist devrim projesi, kapitalizmin doğuşuyla başlayan tarihsel aşamanın yıkılması olarak değil, tam tersine, bu aşamanın tamamlanması olarak görülmelidir; bu ilerlemenin temel koşulu, ekonomik ve toplumsal yaşamın kapitalizme özgü şekilde örgütlenmesinin dayattığı engellerin kaldırılmasıdır. ... Bu nedenle, demokrasinin gerçekleştirilmesi, burjuva demokrasisinin ezilmesini değil, demokratik olmayan kapitalist ilişkiler çerçevesinden kurtarılarak tamamlanmasını gerektirir. Siyasal rekabet, temsili hükümet, siyasal haklar, tarih dışı bir kapitalist öz taşımaz; tam tersine, bunlar, dönüşüm geçirerek sosyalist projenin gerçekleştirilmesine olanak veren unsurları sağlar. ...
>
> Sosyalist ilerlemenin önkoşulu olarak demokrasinin genişletilmesi gereğini ve imkânını vurgulayan siyasal bir perspektife ulaşmak için, sosyalist strateji konusunda kökten farklı bir görüş benimsemek zorunludur. Böyle bir perspektif, ilk önce, ittifaklar stratejisinin değiştirilmesini gerektirir; öyle ki, öteki sınıfların, sözgelimi küçük burjuvazinin ya da köylülüğün, işçi sınıfının bağımlı ortakları olarak nasıl sınırlandırılacakları artık sorun olmaktan çıksa. Sınıflar, türdeş (homojen) oluşumlar olarak görülmüyorlarsa, o zaman, siyasal güçler ile sınıflar arasında doğrudan ya da zorunlu bir ilişkinin bulunmadığı sonucu ortaya çıkar. ...
>
> Kapitalist toplumda demokrasinin sınırlı olması, demokrasinin esasen biçimsel olan özelliklerinden kaynaklanır. Bu derlemede geliştirilen tezin ana itici gücü, bunun mutlak bir engel oluşturmadığıdır.[155]

Demokratik denetimin toplumsal örgütlenmenin ta temellerine kadar genişletilmesi ile sosyalizmin özdeş olduğu konusunda hiçbir tartışma olmaması gerekir. Ama YHS’yi diğer sosyalizmin anlayışlarından ayıran şey, başlı başına bu ilke değildir. YHS’nin ayırıcı özelliği, demokrasinin soyutlanması ve özerkleştirilmesidir; burjuva demokrasinin “belirlenmemiş” olduğu ve belirli bir sınıfsal karakter taşımadığı konusundaki ısrardır; her şeyden önce de, burjuva demokrasisinin (göreli?) özerk niteliği sayesinde, ilke olarak sosyalist demokrasi yönünde genişletilebileceği şeklindeki kanıdır. Bu nedenle, sosyalizm kapitalizmin tamamlanmasından ibarettir ve kapitalizmden sosyalizme doğru ilerleme, kesintisiz bir süreç olarak kavranabilir.

Bütün bunlardan çıkarılabilecek bir başka sonuç da şudur: Sermayeyle emek arasındaki karşıtlık “ekonomik” alanda kritik bir önem taşımaya devam etse bile, bu karşıtlığın siyasal düzeye de aynen yansıması zorunlu değildir. Gerçekten böyle olsaydı, kapitalizmden sosyalizme geçişi, kesintisiz bir geçiş olarak kavrayamazdık; çünkü o zaman, uzlaşmaz sınıfsal çıkarların işe karıştığı noktada, süreç kesintiye uğrardı. Siyasal düzlemdeki temel kategoriler, sınıf değil, bir yanda siyasal olarak kurulmuş, çoğu kez “iktidar blokları”, hatta “bürokrasi” denilen oluşumlar, öte yandan da “halk”tır. Bu kategorilerin her ikisi de –özellikle ikincisi– ilke olarak, ideolojik ve siyasal araçlarla sorunsuz şekilde genişletilebilir. Sosyalist stratejinin görevi, yürürlükteki koşullara ve var olan toplumsal grupların demokratik söylemden etkilenme derecesine bağlı olarak, hangi sınıftan olduklarına pek bakılmaksızın, eldeki güçlerden “halk”ı oluşturmak ve sonra da demokrasiyi, burjuva demokrasisinin biçimsel-siyasal sınırlarının ötesine taşımak için “halk”ı “iktidar bloku”na karşı yönlendirmektir.

Bazı formülasyonlarda “halk”, sınıftan bağımsız ve sınıfla belirlenmeyen bir şey olarak kavranmasına karşın, yine de, iktidar blokuna karşıt duygulardan en fazla etkilenebilen sınıfların bir ittifakı olarak tanımlanmaktadır. Başka formülasyonlarda ise sınıftan kopma daha kesin ve tamdır. Nitekim, örneğin, Barry Hindess şunları öne sürüyor: “Sorun, demokrasinin sınıfsal karakterini saptamak, siyasal güçlerin sınıfsal karakterini tanımak, sınıflar ile başka çıkarlar vb. arasında ittifaklar kurmak değildir. Solun, belirli toplumlarda varolan güçlerden, mücadelelerden ve ideolojilerden alınacak etkili desteği, sosyalist hedefler çerçevesinde harekete geçirmesidir”.[156] Açıkça sezilen ima, ilgili güçlerin, dolaylı ya da dolaysız olarak sınıfsal ilişkilerle oluşturulmasının zorunlu olmadığıdır. Siyasal bakımdan ilgili güçler –örneğin, halk– ile sınıfsal güçler arasındaki herhangi bir bağlantı, öyle görünüyor ki, tamamen rastlantısal ya da “konjonktürel” olacaktır.

Siyasal mücadele, sınıfsal çatışmadan çeşitli derecelerle bu şekilde koparılınca, kapitalizmden sosyalizme geçişin itici gücünün sınıf

mücadelesi olacağı yolundaki Marksist öğretiye nostaljik bir sadakat, herhalde, “sınıf mücadelesi”nin sınıfsal özneler gerektirmediği şeklindeki (daha önce gördüğümüz gibi, Chantal Mouffe’un dile getirdiği) ilkeye bağlı olacaktır. Sonuç olarak, geçişin itici gücü, burada sınıfsal çıkarlardan koparılıyor ve ruhani bir demokratik dürtü olarak yeniden saptanıyor; bu dürtü, belli sınıfsal çıkarlarla “konjonktürel olarak” çakışabilmesine karşın, o çıkarlardan özerktir.

Bu yaklaşım hakkında söylenebilecek en iyi şey, önerdiği çözümün, sorunun yeniden ortaya konulmasından öte bir anlam taşımadığıdır. Demokrasinin, sosyalizmin özünde bulunduğunu ve genellikle “liberal” ya da “burjuva” politikacılara terk edilen demokratik mücadele zeminini yeniden ele geçirmenin, sosyalist harekete düşen büyük bir görev olduğunu vurgulamak elbette önemlidir. Ama demokrasiyi soyutlaştıran ve özerkleştiren YHS, konuyu ileriye götürmek için pek az şey yapıyor. Burada sosyalizmin kurulması için bir araç, bir strateji olarak ele alınan demokrasinin genişletilmesi, hiç de bir araç ya da strateji değil, daha çok, ulaşılması gereken amacın ta kendisidir. Demokratik mücadele, yalnızca, burjuva demokratik siyasal biçimlerin uygulanışını iyileştirmek anlamına gelmeyip, Bob Jessop’ın önerdiği gibi, bu biçimlere dayanak oluşturan “temel toplumsal ilişkiler”i kucaklamak anlamına da geliyorsa, hele hele, “demokrasinin gerçekleştirilmesi, sınıfa dayalı eşitsizliklerin siyasal özgürlük içinde ortadan kaldırılması için, üretim ilişkilerinin yeniden örgütlenmesini gerektiriyor”sa[157] o zaman gerçekten başladığımız yere dönmüş bulunuyoruz.

Hunt, Hindess, Jessop vd. tarafından önerildiği şekilde sosyalist projenin yeniden formülasyonu, çözülmesi gereken sorunların kavramlarla ortadan kaldırılmasından ibarettir. Burjuva demokrasisini genişletme stratejisini, sosyalizme geçişi gerçekleştirme yöntemi gibi gösteren ve “halkçı demokratik” bir hareketin sosyalist bir harekete dönüşmesinin, oldukça sorunsuz bir dönüşümmüş gibi görünmesine yol açan bir kuramsal hokkabazlıktan, kelime oyunundan ibarettir. Bu tutum, en başta,

“demokrasi”nin çeşitli anlamlarının ve yönlerinin kaynaştırılmasına dayanıyor; böylece, sosyalist demokrasi sorunu, salt niceliksel bir sorun haline getiriliyor, bir *genişleme*, *genleşme* (*extension*, *expansion)* sorunu yapılıyor. Kapitalizme uygun demokrasi biçimleri ile kapitalizmin karşısında esaslı bir meydan okumayı ifade eden demokrasi biçimleri arasındaki derin uçurumu gözden kaybetmiş bulunuyoruz. “Demokratikleşme” sürecindeki kopukluğu, yani sınıfsal çıkarların karşıtlığına denk düşen kopukluğu artık göremiyoruz. Başka bir deyişle, kapitalizm ile sosyalizm arasındaki mücadelenin, kesinlikle, farklı demokrasi biçimleri için verilen bir mücadele olarak kavranabileceğini ve bu iki biçim arasındaki ayrım çizgisinin, temel sınıfsal çıkarların ayrıldığı noktada saptanabileceğini unutmamız telkin ediliyor.

Yine aynı makaleler derlemesinde, Colin Mercer, “demokrasiyi zorunlu bir sınıfsal çerçeveye oturtmakla” Marksistlerin yanlış yaptıklarını göstermek için, demokrasinin “çoklu tanımlar”ını sıralıyor. Mercer’ın öne sürdüğüne göre, bu, “liberal devletin demokrasi anlayışına”, yani demokrasinin tek sahibi olduğunu iddia eden kapitalizmin bu iddiasına “katılmak demektir”.[158] Mercer, kapitalizmle hiçbir ilişkisi bulunmayan ve burjuva demokrasisinden çok farklı olan çeşitli “demokrasi” anlamlarını ana hatlarıyla tanımlayarak bu iddiaya karşı çıkmayı amaçlıyor. Mercer’ın çıkardığı sonuca göre, demokrasi kavramı, “demokrasi sözcüğünü ve demokrasi gerçeğini, olası anlamlarının herhangi birine –temsili biçimine, halklı biçimine ya da sınıfsal biçimine– indirgeme olanağını ortadan kaldıran karmaşık bir bütünlüğü” ima etmektedir. Demokrasi kavramı, “pratikte bunların hepsini kucaklamalıdır. ‘Proletarya’ demokrasisinin tam karşısına konulabilecek ya da devrimci bir *buyruk* ile yerini ‘proletarya’ demokrasisine bırakabilecek saf bir ‘burjuva’ demokrasisi yoktur. ‘Biçimsel’ ve ‘doğrudan’ demokrasi şeklindeki basit ikilemi ve bu ikilemle bağlantılı stratejik modelleri reddedecek bir geçiş kavramının Marksist kuramda ve uygulamada geliştirilebilmesi bakımından, demokrasinin bu anlamlarının birleştirilmesi temel önem taşır.”[159]

Bu tezin zayıf noktaları besbellidir. Demokrasi kavramındaki anlam çeşitliliği, burjuva demokrasisi ile diğer biçimler arasındaki farklılıkların göstergesidir zaten; kapitalistlerin, demokrasinin tek sahibi olma iddialarını destekleyen ve bizi, bu şekildeki demokrasiyi, burjuva demokratik biçimlerle özdeşleştirmeye yönelten şey de, kesinlikle, bu anlamların kaynaşmasıdır. Evet, bütün çokyönlülüğüyle demokrasiyi gerçekleştirmek elbette sosyalizmin hedefi olmalıdır; sadece kapitalist tahakkümün kılıfı olmayıp, keyfi iktidara karşı korunma sağlayan burjuva demokratik biçimlerin genişletilmesi de bu hedef kapsamındadır. Ama bir anlamda da, sosyalizmi kapitalizmle esaslı bir çatışmaya sokan şey, işte bu hedeftir. Kapitalizmden sosyalizme geçişin, sadece kapitalizm tarafından geliştirilen demokratik biçimlerin genişletilmesi ve tamamlanması olarak kavranmasını olanaksız kılan şey, kesinlikle, demokrasinin sosyalist anlamının içerdiği çokyönlülüktür. Burjuva demokrasisinin genişletilmesi, kendi içinde önemli olabilir; ama biçimsel hukuksal terimlerle kavranan demokrasi ve örneğin, serbestçe bir araya gelen üreticilerin örgütlenmesi olarak kavranan demokrasi arasında niteliksel bir fark vardır. Birinci anlamdaki demokrasinin bazı kurumları, ikinci anlamdaki demokrasiye ilke olarak zıt düşmeyebilir; ama buradan kalkılarak bunların birisiyle uyumlu olan tüm toplumsal çıkarların, ötekiyle de uyumlu olduğu sonucuna varılamaz. Burjuva demokratik biçimlerle uyumlu olan, hatta bu biçimlerden yarar sağlayan bazı sınıfsal çıkarlar, üretim ilişkileri alanında demokrasiye kesinkes karşıt olabilir. Politikayla “ekonomi” arasında tekabüliyetin bulunmadığı ve demokrasinin “belirlenmemiş” olduğu konusundaki dikkatsiz ısrar, şu gerçeği gözlerden gizleyebilir: Liberal demokrasi, üretim ilişkilerine hiç dokunmadığı için kapitalizmle uyum içinde olabilirken, sosyalist demokrasi, tanımı gereği, üretim ilişkilerinin dönüşümünü de beraberinde getirir.

Gerçekte, tekabüliyetsizlik ilkesi, bir anlamda, kapitalist siyaset ideolojisinin temel varsayımını, siyasal alan ile ekonomik ya da toplumsal alan arasında yapılan keskin ayrımı, kapitalist üretim ilişkilerine hiç dokunulmaksızın liberal demokratik biçimlerin gelişmesini mümkün kılan

ayrımın ta kendisini yansıtmaktadır. “Demokrasi”yi biçimsel-siyasal-hukuksal bir alana hapseden ve toplumsal ilişkilerin özünden kesinkes dışlayan, işte bu ayrımdır. Kapitalist ideolojinin hegemonyası, yurttaşlık ilkeleri ile siyaset dışı alanlarda geçerli kurallar arasındaki ayrımın korunmasına bağlıdır.

Kapitalist hegemonyaya yönelik bir saldırı, elbette, bu ideolojik bölünmeye karşı çıkma ve demokrasinin anlamını genişletme şeklinde olmalıdır; ama sorun yalnızca dille ilgili bir sorun sayılamaz. Kapitalizmin, demokrasinin işlemesine izin verebileceği (yine burada da ancak bir noktaya kadar izin verebilir) alanlar ile izin veremeyeceği alanlar arasındaki ayrım, uzlaşmaz sınıfsal çıkarlar arasındaki aşılmaz ayrımlara denk düşer. Daha önce olmasa bile bu noktada, demokrasinin bir biçiminden diğerine uzanan kesintisiz süreçte bir kopma olması gerekir; başka bir deyişle, daha önce olmasa bile bu noktada, sınıfsal belirlenimler, belirleyici hale gelecektir ve hiçbir laf cambazlığı, sorunu gözlerden gizleyemeyecektir.

Burjuva demokrasisinin “belirlenmemiş” ve ilke olarak sınıfsız olduğu şeklindeki tez, tıpkı YHS’nin öngörüsü olması gibi, sosyal demokrat programların da temel önermesi olagelmiştir. Bu aksiyomun bazı yetersizliklerini ele almadan önce, onun öneminin büyük ölçüde abartılmış olduğunu vurgulamak gerekir. Liberal demokrasinin siyasal ve hukuksal biçimlerinin sınıfsal nitelik taşımadıklarını ve ille de sermayenin çıkarlarına hizmet etmediklerini kabul etsek bile, kapitalizmden sosyalizme geçiş hakkında bunun bize anlattığı gerçekten nedir? Bu geçişin karakteri, burjuva demokrasisinin sınıfsal çağrışımlarından çok, sosyalizmin sınıfsal özgüllüğüne bağlı olmaz mı? Pratikte YHS’nin bizden istediği, yalnızca liberal demokrasinin “belirlenmemiş” olduğunu kabul etmekle kalmayıp, sosyalist demokrasinin de, herhangi bir sınıfsal çıkara karşı esaslı bir tehdit oluşturmaması ve sosyalist demokrasiyi gerçekleştirmekte bütün sınıfların eşit çıkara sahip olmaları anlamında, aynı ölçüde “belirlenmemiş” olduğunu kabul etmemiz değil midir? Sosyalizmin gücünün, sadece sosyalizme özgü olarak haklı bir iddia olan “belirlenmemişlik”, daha doğrusu evrensellik iddiasından –yani, belirli sınıfların çıkarlarını değil, tüm insanlığın

çıkarlarını temsil etme iddiasından– kaynaklandığı elbette doğrudur; ama bu iddianın gerçekleşmesi, bütün sınıflara ve sınıfsal sömürüye son verilmesini gerektirdiği için, sosyalist projenin, ilk önce, bazı sınıfsal çıkarları temsil etmesi ve bazılarına da karşı çıkması gerekir. Bu nedenle, tıpkı daha geleneksel sosyal demokrasi programları gibi tüm YHS projesi de, burjuva demokrasisinin "belirlenmemiş" olduğu görüşünden yola çıkarak sosyalizmi salt burjuva demokratik biçimlerin genişletilmesi gibi kavrayan bir görüşe ulaşması bakımından bir mantık hatası üzerine kurulmuştur. Gerek bu biçimlerin sınıfsızlığı gerekse liberal demokratik kurumların sosyalizme biçimsel uygunluğu, sosyalizm mücadelesinin koşulları hakkında ya da bu mücadelenin önüne dikilen engeller hakkında bize pek bir şey anlatmamaktadır.

YHS projesinin ta özünde yatan kafa karışıklığını, şu tipik gözlem çok iyi örnekliyor: "... 'burjuva' demokrasisi ile 'proleter' demokrasisi arasında Çin Seddi'nin bulunmadığı bir kez kabul edilince, 'burjuva devlet'in 'ezilme'sini öngören Leninist fikir kabul edilemez hale gelir. Farklı tipteki kurumlar arasında bir çatışma olacaktır, ama bunun ille de uzlaşmaz bir çelişki olması gerekmez:"[160] Öyleyse, hiçbir "Çin Seddi"nin olmadığını söylemenin anlamı nedir? Olsa olsa, bunun anlamı, parlamenter demokrasideki kurumsal biçimlerin başlı başına sosyalizmin antitezi olmadıkları, sosyalizmin bir önkoşulu olarak bunların yıkılmasının gerekli olmadığı, toplumu dönüştürme mücadelesinde sosyalistlerin bunlardan az çok yararlanabilecekleri, hatta belki kapitalizmin yıkılmasından sonra da bunların yararlı olmaya devam edebilecekleridir. Belli sınırlamalar getirilirse, bunlar mantıksız önermeler değildir; en azından bunlar, liberal demokratik biçimleri, kapitalizme tamamen ve tıpatıp "denk düşen", dolayısıyla da sosyalizmin düşmanları sayılabilecek, hatta yıkılması gereken şeylermiş gibi ele alan Leninist ilkelerin gözü kapalı uygulamalarını düzeltici işlev görebilir. Bu konulara yine döneceğiz. Ama "belirlenmemişlik" tezi konusunda söylenmesi gereken şeyler bundan daha fazladır. Farklı demokrasi biçimleri arasında bir "Çin Seddi"nin

bulunmaması, demokrasinin “önce kapitalizm içinde gelişebileceğini, sonra da onu aşabileceğini” ve ayrıca, göründüğü kadarıyla, toplumu dönüştürme mücadelesinde demokrasiyi odak noktası yapmanın, sosyalistler ile sosyalist olmayanlar arasındaki bölünmeleri geri plana itebileceğini ifade etmektedir. Başka bir deyişle, liberal demokrasiden sosyalist demokrasiye geçiş, uzlaşmaz karşıtlıklara hemen hemen hiç yer vermeyen ilerlemelerle gerçekleşebilir, çünkü belli bir demokratik kurumlar dizisi, genişletilerek, yetersizlikleri giderilerek ve boşlukları doldurularak, yavaş yavaş, başka bir demokratik kuramlar dizisine dönüşür.

Bütün bunların anlamı şudur: Kıvrak bir kavram hokkabazlığıyla, kapitalizmden sosyalizme geçiş, uzlaşmaz karşıtlıklardan nispeten arındırılmış bir kurumsal reform sürecine dönüştürülmüştür. Ama toplumun ve üretim ilişkilerinin dönüştürülmesini, kapitalizmden sosyalizme geçiş olarak değil de demokrasinin genişletilmesi olarak tanımladığınız için, bu dönüşümün sorunlu ve antagonist niteliği azalır mı? Sözgelimi, Hodgson, “gelecekteki gelişmeler, kapitalizm içinde varlığını sürdüren sınırlı demokrasinin aşınmasına ya da sona ermesine yol açabilmesi”ne karşın, kapitalizmle demokrasinin uyumsuzluğunun “önceden belirlenmiş ya da kaçınılmaz olmadığını”[161] savunurken, ne kadar ileriye gitmek istiyor? *Herhangi* bir miktardaki demokrasi kapitalizmle uyumlu mudur? Eğer değilse ve demokrasideki genişlemenin, kapitalist tahakküm ve sömürünün sonu anlamına geldiği için, tanım gereği kapitalizmin de sonu anlamına geldiği bir nokta varsa, bu noktayı, üretim ilişkilerinde devrimci bir değişiklik olarak değil de demokrasiyi genişletme sürecindeki ileriye yönelik değişikliklerden biri olarak tanımladığımız için, bu nokta dikkatten kaçacak mıdır?

Sonuç olarak, söz konusu olan şey, parlamenter demokrasinin kurumsal biçimleri değildir. Bir sonraki bölümde göreceğimiz gibi, bu biçimlerin en azından bazılarının, sosyalizmde bile yararlı bir amaca hizmet edebilecekleri savunulabilir. Ama kritik nokta şudur ki, liberal demokrasi, bizzat siyasal demokrasi konusunda sınırlı ve biçimci bir anlayışı

beraberinde getirmesinin yanı sıra, siyasal hakların ve yetkilerin ekonomik ve toplumsal haklardan ve yetkilerden ayrılmasını da beraberinde getirir. Bu ayrılma, liberal demokrasinin özüne ilişkindir; yalnızca sistemdeki bir kusur değildir. Parlamenter demokrasi, sadece bir temsil biçimi değildir; iktidar alanlarının özel bir şekilde çizilmesidir, demokratik ilkelerin geçerli olmasına izin verilebilecek alanların özgül şekilde tanımlanması ve yalıtılmasıdır. Gerçekte, daha önce gördüğümüz gibi, halk iktidarı anlamındaki demokrasinin *yadsınmasıdır*. Kapitalist toplumda özel mülkiyetin ve özel mülkiyet iktidarının asıl temeli de bu sınırlamadır. Mülkiyetin ve sömürünün başka biçimlerinde, mülkiyetin sömürme gücü, siyasal ve ekonomik iktidarın birliğine bağlıdır; bu nedenle, siyasal hakların belirli ellerde kalması gerekir. Sömürme yetkisinin, doğrudan doğruya siyasal gücün belirli ellerde toplanmasına değil, mutlak özel mülkiyete ve üreticilerin bundan dışlanmasına dayandığı kapitalizmde, siyasal hakların aşağı yukarı genele yayılması (zorunlu olmasa da) mümkündür, ama o zaman da mülkiyetin gücü, siyasal ve ekonomik alanlar arasındaki katı ayrıma dayanır. Bu, kapitalizmin yapısal bir özelliğidir; ve bu ayrı alanları yeniden birleştirmeye yönelik her çaba, kapitalist iktidara ve mülkiyete karşı bir tehdit oluşturduğu noktada, sömüren ve sömürülen sınıflar arasındaki belirleyici savaşın unsurları olan bütün uzlaşmazlıkları ve mücadeleleri beraberinde getireceği anlamına gelir. Demokrasinin gelişmesi, belli bir noktadan sonra kapitalizmi tehdit etmeye başlar; işte bu noktadaki sınıfsal duvarları görmezlikten gelen ya da gözlerden gizleyen hiçbir sosyalist strateji ciddiye alınamaz.

Demokrasinin "belirlenmemiş" olduğu konusundaki bu ısrarın içerdiği başka bir tehlike daha vardır; Laclau ve Mouffe'un "demokratik devrim" anlayışında bunu gördük. Hunt'ın hazırladığı derlemeye katkıda bulunanların hiç değilse bazılarının, Laclau ve Mouffe'un aşırı formülasyonlarına kesinlikle katılmayacakları kuşkusuzdur; ama demokrasinin toplumsal belirlenimlerden koparılmasındaki mantık, bizi bu aşırılıklara doğru sürüklüyor. YHS projesinde, özgül toplumsal çıkarlarla olan bağlarından sıyrılmış olan "demokrasi", soyut bir ideal haline geliyor.

Siyasal bir hedef olarak bu ideal, kolektif toplumsal eylemi ayakta tutacak hiçbir gücü bulunmayan soyut bir değer olmakla kalmayıp gerçekten var olan herhangi bir toplumsal varlığın güdülerini yansıtıyorsa, öyle görünüyor ki, insan doğasının derinliklerinde yatan özerk bir "demokratikleşme" dürtüsünün varlığını kabul etmemiz gerekir. Özellikle kimlerin demokrasiyi isteyebilecekleri ya da demokrasiye gereksinme duyabilecekleri; bazı tip insanların, demokrasiyi –ya da farklı yönlerini– başkalarından daha çok isteyip istemeyebilecekleri ya da daha çok gereksinip gereksinmeyebilecekleri; demokrasiyi gerçekleştirme yeteneğine sahip bir toplumsal gücün nasıl doğabileceği –daha doğrusu, bu konuda bir güçlüğün ya da çatışmanın niçin gerekli olduğu– konusunda bize pek bir ipucu verilmiyor. Öte yandan, demokratik dürtü, evrensel değilse ya da doğrudan doğruya öyle değilse, ama aynı zamanda da maddi koşullar ve sınıfsal ilişkiler tarafından oluşturulmayıp, az çok "özerk olarak" ideoloji ve politika tarafından kuruluyorsa, bizzat Marx'ın da eleştirdiği eski ütopyacı seçkinciliğe tekrar geri götürülmüş olmuyor muyuz? Şekilsiz bir kitleye kolektif bir kimlik kazandırarak, "halk"ı yaratarak ve sonra da, kendi kaynaklarıyla ortaya çıkaramayacağı sosyalist ya da demokratik bir ruhu "halk"a aşılayarak, demokratik dürtüyü dışarıdan yerleştirmeleri için, "söylem"in bazı ayrıcalıklı yaratıcılardan medet ummamız gerekmiyor mu?

155 Alan Hunt, ed. *Marxism and Democracy*, Londra 1980, sf. 16-18.

156 Barry Hindess, "Marxism and Parliamentary Democracy", Hunt'ta, sf. 42.

157 Bob Jessop, "The Political Indeterminacy of Democracy", Hunt'ta, sf. 63.

158 Colin Mercer, "Revolutions, Reforms or Reformulations? Marxist Discourse on Democracy", Hunt'ta sf 109.

159 Agy, sf. 110.

160 Geoff Hodgson, *The Democratic Economy: A New Look at Planning, Markets and Power*, Harmondsworth 1984, sf. 55.

161 Agy, sf 123.

10

KAPİTALİZM, LİBERALİZM, SOSYALİZM

I

YHS projesinde, kapitalizmden sosyalizme geçişin yerine, gerçekte, *liberal demokrasi*den sosyalizme geçiş konulmuştur ve birinden ötekine doğru temelde çelişkisiz bir sürekliliğin bulunduğu varsayılarak sosyalist mücadelenin sorunları kaybolacak biçimde kavramlaştırılmıştır. Kapitalizmin yapısı ve sınıflar sistemi, geçiş sorunuyla büyük ölçüde ilişkisiz hale gelmektedir ve liberal demokrasiyle kapitalizm arasındaki bağlantı, tamamen arızi veya "konjonktürel" bir bağlantı olarak ele alınmaktadır. Liberal demokrasi "belirlenmemiş"tir, sınıfsal bakımdan bitaraftır. Bu nedenle YHS, kapitalizmin hegemonyasını ayakta tutması için gerekli ideolojik gücü liberal demokrasiye kazandıran mistifikasyona dayanmaktadır. Böylece, sosyalist düşüncenin kapitalist ideoloji hegemonyasına karşı durma gücü, pratikte etkisizleştirilmiştir.

Bu YHS tezinin değişik (ama yine, geleneksel sosyal demokrasinin yavanlıklarını yansıtan) bir yorumu daha vardır. Bu yoruma göre, liberal demokrasi ile kapitalizmin ilişkisi tamamen "konjonktürel" olmakla kalmaz ya da liberal demokrasideki "demokrasi" "belirlenmemiş" olmakla kalmaz, liberal demokrasi ile kapitalizm arasında temel bir *çelişki* de vardır. Bunların arasındaki konjonktürel bağlantı "çelişkili bir bütünlük" de

yaratmıştır ve bu “çelişkili bütünlük”, liberal demokratik devletin, sosyalizme geçişi gerçekleştirme aracı haline getirilmesini mümkün kılmaktadır. Aslında biraz düşünülünce, liberal demokrasiyi genişleterek sosyalizme ulaşmayı öngören YHS projesi, belki de kesinlikle bunu ima etmektedir. En azından, Laclau ve Mouffe tarafından ortaya atılan “demokratik devrim” çözümlemesi hiç kuşkusuz bu varsayıma dayanmaktadır.

İki Amerikalı, açık açık bunu savunmuşlardır. Birleşik Devletler’de “demokrasi” mitolojisinin oynadığı son derece önemli ideolojik rol dikkate alınınca, buna şaşmamak gerekir. (Bir demokrasi, gerçekte nihai demokrasi olarak ulusal öz–imge başka hangi ülkede böylesine kararlılıkla yerleştirilmeye çalışılmış ve egemen ideoloji için böylesine merkezi önemdedir?) Samuel Bowler ve Herber Gintis, şu argümanı ortaya atarak liberal demokrasi ile kapitalizm arasındaki “çelişki”yi somutlaştırmışlardır:

> Liberal demokrasi ile kapitalizmin yan yana konulması, toplumsal üretim ilişkilerinin yeniden üretimine çelişkili bir unsur katmaktadır; çünkü bunların her birinin desteklediği siyasal katılım biçimleri aynıdır. Kapitalizm, mülk sahipleri ya da onların temsilcileri tarafından kullanılmak üzere mülkiyet hakları yoluyla pratikleri yapılandırırken, liberal demokrasi, biçimsel olarak mülk sahipliğinden bağımsız olarak kişilere haklar tanır. Sonuç olarak, liberal demokratik kapitalist toplumlardaki halk mücadeleleri, özellikle, kişi haklarına dayanan oyunun kurallarını, kapitalist üretim alanına uygulamaya çaba gösterirler, söz konusu hakların bu alana uygulanması ise doğrudan doğruya sermayenin gücüyle yüz yüze gelir ve ona karşı koyar. Buna karşılık, sermaye, tarihsel olarak, mülkiyet haklarına dayanan oyunun kurallarını politikaya ve devlet yapısına uygulamaya çaba göstermiştir.[162]

Bir dipnotta şöyle bir açıklama yapıyorlar: “liberal demokrasi derken anlatmak istediğimiz, genele yaydığı yurttaş özgürlükleriyle ve yetişkinlere tanıdığı genel oy hakkıyla, toplumsal emeğin bölüşümü ve fazla çalışma süresinin düzenlenmesi üzerindeki denetimden önemli ölçüde ayrılmasıyla ve eşit haklara sahip kişilere sunduğu biçimsel katılım kurallarıyla belirlenen bir devlettir.” Oldukça mantıklı sayılabilecek bu tanımdan anlaşıldığına göre, Bowles ve Gintis, liberal demokraside “demokrasi”nin geçerli olduğu alanı (formel hukuk ve politika alanı) “demokrasi”nin

hükmünün geçmediği alandan (üretim ilişkileri alanından) ayıran duvarı, en azından üstü örtülü olarak, ta başından beri kabul ediyorlar; yine, yaptıkları bu tanımla, bu duvarın, liberal demokrasi ile kapitalizm arasındaki “konjonktürel” ilişkinin rastlantısal bir yan ürünü olmayıp, liberal demokrasi anlamının özünde bulunduğunu kabul ediyorlar. Bundan anlaşıldığına göre, kapitalizm ile liberal demokrasi arasında hiçbir temel çelişki yoktur; tam tersine bunlar, kapitalist hegemonyanın dayandığı aynı temel önermesi paylaşırlar; söz konusu temel önerme, “siyasal” alan ile “ekonomik” alanın biçimsel olarak ayrılması ve demokrasi”nin biçimsel uygulamalarla hukuksal ilkelerden oluşan soyut bir siyasal alana hapsedilmesidir. Ama Bowles ve Gintis, bu yapısal bağdaşmanın doğurabileceği sonuçları kabul etmiyorlar; onun yerine, liberal demokrasinin ilke olarak kapitalizme aykırı düştüğünü, çünkü söylemlerin ve uygulamaların, “kişilere ait hakların geçerli olduğu bir alandan, “mülkiyet hakları”na dayanan başka bir alana “taşınması”na imkân verdiğini ileri sürüyorlar.

Liberal demokrasinin anladığı şekildeki “kişilere ait haklar”ın, “mülkiyet hakları”na karşı, bu tezin istediği türden bir muhalefeti de beraberlerinde getirip getirmediği konusunda felsefi bir tartışmaya girmeksizin, pratikte bu “çelişki”nin ne anlama geldiğini irdeleyelim. Bowles ve Gintis, ortaya attıkları tezin, liberal demokratik devlet tarafından işçi sınıfına ve öteki halk öğelerine tanınan yetkilerin, birikim sürecini tıkayarak, bir yandan “sermayeye aykırı bir bölüşüm değişikliği” yaratırken öte yandan da işsizliğin, yani “yedek ordu”nun emeği disipline etme yeteneğini zayıflatma biçimlerini esas alacağını belirterek işe başlıyorlar. Öyleyse bu aşamada, bu tez, işçilerin örgütlenme ve oy verme hakkını elde etmeleriyle yaşamın kapitalistler için genelde daha zor olmaya başladığını söylemekten öte bir anlam taşımamaktadır. Bu pek de şaşırtıcı ya da kabul edilemez bir önerme değildir; ama onların argümanında sahip olduğu abartılmış gücünün büyük bölümünü, liberal demokratik devletin öteki belirgin yönlerini inatla göz ardı etmesinden, dikbaşlı “kişiler”e karşı baskı aracı olarak en etkili şekilde kullanılmasına ise hiç değinmemesinden almaktadır –sanki bu baskıcı

karakter, liberal demokratik devletin temel karakterinde tesadüfi bir olguymuş, hatta bu temel karakterle çelişiyormuş gibi.

Ama liberal demokrasinin birikim süreci üzerindeki etkilerine ilişkin tezin pek bir işe yaramayacağı ortaya çıkıyor. Çok ayrıntılı istatistikler sunmalarına karşın, Bowles ve Gintis, pek yürümeyen sonuçlara ulaşıyorlar: “[Bölüşümdeki] kaymanın bir bütün olarak birikim süreci üzerindeki etkisi yeterince araştırılmamıştır”; halkın çeşitli siyasal kazanımları “sermayeye pahalıya mal olmuş gibi görünmesine” karşın, “burada kesin bir çözümleme sunamayız”.[163] Çok geçmeden, sanki yazarlar liberal demokrasi konusundaki kendi iyimser değerlendirmelerine olan güvenlerini yitirmişler gibi, bu argümanın zemininin kaydığına tanık oluyoruz. Liberal demokratik kurumların ve uygulamaların kapitalizmi dönüştürme ya da kısıtlama yeteneği artık ağırlıkla ele alınmıyor; sadece, liberal demokratik *ideolojinin*, kapitalist sistemin kötülüklerini açığa çıkarma yeteneği vurgulanıyor. Göründüğü kadarıyla, liberal demokrasi, sermayeyi, “halk” öğelerince elde edilen kazanımları budayarak güncel bunalımı aşmaya çalışmaktan ve bu amaçla var olan devlet aygıtını kullanmaktan alıkoyacak kadar kesin şekilde, sermayeyle emek arasındaki güçler dengesini değiştirmemiştir ama İngiltere’de ve Birleşik Devletler’de “Yeni Sağ”ın, toplumsal refah yapısına saldırmak için var olan devlet kurumlarından ne kadar kolayca yararlandığı konusunda Bowles ve Gintis’in pek bir şey söylememeleri şaşırtıcıdır. Oysa bu iki yazar, yine sanki devletin baskı organları, devletin niteliği ve amacı bakımından rastlantısal unsurlarmış gibi, söz konusu toplumsal refah yapısını liberal demokrasinin özü saymaktadırlar. Göründüğü kadarıyla, liberal demokrasi, mücadele zeminini, daha az avantajlı olduğuna inanmamız istenen ekonomik zeminden –sermayeye ait alandan– sözde daha avantajlı olan devlet zeminine kaydırmayı bile başaramamıştır; sermayeyle emek arasındaki temel uzlaşmazlığı da saf dışı edememiştir. Hatta, ABD’de örgütlü emeğin gücünün, “savaş sonrasındaki canlanma döneminin hemen hemen tamamı boyunca artmayıp azaldığı”[164] anlaşılıyor. Gerçekte,

başlangıçta bize şunların anlatıldığını şimdi anımsıyoruz: “İşçi sınıfı, oldukça yüksek bir istihdam düzeyine ulaşma ve bölüşüm kazanımlarından sağlam bir pay alma karşılığında, üretimi, yatırımı ve uluslararası ekonomi politikasını denetleme yönündeki bütün isteklerinden vazgeçmiştir.”[165] Başka bir deyişle, şimdi anlıyoruz ki, bunalım içindeki sermaye, “halk” unsurlarına tanıdığı ödünleri artık kaldıramaz olduğu zaman, yani gerçekten gerektiği zaman, güçlü bir örgütlenmeye ya da kendine ait bir siyasal temsil organına sahip olmayan Amerikan işçi sınıfı, “sağlam” kazanımlarına karşı sermaye tarafından liberal demokratik devletin yardımıyla başlatılan saldırıyı göğüsleyecek silahlardan yoksun bir durumda bulmaktadır kendini.

Öyleyse, kapitalizme karşı mücadelenin yürütülmesinde liberal demokrasinin gördüğü işlev nedir? Birden bire kendimizi çok tanıdık bir ortamda buluyoruz:

> Evrensel liberal demokrasi söyleminin oluşturduğu evrensel haklar ve hareketler olarak ortaya atılan istemler, sınıfsal istemler ve sınıfsal hareketler haline gelmeye yatkındır. ...
>
> Bu nedenle, sermayenin bunalımı, evrensel haklar üzerindeki mücadelenin –siyasal kararlara katılma hakkı, özgür basın hakkı– üzerindeki mücadelenin bir sınıf mücadelesi olduğunun kavranmasını çabuklaştırabilir. Bu tahminimiz doğruysa, birikim sürecinin yeniden kurulması üzerinde süregiden çatışma, bir sistem olarak kapitalizmin antidemokratik dayatmalarını açıkça ortaya çıkarabilir ve böylece, bugün ABD’deki en güçlü potansiyel kitlesel konuların ikisini sosyalistlerin önüne koyabilir; bu konular, demokrasinin savunulup genişletilmesi ve yaşam standartlarının savunulmasıdır.
>
> Kapitalizm, bu karşılaşmadan sağ çıkabilir. Ama liberal demokrasi de pekâlâ köklü biçimde dönüşüme uğratılabilir: Gerek sermayenin ayakta kalmasının bir koşulu olarak bütünsel bir otoriteryanizm yönünde, gerekse çok yetersiz olsa bile halk iktidarının bir aracı olma yönünde.[166]

Liberal demokrasiyle kapitalizm arasındaki “çelişki” konusunda uyandırılan bunca büyük umutlardan sonra, varılan bu sonucun çok cılız olduğu düşünülebilir. Demek ki liberal demokrasi her iki yönde de ilerleyebilir, peki neye bağlı olarak? Sınıfsal güçler dengesine bağlı olabilir mi? Eğer öyleyse, başladığımız yere dönmüş olmuyor muyuz?

Bu argüman, dönüp dolaşıp yeniden liberal demokratik *söylemin* dönüştürücü etkilerine geliyor. Yine, bu söylemin “evrensel” istemlerinin, “kapitalizmin antidemokratik dayatmalarını açıkça ortaya çıkarma” gücüne

güvenmemiz isteniyor. Ve yine, Laclau ve Mouffe ya da Hunt ve hempaları ile kaldığımız yere dönüyoruz. Çok daha sınırlı bir iddiada bulunmak yerinde olabilir: Refah devletinin değerleri kapitalist kültüre yeterince kök saldığı için, toplumsal refah kurumlarını tamamen dağıtmak artık kolay bir iş değildir. Ama bu argüman, liberal demokrasi söylemini, sosyalizm için büyük bir güç olarak ele almaktan çok farklıdır. Liberal demokrasinin ideolojik etkileri her şeyden önce geliyorsa, kapitalizmin "antidemokratik dayatmaları"nı çok çeşitli şekillerde *gizlemesine* ne demeli? Liberal demokrasinin yarattığı mistifikasyonların, sınıfsal istemlerin gelişimini büyük ölçüde *engellemesine* ve bu demokrasinin ideolojik aygıtının sermayenin temsilcileri tarafından tamamen bu amaçla kullanılmasına ne demeli? Liberal demokratik kurumların ve pratiklerin, işçileri, üretim ilişkileri "düzey"inde ve gündelik sınıf mücadeleleri içinde kazandıkları kolektif kimliğe ve örgütlülüğe karşı, yalıtılmış bireysel yurttaşlar olarak tanımlamakla bir sınıf olarak işçi sınıfının örgütsüzleştirilmesindeki etkilere ne demeli? Ve eğer sosyalizm mücadelesi, "demokratik" bir mücadele olarak yeni baştan adlandırılacaksa, bu ad değişikliği, bütün sınıfsal çıkar karşıtlıklarıyla ve aşılması gereken bütün engellerle birlikte sınıf mücadelesinin gerçekliğini de değiştirmez mi, bu mücadelenin niteliğini ve koşullarını dönüşüme uğratmaz mı?

II

Kapitalizmin hegemonyasının sürdürülmesinde liberal demokrasinin oynadığı rolle ilgili olarak daha başka şeylerin söylenmesi gerekiyor. Sorun hiç de kolay bir sorun değildir; ve o hegemonyayı ayakta tutan mistifikasyonlara düşmemek önemliyse, liberal demokrasiyi yalnızca bir mistifikasyon sayarak bir kenara itmekten kaçınmak da en az onun kadar önemlidir. Bu nedenle aşağıdaki paragraflarda, "liberal demokrasi" terimi, sözgelimi, "burjuva demokrasisi" ya da "kapitalist demokrasi" terimlerinin yerine kullanılmaya devam edilecektir; çünkü bu terimler, bir bakıma,

tartışılan sorunlar konusunda önyargı oluşturmaktadır. “Liberalizm” ile kapitalizmi tam olarak çakıştırmaya pek hazır değiliz.

Sorulması gereken ilk soru, kapitalist üretim ilişkilerinin niteliğiyle ve bu ilişkilerin, hangi anlamda, liberal demokratik ilişkilerin çekirdeğini oluşturduklarıyla ilişkilidir. Bu soru, önemli stratejik sonuçlarla yüklüdür. Gördüğümüz gibi, başlangıç olarak, liberal demokrasi ile kapitalizm arasındaki ilişkinin değişken ve arızi olduğu varsaymakla kalınmayıp, liberal demokratik “özgürlük” ve “eşitliğin”, bir ölçüde kapitalist tahakküm ve eşitsizliğin *antitezi* olduğu da varsayılabilir. Sosyal demokrat revizyonizmin, benimsediği “parça parça reform” stratejisiyle ve sonunda az çok otomatik olarak kapitalizmi sosyalizme dönüştürecek “barışçı bir dağılma süreci”ne[167] olan edilgin inancıyla, böyle bir varsayıma dayandırıldığı görülüyor. Bu stratejinin şu önermeye dayandırıldığı anlaşılıyor: Burjuva demokrasisindeki özgürlük ve eşitlik, kapitalizme öylesine ters düşer ki, burjuva hukuk ve siyaset kurumlarının reform yardımıyla devam ettirilmesi bile, toplumun bu düzeyindeki özgürlük ve eşitlik ile öteki düzeylerindeki özgürlüksüzlük ve eşitsizlik arasında bir gerilim yaratacaktır.[168] Bu gerilim, toplumsal dönüşümün motoru olarak bir anlamda sınıf mücadelesinin yerini alacaktır. Öteki uçta ise, liberal demokrasiyi tamamen kapitalizmin bir yansıması sayan bir konum yer alabilir; öyle ki, bu konuma göre, liberal demokrasiyi sadece bir aldatmaca, bir mistifikasyon olarak görmek gerekir. Bu, kabaca, ultrasol grupların benimsediği konumdur. Bu bakış açısına göre, liberal demokratik kapitalist devlet, kapitalizmin otoriter, hatta faşist biçimlerinden esasen farklı değildir. Birbirinden böylesine köklü biçimde ayrılan programlar, liberalizm ve onun kapitalizmle olan ilişkisi konusundaki farklı değerlendirmelere dayanıyorsa, kapitalist üretim tarzı içinde liberalizmin yerini saptama girişimi, sosyalist siyaset kuramı için önemsiz bir görev olamaz.

Liberalizm ile kapitalizm arasındaki ilişkiyi belirlemek için, kapitalist üretim ilişkilerinin bütünsel bir parçası olarak hukuksal eşitlik ve özgürlük konusunda Marx’ın yaptığı yorumdan yola çıkılabilir. Marx’ın belirttiğine

göre –belirli bir türdeki–, eşitlik ve özgürlük, değişim değerlerine dayanan mübadelenin doğasında vardır. Mübadelenin özneleri arasındaki ilişki, biçimsel bir eşitlik ilişkisidir; dahası, birbirini mülk sahipleri olarak, "iradeleri metalarına nüfuz eden kişiler olarak"[169] ve birbirinin mülkünü zorla sahiplenmeyen kişiler olarak kabul eden *serbest* tarafların oluşturduğu bir ilişkidir. Öyleyse, genelleştirilmiş bir meta değişimi sistemi olarak kapitalizm, bu hukuksal eşitlik ve serbestlik biçiminin *genelleşmesidir*; ama elbette burada da, özgürlük ve eşitlik, oldukça özel bir anlam kazanmaktadır, çünkü kapitalizmin özünü oluşturan özel değişim (mübadele, *çev.*), sermayeyle emek arasındadır ve bu özel değişimde, taraflardan birisi (hukuksal olarak serbest ve çalışma araçlarından yoksun olan taraf) yalnızca emek gücünü satabilir. Demek ki, "eşitler" arasındaki "serbest" değişimin asıl hedefi, kesinlikle, belirli bir toplumsal ilişkinin kurulmasıdır; bu ilişki, değişim ilişkisinin biçimsel ve hukuksal özgürlüğünü ve eşitliğini yine de devam ettiren, aslında bunlara dayanan bir özgürlüksüzlük ve tahakküm ilişkisidir. Bu nedenle, emek gücünün metalaştırılmasına dayanan ücret köleliğinin belirleyici özelliği, bu sömürü şeklini, sömürenle sömürülen –efendiyle köle, toprak sahibiyle serf– arasındaki bütün öteki ilişkilerden, yani artıdeğer sağlama sürecinin, hukuksal ya da siyasal tahakküm ve bağımlılığa daha dolaysız olarak dayandığı ilişkilerden ayıran bir tür "serbestlik" ve "eşitlik"tir.

Marx, "... sosyalizmi, *burjuva toplumu*nun ideallerinin gerçekleştirilmesi olarak tanımlamak isteyen"[170] ve bu toplumun özgürlük ve eşitlik karakteristiklerini paranın, sermayenin vb sadece *saptırmış* olduğunu öne süren sosyalistlerin (en başta Fransız sosyalistlerin ve özellikle de Proudhon'un) "ahmaklığı"yla ilgili yorumuna devam ediyor (Marx, pek çok sosyal demokrat ve YHS hakkında da aynı yorumda bulunurdu herhalde). Marx'a göre, kapitalist ilişkilerin özgürlüksüzlüğü ve eşitsizliği, kesinlikle birer sapma değildir, tam tersine, meta değişiminin daha basit biçimlerince öngörülen serbestlik ve eşitlik şeklinin *gerçekleşmiş* halidir. Bu nedenle, burjuva anlamdaki serbestlik ve eşitlik, daha önceki biçimlere oranla bir

ilerleme sayılsa bile, bunları, kapitalist eşitsizliğin ve tahakkümün antitezi gibi görmek yanlıştır.

Dolayısıyla, kapitalist üretim ilişkilerinin getirdiği eşitlik ve serbestlik, liberal demokrasinin çekirdeği sayılabilir, çünkü bu tür demokrasi, *sadece* hukuksal ve siyasal eşitliğin ve özgürlüğün en eksiksiz biçimidir. Marx'ın belirttiği gibi, kaba kuvvet, öteki sömürü biçimlerinin hukuksal ilkesi olduğu gibi, "anayasal cumhuriyet" de kapitalist sömürünün hukuksal ilkesidir ve her ikisi de güçlü olanın hakkını ifade eder:

> Üretimi devam ettirmek için modern polis gücüne dayanmanın, örneğin, güçlünün haklı olduğu ilkesine dayanmaktan daha iyi sonuçlar verdiğini bütün burjuva iktisatçıları çok iyi bilmektedirler. Ama unuttukları bir şey var: Bu ilke de hukuksal bir ilişkidir ve güçlünün haklılığı, onların "anayasal cumhuriyet"inde de yürürlüktedir, sadece başka bir biçime bürünmüştür.[171]

Öyleyse, sınıf mücadelesinde kapitalist devletin ne şekilde etkin bir güç olduğu, siyasal yetkilerin ne şekilde egemen sınıfın çıkarlarına kullanıldığı, devletin –yalnızca daha yüksek sınıf mücadelesi düzlemlerinde değil, bizzat işyerinde sermaye ile emek arasındaki yakın karşılaşma düzeyinde de– üretim ilişkilerine nasıl doğrudan doğruya girdiği değerlendirilmeksizin; sözgelimi, devlete ait hukuksal aygıtın ve polis kuvvetlerinin, kapitalistlerin işçi sınıfı üzerindeki hâkimiyetini sağlayan "eşitler" arasındaki sözleşme ilişkisinin ne şekilde zorunlu temelleri oldukları değerlendirilmeksizin, liberal demokrasinin doğru değerlendirilmesi olanaksızdır. Liberalizm ile kapitalizm arasındaki bağa ilişkin bir çözümleme şu noktaları kabul etmek zorundadır: Kapitalist devletin "özerkliği" ve "evrenselliği", kesinlikle, bir *sınıf* devleti olmasının özüdür (salt görünüşte kalmayıp, önemli ölçüde gerçek de olan) bu "özerklik" ve "evrensellik", kapitalist devletin özel bir niteliği olan sınıfsal tarafsızlık görüntüsü, kesinlikle, kapitalizmi etkili bir sınıfsal sömürü biçimi de yapan koşulun mümkün ve zorunlu kıldığı şeylerdir; söz konusu koşul, üreticilerin üretim araçlarından tamamen ayrılması ve doğrudan artıdeğer aktarma gücünün özel ellerde toplanmasıdır. Kabul etmek gerekir ki, kapitalizmde sınıf ile devlet

arasındaki açık seçik ayrılma –sözgelimi, devletin elinde bulunan ve egemen sınıf üyelerine karşı da dönebilen kuvvet kullanma tekelinin ifade ettiği ayrılma– salt bir ayrılma olmakla kalmaz, daha eksiksiz bir ortak yaşama biçimidir; aslına bakılırsa, sınıf iki devlet arasında kooperatif bir işbölümüdür; bu işbölümü, sömürücü bir sınıf temel işlevlerini, yani artıdeğer aktarma işlevini ve bu işlevi devam ettiren yaptırım gücünü onlara ayrı ayrı bölüştürür.

Beri yandan, liberal demokrasi, kapitalist üretim ilişkilerinin hukuksal ilkeleri üzerine kurulmasına karşın, bu ilkelere indirgenemez. Kapitalizme özgü olan özgürlük ve eşitliğin asgari biçimi, mutlaka, en gelişmiş biçimin doğmasını sağlamaz. Çok sınırlı ve muğlak bir çeşit eşitlik ve özgürlük, *bütün* kapitalist toplumsal oluşumların temeli ve ortak özelliğiyse, liberal demokratik siyasal kurumlar, kapitalizmin aynı ölçüde ortak özelliği olmamıştır ve elbette kapitalizmin temeli değildir; bu kurumlar, belli tarihsel koşullar altında kapitalist gelişmeye son derece elverişli olmuşsa da bu böyledir. Bu nedenle, yalnızca genel yapısal bağlara değil, tarihin belirli gerçeklerine de gereken dikkat gösterilerek, kapitalizm ile liberal demokrasi arasındaki ilişkinin niteliğinin daha iyi tanımlanması zorunludur. Kapitalist üretim ilişkilerinin ve egemen sınıfın konumunun devam ettirilmesinde hukuksal ve siyasal özgürlüğün ve eşitliğin gördüğü işlevin ötesine geçerek, liberal demokratik siyasal biçimlerin, bağımlı sınıflar açısından taşıdığı değeri dikkate almak gerekir; daha doğrusu, bu siyasal ve yasal biçimlerin, ne dereceye kadar, bağımlı sınıflarca verilen tarihsel mücadelelerin mirası olduklarını dikkate almak gerekir. Kapitalist sömürünün uygarlaştırılmasında liberal demokrasinin oynadığı rolü kabul etmek gerekir ve bu kabul, kapitalist devlet biçimleri arasındaki büyük farklılıkların tanınmasını da beraberinde getirir. Liberal bir yüzü olan kapitalizm ile faşist bir kisveye bürünen kapitalizm arasında dağlar kadar fark vardır. Bu fark, en azından, bağımlı sınıfların konumuyla, örgütlenme ve direnme özgürlüğüyle ilgilidir. İşçi sınıfı hareketlerinin liberal demokratik siyasal biçimlere kanmaları, sınıf bilinci yetersizliği ya da devrime ihanet gibi görülüp hafife alınarak bir kenara atılamaz. Bu kurumların çekiciliği,

geleneğin son derece güçlü olduğu ülkelerde çok somut bir gerçek olmuştur. Geleneğin zayıf olduğu ülkelerde ise yakın tarih, bu biçimlerin olmayışının ciddi sonuçlar doğurduğuna ve bu biçimlerin elde edilip korunmasının bir işçi sınıfı hareketi için işe yarar hedefler olduğunu olabildiğince çarpıcı şekilde göstermiştir. Bu siyasal ilkelerin ve kurumların gücünü göz ardı eden ya da ortaya attıkları argümanların meşruluğunu küçümseyen bir sosyalist strateji, kendini riske atmış olur.

Özetlersek, liberal demokrasi, kapitalist sömürü ilkelerinden ne tamamen ayrılabilir ne de bu ilkelere indirgenebilir. Mantıklı bir çözümleme yapmak için, hem liberal demokrasinin kapitalist üretim ilişkilerindeki temellerini hem de kapitalizmin aşırılıklarının denetlenmesinde oynadığı tarihsel rolü dikkate almak gerekir. Öte yandan, şunu kabul etmek gerekir ki, liberal demokratik kurumların özgül etkinliği, yalnızca –devlet iktidarının öteki biçimleriyle birlikte– yaptırım aracı olarak işlev görmelerine dayanmakla kalmayıp, benzersiz biçimde güçlü *hegemonik* işlevlere sahip olmalarına da dayanır.

Liberal demokrasinin hukuksal ve siyasal kurumları, kapitalist sınıfının elde edebileceği en büyük ideolojik güç olabilir, hatta bazı bakımlardan, kapitalizm koşulları altında başarılabilmiş maddi ilerlemelerden bile daha etkili olabilir. Yalnızca devletin ayakta tuttuğu ideolojik ya da kültürel aygıt değil, bizzat büründüğü biçim de ikna edicidir. Bu siyasal biçime, kendine özgü hegemonya gücünü sağlayan şey, Perry Anderson'ın savunduğu gibi, bağımlı sınıflardan aldığı rızanın, salt o sınıfların bilinen bir egemen sınıfa boyun eğmelerine ya da bu sınıfın yönetim hakkını kabul etmelerine dayanmamasıdır. Parlamenter demokratik devlet, sınıfsal egemenliğin benzersiz bir biçimidir, çünkü bir egemen sınıfın varlığı bile kuşkulu hale getirir.[172] Ama bu devlet biçimi, mistifikasyonla bu sonuca ulaşmaz. Her zaman olduğu gibi, hegemonyanın iki yüzü vardır: Kabul edilebilir olmadıkça mümkün de olamaz.[173] Liberal demokrasi, uzun ve acılı mücadelelerin ürünüdür. Bağımlı sınıflara gerçek yararlar sağlamıştır, örgütlenme ve direnme için gerçek güçler, yeni olanaklar vermiştir; bunlar,

salt birer kandırmaca sayılarak düşmana terk edilemez. Liberal demokrasinin "hegemonyacı" olduğunu söylemek, bu sistemin hem kapitalist sınıfın belirli çıkarlarına hizmet ettiğini hem de ortaya attığı evrensellik iddialarında gerçek payı bulunduğunu söylemektir.

Önemli olan nokta, halkın, gerçekten egemen olmadığı halde egemen olduğuna inandırılmasının ille de gerekli olmamasıdır; aslına bakılırsa, temsili kurumların zafere ulaşması ve nihayet genel oy hakkının elde edilmesiyle, salt *siyasal* bir düzlemde, halk egemenliğinin dış sınırlarına gerçekten ulaşılmıştır. Bu nedenle, bir *sınıf* devleti karakteri taşıyan parlamenter demokrasinin halk iktidarına koyduğu ağır kısıtlamalar, bizzat demokrasinin sınırlamaları gibi görülebilir.[174] En azından, liberal demokrasinin tam olarak gelişmesinden çıkan anlam şudur: Halk iktidarının daha çok genişlemesi, var olan siyasal kurumların yetkinleştirilmesini gerektirmekle kalmayıp, genelde toplumsal düzenlemelerin, henüz bilinmeyen şekillerde kökten dönüşüme uğratılmasını da gerektirir. Ayrıca bu, güçlükle elde edilen kazanımların belirsiz yararlar uğruna tehlikeye atılması anlamına da gelir. Sosyalist projenin önündeki büyük bir engel, sadece nicel bir değişikliği, sadece oy hakkının biraz daha genişletilmesini, temsili kurumların yürütme erkini bir adım daha geriletmesini gerektirmekle kalmayıp, tarihte başarıya ulaşmış bir eşi daha olmayan yeni demokrasi biçimlerine doğru niteliksel bir sıçramayı da gerektirmesidir.

Öyleyse, kapitalist hegemonya, önemli ölçüde, "siyasal" ve "ekonomik" alanlar arasındaki biçimsel ayrılmaya dayanır; çünkü bu ayrılma, ekonomik sömürüyü esaslı bir tehlikeye sokmadan salt hukuksal ve siyasal özgürlük ve eşitliğin azami ölçüde gelişmesine olanak sağlar.[175] Liberal demokratik hukuksal ve siyasal biçimler, kapitalist üretim ilişkileriyle uyumludur, aslında bu ilişkiler üzerine kurulmuştur; çünkü üreticinin üretim araçlarından kesin olarak ayrılmasıyla birlikte, artıdeğer aktarmak için, doğrudan "ekonomi dışı" zorlama ya da üreticinin hukuksal bağımlılığı artık gerekli değildir. Bu nedenle, kapitalist mülkiyetin nihai dayanağı olan zorlama yetkisi, "tarafsız" ya da "özerk" bir devlet biçiminde ortaya

çıkabilir. Dolayısıyla, *pratikte* liberal devlete damgasını vuran siyasi ve iktisadi alanlar arasındaki ayrımın, *kuramda* da yüceltilmiş olması, özellikle de liberal geleneğin çok güçlü olduğu İngilizce konuşan ülkelerde yüceltilmiş olması şaşırtıcı değildir. Bunun sonucunda, “siyaseti” toplumsal temellerinden soyutlayan çeşitli toplumsal çözümleme tarzları ortaya çıkmıştır: Örneğin, “özgürlük”, “eşitlik” ve “adalet” gibi kavramların, siyasal sonuçlardan bile bile koparılmış, son derece karışık bir biçimci çözümlemeye tabi tutulduğu siyaset felsefesinde; siyasal “davranış”ı ya da siyasal “sistemler”i, sanki toplumsal içerikten yoksun şeylermiş gibi inceleyen “siyaset bilimi”nde durum böyledir. Bu işlemler, liberal demokratik devlette “politika”nın soyutlanmasını ve bu devletin hegemonyasının dayandığı “evrensellik” ya da “tarafsızlık” görüntüsünü kuramsal olarak ifade etmektedir; ve biçimin altındaki öze çok yakından bakmaksızın biçimsel eşitliği ve özgürlüğü kabul etmemizi istemektedir. Sınıfsal bakımdan nötr, “belirlenmemiş” demokrasi anlayışıyla YHS, bu ideolojik akıma yapılan en son katkıdır.

Liberal demokrasi, kapitalist sınıf hegemonyasının özünde bulunuyorsa, sosyalist siyaset kuramının, liberal demokratik kurama “karşı hegemonya tutumuyla” yaklaşmasının görevi olduğu varsayılabilir. Ama karşıhegemonya projesinin nasıl kavranacağı, “hegemonya”dan ne anlaşıldığına çok yakından bağlıdır; ve “hegemonya” konusundaki belli bir düşünüş tarzına göre, devrimci değişikliğin başlıca itici gücü olarak sınıf mücadelesinin ve onun ana gücü olan işçi sınıfının yerine, aydınları ve onların “özerk” etkinliğini koymak gerekir. Bu anlayışın temel önermelerinden birisi (sözgelimi, son zamanlarda, Gramsci’nin görüşünü değiştirerek Althusser’in ideoloji kuramına aşılayan birtakım hegemonya yorumlarında ortaya çıktığı gibi), egemen sınıfın bağımlı sınıflar üzerindeki hegemonyasının tek yanlı ve *tam* olduğudur.[176] Böylesi formülasyonlar, hegemonya *kavramını sınıf mücadelesi*nden dışlama eğilimi taşımaktadır. Burada mücadele yoktur; yalnızca bir tarafın boyun eğdirmesi, öteki tarafın ise boyun eğmesi vardır. Böylece “hegemonya”, bağlı sınıfların, onların

bilincinin, değerlerinin ve mücadelelerinin izlerini mutlaka taşıyan sınıf çatışmasının damıtılmış hali olmaktan çıkmaktadır.[177]

Bu anlatım şekline göre, “işçi sınıfının hegemonyası”nı kurmaktan söz etmek, ne tuhaftır ki, işçi sınıfının özkurtuluşunu tanımlama şekli olmayıp, bunun tam tersini tanımlamaktadır. Bu anlayışa göre, işçi sınıfı “hegemonya”sı, –işçi sınıfı tarafından değil, onun adına yürütülen– “özerk” kuramsal ve ideolojik pratik aracılığıyla yaratılır; entelektüel etkinlik, hegemonya karşıtı bir “kültür” oluşturabilir, kapitalist hegemonya *tarafından* özümsenen gerçek bilinci “yanlış” olan bir işçi sınıfı için *ideal* bir bilinç oluşturabilir. “Kamu zihniyetine sağduyu kazandıracak ... kültürü düşmanın elinden alıp, uygun şekilde dönüştürerek işçi sınıfına özümsetecek”[178] –belki de bunu, halkçı “söylem”i “öğelerine ayırma” (*disarticulation*) ve yeniden kurma yoluyla yapacak– aydın bir azınlık görüşüyle burada yine karşılaşıyoruz.

Sosyalizm için demokratik değerleri talep etme gereğine (her ne kadar bu gereksinme, pratikte, kuramda olduğundan daha büyükse de) bütün kalbimle katıldığımı belki de vurgulamam gerekiyor; ama egemen sınıfın ideolojik hegemonyasına karşı durmak bakımından kuramsal etkinliğin taşıdığı önemi peşinen kabul etsek bile, “öğelerine ayırma” stratejisi, sallantılı bir kuramsal temele dayanmaktadır. Elbette ki bütün toplumsal çatışmalar sınıf mücadelesi değildir ve siyasal mücadelelerde –hatta sınıf mücadelelerinde– ifade edilen bütün ideolojiler, özgül sınıf ideolojileri değildir. Liberal demokrasiye ait “demokratik” unsurların, belli tarihsel koşullar altında, çeşitli sınıflarca benimsenmiş olduğu da bir gerçektir. Ne var ki, birden fazla sınıftan bağlılık bekleyebilen bir ideoloji, yani belli bir *evrenselliği* olan bir ideoloji, sırf bu nedenle, bir *sınıf* ideolojisi olmaktan ille de çıkmaz, yani, salt bir sınıf ideolojisiyle *eklemlenmiş* nötr bir unsur değil, kökeni ve anlamı bakımından sınıfsal olarak belirlenen bir ideolojidir. İdeoloji, belli bir sınıfın özel çıkarlarına genellik görüntüsü kazandırarak sınıf hegemonyasına katkıda bulunabilir; ve Laclau’nun belirttiği gibi, burjuvazinin ideolojik hegemonyasının, “demokratik ve popüler kültürü

oluşturan öğelerden birçoğunun ... burjuva sınıf ideolojisiyle kesin şekilde ilişkili olduğu” konusundaki bir “konsensus”e dayandığı doğru olabilir.[179] Ama bu istemlerin başarısı, sadece, “kesin sınıfsal anlamlar taşımayan” halkçı demokratik ideolojiler benimsenerek ve tamamen burjuva sınıf ideolojisine özgü şeyler gibi görünmeleri sağlanarak gerçekleştirilmemiştir. Olsa olsa, bunun tersi doğrudur: Burjuva ideolojik hegemonyası, burjuvazinin kendi özel sınıfsal çıkarlarını, sanki “kesin sınıfsal anlamlar taşımayan” şeylermiş gibi sunma yeteneğine dayanır (bu oldukça mantıklıdır ve tarihsel gerçek payı vardır). Egemen sınıfın ideolojisi, hiç kuşkusuz, kendisine karşı verilen halk mücadelelerinin unsurlarını bünyesine alır ve bu anlamda, onları bir ölçüde “nötrleştirir”; ama bunu söylemek, sınıf ideolojisini, hiçbir zaman tekyanlı olmayan sınıf *mücadelesinin* yarattığını söylemekten başka bir şey değildir.

Bu nedenle, kapitalist sınıfın ideolojik hegemonyasına karşı durmak için kuramcının üstlenmesi gereken görev, burjuva ideolojisinde evrensel gibi *görünen* şeylerin gerçekten evrensel *olduğunu*, “kesin sınıfsal anlamlar taşımadığı”nı göstermek yani, pratikte, egemen sınıfın egemenlik iddialarını kabul etmek– *değil*, evrensel gibi görünen şeylerin aslında özel (tikel) olduğunu açıklamaktır; liberal demokratik biçimlerden, kapitalist sınıf çıkarlarını ifade *etmedikleri* bir anlam çıkarmakla kalmayıp, bu çıkarların ifade *ettikleri* anlamı da açıkça kavramaktır; ideolojik formülasyonların özgül toplumsal içeriklerini boşaltmayıp, taşıdıkları anlamın özgüllüğünü ve tikelliğini açıklamaktır; özel sınıfsal çıkarları, “yeniden bütünleştirmeye” elverişli evrensel ilkelere dönüştürmek amacıyla ideolojiyi tarihsel koşullarından soyutlamak değil, belirli bir sınıfsal çıkarın genelleştirilmesini mümkün kılan ve kapitalist sınıfa “evrensellik” veren tarihsel koşulları araştırmaktır.

Bir kez daha; bu, sosyalist siyaset kuramının, liberal demokrasiyi sınıf ideolojisine indirgeyerek salt bir bulandırma ve aldatmaca sayıp bir kenara itmesi gerektiğini söylemek anlamına gelmez. Liberal demokrasinin yalnızca yetersizliklerini açıkça göstermekle kalmayıp, liberalizm ile

sosyalizm arasındaki *süreksizliği*, köklü kopukluğu da açıkça gözler önüne seren bir liberal demokrasi yorumu getirmek gerekir; işte, söylenmek istenen şey sadece budur. Kapitalist hegemonyanın alt edilmesi, demokrasinin sosyalizm tarafından ıslahına dayanıyorsa (ve bu ıslaha kuramsal araçlar yardımcı olabildiği ölçüde), sadece demokrasiyi burjuva sınıf ideolojisinden "ayırmak"la *(disarticulate)* bu iş başarılamaz. Burjuva demokrasisinin, kendine özgü "hak hâkimiyeti" biçiminin evrensel ve nihai olduğu konusunda ortaya attığı iddialara karşı apaçık bir meydan okuma olan ve özgüllüğü açıkça belli olan yeni, *sosyalist* demokrasi biçimlerini tanımlamak gerekir.

III

Liberal demokrasi ile kapitalizm arasındaki ilişkinin bir başka yönü daha vardır. Liberal demokrasi, kapitalist üretim ilişkilerinden doğduysa, onlarla birlikte ölmesi de gerekmez mi? Liberal demokratik kurumlar, kapitalizmi destekleyici işlev görmelerinin yanı sıra, *uygarlaştırıcı* işlev de görmüşlerse, böylesi kurumlara olan gereksinme, kapitalist üretim ilişkilerinin devamlılığına mı bağlıdır ya da sosyalist bir toplum benzer çözümler isteyen sorunlarla karşılaşabilir mi? Başka bir deyişle, liberalizm, sosyalizmin benimseyebileceği ve benimsemek durumunda olduğu bir miras yaratmış mıdır? YHS bu noktada da, liberal demokrasi ile sosyalizm arasında kesintisiz bir süreklilik olduğunu savunmakla, konuyu bulandırmaktadır. Sosyalizmin liberalizm olmaksızın var olamadığını söylemek doğru olabilse bile, bunlardan birini diğerlerinin salt bir uzantısı olarak kabul etmek ve taban tabana zıt oldukları temel noktaları göz ardı etmek, bu sistemlerin herhangi birisiyle ilgili anlayışımızı ileriye götürmüyor. Liberalizm ile sosyalizmi bu şekilde kaynaştırmanın tek yolu, bunların toplumsal içeriklerini boşaltan anlamsız bir formalizmi benimsemektir.

Liberal ilkelerin ve kurumların hangi toplumsal gereksinmelere hizmet ettiğini ve benzer toplumsal gereksinmelerin sosyalist bir toplumda da

devam edip etmeyeceğini ele alalım. Bu açıdan bakılınca, liberalizmde korunmaya değer bir şey varsa, bunun, siyasal otoritenin ele alınışında geçerli olan belli tutumlarla ilgili olduğu savunulabilir: Yasa egemenliği, sivil özgürlükler, keyfi iktidara karşı denetim mekanizmaları buna örnek verilebilir. “Burjuva özgürlükler”in, sahte bir eşitlik görüntüsü ardında sınıfsal karşıtlıkları gözlerden saklamakla kalmayıp, “sınıfsal iktidar” ve hegemonyanın etkin araçları olarak da işlev görebildikleri sınıflı bir toplumda bu özgürlükler, en iyimser deyimle muğlak bir durumda bulunsalar bile, liberalizmin bu işlevini kabul etmek gerekir. Burada, “burjuva demokrasisi”nin ne kadar *demokratik* olabileceği ya da olamayacağı sorun değildir. Aslında, belki de yine “liberal” yön ile “demokratik” yönü birbirinden ayırarak başlamak gerekecektir. Bu birleştirme, *halk iktidarı* olarak “demokrasi” ile biçimsel, işlemsel bir ilke olarak “demokrasi” arasındaki farklılığı gözlerden gizleme eğilimi taşıyor. Belki de liberalizmin verdiği en önemli ders, demokrasiyle pek ilişkili değildir, ama devlet iktidarının denetlenmesiyle ilgilidir ve burada, liberalizmin daha önceki *anti*demokratik biçimleri, en az liberal demokrasi kadar çok şey anlatabilir.

Bu anlamda sosyalizmin liberalizmden öğreneceği bir ders olduğunu söylemek, elbette, son derece iddialı bir varsayımda bulunmak demektir. Böyle bir varsayıma göre, devlet, sınıfsız toplumda da sorun olmayı sürdürecektir ve en demokratik toplum bile, demokratik olmayan toplumlarda karşılaşılan siyasal soruna benzer bir *siyasal* sorunla karşılaşmaya devam edebilir. Sosyalist doktrin, büyük ölçüde şu varsayıma dayanır: Sınıfsız bir toplumda devlet gerçekten sönümlenmezse de (*wither away*) hiç değilse devlet iktidarı artık bir *sorun* oluşturmayacaktır. Burjuva demokratik biçimlerin etkisine sonsuz güven duyan sosyal demokratlar ve YHS, anlaşıldığı kadarıyla, kapitalist toplumda bile devleti bir sorun gibi görmüyorlar. Gerçekte, devleti bir kurtuluş aracı olarak ele alıyorlar. Burjuva demokrasisindeki devlet aygıtının “parçalanması” ve yerine tamamen farklı bir şey konulması gerektiğine inanan sosyalistler, daha ilginç sorunlar ortaya atıyorlar. Ralph Miliband’ın savunduğu gibi burjuva

devletin “parçalanmasından” söz edenler, parçalanan devletin yerine başka bir devleti, belki geçici olarak daha güçlü bir devleti koyacaklarını –aslında buna mecbur olduklarını–; burjuva devletin yıkılarak yerine devrimci bir devlet kurulmasının başlı başına, “proletarya diktatörlüğü” anlamına gelmediğini, yani bu kavram özgün demokratik imalarını taşımaya devam ediyorsa bunun söz konusu olmadığını; “yönetim” (*direction*) gereği ile “demokrasi” arasında, devlet iktidarı ile halk iktidarı arasında, ısrarla görmezlikten gelinen bir gerilimin her zaman var olduğudur.[180] Miliband’ın belirttiğine göre sivil topluma yayılan çeşitli tipteki geniş demokratik örgütlenmelerin devlet iktidarını *tamamladığı* “ikili iktidar” sisteminin, demokrasiyi korumak için tek yol olması, son derece ciddi bir sorundur.

Ama eklemek gerekir ki, bu sorun, güçlü bir devletin, toplumu dönüştürerek devrimin vaadini yerine getirmeye girişeceği can sıkıcı bir “geçiş” evresiyle sınırlandırılamaz herhalde. Sözgelimi, Marx’ın belirttiği gibi, *bütün* toplumların temel örgütlenme sorunu, toplumsal emeğin bölüşülmesi ise, o zaman bir anlamda, *siyasal* sorun, kapitalizmin tamamen devrilmesinden *sonra* özel bir önem kazanacaktır. Ne de olsa, kapitalizm, temel toplumsal sorunun “siyasal olarak” ele alınmadığı bir sistemdir, toplumsal emeğin “otoriter dağılımı”nın olmamasıyla belirlenen benzersiz bir sistemdir. Bu siyasal otorite, gelenek ya da ortak uzlaşma tarafından değil, meta değişimi tarafından dayatılan bir toplumsal işbölümünün, yani Marx’ın “anarşik” toplumsal işbölümü olarak nitelediği bir işbölümünün geçerli olduğu bir sistemdir. Öyleyse, “insanların değil şeylerin idare edilmesi”ni, belki de insanların şeyler tarafından idare edilmesini, çok özel olan bu anlamda gerekli kılanın kapitalizm olduğu söylenebilir; oysa yeni toplum, en başta insanların idare edilmesini içeren yeni ve esaslı bir örgütlenme sorunuyla yüz yüze gelecektir.

Marksist kuram, sosyalizmde devlet sorununu çözüme kavuşturmak şöyle dursun, bununla ilgili konuları açıklığa kavuşturmak için bile pek çaba göstermemiştir. Geleceğin toplumu konusunda Marx ve Engels’in söyleyecek pek az şeyleri vardı; zaten söyledikleri şeyler de genellikle

muğlaktı. Özellikle, "devlet" teriminin kullanılışındaki belirsizlik ve tutarsızlık, tartışmayı iyice zora sokmuştur: Bize, *devlet*in sınıfsız toplumda "sönümleneceği" söyleniyor. Devlet, (her zaman olmasa da çoğunlukla olduğu gibi) bir sınıf egemenliği sistemi olarak tanımlanıyorsa, sınıflar bir kez ortadan kaldırılınca devletin de "sönümleneceğini" söylemek, totolojiden başka bir şey değildir. Devleti, sınıf egemenliğiyle eşitleyen tanım, hiçbir şeyi çözmüyor. Yalnızca soruna gözlerini kapatıyor. Öte yandan, "devlet", kamu gücünün *herhangi* bir biçimini anlatıyorsa, devletin sınıfla birlikte silineceği hiç de açık değildir ve Marx'ın ya da Engels'in böyle bir şeyi düşündükleri de açık değildir.

Marx ve Engels, devletin geleceği hakkında ne düşünmüş olurlarsa olsunlar, asıl konu sınıfsız bir toplumda bir kamu iktidarının gerekli olup olmayacağı değil, o kamu iktidarının bir sorun oluşturup oluşturmayacağıdır. Başka bir deyişle, sınıfsal bir iktidar olsun ya da olmasın, kamu iktidarının doğasından kaynaklanan belli sorunlar var mıdır? Tamamen doğrudan ve kendiliğinden demokrasisinin basit biçimleriyle yönetilen ileri bir sosyalist topluma inanmanın onulmaz ölçüde bir saflık olduğunu apaçık bir gerçek sayıyorum. Sınıfsız toplumda bile bir *temsil* biçiminin, dolayısıyla *otorite*nin, hatta bazı insanların ötekilerine *tabi* olmasının gerekli olacağı şeklindeki kanıdan kaçınmak zordur. Bu önerme peşinen kabul edilince, "devlet" terimi sınıfsız bir toplumdaki siyasal ve yönetsel iktidarı tanımlamak için kullanılsın ya da kullanılmasın, bazı insanların başkaları adına uyguladıkları iktidarın sorun oluşturmayacağı bir durumun olabileceğine inanmanın yersiz bir iyimserlik gibi göründüğünü eklemek gerekir. Bu nedenle, sosyalist siyaset kuramı, temsil, otorite ve tabiyet olgularının doğurduğu, sakıncaları dikkate almalıdır; bu olguların varlığının bile, iktidarın kötüye kullanılması olasılığını yarattığını kavramalıdır.

Sınıflar olmayınca temsilin, otoritenin ve tabiyetin hiçbir tehlike yaratmayacağı ileri sürülerek bu sorunlar bir kenara atılamaz. Kamu iktidarı, el koyucular ile doğrudan üreticiler arasındaki farklılaşmanın *kaynağı* olabilir ve tarihsel olarak genellikle olmuştur; başka şeylerin yanı

sıra, bu olasılığın da dikkate alınması gerekir (Marx da, sözgelimi, Asya tipi üretim tarzına ve öteki prekapitalist formasyonlara ilişkin tartışmalarında bu olasılığa değinmiştir). Savaş, dağıtım, ortak iş gücünün yönlendirilmesi, önemli altyapı inşaatları gibi gerekli toplumsal işlevleri yerine getirmek üzere ortaya çıkan kamu gücü, artık üründe hak sahibi oldu ve buna el koyması gerektiğini de iddia etmiştir. Bunu öne sürmek için yeterince geçerli neden vardır. Başka bir deyişle, –geniş anlamdaki– devlet, sınıfsal bölünmelerden doğmamıştır, bilakis, sınıfsal bölünmeleri *üretmiştir* ve dolayısıyla, dar anlamdaki devleti de yaratmıştır. Gelecekte de "siyasal" otoritenin "ekonomik" iktidara, kamu iktidarının ise sınıf egemenliğine benzer bir şeye dönüşmesini önlemek için hiçbir sürekli ve kurumlaşmış korumanın gerekli olmayacağını varsaymak, mantıklı görünmüyor.

Marx ve Engels, siyasal ütopyacılığa ne denli eğilim göstermiş olurlarsa olsunlar, sınıfsız toplumda kamu iktidarının yine de bilinçli ve kurumlaşmış denetim gerektiren bir sorun olacağı şeklindeki görüş, dünyaya ve sosyalist devrimin anlamına ilişkin temel Marksist görüşe bütünüyle uygundur. Sınıf egemenliği bir kez ortadan kalkınca toplumun tamamen dönüşüme uğrayacağına Marx'ın inanması sınıf egemenliğiyle bağlantılı bütün sorunların otomatik olarak ve sonsuza kadar yok olacağını ima etmez. Tam tersine, bu dönüşümün özü, tarihte ilk kez, toplumsal tarihsel güçlerin şansa bırakılmayıp bilinçli şekilde denetlenecek ve yönlendirilecek olmasıdır. Marx, insanlığın devrimden önceki tarihine "tarih öncesi", sonrasına ise "insan tarihi" derken, bunu anlatmak istemiştir. Toplumsal güçlerin planlı olarak yönlendirilmesi, elbette yalnızca dar anlamdaki "ekonomik" planlamayı –yani, üretim kotalarının vb planlanmasını– ifade etmez. "Ekonomik" olanın kendisi de bir *toplumsal ilişkidir* ve toplumsal üretim ilişkilerinin de "planlanma"sı gerekir. Dahası, "ekonomik" güç, yani artıdeğer elde etme gücü, egemenlik ve zorlama ilişkisinden oluşuyorsa, aynı zamanda da *siyasal* bir güçtür; ve toplumsal üretim ilişkilerinin planlanması, toplumun her düzeyinde "siyasal" planlamayı, tahakküm ve sömürü ilişkilerinin yeniden ortaya çıkmasını önleyecek kurumsal önlemleri kapsamalıdır.

Belki de, sınıfsız bir toplumda bile yalnızca iktidarı tamamlamayı değil, *denetlemeyi* ve yanlış kullanılmasını önlenmeyi de bilinçli ve açık bir hedef olarak önüne koyan örgütlenmelerin bulunması gerekecektir. Bu özgül amacı yerine getirmek ve aynı ölçüde önemli olmak üzere, tehlikeler karşısındaki *bilinçliliği* sürdürmek için, yalnızca görevden alma yetkisi gibi olağanüstü durum önlemleri değil, kalıcı kurumlar da gerekli olacaktır. Sosyalizmin siyasal biçiminin, bir tür yönetsel aygıtı da içeren *temsili* bir sistem olacağı varsayılırsa, devlet gücü ile halk gücü arasında bir gerilim varlığını sürdürecektir. Temsilin kendisi bir sorundur; temsilin yerine doğrudan demokrasi konularak, siyasal örgütlenme sistemi daha da demokratikleştirilerek siyasal sorun pratikte çözülemediği ölçüde, başka bir düzlemde bu sorunla yine karşı karşıya kalınması gerekecektir. Başka bir deyişle –demokratik temsil özelliği ne denli büyük olursa olsun–, bir devletin varlığı, özel bir görevi ister istemez gündeme getirir: Bu görev, sivil topluma yayılan demokratik örgütlenmeyle yetinilmeyip, Marx’ın deyişiyle, devletin topluma *tabi kılınması*dır[181] ve bu, öncekiyle aynı şey olmayabilir.

Devletin geleceğine ilişkin tartışma, metinlerin yorumuna indirgenmemelidir; ama bu soruna ilişkin irdelemeler, Marx ve Engels’in bu konuda yaptıkları taslak niteliğindeki yorumlara değinmek zorunda kalacaktır. Marx ve Engels’in politikanın ortadan kalkacağı konusunda iyimser olduklarını kanıtlamak devleti süregiden bir sorun olarak gördüklerini kanıtlamaktan belki de daha kolay olduğu için, ikinci yorumu destekleyen birkaç sözün burada söylenmesi gerekiyor. Burjuva liberalizminin mirası ve bu mirasın, devrim sonrası toplumdaki muhtemel uygulanışı konusunda onların neler söyleyebileceklerini –en azından neleri ima edebileceklerini– düşünmek özellikle ilginç olur.

İlk olarak şunu belirtmek gerekir. Hem Marx hem de Engels, sınıfsız bir toplumda *devletin* ortadan kalkacağını ya da “kamu iktidarının siyasal karakterini yitireceği”ni[182] ileri sürmekle, konuyu bulanıklaştırmış olabilirler. Bu, kamu iktidarının hiç olmayacağını, hatta kamu iktidarının bir

sorun olmaktan çıkacağını söylemekle aynı şey değildir. “Sözcüğün gerçek anlamındaki” devletin ortadan kalkacağı tezini en sık ve en açık şekilde tekrarlamış bir kişi olan Engels, anarşistleri eleştirerek, *otoriteye* ve *tabiyete* olan gereksinmenin devam ettiğini vurgulayan ve kamu otoritesinin adını değiştirmekle olgunun kendisini de değiştirdikleri sanısına kapıldıkları için anarşistleri alaya alan kişidir de aynı zamanda. Engels’in yazdığı gibi, “kamusal işlevler, siyasal karakterlerini yitirecek ve toplumun gerçek çıkarlarını gözeten basit yönetsel işlevlere dönüşecek”[183] olsalar bile, sorun, apaçık bir çözüme kavuşmuş olmaz. Başkaları üzerinde otoriteyle donatılan ve başkalarını bu otoriyete tabi kılan kamu gücünün, tamamen “yönetsel” olan karakterini konuşmasını ve toplumun gerçek çıkarlarına uygun hareket etmeyi sürdürmesini garantilemek için –Engels’in görüşüyle bile– kurumlaşmış önlemlerin kesinlikle gerekli olacağından söz etmek olanaksız mıdır? Böyle bir insancıl ve “politika dışı” kamu gücü, sınıflı toplumda mümkün olamaz; ama yalnızca sınıfsız bir toplumda *mümkün* olsa bile, yine de kaçınılmaz değildir.

Marx’ın da devleti süregiden bir sorun olarak algıladığını, “devletin topluma tabi kılınması” formülü ortaya koyuyor. İlk önce belirtmek gerekir ki, burada Marx, ilk çalışmalarında[184] uyandırdığı izlenimin tersine, devletin toplum tarafından *soğurulmasını* ifade etmediği gibi, devletin dağıtılmasından da söz etmiyor. Öyleyse, devletin topluma tabi kılınmasından kasıt nedir? Öteki metinlerden –sözgelimi, Marx’ın Paris Komünü’nü tartıştığı *Fransa’da İç Savaş*’tan– anlaşıldığı kadarıyla, bu belirlemeyle anlatılmak istenen şey, kamu gücünün, “toplumdan üstün” olmayıp “toplumun sorumlu aktörleri” olan görevlilerden oluşacağıdır. Ama sorun da işte burada *başlıyor*. Bu görevlilerin, toplum karşısında “üstün” hale gelmeyip “sorumlu” halde kalmalarını toplum nasıl garantileyecektir? Marx, aşırı bir iyimserlikle sorunu fazla hafife alıyormuş gibi görünebilir; çünkü görevlilere hemen işten el çektirilebileceğini söylemek dışında, bu sorunla ilgili olarak söyleyebileceği pek az şey vardır. Bununla birlikte,

onun sorunu göremediği ya da sorunun büyüklüğünü kavrayamadığı konusunda peşin hüküm verilemez.

“Devletin tabi kılınması”nın yer aldığı *Gotha Programı’nın Eleştirisi*’nde Marx, devlet sorununun komünist toplumda devam edeceği konusunda ipuçları vermekle kalmıyor, en “liberal” burjuva toplumlarının devlet iktidarına getirdikleri kısıtlamaların, bu sorunun ele alınış tarzı konusunda öğretici olabileceğine de değiniyor:

> Özgürlük, devletin toplum üzerine empoze edilmiş bir organ olmaktan çıkarılarak tamamen topluma tabi hale getirilmesini gerektirir ve günümüzde de devlet biçimleri, “devletin özgürlüğü”nü kısıtlamaları ölçüsünde daha çok ya da daha az özgürdürler.[185]

Elbette, burjuva toplumunda “özgürlük”, ancak sınıf egemenliğinin yokluğunda gerçekleşebilen “devletin topluma tabi kılınması”ndan çok farklı bir şeydir. Öte yandan, öyle anlaşılıyor ki, Marx, burjuva devletindeki özgürlük ile komünist devletin topluma tabi olması arasında bir tür bağlantı görmektedir; bu bağlantı, devlet gücü üzerinde denetim mekanizmalarının kurulmasıyla, “devletin özgürlüğü”ne kurumsal kısıtlamalar getirilmesiyle ilişkili bir şeydir? Marx, şu soruyla devam ediyor: “Komünist toplumda devlet ne gibi dönüşümler geçirecektir? Yani devletin şimdiki işlevine benzeyen hangi toplumsal işlevler ayakta kalacaktır?” Devletin eninde sonunda ortadan kalkacağı şeklindeki iyimser görüşe, hiç kuşkusuz Marx’ın katkısı olmuştur; ama burada, devletin devam edeceğini, belki de bugünkü işlevlerine benzeyen bazı işlevler göreceğini, hatta benzer sorunlara neden olabileceğini ileri sürüyor. Dahası, bu benzerliklerin tam niteliği, ancak “bilimsel olarak” saptanabilir ve “halk sözcüğü ile devlet sözcüğü bin kez birleştirilse de, soruna bir arpa boyu bile yaklaşılamaz.” Bundan şöyle bir anlam çıkarılabilir: Demokratik bir devlet yine de bir *devlettir* ve bu devletin topluma tabi kılınabilmesi için, “özgürlüğü”nü kısıtlamaya yönelik bilinçli ve kurumsal çabalar gerekecektir; herhalde bu, başka şeylerin yanı sıra, bürokratlaşmanın kısıtlanması anlamına geliyor. Kapitalist devletin en “liberal” biçimleri, devletin özgürlüğünün kısıtlanması yönünde şimdiye

kadar bulunmuş en ileri yöntemleri ifade ediyorsa, belki de sosyalistler, “liberalizm”den bu anlamda bir şeyler öğrenebilirler.

Devletin “özgürlüğü”ne getirilecek belirli kısıtlama türleri konusunda Marx’ın neler düşündüğü, belki de, Engels’in Gotha Programı’na ilişkin yorumlarında ortaya konulmuştur ve sözleri biraz şaşırtıcıdır.

> ... programda, bazıları sadece moda olsun diye söylenmiş bir yığın karmakarışık katıksız demokratik talep; sözgelimi, İsviçre’de geçerli olan ve olsa olsa, yarardan çok zarar veren “halk eliyle yasama”. Halk eliyle yönetim, bu herhangi, bir şey olabilir. Bütün özgürlüğün ilk koşulu da aynı ölçüde eksiktir: Bütün yetkililer, bütün resmi eylemlerinden dolayı, normal mahkemeler önünde ve genel hukuk uyarınca her yurttaşa karşı sorumlu olmalıdırlar.[186]

Yine burada da, özgürlüğün, devletin özgürlüğünün kısıtlanmasında yattığı ima ediliyor; ve açıktır ki, bu, sadece daha demokratik ya da temsili kurumların oluşturulmasıyla ilgili bir konu değildir, her şeyden önce, tüm yönetsel aygıtla ilişkilidir. Engels’in devletin özgürlüğünün kısıtlanmasında hukuk ve mahkeme sistemine verdiği önem özellikle şaşırtıcıdır. Bir önermeye göre, belli hukuksal sistemler, devletin salt bir aracı olmaktan çok, devlete karşı bir tür *muhalefeti* –hatta belki, “toplum içinde” bir örgütlenmeyi– ifade ederler. Genel hukuk sistemi, “bağımsız” adliye, yönetsel aygıtın bir parçası olmayan yargıçlar, jüri sistemi, yurttaşların devlet yetkililerine karşı “sıradan mahkemeler”e başvurma hakkı –yani, daha çok İngiliz hukuk geleneğine ve ondan doğan hukuk sistemlerine özgü özellikler–, üstü örtülü bir şekilde, kara Avrupa’sındaki geleneğin ve yönetsel hukuk sisteminin karşına konulmaktadır. Kısacası, göründüğü kadarıyla Engels, İngiltere’deki özel anlamıyla “yasa egemenliği”nin, devletin özgürlüğünü kısıtlanmasında esaslı bir rol oynayabileceğini ileri sürmektedir. Bu tez, İngiliz burjuva ideolojisinin (Britanya’daki son olayların ardından, hele hele madenci grevinden sonra özellikle anlamını yitiren bu ideolojinin) aşırı iyimser bir yankısı gibi görünebilir. Bu biçimdeki “liberalizm”in, burjuva devlet üzerinde gerçek bir denetim mekanizması olarak gösterdiği etkinliğin mutlaka tartışma konusu yapılması gerekiyorsa, böyle bir görüş kesinlikle yabana atılamaz. Engels,

sosyalizmin kurulmasıyla birlikte “sözcüğün gerçek anlamındaki” devletin dağılacağı şeklindeki iyimser kanıyı yinelemeye devam etmesine karşın, kamu iktidarının bir tehlike olmaktan çıkacağı şeklindeki bir sonuca da ulaşıp ulaşmadığı açık değildir. Marx’ta da aynı belirsizlik vardır. Öyleyse, burjuva yasalcılığını ve devletin özgürlüğüne getirilen öteki “liberal” kısıtlamaları ele almak, komünizmde bile devleti topluma tabi kılma şekilleri konusunda ne gibi dersler alınabileceğini araştırmak yararlı olabilir.

IV

Devrim sonrası devlet konusunda liberalizmin sosyalizme öğretebileceği bir şey olsun ya da olmasın, hiç değilse, daha dolaysız stratejik sonuçlar doğuran belirli bir siyasal geleneğin ikna gücü konusunda bazı şeyleri açığa çıkarabilir. Liberal –ille de demokratik olmayan– geleneğin en güçlü olduğu ülkelerde işçi sınıfı hareketlerinin en az devrimci olmaları ve burjuva demokrasisindeki siyasal kurumlara en kararlı şekilde inanmaları anlamlıdır. Başka ülkelerdeki sosyalist hareketler de bu inancı kazanmış olabilirler; ama örneğin İngiliz işçi hareketinin büyük bölümü, bu kurumlara kesintisiz bir bağlılık geleneğine sahip olmuştur. Liberalizmin en güçlü olduğu yerlerde, sosyalist kuramın Marksist niteliğinin en zayıf olduğu da doğru gibi görünüyor. Marx bile bu siyasal gelenekten etkilenmiştir. Ne de olsa, 1872’de barışçı yollarla sosyalizme geçmeyi başarma olasılığına en yakın ülkelerin Britanya ve Birleşik Devletler olduğunu belirtmiştir. Amsterdam’daki bir toplantıda yaptığı konuşmada şöyle demiştir:

> Bildiğiniz gibi, çeşitli ülkelerin kurumlarını, göreneklerini ve geleneklerini dikkate almak gerekir ve biz, işçilerin barışçı yollarla hedeflerine ulaşabilecekleri ülkelerin bulunduğunu yadsımıyoruz –örneğin Amerika, İngiltere; ve hatta kurumlarınızı daha iyi tanısaydım belki Hollanda’yı da bunlar arasında sayabilirdim. Durum böyle olunca, Kıta Avrupa’sındaki pek çok ülkede devrimimizin güç kullanmayı gerektireceği gerçeğini de kabul etmeliyiz...[187]

Bu yargının doğruluğu konusunda yorum yapmaksızın, Marx’ın niçin bunu söylediğini; İngiltere ve Amerika’yı, toplumu dönüştürmek için büyük olasılıkla şiddete dayalı devrimin gerekli olacağı öteki ülkelerden ayıran ne gibi faktörleri bu ülkelerde saptadığını düşünmek öğretici olacaktır. Hiç kuşkusuz, İngiltere, dünyadaki en proleter ülkeydi; ve anlaşıldığı kadarıyla Marx, daha sonra Amsterdam konuşmasında belirttiği gibi, Amerika’nın “en önemli işçi ülkesi” olmasını beklemişti. Ama söz konusu paragrafta Marx, farklı ülkelerdeki *sınıfsal* yapılanmalara değinmiyor, o ülkelerin “kurumlarına, göreneklerine ve geleneklerine” değiniyor. Özellikle hangi kurumları ve gelenekleri kast ettiğine gelince, kendi başına *demokrasi* derecesinin Marx için belirleyici etmen olması pek muhtemel görünmüyor. 1872’de İngiltere, erkeklere genel oy hakkı tanımaktan hâlâ yıllarca uzaktı, bir kişiye bir oy sisteminden ya da yetişkinler genel oy hakkının her türlüsünden daha da uzaktı, ve hiç de demokratik olmayan bir siyasal geleneğe sahipti; oysa Fransa, erkeklere genel oy hakkını ve siyasal bakımdan demokratik olan başka kurumları uzun zaman önce denemişti, bir burjuva demokratik cumhuriyet kurmanın arifesindeydi ve dünyaya, en etkili demokratik geleneği sağlamıştı. Marx’ın başka ifadeleriyle – sözgelimi, *Gotha Programı’nın Eleştirisi* nde, *18 Brumaire’*de ve Kugelmann’a gönderdiği 12 Nisan 1871 tarihli mektupta söyledikleriyle– birlikte düşünülünce, Amsterdam konuşmasının yargısı, göründüğü kadarıyla, İngiliz ve Amerikan siyasal kurumlarının *demokratik* öğelerinden çok “*liberalizm*”lerini, özellikle de “devletin özgürlüğü”ne getirdikleri kısıtlamanın derecesini ön plana çıkarıyor. Kıta Avrupa’sındaki büyük kapitalist ülkelerin çok daha bürokratik ve baskıcı devletleriyle, yani şiddete dayalı devrimle “parçalanmaları” neredeyse zorunlu olan katı devlet yapılarıyla bir karşılaştırma yapıyor.[188] Başka bir deyişle, daha esnek görünen İngilizlere ve Amerikalılara özgü kapitalist devlet biçimleri, en azından, doruk noktasında devletin bulunduğu egemenlik yapısının, barışçı, parlamenter yollarla daha kolayca değiştirilebileceği izlenimini yaratmıştır.

Liberalizmin siyasal biçimleri ve gelenekleri konusunda Marx bile belli bir iyimserliğe kapılmışsa, bunların içinde doğrudan doğruya yaşamış olan işçi sınıflarının böylesine büyük bir kesiminin, belirgin bir demokratik nitelik göstermeyen bir siyasal geleneğe böylesine sıkıca bağlanabilmeleri şaşırtıcı değildir. Tabi sınıfların egemen sınıflarla olan ilişkilerinde yargısal ve siyasal kurumlardan yardım ummuş olmaları, bizzat devletin "özgürlüğü"ne getirilen kısıtlamalarla birleşince, hukuksal ve siyasal biçimlerin etkinliği konusunda –sınırsız olmasa da– belli bir güven yaşatmıştır. Öyleyse, sosyalist kuram, bu inatçı ideolojiyi nasıl ele almalıdır?

Liberal olmayan rejimlerle, hele hele faşist ya da başka diktatörlük biçimleriyle karşı karşıya kalınması durumunda, Halk Cephesi ilkeleri ve buna denk düşen bir ideolojik strateji, yani liberalizm ile sosyalizm arasındaki süreklilikleri, süreksizliklerden daha öncelikli sayan bir ideoloji savunulabilir. Bu durumda bile, sınıf mücadelesini bastırdığı, işçi sınıfının çıkarlarını ve bağımsız eylemini bağımlı hale getirdiği, sosyalizm mücadelesini ertelediği anlaşılan bir stratejinin doğurabileceği sakıncalar konusunda kuşkuların olması gerekir; ama böyle durumlarda bu tehlikeleri göze almak gerektiğini kabul etsek bile, liberal demokrasi koşullarında böyle bir argüman savunulamaz. Sınıflı bir toplumla uyumlu olan halk iktidarının esas olarak sınırlarına ulaştığı liberal demokratik devlette, sosyalizm mücadelesi, gündemin en başında yer alır. Teorik bir Halk Cephesinde liberalizm ile sosyalizmin birliğini aşan bir entelektüel stratejiye gerek vardır. Bütün liberal demokrasilerde hemen girişilmesi gereken birçok önemli mücadele elbette vardır –sözgelimi, nükleer yok oluşa karşı ya da bizzat liberal demokrasinin kazanımlarını korumak için ivedi mücadele gerekebilir– ve bunlar için geniş ittifaklar gerekir; ama bütün bu savaşımlarda ve ittifaklarda, sosyalist mücadelenin özgüllüğü her zaman açık olarak kalmalıdır.[189] Öyleyse, liberal kurumların değerini kabul etmekle birlikte, bu özgüllüğü koruyabilecek ve liberalizm ile sosyalizm

arasındaki kopukluğu, "ateşten ırmağı" açıkça tanımlayabilecek bir entelektüel stratejinin bulunması gerekir.

Bu çok büyük bir sorundur, ama kısaca bir iki öneride bulunulabilir. İlk olarak, sanki asıl konu, demokrasinin iki yönü arasındaki farklılıkmış gibi, ilgimizi, "liberal demokrasi" ile "sosyalist demokrasi" karşıtlığı üzerinde *yoğunlaştırarak* "liberal demokrasi" formülüne kendimizi aşırı kaptırmamalıyız. Demokrasiyi liberalizmden *ayrı* –ona karşıt olmasa da– olarak tanımlamak için, ("demokratik" ya da "predemokratik") liberalizmi, demokrasinin karşısına koyarak tartışmayı yeniden yerine oturtmak yararlı olabilir. Dikkatimizi, "liberalizm"in ve "demokrasi"nin dile getirdikleri sorunlar arasındaki farklılıklar üzerinde toplarsak, liberalizmin, yaptığımız demokrasi tanımını *kısıtlamasına* meydan vermeksizin, liberalizmin değerini ve sosyalizm için taşıdığı dersleri kavrayabiliriz.

Esas olarak liberalizm, –yasa egemenliği, sivil özgürlükler vb yoluyla–, "devletin özgürlüğünün kısıtlanması" ile ilgilidir. Siyasal iktidarın alanının ve keyfiliğinin sınırlandırılmasıyla ilgilidir; ama iktidarın *yabancılaşmasının önlenmesi (disalienation)* ile ilgilenmez. Gerçekte, sadece gerekli bir kötülük olarak değil, olumlu bir erdem olarak da –örneğin, esasen bireyci olan insanların özel işlerle uğraşabilmelerini sağlamak için– iktidarın yabancılaşması *gerektiği* en "demokratik" biçimlerinde bile temel bir liberal idealdir. Bu nedenle *temsil*, liberalizm için, bir *sorun* değil, *çözüm*dür.

Liberalizmin aksine, *demokrasi*, tam da iktidarın yabancılaşmasının önlenmesi ile ilişkilidir. Yabancılaşmış iktidarın ya da temsilin herhangi bir biçiminin –karmaşık bir toplumda mutlaka gerekli olduğu gibi–, demokratik değerler açısından zorunlu bir çare olmaya devam etmesi ölçüsünde, böylesi temsili kurumlar, yalnızca bir çözüm olarak değil, bir sorun olarak da görülmelidir. Sosyalizmin –iktidarın yabancılaşması hakkında değil, yabancılaşmış iktidarın denetlenmesi hakkında–, liberalizmden bir şeyler öğrenmesi, bu sorunla yüz yüze gelmesiyle olur.

Liberalizmin –sivil özgürlükler, yasa egemenliği ve özel yaşamın korunması ilkeleriyle– öğretici dersler verebileceği tehlikeleri, hiç

kuşkusuz, demokratik iktidar da doğuracaktır; ama iktidarın *sınırlanması*, yabancılaşmanın önlenmesi ile aynı şey değildir. Dahası, en ideal biçimindeki liberalizmden bile farklı olarak, demokrasi, "ekonomik" ve "siyasal" arasındaki karşıtlığın aşılmasını ve "devlet"in "sivil toplum" üzerine empoze edilmesinin kaldırılmasını gerektirir. Böylece "halk egemenliği" soyut bir siyasal "alan"la sınırlanmayacak; onun yerine, insan etkinliğinin her düzeyinde iktidarın yabancılaşmasının önlenmesini, üretim alanından başlayıp devlete kadar uzanan tüm baskıcı yapısına karşı bir saldırıya geçilmesini beraberinde getirecektir. Bu açıdan bakılınca, tıpkı "liberal" ile "demokrasi"nin eşleştirilmesinin yanıltıcı olabilmesi gibi, "sosyalist" ile "demokrasi"nin birleştirilmesi de gereksiz olmalıdır.

Bunun bir anlamı da, liberal demokrasinin sosyalist demokrasiye asla basit, antagonist olmayan bir uzantısının (genişlemesinin, *çev.*) olamayacağıdır. Her iki olguda da "demokrasi" teriminin geçerliliğine olanak tanınsa bile, tarih boyunca temelden farklı demokrasi biçimlerinin var olduğunu ve sözgelimi, Atina'daki demokrasi biçimini Amerika'daki ya da İngiltere'deki modern biçimden ayıran kurumsal farklılıkların, bu biçimlerin çok farklı olan toplumsal temellerini yansıttığını hiç değilse kabul etmek gerekir. Çeşitli demokrasilerin kurumsal biçimleri ve dayandıkları değişik toplumsal temeller arasında bir ilişkinin bulunduğunu yadsımak, tarihsel bakımdan saçma olur. Sosyalizmi kapitalizmden ayıran toplumsal ilişkiler ve iktidar sistemi, ister istemez, farklı kurumsal biçimlerde yansımasını bulacaktır. Sosyalizmin asıl özü, daha önce hiç var olmamış bir demokratik örgütlenme tarzı olacaktır. Bu tarz, ortaklaşa sahiplenilen işyerlerinde serbestçe bir araya gelerek maddi yaşam araçlarını üreten üreticilerin doğrudan özyönetimidir. Böyle, demokratik kurumların varlığı bile, kapitalist ilişkilerin ve onlara uygun demokrasi biçimlerinin sonu demektir.

Öte yandan, bu, sadece, halihazırda var olan bir "siyasal" demokrasiye "ekonomik" demokrasiyi ekleme sorunu da değildir. Üretim düzeyinde demokrasi, başka "düzeyler"de de yeni biçimlerdeki destekleyici kurumları gerektirmekle kalmaz. En "liberal demokratik" kapitalist toplumda bile

siyasal alanın kuruluş amacı, üretim ilişkileri “düzey”inde demokrasinin önündeki engelleri, gerek bürokratik yolla, gerekse zorla devam ettirmektir. Liberal demokrasinin demokratik ilkelerini politikadan ekonomiye “taşımak” tek başına yeterliymiş gibi, sosyalizme geçişi, liberal demokrasinin salt niceliksel ilerlemesi olarak ele almak, hem toplumsal bakımdan belirlenmemiş demokratik ilke diye bir şeyin olmadığını unutmak demektir hem de “demokrasi”yi sınırlı bir alana titizlikle ve zorla hapsetmenin, liberal demokratik devletin temel işlevlerinden biri olduğunu göz ardı etmek demektir.

162 Samuel Bowles ve Herbert Gintis, “The Crisis of Liberal Democratic Capitalism: The Case of the United States”, *Politics and Society* 11, sayı 1, sf. 52.

163 Agy, sf. 75-7.

164 Agy, sf. 82.

165 Agy, sf. 52-3.

166 Agy, sf. 92-3.

167 Marx, 17-18 Eylül 1879’da Bebel, Bracke, Liebknecht vd’ne yazdığı mektupta, Alman Sosyal Demokrasisi’nin ilkelerini böyle tanımlıyor.

168 Bkz. Lucio Colletti, “Bernstein and the Marxism of the Second International”, *From Rousseau to Lenin* içinde, Londra 1972, sf. 92-7. 8- Karl Marx, *Grundrisse,* Harmondsworth 1972, sf. 243. 9- Agy, sf. 248.

169 Karl Marx, *Grundrisse,* Harmondsworth 1972, sf. 243.

170 Agy, sf. 248.

171 Agy, sf. 88.

172 Perry Anderson, “The Antinomies of Antonio Gramsci”, *New Left Review 100,* Kasım 1976-Ocak 1977, sf. 30.

173 Sınıfsal hegemonyanın bu yönüne ilişkin çok güzel bir tartışma için, bkz. E. P. Thompson, 18. yüzyıl İngiltere’sinde egemen sınıf hegemonyasının ifadesi olarak yasa egemenliği üzerine, *Whigs and Hunters* içinde, Londra 1975, özellikle sf. 262-3.

174 Anderson, sf. 30.

175 Bu noktaları, “The Separation of the ‘Economic’ and the ‘Political’ in Capitalism” adlı makalemde daha ayrıntılı olarak ele aldım. *New Left Review* 127, Mayıs-Haziran 1981.

176 Böyle bir hegemonya görüşünü yansıtan bazı Gramsci yorumlarına ilişkin bir irdeleme için, bkz. Tom Nairn’in *London Review of Books’m 17* Temmuz-6 Ağustos tarihli sayısının 12-14. sayfalarında yayınlanan değerlendirmesi. Ayrıca bkz. E. P. Thompson, “Eighteenth Century English Society: Class Struggle Without Class?”, *Social History,* cilt 3, sayı 2, Mayıs 1978, sf. 162-4 ve dipnot 60.

177 Althusser’in, ideolojiyi, sistemin devamlılığını sağlayan bir tür araç olarak gören anlayışının bu sonucu doğurduğu öne sürülebilir; bu araç, özellikle, toplumsal yapının yeniden üretimini

garantileyen “Devletin İdeolojik Aygıtları”nda somutlaşmıştır.

178 Nairn, sf.12-13.

179 Ernesto Laclau, *Politics and Ideology in Marxist Theory*, Londra 1979, sf. 110.

180 Ralph Miliband, *Marxism and Politics*, Oxford 1977, sf.188-90.

181 Karl Marx, “Gotha Programı’nın Eleştirisi”, *The First Iterrtational and After* içinde, Harmondsworth 1974, sf. 354.

182 Karl Marx ve Friedrich Engels, “Komünist Parti Manifestosu”, *The Revolutions of 1848* içinde, Harmondsworth 1973, sf. 87.

183 Friedrich Engels, “Otorite Üzerine”, *Marx-Engels Selected Works,* cilt 1, Moskova 1962, sf. 639.

184 Örneğin, “Yahudi Sorunu Üzerine”de ya da *Ekonomik ve Felsefi Elyazmalan’*nda.

185 “Gotha Programı’nın Eleştirisi”, s. 354.

186 August Bebel’e Mektup, 18-28 Mart 1875, *Marx-Engels Selected Correspondence,* Moskova 1965, sf. 293.

187 Karl Marx, “Amsterdam Konuşması”, 8 Ey1ü11872.

188 Daha sonraları Engels, Amerikan devletinin esnekliğine o kadar güvenmediğini ortaya koymuştur. Marx’ın *Fransa’da İç Savaş’*ına yazdığı önsözde, Birleşik Devletler’i devlet gücünün “topluma göre bağımsız” olmayı en iyi şekilde başardığı, dolayısıyla da o gücü ele geçirip kullanan politikacılar karşısında –devamlı bir ordunun ve katı bir bürokrasinin olmamasına karşın– ulusu güçsüz bıraktığı ülke olarak nitelemiştir.

189 Bu noktanın barış hareketiyle ilişkisini ele alan bir irdeleme için, örneğin bkz. Raymond Williams, “The Politics of Nuclear Disarmement”, *New Left Review* 124, Kasım-Aralık 1980.

11

SOSYALİZM VE “EVRENSEL İNSAN DEĞERLERİ”

I

Sosyalizm ile “evrensel insan değerleri” arasında bağ kurmak için, yeni “hakiki” sosyalizmden tamamen farklı bir yol vardır. Şimdiye kadar tartışılan herkesten başka bir kategoriye giren yazar Raymond Williams bunun örneğidir. Onun yapıtları, YHS’nin gerçek ilgilerinin birçoğuna yanıt veriyor; ama bunu yaparken, işçi sınıfının özel çıkarları ile insanlığın genel çıkarlarının çakıştığı, işçi sınıfının özkurtuluşuyla birlikte genel olarak insanların sınıfsal sömürüden kurtulmalarının da gerçekleşeceği ve işçi sınıfının sosyalizmde temel bir *çıkara* sahip olmakla kalmayıp, sosyalizmi gerçekleştirmek için kendine özgü kolektif *kapasiteye* de sahip olduğu şeklindeki Marksist önermeyi reddetmiyor. Williams, *2000’e Doğru* adlı yapıtında, “yeni toplumsal hareketler”ce gündeme getirilen konuları –barış, çevre, cinsiyet, kültürel yoksulluk vb gibi konuları– ele almakla ve soldaki sınıf örgütlerince bu sorunların çoğu kez savsaklandığını kabul etmekle birlikte, kitabın bütün amacı, işçi sınıfını bir yana atan görüşlere karşı durmak ve sınıfsal politikanın önemini yeni baştan vurgulamaktır; zaten bu yapıtı özellikle önemli kılan da işte bu yönüdür. Yapıt, parlamenter temsilin yol açtığı mistifikasyonlara karşı doğrudan bir saldırı içermektedir; bir *burjuva* demokrasisinin varlığını ve özgüllüğünü kesin bir dille belirtip, bu

demokrasi biçimini özgül sosyalist biçimlerle karşılaştırarak demokrasinin “belirlenmemiş” olduğunu açıkça reddetmektedir.[190] Kitap, her şeyden önce, derin bir *antikapitalist* tutkuyla örülmüştür; oysa tartışmalarının kritik anlarında, sözcüğün kendisinden kaçınarak sorundan da kaçmaya eğilimli olan YHS’nin önde gelen savunucuları böyle bir tutkudan kesinlikle yoksundurlar: Bu nedenle, örneğin Laclau ve Mouffe’un “sanayi toplumu” kavramına ya da Stedman Jones’un “karma ekonomi”, “refah devleti”, “Britanya’nın ekonomik sıkıntısı” ve “ulusal gerileyiş” kavramlarına tanık oluyoruz (Stedman Jones’un, İşçi Partisi üzerinde kafa yorarken “kapitalizm”den yalnızca bir kez, o da sadece Crosland’ın görüşlerini yorumlarken söz etmesi anlamlıdır). “Üstyapısal” ya da kültürel süreçlerin araştırılmasına, İngilizce konuşan ülkelerdeki öteki Marksistlerden belki daha fazla profesyonel katkıda bulunan, hele hele, YHS çizgisindeki dil, ideoloji ve söylem tutkunlarından mutlaka çok daha fazla katkıda bulunan Williams’ın, toplumsal yeniden üretimde ya da siyasal mücadelelerde bu süreçlerin oynadığı rolü abartma ya da azımsama eğilimi taşımadığını eklemek yerinde olacaktır.

Williams, ilk olarak, işçi hareketinin, “birtakım özel çıkarların toplamı olmaktan öte bir şey”[191] olduğu şeklindeki geleneksel iddiasında iki çizgi saptıyor. Gücünü, bu hareketin doğduğu “yoksulluk kültürü”nden alan birinci argüman, sanayi kapitalizminden kaynaklanıyormuş gibi görünen yoksulluğun salt büyüklüğüne dayanıyordu. Bu görüşe göre, “bu kadar çok insanın böyle yaşamak zorunda kalması doğru olamazdı”. İleri kapitalist ülkelerde mutlak yoksulluğun gerilemesi, geleneksel işçi sınıfının koşullarının iyileştirilmesine örgütlü emeğin kazandığı başarılar, emek hareketi içinde nispeten rahat ve ayrıcalıklı yeni kesimlerin oluşması nedeniyle, “[emek hareketi tarafından ileri sürülen] mutlak insan gereksinmeleriyle genelde ilgilenme iddiasının artık hiçbir güvenilir dayanağı yoktur.”

Ancak ikinci argüman farklı bir türdendi: “Ortak üretim araçlarına el konulmasına ve emeğin yarattığı artıdeğerin özel kişilerce sahiplenilmesine

dayanan kapitalist sistem, doğası gereği genel çıkara yabancıdır ve dolayısıyla, genel çıkarla uyuşmaz."[192] Bu genel çıkarı işçi sınıfının özel çıkarlarıyla birleştiren şey, Williams'ın yorumuna göre, bu sınıfa özgü bir yetenek olan kapitalizmin yıkılmasını sağlama yeteneğiydi. "Bu argümanın bir sonraki bilinen adımı," diye devam ediyor Williams, "kapitalizmi sona erdirebilecek tek gücün, örgütlü emek hareketi olduğudur." Williams'a göre, kapitalizmin genel çıkara aykırı olduğu şeklindeki argümanın gücü, sistemin gelişmesiyle birlikte değişmemiştir; ama emek hareketinin kapitalizme karşı her eyleminin, hedefleri ne denli özel ve kapsamı ne denli dar olursa olsun, otomatik olarak genel çıkarla bağ kurduğu şeklindeki varsayım, inandırıcılığını gitgide yitirmektedir. İnsanlar, işçi sınıfının özel çıkarlarını gerçekleştirmeye yönelik mücadelelerin mutlaka antikapitalist nitelik taşıdığına –biraz da haklı olarak– inanmaz olmuşlardır; bundan başka, kapitalizmin genel çıkara karşı olduğunu, "ve ona endüstriyel ve siyasal eylemle son verilebileceğini ve yerine genel çıkarlara uygun bir sistemin, sosyalizmin konabileceğini[193] öngören ilk önermeyi bile unutma eğilimine girmişlerdir. Williams'ın belirttiğine göre, sosyalist hareketin karşı karşıya olduğu görev, kabul edilebilir ve erişilebilir bir genel çıkar anlayışı oluşturmak ve emek hareketini bu anlayışla yeniden ilişkilendirmenin bir yolunu bulmaktır.

Kaydetmeye değer ki, Williams, birçok "tikelci" işçi sınıfı mücadelesinin antikapitalist ve genel çıkara uygun olup olmadığını sorgulamaya çok eğilimli olmasına karşın, işçi sınıfının temel sınıfsal çıkarlarının esasen antikapitalist nitelik taşıdığını ve sosyalist projeyi, emek hareketinin genel çıkarla "yeniden ilişkilendirilme"si olarak algılama olanağını ve gereğini bu niteliğin yarattığını peşinen kabul ediyormuş gibi görünüyor. Burada, sadece, sosyalistler tarafından anlaşıldığı şekliyle genel çıkarın, "makul olan bütün özel çıkarlar"ı kapsaması gerektiği kast edilmekle kalınmıyor; göründüğü kadarıyla, işçi sınıfının genel çıkarla ve sonuç olarak sosyalizmle "bağ kurma" yeteneğinin, öteki toplumsal gruplara göre daha dolaysız ve daha özgül olduğu da kast ediliyor. Başka bir deyişle, Williams,

işçi sınıfının, sınıf mücadelesi yoluyla, sosyalizm mücadelesinin temel gücü olmaya devam ettiğini savunan bir tutum içindedir.

Öte yandan, Williams'ın belirttiğine göre, genel çıkar ve insanlığın kurtuluşu projesi açısından vazgeçilmez sayılması gereken pek çok toplumsal hedefin sınıf örgütlerince savsaklanmış olması ve sınıfsal çıkarın birer ifadesi gibi görülmemesi, işçi sınıfın özel çıkarları ile genel çıkar arasındaki bağlantının geçerliliğini zayıflatmıştır:

> Son otuz yılın bütün önemli toplumsal hareketleri, örgütlü sınıfsal çıkarların ve kurumların dışında başlamıştır. Barış hareketi, çevrecilik hareketi, kadın hareketi, insan haklarını savunan kuruluşlar, kültürel yoksulluğa ve çarpıklığa karşı kampanyalar, hepsi, bu niteliği taşımaktadır: Hepsi de, çıkar temelindeki örgütlenmelerin hiç yer ya da zaman ayırmadıkları veya basitçe gözden kaçırdıkları gereksinmelerden ve algılardan doğmuştur.[194]

Ama birçok işçi sınıfı hareketinin tikelliğini, insanlarca paylaşılan toplumsal kimliklerin karmaşıklığını ve çoğulluğunu, yaşamsal önemdeki belli toplumsal konuların sınıf mücadelesi organlarınca savsaklanmasını, sosyalist projeyi işçi sınıfının özgül çıkarlarından ve mücadelelerinden, gerçekte ise genel olarak sınıf mücadelesinden koparma gerekçesi gibi gören kişilerin yaptıkları çözümleme ile Williams'ın çözümlemesi arasında belirleyici bir fark vardır. Williams'ın savunduğuna göre, bu toplumsal hareketlerin sınıfsal çıkar araçlarından ayrı olmasını, "'sınıfsal politikanın aşılması' olarak" yorumlamak yanlıştır. Büyük çıkar gruplarının darlığıyla ilgili sınırlı yargı doğrudur. ama bu konular izlenecek olursa, endüstriyel kapitalist üretim biçiminin merkezi sistemlerine ve sınıflardan oluşan sistemine ulaşılacağı kesindir.[195]

Yine de burada bir belirsizlik vardır. Williams, işçi sınıfının sosyalizm mücadelesindeki merkezi konumunu ve kapitalist sistemin yerine sosyalist bir düzenin kurulmasındaki temel çıkarını tartışmasız kabul etmekle birlikte, bu temel çıkarın, sadece insan oldukları için "genel çıkar"da pay sahibi olan bütün insanların çıkarından ne şekilde farklı olduğu, hatta farklı olup olmadığı tam anlamıyla açık değildir. Evet, kapitalizmdeki sınıf sisteminin, kaçınılmaz olarak, bütün büyük toplumsal sorunların özünde

yattığı ve barış, güvenlik, ölçülü bir ekonomi, sevecen bir toplum gibi insanca amaçları gerçekleştirmeye yönelik bütün çabaların önüne dikilen ana engel olduğu şeklindeki önermeden anlaşıldığı kadarıyla, kapitalist sistemi oluşturan temel sınıflar arasındaki sınıf mücadelesinin, bu amaçları gerçekleştirme mücadelesindeki belirleyici çarpışma olacağı savunuluyor. Ama yine de, Williams, sınıf mücadelesi sözünden genellikle kaçınıyor; sosyalist hareketi, "çok geniş bir alana yayılan gereksinmeleri ve çıkarları yeni bir genel çıkar tanımı çerçevesindeki bir araya getirerek ... birincil insan gereksinmelerinden yola çıkan"[196] bir hareket olarak yeni baştan kurmamızı ve böylece de, sosyalist tabanla ilgili anlayışımızı gözden geçirip genişletmemizi istiyor.

Ama burada bile, Williams'ın yaklaşımı ile YHS'nin yaklaşımı arasında belirleyici bir fark vardır. Williams'ın, "yeni hareketlerde ve kampanyalarda yer alan orta sınıf ağırlıklı önderlere ya da üyelere" ve işçi sınıfı içindeki pek çok kişiyi, var olan düzene karşı direnişlerden uzak tutan baskılara değindiği doğrudur: "Kapitalist bir düzenin bütün belirleyici baskıları, kısıtlı ve çok kısa vadede uygulanır. Elde tutulması gereken bir iş, ödenmesi gereken bir borç, geçindirilmesi gereken bir aile vardır."[197] Hatta, Williams şunu da kabul ediyor: Bu düzenin bir sonucu olarak "nispi toplumsal mesafe ve hareketlilik ayrıcalıklarına ya da daha uzun süreli öğrenimden bağımsız şekilde (çoğu kez kamusal olanaklarla) yararlanma ayrıcalığına sahip olmayan çalışan halkın çoğunluğu –hangi şekilde tanımlanırsa tanımlansın işçi sınıfından çok daha geniş bir kesim– kısıtlı ve kısa vadeli zorunluluklara öncelikle cevap vermek zorundadır"; oysa daha ayrıcalıklı sınıflar için elverişli bir "toplumsal mesafe, muhalefet edebilme payı" söz konusudur ve bu da onları yeni toplumsal hareketler tarafından ifade edilen evrensel "insan gereksinmeleri"ne daha açık hale getirebilir. Ama bu gözlemlerin Laclau ve Mouffe ya da Gavin Kitching gibileri rahatlatmaması için, şu noktayı vurgulamak gerekir: Williams'ın tezi, bizi, YHS'yle taban tabana zıt bir siyasal doğrultuya götürmektedir. Williams'ın belirttiğine göre, yeni toplumsal hareketler, "sert toplumsal çekirdeğe", yani işçi

sınıfına ulaşamadıkları sürece, marjinal ve etkisiz kalmaktan kurtulamayacaklardır; çünkü işçi sınıfı, toplumsal düzenin merkezinde, “belirleyici ilişkiler”inde, “yalnızca egemen kurumları ve onların gölgelerini değil (aynı zamanda) genellikle halkın çoğunluğunu da kapsayan ekonomik düzenin kaleleri”nde[198] yer almaktadır. “Yeni hareketlerin, bu alan”, yani ekonomi “dışında kalan hemen hemen bütün yaşam alanlarında etkin ve etkili olması anlamlıdır”[199] diyor Williams. Ama her önemli toplumsal sorun, eninde sonunda bu merkezi çekirdeğe dönmemizi gerektirir.

> Öyleyse, oldukça saçma olan şey, bu hareketleri, “orta sınıfa ait sorunlar” sayarak bir yana itmek ya da azımsamaktır. Bu sorunların bu şekilde nitelendirilmeleri ve yansıtmaları, bizzat toplumsal düzenin bir sonucudur. Bu sorunları, işçi sınıfının merkezi çıkarlarıyla ilişkisiz sayarak bir kenara itmek de aynı şekilde saçma olur. Bunlar, bütün somut anlamlarda, söz konusu merkezi çıkarlarla ilişkilidir. Tehlikeli sanayi işlemlerine ve çevresel hasara en çok maruz kalanlar, işçilerdir. Yeni kadın haklarına en çok gereksinme duyanlar, kadın işçilerdir. ... Bu yöresel ve belirleyici ilişkilerin biraz uzağında kalan sorunlarla ilgili nasıl bir hareket bulunursa bulunsun, merkezi bir bilincin yaratıldığı bu gündelik noktalarda ciddi ve ayrıntılı seçenekler ortaya çıkıncaya kadar, o hareketin tam anlamıyla etkili hale gelmesine olanak yoktur.[200]

Ve “bütün alternatif politikaların en zayıf olduğu noktalar, tarihsel bakımdan anlaşılabilir nedenlerle, tam da bu noktalar” ise, mücadele odağını, “yerel” işçi sınıfı ilgilerinin arenalarından uzakta yeniden belirlemek gerekmez; çünkü “toplumsal düzenin geleceği, bu merkezi ekonomik alanda meydana gelecek şeylerle belirlenecektir.”[201]

Wiliams’ın sosyalist politikayı, genel sınıfsal bakımdan yansız nitelikteki “birincil insan gereksinmeleri”yle ilişkilendirmesinde bazı belirsizlikler bulunmakla birlikte, YHS projesine taban tabana zıt düşen bir şeyleri anlattığı görülüyor: İşçi sınıfına egemen olan “yerel”, “gündelik” kaygılar, toplumsal düzenin kalbine ve “birincil insan gereksinmeleri”nin, evrensel değerlerin yazgısını belirleyecek olan koşulların kaynağına, bu gereksinmeleri ve değerleri dolaysız hedefler olarak benimseyen yeni hareketlerden daha yakındır. Belki, Williams’ın tezinde şöyle bir kabulün

bulunduğunu da çıkarsayabiliriz: Daha ayrıcalıklı sınıfların yararlanabildikleri "toplumsal mesafe"den, "muhalif olabilme payı"ndan yeni toplumsal hareketlerin de yararlanabilmeleri için, ekonominin merkezi çekirdeğiyle, "belediyeci ilişkiler"iyle aralarındaki mesafeyi korumaları gerekir; bu toplumsal sorunların, kapitalist düzenin merkezinden, bu düzene karşı esaslı bir tehdit oluşturmayacak kadar uzak gibi gösterilmesi gerekir. Ekonomi "dışındaki hemen hemen bütün yaşam alanlarında" yeni hareketlerin "etkin ve hatırı sayılır" varlığını bu durum açıklayabilir. Kısacası, kapitalist düzene karşı bir tehdit oluşturmadığı sürece muhalefeti "göze alabilen" kişiler olduğu gibi, kısa vadede direnişi göze almaları o kadar kolay olmamakla birlikte, daha "yöresel" ve özel mücadeleleriyle bile, yürürlükteki düzenin "merkezi sistemi"ni, yani evrensel insan değerlerinin yazgısının belirlendiği sistemi doğrudan etkileyebilecek bir konumda bulunan kişiler de vardır.

II

"Birincil insan gereksinmeleri"nin ya da "evrensel değerler"in sosyalist projedeki yeri, kritik ve son derece zor bir sorundur. Sosyalist hareket, kurtuluşu sağlayacak bir proje olarak inandırıcı olmak istiyorsa, insan özgürlüğüne ve nitelikli yaşama ilişkin anlayışını genişletmek zorundadır. Ama sosyalist hedeflerin, gerçekten kurtuluşçu bir görüşte mutlaka bulunması gereken bütün insani amaçları kapsayacak şekilde açıkça ve ağırlıkla genişletilmesi bile, sosyalist tabana ya da sosyalist mücadelenin niteliğine, örgütlenme biçimlerine ve özgül ereklerine ilişkin sorunu çözmek için yeterli olamaz. Hele hele, sosyalist projeyi, sınıf olgusunun ortadan kaldırılmasına yönelik bir sınıf mücadelesi olarak gören anlayışa terk edebileceğimizi hiç ima etmez. Barış, güvenlik, demokrasi, sevecen bir toplum ve dengeli bir ekonomi gibi "insancıl" amaçları kapsayan bir sosyalizm görüşünü benimsersek; aynı zamanda da, kapitalizmdeki sınıf sisteminin ve kapitalist birikim dürtüsünün, bugün bu hedeflere ulaşılmasını

güçleştiren başlıca engeller olduğunu kabul edersek, mücadelenin özgül niteliği hakkında ne gibi sonuçlar çıkarmamız gerekir?

Birbirinden oldukça farklı iki sonuca ulaşılabilir. İnsanların, maddi olmayan, insancıl amaçlarının önüne dikilen asıl engelin kapitalizm ve onun sınıfsal sistemi olduğunun kavramaları sağlanabilirse, sınıfları ortadan kaldırma hedefinin, işçi sınıfının özgül hedefi olduğu kadar herkesin de hedefi olabileceği söylenebilir. Başka bir deyişle, şöyle bir sonuca ulaşılabilir: Sınıfların ortadan kaldırılması, işçi sınıfına ait "maddi" ya da "ekonomik" çıkarların dolaysız ve özgül ereği olsa bile, aynı ölçüde, başka bakımlardan diğer toplumsal grupların da çıkarınadır; işçi sınıfına ait maddi çıkarların özgül niteliği, sınıfsal sömürünün ortadan kaldırılması mücadelesinde o sınıfa ayrıcalıklı bir rol kazandırmaz. Buna karşılık, şöyle bir görüş de savunulabilir: Sınıfların ortadan kaldırılması sosyalist projenin özüyse, sosyalizm, nihai hedef olarak daha geniş insani amaçları, gerçekleştirmeyi öngörse bile, işçi sınıfı için, yani sınıfsal sömürünün doğrudan hedefleri olan, kolektif kimliği doğrudan doğruya bu sınıfsal sistemden kaynaklanan, örgütlenmesi ve stratejik konumu bu sistemle belirlenen, kolektif eylemleri, özelci ve dar kapsamlı olduğu zaman bile, mutlaka ilgili hedefe yönelen insanlar için olduğu kadar diğer toplumsal grupların ortak hedefi haline gelemez. Bu son görüş daha akla yatkın görünüyorsa da sosyalist hareket diğer kitlelerden yararlanabilir ve diğer toplumsal hareketlerle bağ kurabilir; ama yine de bu hareket, sınıfsal çıkarlara hizmet etmeye ve işçi sınıfının sınıfsal birliğini sağlamaya stratejik öncelik vermek zorunda olan bir sınıf mücadelesi aracı olarak kavranmalı ve öyle örgütlenmelidir.

Burada, sınıfa bağlı maddi çıkarları bırakıp evrensel "insani" amaçlara yönelme eğilimini benimseyen YHS projesinin karşılaştığı güçlüklerle karşılaşıyoruz. Elbette, bu "insani" amaçlar, kurtuluş mücadelesinin nihai hedefi olmalıdır ve elbette –işçi sınıfı çıkarlarının sağlanması şöyle dursun–, sınıfların ortadan kaldırılması bile, bir anlamda, ara hedef olarak belki bir amaç olmaktan çok bir araç olarak görülmelidir. Ama YHS'nin pratikte getirdiği öneri, bu nihai "insani" hedeflerin, şimdiden bir siyasal

hareketin dolaysız hedefleri olabileceğidir (bunları gerçekleştirmek ne kadar uzun sürerse sürsün). Bundan çıkan anlama göre, bu amaçlar, etkili bir kolektif öznenin örgütlenmesine temel olabilecek ortak çıkarları oluşturmakla kalmaz, aynı zamanda da bu kolektif özne kapitalist sistemin temellerine karşı yönlendirilebilir. Bunu savunmak, şu iki şeyden birisini söylemek demektir: 1) Gerek üretim ve sömürü ilişkileri, belki de hiçbir zaman tarihsel süreçlerin belirlenmesinde olduğu için, sınıfların varlığının hiçbir engel oluşturmaması anlamında, bu hedeflerin başarılması için gerekli maddi ve toplumsal koşullar (daha önce hiç görülmemiş bir şekilde) bugün vardır. Böyle bir durumda yapılması gereken tek şey, bu "insani" amaçları başarmak için gerekli araçları yerli yerine oturtmaktır. Ya da 2) bu insani çıkarlara –barışa, güvenliğe, çevreye, nitelikli yaşama– yönelik tehdit daha öncekilere oranla öylesine büyüktür ki, bunların korunmasından sağlanacak çıkar, daha önce hiç görülmemiş şekilde ve ölçüde, bütün diğer toplumsal çıkarların ve bütün diğer tarihsel belirleyicilerin önüne geçer; yürürlükteki düzenin toplumsal ve maddi koşullarını dönüşüme uğratabilecek bir gücü yaratmaya yeterli hale gelir.

"Özerk" bir sosyalist politikayı en ateşli şekilde savunanların, bu iki önermenin ilkine inanmaları gerektiği düşünülebilir; çünkü onlar, özlenen hedeflere ulaşmak için yalnızca "söylem"in yeterli olduğu kanısını taşıyormuş gibi görünüyorlar. Gelgelelim bu, ciddiye alınması gereken bir tutum değildir; çünkü tarihsel süreçlerin belirlenmesinde üretim ilişkilerinin ve sınıfın önemli olmadığını kanıtlamak için tarihi büyük ölçüde yeni baştan yazmak gerekir. Ya da en azından, kapitalizmi tamamen yeni baştan, tarihteki üretim tarzları arasında sadece kapitalizmin, üretim ilişkilerini ve sınıfı başka tarihsel belirleyicilere bağımlı hale getirdiğini kanıtlamak gerekir (yoksa ileri kapitalist toplumlarda, sınıfların herhangi bir önemli anlamda artık var olmadıklarını göstermek gerekir mi desek?)

Bu tezin, gerçekten belli bir güncellik kazanmış olan biraz zayıf bir biçimi daha vardır: "Refah devleti kapitalizmi", kapitalist sistemin niteliğini öyle köklü şekilde değiştirmiştir ki, sınıf politikasının özünü oluşturan eski sorunlar artık çözülmüş bulunmaktadır. Bugün bazı ileri kapitalist ülkelerde

refah devletinin gitgide etkisizleştirildiğine ve ileri kapitalist devletlerin politikasında sınıfsal sorunların ağırlığını koruduğuna –aslında, ağırlığına– değinilmese bile, bizzat “refah devleti”nin yarattığı birçok yeni sınıfsal sorun ve işçi sınıfına dayatılan birçok yeni yük dikkate alınınca, refah kapitalizmi sınıfsal güçlerin niteliğini ve “sınıf politikasının ölçütleri”ni ne denli değiştirmiş olursa olsun, bu argümanı ciddiye almak da, neredeyse daha güçlü olan çeşidini ciddiye almak kadar zordur. Yakın zamanlarda Göran Therborn’un belirttiği gibi, “Her şeyden önce, refah devleti kapitalizminin yine de kapitalizm olduğu asla unutulmamalıdır. Kapitalist politikanın klasik sorunları olduğu gibi durmakla kalmıyor; aynı zamanda da yaşanan ekonomik kriz, refah devleti kapitalizminin kazanımlarına –tam istihdam ve sosyal güvenlik, erkekler ile kadınlar arasında daha fazla eşitlik– bir tehditmiş gibi görünüyor ve bunları merkezi siyasal sorunlar haline getiriyor. En gelişmiş refah devletinin dahi, görüşte bile olsa, işçi sınıfı mücadelesinin temel hedeflerini ortadan kaldırdığını ileri sürmek, vahim bir hata olacaktır”.[202] Bu sorunlardan bazılarının (geçici olarak?) çözülmesi, solun siyasal alanını görünüşte daralttığı ve geleneksel kitlelerinin bazı kesimlerini etkisizleştirdiği kadar, yeni –ve henüz militanlaşmış– sınıfsal güçlerin yanı sıra yeni, sınıfsal sorunlar da ortaya çıkmıştır. Bu nedenle, modern kapitalizme özgü koşulların, sınıfsal politikanın dayanaklarını yok ettiğini ya da siyasal bir güç olarak sınıfı gereksiz veya olanak dışı kıldığını öne sürmek için hiçbir inandırıcı kanıt yoktur.

İkinci argüman –yani, temel insan çıkarları karşısındaki tehdidin, bugün, diğer toplumsal belirlenimleri geri planda bırakacak kadar büyük olduğu şeklindeki argüman– nükleer yok oluş ve çevresel yıkım tehlikelerinin, yalnızca insancıl ereklerin gerçekleştirilmesini değil, bizzat insanlığın var oluşunu da tehdit ettiği ve bu tehditlerin, bu kadar korkunç olmayan başka kaygılarla harekete geçirilmeyen insanlar arasında bile geniş halk hareketlerine yol açtığı bir zamanda az çok geçerlilik taşımaktadır. Bu hareketlerin ahlaksal gücünden kuşku duyulamaz; ama esaslı bir toplumsal

değişikliğin, kapitalizmden sosyalizme geçişin öznesi haline dönüşmeye karşı onları dirençli kılan da, yine bir anlamda onlara bu belirli gücü kazandıran niteliklerden başkası değildir. Bu hareketler, sınıfsal çıkar ayrılıklarını yok eden yeni bir antikapitalist çıkarın yönlendirdiği yeni bir kolektif kimliği, yeni bir toplumsal gücü yansıtmadıkları gibi, böyle bir şey yaratma amacı da gütmezler. Bunlar kapitalist düzen ile barış ve yaşamın devamına yönelik tehditler arasında var olan bağıntılara dayanılarak oluşturulmazlar. Tam tersine, bunların birliği ve halk desteği, barış ya da çevre sorunlarının, yürürlükteki toplumsal düzenden ve o düzeni oluşturan çatışmalı toplumsal çıkarlardan *soyutlanmasına* bağlıdır. İnsanların, sadece insan oldukları için paylaştıkları genel çıkarlar, var olan toplumsal düzenin ve sınıfsal ilişkilerin dönüştürülmesini gerektiren şeyler olarak görülmekten çok, o toplumsal düzene ve o düzenin sınıflar sistemine ait olmaları nedeniyle insanların paylaştıkları çeşitli özel çıkarlardan *kopuk* şeyler olarak görülmelidir. Başka bir deyişle, bu tür hareketler, kapitalist düzeni ve o düzenin sınıfsal sistemini belirli şekilde ima etmekten kaçınabilmelerine güvenme eğilimi taşımışlardır.

Toplumsal koşullardan ve maddi çıkarlardan az çok "özerk" olacak şekilde tasarlanmış siyasal programların kaynağı, gerçekte burasıdır; ama bu programları, sosyalist değişim programları halinde gelişmeye karşı dirençli kılan da, kesinlikle onların bu özerkliğidir. Aslına bakılırsa, YHS formülünün yetersizliği, belki de hiçbir yerde burada olduğu kadar apaçık belli değildir. Böyle bir "halk" hareketinin sosyalist bir güce dönüştürülebilmesinin somut şekillerini hayal etmeye çalışmak yeterlidir. Mevcut sınıf ve sınıfsal çıkar koşullarından kendini soyutlamayı, var olan toplumsal ilişkiler ve tahakküm yapısına karşı esaslı bir meydan okuyuştan bile bile uzak durmayı asıl eylem ilkesi yapan bir hareketin, o sınıfsal koşullarını ve o egemenlik yapısını hedef alacak istikrarlı bir kolektif güce dönüşebilmesini sağlayacak süreci tam olarak nasıl tasavvur etmemiz gerekir? Elbette, bizzat bu hareket, sınıf mücadelesi zemini haline gelmedikçe. Gerçekte, bu tür hareketlerin, amaçlarını maddi çıkarlardan ve sınıf çatışmasından soyutlamaya böylesine büyük ağırlık vermek zorunda

olmaları, siyasal güçlerin şekillenmesi bakımından maddi çıkarların ve sınıf çatışmasının taşıdığı önem hakkında bize pek çok şey anlatmaktadır; çünkü bu sorunların su yüzüne çıkmasına izin verildiği an, bu halk hareketlerinin kimliği ve birliği de parçalanır. Başka bir deyişle bu hareketlerin önünde iki yol vardır: Ya hatırı sayılır bir muhalif güç olma yeteneğinden kaçınarak "halkçı" kimliklerini ve birliklerini koruyacaklardır; ya da halka dayanan güçlerini sınıf politikasının hizmetine koşarak, kendi özgül hedeflerini gerçekleştirmekte bile, çok daha etkili hale geleceklerdir.

Bu kısıtlamalar, "birincil insan gereksinmelerinden", yani maddi çıkarların ve sınıfın üstündeki evrensel insancıl amaçlardan "yola çıkan" bir sosyalist harekete ilişkin her anlayış için geçerlidir: Böyle bir anlayışla kast edilen şey sınıf mücadelesi ve sınıfların ortadan kaldırılması aracılığıyla insanın kurtuluşuna ve evrensel insancıl amaçların gerçekleştirilmesine yönelik bir hareket değil de, sadece "özerk" bir evrenselci "söylem"i kullanarak dönüştürücü" bir kolektif özne yaşatma umuduyla sınıfsal çıkarların ve sınıf mücadelesinin *çevresinden dolaşmaya* çalışan bir hareket ise. Bu anlamdaki "birincil insan gereksinmeleri" çevresinde bir siyasal hareket örgütlemenin anlamı ne olabilir ki?

Yine, kendimize şu soruyu sorarak sorunu daha iyi açıklayabiliriz: Bu şekilde kavranan bir sosyalist harekette, niçin kapitalistler de, en az başka insanlar kadar, kolektif devrimci öznenin bir parçası olmasınlar? Onlar da başka herkes gibi, aynı *insani* çıkarlara sahip "halk unsurları" olduklarına göre, sosyalist söylemin onları da kapsamasını önleyen nedir? Ama kapitalizmin insan çıkarlarına aykırı olduğunu ve bu nedenle de kapitalistlerin, sosyalizmin doğal unsurları arasında yer alamayacaklarını kabul ediyorsak, kapitalist üretim ilişkilerinin sosyalist mücadelenin dolaysız hedefi olduklarını, insani amaçları başarmak için hedef alınması gereken iktidar yapısını oluşturduklarını ve ayrıca insanların, ya da en azından bazı insanların (sadece kapitalistlerin ve belki "geleneksel" işçi sınıfının?) sınıfsal çıkarlarını "insani" çıkarlarından üstün tuttuklarını da kabul ediyoruz demektir. Eğer durum böyleyse, "birincil insan gereksinmeleri"ni esas alan bir siyasal hareketi, hangi özgül koşullar altında

örgütleyebiliriz? Gerçekten, örneğin, şöyle bir şey mi söylemek istiyoruz: Bazı insanlar –aslında bütün sınıflar, özellikle de kapitalizmin başlıca antagonist sınıfları– maddi koşulları nedeniyle sınıfsal çıkarlarını insani amaçlardan üstün tutmak zorunda oldukları halde, bu şekilde bir zorunluluğu bulunmayan toplumsal grupların oluşturduğu geniş bir orta kesim vardır ve sosyalizm mücadelesini yürütecek olanlar onlardır? Öyleyse –ve her şeyden önce– *nasıl*? Bu “özerk” kitle, kapitalist iktidarın yoğunlaştığı noktalara karşı, hangi stratejik konumdan ve hangi kolektif güçle taarruza geçecektir? Dahası kimliğini ve birliğini hangi araçlarla koruyacaktır?

Burada söylenenlerin hiçbirisi, fedakârlık, başkalarının duygularını paylaşma ya da “genel çıkar”ı kendi çıkarından üstün tutmanın insanları harekete geçiremeyeceği ya da bu güdülerin sosyalist projede hiç rol oynamadığı anlamında yorumlanmamalıdır. Ama dönüştürücü bir mücadele, bu ilkelerle örgütlenemez; hele hele, uzlaşmaz çıkar karşıtlıklarına sahip sınıfların oluşturduğu ve bundan kaynaklanan bir iktidar düzenlemesinin geçerli olduğu bir toplumda bu hiç mümkün değildir.

Sosyalizmi, gerekli “entelektüel derinlik *(sophistication)”* düzeyine ulaşmış aklı olan her varlığın benimseyeceği salt “rasyonel” bir hedef olarak kavramamızın da bir yararı olamaz. Elbette bazı sosyalist eğilimlerdeki antientelektüelizm aptalca ve tehlikelidir; elbette, etkili bir sosyalist hareketin, eğitime gereksinimi vardır. Ama salt eğitimde ya da “akılcılık”ta, sosyalizme ya da demokrasiye katkıda bulunan bir şey yoktur. “Entelektüel derinleşme” ile sömürücü ve baskıcı toplumsal ilişkilere bağlılık arasında hiçbir uyuşmazlığın bulunmadığını gösteren pek çok tarihsel kanıt vardır. Bu tür toplumsal ilişkilerle temelden ve indirgenemez şekilde uyuşmaz olan şey, sömürülen sınıfların çıkarlarıdır; “akıl”, sosyalizmin hizmetindeki bir güç olacaksa, “entelektüel derinleşme”nin işte bu toplumsal ilkeye koşulması gerekir.

Bununla birlikte, işçi sınıfı çıkarlarının gözetilmesi hâlâ sosyalizmin vazgeçilmez aracıysa, “evrensel insan değerleri”nin uygulanabilir bir

siyasal programa dönüştürebilmesinin hâlâ tek biçimiyse, o çıkarları o evrensel hedeflerle açık açık ilişkilendirme gereği orta yerde durmaktadır. Sınıf mücadelesinin sosyalizme yönelik bir mücadele olarak rotasını koruması için, sosyalizmin içerdiği demokratik güdü, insanın kurtuluşuna ve nitelikli yaşama olan bağlılığı her zaman açıkça göz önünde bulundurulmalıdır. Öyleyse "evrensel insan değerleri"nin dili, önemli bir anlamda, işçi sınıfı bilincini sosyalist bilince çevirme dilidir. Ayrıca bu dil, sermaye tarafından sömürülmekle sermayeye hizmet etmekten sağladıkları yararlar arasında kararsız kalabilen "ara gruplar" denilen gruplara sosyalizmin sunduğu daha nitelikli yaşam olanağını en etkili şekilde ifade eden hitap dili de olabilir. Yeni "hakiki" sosyalizmin yanlışı, işçi sınıfının maddi çıkarları ve sosyalizmin nihai hedefleri arasında ideolojik aracıların bulunması gerektiğine inanması değil, daha çok, böyle bir aracılığa duyulan gereksinmeyi, işçi sınıfı çıkarları ile toplumsal hedefler arasında hiçbir organik ya da "ayrıcalıklı" bağlantının bulunmadığı şeklinde yorumlamasıdır.

Sosyalizm –ya da sömürüden kurtulmuş olma, demokratik denetim, barış, güvenlik ve onurlu, nitelikli bir yaşam– insan olmaları nedeniyle bütün insanların çıkarına olduğu için, bütün insanların ikna yoluyla sosyalizm saflarına kazanılma şanslarının eşit olduğunu savunabiliriz; ya da, temelde ve uzun erimde bütün insanlar böyle bir çıkara sahip olsalar bile, bunun gerçekleştirilmesine karşı büyük bir engel oluşturan daha dolaysız çıkar ve iktidar yapılarının bulunduğunu kabul etmemiz gerekir. İkinci seçenek benimsenirse, o zaman sosyalizm, her şeyden önce, salt soyut bir ahlaksal değer olarak değil, kapitalist çıkar ve iktidar yapısına karşı toplumsal güçleri en dolaysız şekilde harekete geçiren somut bir siyasal hedef olarak kavranmalıdır. Sosyalizm, ancak işçi sınıfının çıkarlarını ve mücadelesini temsil ettiği ölçüde, saptanabilir hedefleri ve özneleri olan –ama aynı zamanda da "genel çıkar" ile "bağlantılı" kurabilen– böyle somut bir proje şeklini alır.

190 Raymond Williams, *Towards 2000*, Londra 1983, sf. 102-127.

191 Agy, sf. 162.

192 Agy, sf. 162-3.

193 Agy, sf. 163.

194 Agy, sf. 172.

195 Agy, sf. 172-3.

196 Agy, sf. 173-4.

197 Agy, sf. 254.

198 Agy, sf. 254.

199 Agy, sf. 253.

200 Agy, sf. 255.

201 Agy, sf. 260.

202 Göran Therborn, “The Prospects of Labour and the Transformation of Advanced Capitalism”, *New Left Review* 145, Mayıs-Haziran 1984, sf. 29-30.

12

SONUÇLAR

I

Bu kitap üzerindeki çalışmalar, 1984-85'te İngiltere'de gerçekleşen madenci greviyle hemen hemen aynı zamana rastlıyordu ve bu sonuç bölümü hiçbir anlaşmaya varılmaksızın işçilerin ocaklara dönmelerinden kısa süre sonra tamamlandı. Kitap yayınlandığı zaman, bu grev tarihe mal olmuş olacak, fakat gerçekten de *tarih* olacak, çünkü bu grev, İngiliz işçi hareketinin 20. yüzyıldaki en önemli olaylarından birini oluşturmaktadır. Bu tarihsel olay, yeni "hakiki" sosyalizm için anlamlı bir sınav oldu, YHS'nin kuramsal aygıtının tam olarak kurulmasından ve olan biteni anlayacak duruma gelmesinden sonraki ilk büyük işçi sınıfı eylemiydi. Hiç kuşkusuz ki, o günler sınıf politikası sorununun her zamankinden daha keskin şekilde kendini hissettirdiği günlerdi. YHS'nin sınıfa ve siyasal yansımalarına ilişkin kavrayışları ya da işçi sınıfıyla sosyalist politika arasındaki ilişkiye ilişkin görüşleri üzerinde bu grevin ne gibi kalıcı etkiler yapacağı konusunda kitap yazılırken yargıda bulunmak için belki çok erken; fakat bir iki şey ortaya çıkmış bulunmaktadır: Politika ile sınıf arasındaki tekabüliyetsizliğe inançları bu olaylarla derinden sarsılan ve yeni baştan düşünme zorunluluğunu duyacak olan kişiler hiç kuşkusuz ki vardır; fakat bugüne kadar alınan en dikkat çekici sonuçlar, bu grevin sınıf

politikasının ölüm çanını çaldığı şeklinde bazı YHS merkezlerinden yapılan açıklamalardı. YHS mantığının saçmalığı, bu cenaze nutuklarında olduğu kadar hiçbir yerde böylesine canlı ve açık şekilde ifade edilmemiştir.

Bu tarzın özellikle kendini dışa vuran bir örneği, Michael Ignatieff'in "Strangers and Comrades"inde ("Yabancılar ve Yoldaşlar") bulunabilir. Bu makale, söylem politikasında son söz gibi bir şeyi temsil eder. Kendine özgü çizgisiyle bu makale, Ignatieff'in *History Workshop*'tan yoldaşı Careth Stedman Jones'un daha önce ana çizgileriyle belirlediği bilimsel sosyalizmin dikkat çekici bir ifadesidir. Bilgeliğinin ve ince duyarlılıklarının doruklarından elemli gözlerle işçi hareketini süzen Ignatieff, İngiliz edebi basınının sevgilisi, gözde pişman sosyalisti ve yerli ilericisi olmasını sağlayan iğneleyici fakat duygusal bir edayla şöyle yazıyor:

> Feminizm ve üsleri silahsızlandırma kampanyası gibi sınıflar arası kampanyaların, Sol'un gündemini belirlediği bunca onyıldan sonra, Sol'da madenci grevini, sınıf tabanlı politikanın haklı çıkması olarak değerlendirenler var. Ne var ki, bu grev, bunun tersini kanıtlıyor. Sınıfsal bir davayı ulusal bir dava olarak sunamayan, taleplerini yalnızca topyekün zafer diliyle ortaya koyabilen, devleti ve yasaları karşısına alan bir işçi hareketi, işçi sınıfı kamuoyu arasındaki desteğini ve meşruluğunu korumayı umamaz. Madenci grevi, sınıf politikasının doğrulanması değil, ölüm çırpınışlarıdır.
>
> ... Arthur Scargill'in politikasının sorunu, adaleti yanına almaması değil rakip sınıfların, bölgelerin, ırkların ve dinlerin ulusal bir toplulukta birbirleriyle nasıl uzlaştırılabilecekleri konusundaki bir anlayıştan tamamen yoksun olmasıdır.
>
> Sol'un ihtiyaç duyduğu şey, yabancılar arasında dostluğa bağlılık olarak ifade edilen bir ulusal birlik dilidir. Toplumsal yoldaşlık uygulaması üzerine kurulmuş bir güven diline ihtiyacımız var. [203]

Öyleyse, sınıfsal politika hangi anlamda ölmüştür? Ignatieff'in ölçütlerine göre, bir sınıf, "ulusal topluluk"la ne kadar bütünleşebilirse ve karşıtı olan sınıfla ne kadar dostluk kurabilirse, sınıfsal politika da o kadar başarılı olur. Bu anlayış, başka her şey olabilir, ama sosyalist mücadele için kolay kolay bir reçete olamaz; tabii, sosyalizm sınıfların ortadan kaldırılması olarak kavrandığı sürece ya da sınıfların nihai olarak çözülmesinin, karşılıklı anlaşmayla, yani sömürenlerle sömürülenlerin

yoldaşça bir dostluk içinde el ele verecekleri genel bir uzlaşmayla gerçekleşeceğini hayal etmemiz istenmediği sürece. Ignatieff'in kast ettiği anlamda, "Sol'un gereksinme duyduğu şey, bir ulusal birlik dili" ise, hiç kuşkusuz ki bu, başka hangi amaca hizmet ederse etsin –örneğin, sosyalist iddiaları olmayan sağlam bir parlamenter parti kurma amacına ya da başka bir amaca hizmet edebilir (ama yine de, "ulusal topluluk" deyiminin daha sinsice çağrışımları bir yana, ulusal dostluk diline yönelik bu ahmakça istem üzerine kurulmuş bir seçim zaferini bile hayal etmek zordur)– sosyalizm davasını ileriye götürme amacına hizmet edemez. Aslında, Ignatieff'in ölçütlerine göre, sınıfsal politikanın gerçek ölüm habercisi, sermayenin çıkarlarına ve iktidarına açıkça ve etkili şekilde karşı çıkan, sosyalizm mücadelesinde başarı şansına sahip, gerçekten birleşmiş ve militan bir sınıfın doğuşu olacaktır.

Ignatieff'inki gibi bir argümanda insana çarpıcı gelen ilk şey, büyük ölçüde sağın retoriğini yansıtması; yasa ve düzen çağrıları yapması; "Scargillcilik" ulusal çıkarların körü körüne bencil grup çıkarlarına tabi kılınması olarak nitelendirmesidir. Ama daha yakından bakılınca bu argümanın –aslında tüm YHS doktrininin– bir yandan Thatcherizme ait "ulusal halkçı söylem"e kapıldığı halde, öte yandan da, kendine özgü biçimde, Thatcherist dünya görüşünden *ayrılması* daha da çarpıcıdır.

Sol'daki birçok kişi, sınıfsal politikanın öldüğünü ilan etmekle ve sosyalizm mücadelesinde işçi sınıfının "ayrıcalıklı" konumunu yadsımakla uğraşırken, Muhafazakâr hükümetin, örgütlü işçi sınıfını kapitalizm karşısındaki en büyük tehdit olarak görme esasına dayanan bir politika uyguluyor olması, en büyük ironidir. İngiltere'deki "Yeni Sağ"ın en ayırıcı özelliğini söylemek gerekirse, bu, dünyaya sermaye ve emek arasındaki sınıfsal bir karşıtlık açısından bakılması ve sınıf savaşını her türlü yola başvurarak sürdürme eğilimidir. Bu yeni militan sınıf bilincinin ve kararlılık ruhunun oluşum sürecindeki belirleyici anlar arasında, 1972 ve 1974'teki madenci grevleri de vardı. Sağ'ın en popüler gazeteci sözcülerinden birisinin deyişiyle: "Eski kafalı Tory'ler (Muhafazakârlar), sınıf savaşı diye

bir şeyin olmadığını söylerler. Yeni Tory'ler ise bunu hiç sorun etmiyorlar: biz sınıf savaşçılarıyız ve zafer kazanmayı umuyoruz."[204]

Bu nedenle, Thatcher'ın programına –saplantı halinde– damgasını vuran bir proje vardır: Örgütlü emeğin gücünü yıkmak için devleti kullanmak. Hukuktan ve polisten ekonomi politikasına, sosyal yardım ve güvenlik sistemine kadar devletin bütün silahları bu amaca göre koşullandırılmıştır.[205] 1984-85 madenci grevi, bu saplantının meyvesi ve bugüne kadarki en dikkate değer ürünüydü.

YHS'lerin, gözde ideoloji ve söylem arenasında bile oyundan çekilmiş olmaları da çarpıcı bir ironidir. İlk olarak çarpışmanın cephe hattını, yani "yeni Tory'ler" tarafından yürütülen gerçek siyasal sınıf savaşını savsaklamayı –daha doğrusu, gerçekte yadsımayı– yeğledikten sonra, Thatcherizmin tamamen retoriğe dayalı alanında onunla karşılaşmayı seçmişlerdir. Ama merkezi siyasal savaşın varlığını pratikte yadsıyarak veya ideolojik periferide muhalefet etmekle yetinerek temel siyasal savaşı bıraktıkları için giderek retorik zeminini de terk etmek durumunda kalmışlardır. "Yeni Sağ" sınıf savaşını ilan ederken nadir bir açık sözlülük göstermiş olmasına karşın, sınıfsız bir retorik kullanmış, sınıfsal düşmanlarının sınıf bilincini köreltmek için "halk"a seslenmiş, sınıf dilini ulusal güvenlik, onur, zafer ve topluluğun ideolojik örtüsü ile gizlemiştir. YHS'ler ise, ideolojik sınıf arenasında savaşa katılmak yerine, bütün niyetlerine ve amaçlarına karşın, bu mistifikasyon söyleminde boğulmuşlardır. Pratikte, sosyalist mücadeleyi, sol ve sağ "söylemler" arasındaki ideolojik çatışmaya indirgemişlerdir. Bu çarpışmada, başlıca düşman, "Thatcherizm" denilen *ideolojik* umacıdır. İngiliz YHS'leri tamamen hipnotize eden bu hortlaksı varlık, görünüşte hiçbir maddi temele dayanmamaktadır; ve "halkçı" söylemin ilahileriyle kovulmalıdır, "halk"ı Thatcherist büyüden kurtarmak için çoğu kez aşırı dozda yurtseverlik ve şovenlikle *(jingoism)* örülmüş bir "demokratik" söylemden yararlanmak gerekir.

Yeni Tory'ler işçilerin direngenliği ve birliği konusunda yanılmış, anlaşmazlığı kışkırtmanın doğuracağı ağır bedelleri azımsamış olsalar bile, madenci grevinin ve öncellerinin önemini değerlendirmekte hiç de YHS'ler kadar zorlanmamışlardır. En azından, işçi sınıfı örgütlerinin stratejik önemini anlamışlar ve asıl siyasal mücadele arenasının sermaye ile emek arasındaki çıkar çatışması olduğunu kavramışlardır. Grevin başka yönleri ve sınıf ile politika arasındaki bağlantı hakkında bize anlattığı şeyler ise elbette Thatcherist çözümlemenin anlama yeteneğini aşar; ama YHS'lerin bunları daha kolay anlamaları beklenirdi. Madenci grevi, "salt ekonomik" sınıf mücadelesinin, sınırlı hedeflere yöneldiği zaman bile siyasal zemini değişime uğratmakta ve kapitalist iktidar yapısının, devletin, hukukun, polisin maskesini düşürmekte, başka hiçbir toplumsal gücün sahip olmadığı benzersiz bir yeteneğe sahip olduğunu –işçi hareketinin daha önce pek çok kez yaptığı gibi–, ortaya koymuştur. "Ekonomik" mücadele deneyiminin bilinci beslediğini (madencilerin ve ailelerinin bir daha dünyaya grevden önceki gibi bakacaklarını uman pek az yakın gözlemci vardır); bu deneyimin yeni beceriler öğrettiğini ve saklı kalmış kaynakları meydana çıkardığını, yeni tutumlar, ilişkiler, dayanışmalar ve örgütlenme biçimleri geliştirdiğini;[206] "ekonomik" alan ile siyasal alan arasındaki engelleri art arda aşarak mücadele ufuklarını genişlettiğini de yine madenci grevi ortaya koymuştur.

Sınıf çatışmasının iki tarafında yer alanların oluşturdukları sınıf çelişkisi gerçekleri ile YHS kavrayışları arasındaki uyumsuzluk ilginçtir. Mücadele deneyimi, mücadelenin sınırlarını ve önüne dikilen engelleri açığa çıkardığı halde, işçi sınıfı çıkarlarının varlığını yadsımak ve bu çıkarların her zaman siyasal terimlerde ifadesini bulduğunu reddetmek, işçi sınıfı mücadelesinin bütün uzun ve sancılı tarihini yadsımak demektir. İşçi hareketinin tamamen bu yolla başardığı birçok büyük ilerleme nasıl göz ardı edilebilir? "Ekonomik" mücadeleler sınırlarına dayanınca savaş siyasal arenaya kaymıştır ve işçi sınıfı çıkarları uğruna verilen uğraş, "ekonomik" sınırlarını aşarak çoğu kez açıkça sosyalist amaçlara yönelen siyasal hareketlere

dönüşmüştür. Hiç kuşkusuz, İşçi Partisi’nin yaratılışı da oldukça anlamlı bir örnektir.

Kimi zaman bazı ülkelerde sükunet anları olmuşsa da, örgütlü emeğin, şu ya da bu şekilde sermayeye meydan okumadığı bir dönem hiç olmamıştır. Çoğu kez, işçilerin çıkarlarına daha uygun, sermaye birikiminin gereklerine ise o kadar uygun olmayan çalışma süreleri ve koşulları için sınırlı baskılar yapılmış, ama sık sık da mücadele, daha geniş siyasal cepheye kaymıştır. Aslına bakılırsa, işçi sınıfı mücadelesinin tarihinde özellikle dikkate değer olan, “dar” maddi çıkarlarının peşinde koşan işçi sınıfının sosyalist eğilime sahip siyasal güçleri nadiren yaratmış olması değil, tam tersine, işçilerin –Blum’dan Mitterand’a Atlee’den Wilson’a ve Callaghan’a kadar– peş peşe uğradığı ihanetler karşısında, ne kadar çabuk sosyalist olduklarını açıklayan hareketlere dönmüş olmalarıdır. Ayrıca, bir bütün olarak kapitalist düzenin işçi hareketleri tarafından güçlü bir biçimde tehdit edildiği olayların sayısını da küçümsememeliyiz; bu meydan okuma –Birinci Dünya Savaşı’ndan sonra İtalya ya da Almanya’da olduğu gibi– sonuçta boşa çıkmış olsa bile.

İşçi hareketindeki muhalefet unsuruna ve bu hareketin sosyalist potansiyeline ilişkin yargımızı, kapitalizm karşısındaki biricik önemli meydan okumanın, son ve başarılı meydan okuma olacağı şeklindeki görüşe dayandıramayız. Nihai taarruz niteliği taşımayan her şey, kapitalizmle uzlaşıp sosyalizmi reddetmek anlamına geliyormuş gibi bir görüşten yola çıkmak saçmadır. Ne de emekle sermaye arasındaki karşıtlığın derinliği, başkaldırıcı şiddetin derecesiyle ölçülebilir. YHS taraftarlarının devrimci şiddeti ileri kapitalist demokrasilerde yaşayabilir bir seçenek olarak şedit bir biçimde reddederken, bir yandan da, en azından örtük olarak, işçi sınıfının kapitalizme yönelteceği gerçek tehditlerin ancak bu biçime bürünen tehditler olduğunu kabul etme eğilimi taşımaları bu konumun birçok paradoksundan biridir. Acil sosyalizm talepleri olarak gördüklerini önemsiz sayan ve geçişi en tedrici biçimde öngören kişilerin, işçi sınıfı tarafından kapitalizme yöneltilen fakat sosyalizmin hemen kurulmasını talep etmeyen tehditleri küçümsüyor görünmeleri de aynı ölçüde paradoksaldır. Öte yandan, gerek amaçları gerekse sonuçları bakımından, kapitalizmin

temellerine saldırmaktan çok uzak olan toplumsal hareketler ise sosyalizmin temel malzemesi sayılarak yüceltilmektedir. Son olarak da, “salt” ekonomik mücadelenin “daha önemsiz” biçimleri ile kapitalist düzene karşı daha dolaysız siyasal saldırıları arasında katı bir ayrımı empoze etmek son derece yanıltıcıdır; yalnızca büyük mücadelelerin her zaman organik olarak küçük karşıtlıklardan doğmasından dolayı değil fakat daha da önemlisi, her ikisinin de sermayeyle emek arasındaki temel çıkar uzlaşmazlığından kaynaklanmasından dolayı bu böyledir. Başka bir deyişle, bu karşıtlık biçimleri arasında tarihsel ya da yapısal olarak net bir kopukluk yoktur.

Başka herhangi bir toplumsal hareketin, sermaye iktidarına, işçi sınıfı gibi meydan okumuş olduğunu ciddi olarak savunmak olanaksızdır; işçi sınıfı çoğu kez son derece sınırlı hedeflere yönelse ve örgütlenme biçimleri acınacak ölçüde yetersiz olsa bile böyle bir şey öne sürülemez. Ancak hemen eklemek gerekir ki, bütün eksikliklerine ve kurumsal tutuculuğuna karşın işçi hareketi, öteki toplumsal kolektivitelerden daha kararlı ve tutarlı olarak, solun değerli ve ilerici saydığı çeşitli davaların yanında yer almıştır ki, bunlar, yalnızca emeğin maddi sınıfsal çıkarlarıyla doğrudan ilişkili davalar değil, “evrensel insan değerler”iyle, barışla, demokrasiyle ve “duyarlı toplum”la ilişkili davalardır da. Bu, genel olarak , “en kötü örnek” olan Birleşik Devletler için bile geçerlidir. İşçi sınıfı hareketlerinin, insan kurtuluşunun tam boyutları hakkında öğrenecekleri daha pek çok şey varsa ve görevleri için uygun örgütlenme biçimlerini yaşatmaları gerekiyorsa da, bakış açılarının genişliği bakımından olsun, peşinde koştukları özgürlüğün kapsamı bakımından olsun ya da ulaştıkları başarının derecesi bakımından olsun, işçi sınıfı hareketlerince yürütülen özgürlük mücadelesine az da olsa yaklaşan bir toplumsal gücü tarihsel olarak saptamak olanaksızdır.

II

Hem tarihsel kayıtlar hem de sermayeyle emek arasındaki yapısal antagonizma, YHS’nin bize anlattığından çok farklı bir öykü anlatıyor.

Öyleyse, YHS, işçi sınıfıyla sosyalizm arasında, hatta genel olarak ekonomik koşullarla siyasal güçler arasında bir bağlantının varlığını yadsıdığı zaman tam olarak neyin kast edildiğini merak etmemek elde değildir. Yine, bize anımsatıldığına göre YHS, emekle sermaye arasındaki karşıtlığın arka plana çekildiği bir zamanda değil, daha çok, sınıf çelişkilerinin özellikle ivedi ve görünür hale geldiği bir zamanda meyvelerini vermiştir. Gerçeklikten bu tuhaf kopuşun tarihsel ve sosyolojik nedenleri hakkında, örneğin, bu kopuşun, başlı başına özgül bir toplumsal çıkarın ideolojik ifadesi olup olmadığı hakkında spekülasyon yapmak ilginç olurdu; ne olursa olsun, en azından onun falsolu kuramsal temellerini ortaya serebiliriz.

YHS, Marksistlerin geleneksel olarak yaptıkları gibi, kapitalizmin sosyalizmin temelini attığı ve işçi sınıfının devrimci sınıf olduğunu söylemenin ne anlama geldiğinin köklü bir yanlış anlaşılmasına dayanmaktadır. YHS'nin uydurduğu ve sonra da yerle bir ettiği hayali Marksizme göre, kapitalizmden sosyalizme otomatik, mekanik ve çelişkisiz bir geçiş olacaktır. Daha özgül olarak, bu Marksizm –doğal, nötr bir süreç gibi kavranan–, üretici güçlerin gelişiminin, birleşik ve devrimci bir işçi sınıfını kaçınılmaz ve otomatik olarak doğuracağını öngören kaba bir teknolojik determinizmdir. Başka bir deyişle, Marksizmin ayakta kalması ya da yıkılması, kapitalist üretim ilişkilerinin ve üretici güçlerdeki gelişmenin sosyalizmi ivedi görev sayan birleşik bir işçi sınıfını doğrudan doğruya doğurup doğurmamasına bağlıdır. Tarih böyle bir mekanik belirlenmeyi açıkça yadsıdığı için, diyor YHS, bütün Marksist proje çökmektedir. Kapitalizmin sosyalizmin mekanik kaçınılmazlığını değil, tarihte ilk kez olarak sosyalizmi tarihsel gündeme yerleştiren olanakları ve çelişkileri yaratma biçimlerine ilişkin Marx'ın kendi karmaşık ve mahir anlayışından hiçbir iz yoktur burada. Marx'ın, "tarihi görevi" (otomatik olarak) kapitalizmin yarattığı üretici güçlere kolektif olarak el koymaktan başka bir şey olmayan teknolojik gelişmenin mekanik bir yansıması değil, fakat sınıf olgusunu ortadan kaldırmaksızın kendi çıkarlarını tam olarak gerçekleştiremeyeceği için ve sermaye üretimindeki stratejik konumu

kendisine kapitalizmi yıkabilecek eşsiz bir güç verdiği için sınıfsız toplum olanağını içinde taşıyan işçi sınıfı kavramlaştırması yitip gitmiştir burada.

Gelgelelim, sorun, sadece Marx'ın yanlış yorumlanmasında yatmıyor; asıl sorun, belirlenmiş bir süreç olarak –aslında, olsa olsa söylem mantığının bir arada tuttuğu bir dizi rastlantısallıktan ayrı bir süreç olarak bile– tamamen yetersiz, aslında var olmayan bir tarih anlayışıdır. Çünkü bu Marksizm yorumu, YHS'nin ayırıcı bir özelliği olduğunu daha önce belirttiğimiz (ve onun yapısalcı mirasının da bir parçası olan) kaba bir düalist (ikici) görüşe dayanıyor; bu ikici görüşe göre, mutlak belirleme yoksa, mutlak rastlantı vardır. Burada, tarihsel ilişkilere, *koşullara* ya da *olanaklara* pek yer yoktur; yalnızca rastlantısal yan yana gelişler ya da "konjonktürler" vardır.

YHS'nin işçi sınıfını devrimci özne olarak kabul etmeyişinde bir başka öğe daha saptanabilir. Hegelci mirasın habis kalıntılarından biri olan; despotizm ve baskı tehlikelerini de beraberinde getiren Marksizm içindeki kolektif tarihsel özne fikri öyle veya böyle solda bile geçerlilik kazanmıştır. YHS'ye göre, "evrensel sınıf"ın, bu efsanevi kolektif aktörün, devrimci proletaryanın "adına" hareket ettiklerini öne sürenlerin haklı gösteremeyecekleri bu kadar utanç verici bir suç daha yoktur.

Fakat bu neden böyle olsun? Seçenekleri düşünelim. Kolektif bir özne söz konusu olmayınca, tarihi, bağımsız hareket eden bireylerin ya da Büyük Adamlar'ın ve/veya Büyük Kadınlar'ın yapmaları gerekir; aksi halde, tarihte insan özneler söz konusu olamaz: bu durumda, her türlü siyasal hareket, açıkça bir yanılgı ve zaman kaybıdır. En sınırlı siyasal müdahale bile, toplumsal düzenlemelerin biçimlendirilmesine ucundan kıyısından da olsa halkın bilinçli olarak karışabilmesini öngören en "ılımlı" siyasal program bile, kaçınılmaz olarak, yalnızca siyasal bir parti bile olsa kolektif bir öznenin olabilirliğini kabul eder. Bu varsayımda hiçbir metafizik yan yoktur; belli ortak ereklere ulaşmayı hedefleyen bir birlik ilkesi, ortak bir amaç ve yükümlülük çerçevesinde halkın bir araya getirilebileceğini varsaymak da bir hayal değildir.

Böyle ortak amaçların ve yükümlülüklerin, belli toplumsal koşullar ve deneyimler üzerine kurulabileceğini varsaymak bile mantıksız ya da metafizik bir tutum değildir. Aslına bakılırsa, siyasal hareketleri, var olan toplumsal kimlikler ve çıkarlar üzerine kurmanın gerekli olmadığı şeklindeki varsayım, en iyimser deyimle, son derece hayalcidir ve en kötüsü de, çok tehlikelidir. Yaşayan insanların güncel toplumsal koşullarından ve çıkarlarından tamamen soyutlanmış, belirli tipteki insanları çevresinde toplamayı hiç öngörmeyen bir siyasal program yaratılabileceği düşünülebilir mi? Bir programı açıkladıktan sonra, o program manyetik etkisini gösterirken oturup beklemekten başka bir şey yapmayan bir siyasal hareket tasavvur edilebilir mi? Genel olarak siyasal hareketlerin, var olan kolektif kimliklerden güç aldıklarını ve var olan kolektif çıkarlara –yani, insanların, belirli ortaklaşmalara bağlı olmaları nedeniyle paylaştıkları çıkarlara– seslendiklerini söylemek belki de yerinde olur. Var olan toplumsal kolektiflere sağlam şekilde kök salmayan ve var olan toplumsal çıkarlar tarafından kesin şekilde yönlendirilmeyen siyasal hareketler, şu iki yoldan birisini tutma eğilimi göstermişlerdir: Ya olsa olsa toplumsal kökenden yoksun bulundukları için, egemen çıkarların araçları olmuşlardır; örneğin, sosyal demokrat partiler, işçi sınıfı içindeki temellerinden koptukları zaman, birçok kez, isteyerek ya da istemeyerek, sermayeye hizmet etmişlerdir. Ya da en kötüsü, sağlam toplumsal kökleri bulunmayan siyasal hareketler, yozlaşmışlar ve bazı eleştirmenlerin, yanlış olarak, Marksizmin devrimci proletarya anlayışına atfettikleri tam bir despotik keyfiliğe yönelmişlerdir. Aslına bakılırsa, tarihsel öznelerle ilgili en metafizik –ve potansiyel olarak en tehlikeli– görüşün, tarihsel özneleri yalnızca ve yalnızca Söylem'in ya da İdea'nın oluşturduğu şeklindeki görüş olduğu savunulabilir. Daha önce hiçbirinin var olmadığı yerde –"halk" gibi– toplumsal kolektiviteleri kendine ait hiçbir toplumsal kimliği bulunmayan şekilsiz bir kütleden yaratacak olan söylemin taşıyıcılarının kişiliğinde İdea'nın hayat bulduğu şeklindeki anlayış, hiç kuşkusuz, despotizm tehlikesinin gerçek kaynağıdır.

Öyleyse kolektif özneye, yani devrimci işçi sınıfına ilişkin Marksist kavrayışta özgül olan nedir? İnsanın varoluşu ve toplumsal yaşamın örgütlenmesi için üretimin temel önem taşıdığı, elbette ilk önermedir. (Önemle vurgulamak gerekiyor ki, YHS'nin Marksizmi reddetmesi bu noktada başlıyor, bu temel gerçeğin yadsınması ile pratikte onu izleyen her şey de yadsınıyor.) Siyasal hareketlerin toplumsal ilişkiler ve çıkarlar üzerine kurulması gerektiği varsayımında, Marksizm için kritik soru şudur: Üretim ilişkilerini dönüştürmeyi ve sınıfları ortadan kaldırmayı hedefleyen bir siyasal projeyle uyumlu olan ve bu projeye en güvenli temeli sağlayan toplumsal ilişkiler ve çıkarlar nelerdir? Marksizmin yanıtı ise şudur: İşçi sınıfı diye bir şey vardır, üretim ve sömürü ilişkileri içindeki konumları nedeniyle belli temel çıkarları paylaşan insanlar vardır ve bu sınıfsal çıkarlar, sosyalizmin temel hedefi olan sınıfları ortadan kaldırma hedefiyle, daha özgül olarak da, üretimin doğrudan üreticiler tarafından sınıfsız yönetimi hedefiyle uyuşmaktadır.

Bu, işçi sınıfının durumunun, bu sınıf üyelerinin sosyalizmi dolaysız sınıfsal hedef olarak benimsemelerini doğrudan doğruya belirlendiği anlamına gelmez. Fakat işçilerin, sosyalizmi sınıfsal hedefleri olarak kavramasalar *bile*, maddi sınıfsal çıkarları için mücadele ederken sosyalizm davasını (tam olarak gerçekleştiremeseler de) eşsiz biçimde ileriye götürebileceklerini, çünkü bu çıkarların, nitelikleri gereği, kapitalist sınıfsal sömürüye ve üretimin sınıf egemenliğine göre örgütlenmesine karşıt olduklarını ifade eder. İşçi sınıfının sınıfsal çıkarları, mevcut toplumsal ilişkiler çerçevesinde karşılanamayacağı için ve bu çıkarları gerçekleştirmeye yönelik mücadele, kaçınılmaz olarak, sermayenin karşıt çıkarlarıyla yüz yüze geleceği için, mücadele süreci kendi dar sınırlarını açığa çıkaracak, siyasal arenaya taşacak çatışmayı kapitalist iktidarın merkezlerine gitgide yaklaştıracaktır. Dahası, bizzat işçi sınıfı sermaye *yarattığı* için, üretimin ve mülk edinmenin örgütlenişi toplu olarak çalışan emekçileri, tüm kapitalist yapının odak noktasına yerleştirdiği için, işçi sınıfının sermayeyi yıkma yeteneği eşsizdir. Üretimin ve işçi sınıfı mücadelesinin koşulları da işçilerin, bu projeyi yürütme potansiyeline sahip

kolektif bir güç olarak örgütlenmelerini destekleyici niteliktedir. Bu, işçi sınıfının, sosyalizm mücadelesini uygulamaya hazır bir siyasal örgütlenme olarak hemen işe koyulabileceği anlamına gelmez. Bunun tek anlamı şudur: Sosyalistler, örgütsel ve siyasal çabalarını, işçi sınıfını birleştirmeye ve bu sınıfın çıkarlarına hizmet etmeye yöneltirler, bu arada da sınıf mücadelesinin sınırlarını genişletirlerse en verimli sonuçları alacaklardır. Dolayısıyla –YHS'nin sık sık yinelediği gibi–, *sınıfların* asla birer siyasal aktör olmadıklarını söylemek, sınırlı anlamda doğru olmakla birlikte, sorunun özünden uzaktır.

Sosyalizmin benzersiz bir karakteristiği vardır ki, devrimin, işçi sınıfının öz mücadelesiyle gerçekleşeceği yolundaki Marksist teze daha bir güç katmaktadır: Sömüren ve sömürülen sınıflar arasındaki mücadele, üretim ilişkilerinin her dönüşümünde öteden beri büyük bir güç olmasına karşın, eski toplumsal düzenin sömürülen sınıfını yeni düzenin başına geçiren başka hiçbir toplumsal devrim olmamıştır. Üretim ilişkilerindeki hiçbir dönüşüm, sömürülen sınıfın çıkarlarını ana hedef olarak benimsememiştir, o çıkarlar devrimi ne kadar ileriye götürmüş olursa olsun. Daha da özgül olarak, yalnızca sosyalizm, hem eski ve yeni düzeni doğrudan üreticiler arasında sürekliliğin bulunmasını hem de üretimin dolaysız üreticiler yönetiminde toplumsal olarak örgütlenmesini öngörür. Marksist projenin dayandığı temel önermeye göre, ileri sanayi kapitalizminin kolektif emekçisi, sosyalist düzenin dolaysız üreticisi olacaktır ve sosyalist demokrasi, özgürce bir araya gelen üreticilerin öz örgütlenmesiyle kurulacaktır. Bu durum, kapitalizmdeki kolektif emekçiyi, sosyalist projenin merkezine yerleştirmektedir; oysa başka hiçbir toplumsal devrimde hiçbir sömürülen sınıf bu konumda bulunmamıştır. Bu nedenle, işçi sınıfının sınıfsal çıkarları, bu sınıfın üyelerini siyasal mücadeleye ve üretim tarzını dönüştürme amacına yöneltmediği sürece, sosyalist proje boş ve hayalci bir özlem olarak kalacaktır. Bu, sosyalizmin kaçınılmaz olduğu, şu ya da bu şekilde gerçekleşeceği anlamına gelmez.

III

Öyleyse, işçi sınıfı ile sosyalist proje arasında organik bağ kurmanın hem yapısal hem de tarihsel gerekçeleri konusunda güçlü bir kanıt vardır ve yeni “hakiki” sosyalistler henüz bu kanıta karşılık vermemişlerdir. Fakat belki de aykırı amaçlar üzerinde tartışıyoruz; çünkü son çözümlemede, YHS’nin benimsediği kuramsal ve siyasal denektaşı, kesinlikle sosyalizm değil, yalnızca seçim zaferidir. Onların tezindeki mantığın seçimci bir mantık olduğunu anlayınca, benimsedikleri başarı ve başarısızlık ölçütlerinin, sosyalizmi kurma koşullarıyla pek ilişkili olmadığını ve muzaffer seçim ittifakları kurmayı esas aldığını kabul edince, tekabüliyetsizlik ilkesini bir tarih kuramı olarak yeterli görmemiz olanaksızlaşır; ama bu ilke, en azından belli bir siyasal anlam taşıyacaktır.

Ama politikanın hayat belirtilerini, salt seçim istatistikleriyle değil, sosyalist hedeflerin terazisiyle tartmaya devam ediyorsak, işçi sınıfının mücadele deneyimi, bizi çok farklı sonuçlara götürecektir. Burada, seçim politikasının, sosyalist dönüşüm için özünde zararlı ya da en azından gereksiz olduğu değildir; daha çok, seçim zaferinin, hatta iktidarın başka yollarla ele geçirilmesinin, başlı başına sosyalist mücadelenin hedefi olmadığı ve bu nedenle, işçi sınıfı politikasının başarısını değerlendirirken bunu bir ölçü olarak kullanamayacağımız anlatılmak istenmektedir.

Bu farklı ölçütler, parlamenter reformculuk ile devrimci başkaldırıcılık arasındaki karşıtlıkla pek ilişkili olmayan çok farklı iki siyasal mantığı doğuruyor. YHS’nin mantığı, sosyalizmden uzaklaştıkça ona yaklaşacağımızı öne sürüyor. İnsanlar henüz hazır olmadan “hemen sosyalizm” istediği için solu yerden yere vuruyor ve (sözgelimi) İşçi Partisi’nin başarısızlığının, işçi sınıfı çıkarını gözeten modası geçmiş politikaya bağlılığından kaynaklandığını savunuyor. Bir yandan, sosyalist hedeflere ulaşmayı zorlaştıran işçi sınıfı politikasının terk edilmesi gerektiğini öne sürerken, aynı anda da sosyalizme çok daha az uygun olan siyasal çıkarlar ön plana çıkarılarak bu hedeflere yaklaşılacağını öne sürme maharetini gösteriyor.

Öteki mantığa göre ise, insanlar sosyalizme “hazır” değillerse (onlara bu seçeneğin gerçekten kaç kez sunulduğu ayrı bir konu), onları sosyalizme yaklaştıracak yerde *uzaklaştıran* tutumları benimsemek ahlaksızlıktır. Öyleyse, soru şudur: Sosyalist bir hareket, bir yandan mücadele ufuklarını genişleterek bu mücadeleyi omuzlayacak birleşik ve etkili bir siyasal gücü kurarken, aynı anda da, sosyalizm yolundan geri dönülmez şekilde sapmaksızın, daha ivedi, “devrimci olmayan” amaçları nasıl güdebilir? Başka bir deyişle, sorun, en kısa ve en kolay yoldan parlamenter bir çoğunluğun en iyi şekilde nasıl oluşturulacağı –hatta iktidarın en iyi şekilde nasıl ele geçirileceği– değildir; asıl sorun, mevcut koşullarda, sosyalist değerler açısından da arzulanan ve sosyalizm mücadelesinin ilerletilmesine de elverişli olan hangi kısa vadeli siyasal amaçların gerçekçi olduğudur. Göründüğü kadarıyla en açık yanıt şudur: İşçi sınıfının çıkarları, başka hiçbir toplumsal güçle karşılaştırılamayacak ölçüde, doğası gereği sermayenin çıkarlarına karşıt olduğu için; hem kapitalizmin hem de sosyalizmin yapısı aynı işçi sınıfına dayandığı için; ve siyasal güçler ile işçi sınıfı çıkarlarının eklemlenmesinden doğmayan hiçbir sosyalist hareket şimdiye değin var olmadığı için, bu çıkarların kararlılıkla izlenmesi (ki bu, güven temelini de kuracaktır), sosyalizm mücadelesi yolunda tutarlılıkla ilerlememizi sağlama şansı en yüksek olan ivedi siyasal programdır.

Bu açıdan bakılınca, sosyal demokrasiye, reformculuğa ve “sendika bilinci”ne yöneltilen ultrasol eleştiriler, neredeyse, YHS’nin Marksizme yönelttiği eleştiriler kadar ve ne tuhaftır ki benzer nedenlerden dolayı, yanıltıcı olmuştur. Sosyal demokrasi, işçi sınıfının dar “ekonomist” kaygılarına sıkı sıkıya sarıldığı gerekçesiyle çoğu kez soldan eleştirilmiştir; sosyal demokrat hükümetlerin, daha çok, bu işçi sınıfı çıkarlarına *ihanet etme* eğilimi sergiledikleri gerçeği ise göz ardı edilmiştir. Göründüğü kadarıyla, “ekonomist” kaygıların yalnızca eksik ya da yetersiz değil, fakat gerçekte sosyalist mücadeleye karşı *antagonist* olduğu varsayımı öne sürülmektedir. Sendikalizmin, bir devrime temel oluşturabilecek toplumsal güçleri ve çıkarları temsil eden sınıf bilincinin sınırlı bir biçiminden ziyade devrimin önünde bir *engel* olarak nitelenmesinin ardında da böyle bir

varsayımın yattığı anlaşılıyor. Bu varsayımların doğal sonucu, uygun bir politikanın işçilerin ekonomik mücadelelerinden doğmayacağı, böyle politikaların onlara dışarıdan getirilmesinin gerekli olduğudur.

Şunu da eklemekte yarar var ki, tarihsel olarak işçi sınıfına dayanan İşçi Partisi gibi siyasal partiler, kitle tabanlarının desteğinden yoksun kalmışlarsa, bunun nedeni, seçmen çoğunluğunun görüşlerine aldırmadan körü körüne sosyalist hedeflerin peşinden gitmiş olmaları değildir. Muhafazakâr basın tersini iddia etse de, İşçi Partisi hiçbir zaman böyle yapmamıştır; keza bunun nedeni –YHS’nin bizi inandırmak istediği gibi– ulusal bir ortak değer ya da ulusal çıkar pahasına işçi sınıfı çıkarlarına hizmet etmiş olmaları da değildir. Bilakis, bu tür partiler, doğal kitle tabanlarının sınıfsal çıkarlarına büyük bir kararlılıkla sırt çevirdikleri ve hatta ihanet ettikleri zaman en ağır seçim felaketlerine uğramışlardır. Doğal kitle tabanlarını terk ederek “seçmen tabanını genişletme” girişimi, bu tür partiler için her zaman sonuçları belirsiz bir strateji olmuştur.

Bu bakımdan, sorun, İşçi Partisi’nin, aşırı “radikal” olduğu için mi, yoksa yeterince radikal olmadığı için mi, hatta eski sosyalist programlara aşırı bağlı olduğu için mi, yoksa pek bağlı olmadığı için mi kaybettiği değildir; daha çok, bir hükümet partisi olarak, “doğal” bir kitle tabanına sahip olacak kadar kendi toplumsal kökenlerine bağlı kalıp kalmadığı, dayandığı işçi sınıfının çıkarlarına sadık kalıp kalmadığıdır. Sözgelimi, İşçi Partisi’nin kurduğu son iki hükümet –1964/70 yılları sendikal haklara ve işçi sınıfı çıkarlarına yönelttikleri saldırılarla; yani, Thatcher rejiminin sadece daha ileriye götürüp geliştirdiği cezalandırıcı gelir politikalarıyla, utanç verici *In Place of Strife* kitabı ile, monetarizme geçişle– dikkati çeken iktidar dönemlerinden sonra yenilgiye uğramıştır. İşçi sınıfının “doğal” partisinin, kendisine güç veren işçi sınıfını çıkarlarını temsil etmekten vazgeçtiği böyle durumlarda, seçmenleri uzaklaştırabilecek olan ihanet duygusu bir yana, normalde ikincil önem taşıyan öteki etmenler ön plana çıkarak seçmenlerin seçimini belirleyebilir. Sınıfsal çıkarların güvenilir bir siyasal anlatıma kavuşturulamadığı böyle anlarda insanlar, geçici ve yüzeysel olarak, kendi toplumsal çıkarlarından kopuk “söylemler”e yanıt verebilirler.

İşçi sınıfını "kolektif özne" olarak kabul eden Marksist anlayışa göre, siyasal mücadelenin hedefi, gerek seçimle gerekse darbeyle iktidarı ele geçirmek değil (hele, makam sahibi olmak hiç değil), sınıfları ortadan kaldırmaktır. Hiç kuşkusuz, iktidarın ele geçirilmesi, toplumu dönüştürme yolunda gerekli bir adımdır, ama yine de sınıf mücadelesinin hedefi olmaktan çok aracıdır. Öyleyse, sorun, yalnızca, seçimciliğin ya da parlamento dışı mücadelenin nispi erdemleri değildir. Farklı koşullar, iktidara ulaşmak için farklı yöntemler gerektirir; seçim stratejileri de bunlar arasındadır. İleri kapitalist demokrasilerde, seçim politikasını tamamen reddeden hiçbir hareketin, küçük bir marjinal grup olmaktan öte varlık göstermesi olanaksızdır. Toplumda tüm iktidarın yoğunlaştığı noktanın devlet olduğu gerçeğini göz ardı etmek de saçmadır. Ama sınırlı amaçlara yönelmiş olsa bile seçim politikası yürütülürken, sosyalizmin hedefleri ve sonunda sınıfların ortadan kaldırılması her zaman yol gösterici ilke olmalıdır.

İşçi Partisi gibi işçi sınıfına ait siyasal örgütlerin sosyalist dönüşümü sağlayacak aktörler olmayı başaramamaları –bu örgütlerin birçok üyesi, hiç kuşkusuz, gerçekten sosyalist amaçlara bağlı olsa bile–, büyük ölçüde, –YHS'nin mantığına benzeyen– bir seçim mantığını benimsemelerinden kaynaklanmıştır; bu mantığa göre, siyasal eylemin ve retoriğin amacı, kesinlikle, politika ve sınıfın "tekabüliyetsizliği"ni *üretmek*tir. Bu aynı mantık, yalnızca siyasal sorunlarla tamamen "endüstriyel" anlaşmazlıklar arasındaki keskin bir ayrıma sıkı sıkıya sarılarak değil, parlamenter ve parlamento dışı alanlar arasındaki daha da kısıtlayıcı ayrımı da benimseyerek, siyasal ve ekonomik mücadeleleri kesinkes birbirinden ayırmıştır. İşçi Partisi'ni işçi sınıfının örgütlenme ve eylem aracı olmaktan alıkoyan birçok etmenin en başta geleni, yalnızca tam anlamıyla seçimci ilkeleri derinlemesine kabul etmesi değil, politikayı parlamenter etkinlik olarak tanımlayan dar anlayışı da derinden kabul etmesidir. Politikanın bu şekilde sınırlandırılması ve sınıfsal çatışma arenalarından koparılması –bir anlamda, tekabüliyetsizlik ilkesinin kesin olarak onaylanması– en başından beri kapitalist hegemonyanın temel taşı olmuştur. Bu politika anlayışının

ima ettiği varsayıma göre, devlet, sınıfsal çatışmanın üstündedir, dar sınıf çıkarlarını aşan bir "ulusal toplum"u temsil edebilir ve etmelidir ki, bu, Ramsay McDonald'dan beri, İngiliz İşçi Partisi'nde uzun ve inatçı bir geçmişe sahip olan varsayımdır.

Yine, madenci grevi, değinilmesi gereken çarpıcı bir olgudur.1984-8 yıllarını kapsayan bu anlaşmazlık döneminde İşçi Partisi'nin oynadığı rolü ve bu partinin 1926'da oynadığı rolle olan benzerliklerini bir gözlemci şöyle özetlemiştir:

> Partinin iki önderinin 1926'daki ve 1984'teki anlaşmazlıklarla ilgili tepkileri çözümlenince, bir dizi ortak özellik ortaya çıkıyor: Çatışmadan kaçınılabileceği umuduyla soruna karışmakta isteksizlik; madencilerin taktikleri konusunda esaslı kuşkular; devletin arabuluculuk yapabileceği yönünde ısrarlı istek; polisin hareketleri konusunda madenci topluluğunun ve bazı milletvekillerinin dile getirdikleri yakınmaların üzerine gitmekte genellikle başarısız olunması.
>
> Bu benzerlikler, 1926 ve 1984 yılları arasındaki önemli farklılıkları ikinci plana iten birtakım kalıcı temaların İşçi Partisi politikasında var olduğunu gösteriyor. Her iki olayda da parti önderleri, endüstriyel ve siyasal eylem arasında kesin bir ayrım yapmaya kalkıştılar. Bu gerçek, MacDonald'ın dayanışma eylemini reddetmesinde ve Kinnock'ın şu iddiasında ortaya çıkıyordu: "Bir Britanya hükümetini oy kutusundan başka bir araçla düşürmenin ne olanağı ne de haklılığı vardır." Bu tip demeçler, anlaşmazlıkların siyasal boyutlarını göz ardı ediyordu ve endüstriyel eylemin ya hükümeti değiştirmeye ya da dar ekonomik amaçlara yönelik olduğunu varsayan basitleştirici bir ikilem kuruyordu. Orta noktada bir tutum benimsemekten kaçınılması, endüstriyel mücadele ile siyasal eylem arasında etkili ilişkiler kurma olanağını ortadan kaldırdı.
>
> Bu isteksizlik, sosyalist gelişmenin temeli olarak sınıfın taşıdığı belirleyici önemi azımsama kaygısıyla ilişkili olagelmiştir. MacDonald'a göre, bu, sınıf çatışmasını ve sınıfa dayalı örgütlenmelerin, sosyalist bir topluma giden hiçbir yol önermediği şeklindeki daha geniş bir görüşün bir parçasıydı; Kinnock'ın durumu ise, belki de daha pragmatikti: istihdam kalıplarının değişmesiyle, geleneksel sınıf tabanlı politikaların alanının daraldığı öne sürülüyordu. ...
>
> ... Her iki olayda da İşçi Partisi önderleri, devleti, uzlaştırıcı bir rol oynayabilecek, esasen tarafsız bir araç olarak görmeye devam etiler. Bir düzeyde, devlet, böylesi çatışmaların çözümü için esaslı bir alet olarak görülüyordu; başka bir düzeyde ise, Britanya Devleti'nin dayandığı liberalizme duyulan inanç, İşçi Partisi önderlerinin, kömür sahalarındaki polis eylemlerinin gerçekliğini anlayamamalarına neden oldu. Devlet konusunda böyle bir yaklaşım, İşçi Partisi'nin yalnızca endüstriyel anlaşmazlıklara ilişkin tepkilerinde göze çarpmıyor; bu yaklaşım, en başından beri partinin düşünüşüne damgasını vurmuştur. ... [207]

Bu nedenle, İşçi Partisi'nin politika görüşü, parlamenter tartışmanın dar sınırları içinde bile işçi sınıfı çıkarlarını temsil etmesini önlemiştir. Sınıf mücadelesinin örgütlenmesinde ve sınıfsal birliğin oluşturulmasında rol oynama gibi bir düşünce kesinlikle söz konusu olmamıştır. İşçi Partisi'ne göre, hiç değilse resmi ulusal düzeyde, politika, ortak mücadeleler ya da en azından sınıfsal mücadeleler etrafında halkın örgütlenmesiyle ilgili bir uğraş değildi. Parlamenter alanın dışında işçi hareketini birleştirip örgütlemek, açıkçası sosyalist bir partinin işi değildir. Parlamento dışı sınıf mücadelelerinin dışında kalmak, hatta belki kutsal parlamento çatısı dışındaki siyasal eylemleri önlemek, böyle bir partinin kutsal görevi bile olabilir.

Bu oldukça eski politika görüşü, yeni "hakiki" sosyalizmde en son kuramsal ifadesini bulmuştur. YHS'nin madenci grevi karşısındaki tezi, bu noktayı çok iyi açıklayacaktır. Gavin Kitching, Raphael Samuel'in Michael Ignatieff'e yönelik eleştirisine verdiği beş para etmez yanıtla tipik bir saldırı başlatmıştır.[208] Kitching'in öne sürdüğüne göre, madenciler yakın hedeflerine ulaşmayı başaramamışlarsa, bunun sorumlusu, bu eyleme girişmeden önce sendikal hareketin –ya da önemli bir kısmının– desteğini almayı savsaklayarak yandaşlarına ihanet eden NUM (Ulusal Maden İşçileri Sendikası) önderleridir. Öyle anlaşılıyor ki, diyor Kitching –Jimmy Reid'i anımsatan bir üslupla–, bu önderler, "madencilerin süvari hücumu bir kez başlayınca, destek birliklerinin hemen toparlanıp harekete geçeceğini" sanmışlardır; bu yanlış sanı ise "'işçi sınıfı'na ilişkin çok derin bir özcülükten başka" bir şeye dayandırılamazdı. Diğer işçilerin desteği –"ya da en azından, bölük pörçük bir destekten başka bir destek"– sağlanamazdı, çünkü "bu insanlar, madencilerin davasının haklı olduğuna –insan olarak– ikna edilemezdi. Kitching, Ignatieff'in görüşünü yorumlayarak ve onaylayarak şunu öne sürüyor: "Bunlar (enerji işçileri, liman işçileri, demiryolcular ve kamyoncular) –birer birey olarak– ikna edilmedikçe eyleme geçemezlerdi, yani 'dayanışma' çağrılarının 'otomatik', 'özlü' olumlu yanıt veren 'işçiler' olarak öncelikli bir kimliğe sahip değillerdi."

Bu insanların madencileri desteklemeleri sağlanabilseydi, bu ancak onların birer *yurttaş* olarak –söylem yoluyla?– ikna edilmeleriyle olurdu (söylemeye bile gerek yok, onların birer *işçi* olarak sahip oldukları ortak çıkarlar çevresinde siyasal olarak örgütlenmeleriyle böyle bir destek sağlanamazdı). Dahası, Ignatieff'in ulusal üyelik anlayışına uygun olarak, "liman işçilerini birer yurttaş olarak, demiryolcuları birer yurttaş olarak ikna eden şey, başka birçok yurttaşı da ikna ederdi."

Kitching'in çözümlemesi açıklayıcıdır ve YHS'nin temel önermeleriyle tamamen uyumludur. Diğer işçilerin –gerek "insan olarak" gerekse adı konulmamış başka bir tür olarak– madencilerin davasının haklılığı konusunda ikna edilmedikleri doğru olabilir ya da olmayabilir. Dahası insanlar –birer işçi olarak– güncel ekonomik durumun içerdiği risklerden çekinmiş olabilirler. Fakat Kitching'in öyküsünde gerçekten dikkate değer olan şey, *politika* konusunda ve –kendi– İşçi Partisi'nin sorumlulukları konusunda sessiz kalmasıdır. Şeytan Arthur Scargill ve NUM önderleri, "madencilerin taleplerinin ve eyleminin *haklılığı* konusunda bunları, yani yurttaşlarından bazılarını ikna etme görevi"ni başaramadılar; ama Neil Kinnock ve İşçi Partisi önderleri görünüşte böyle bir görevle yükümlü değillerdi; aslında, madencilerin "haklılığı"nı tartışmakla ve işçi hareketini bölmeye yönelik çabalarında hükümete yardımcı olmakla yükümlüydüler. Mücadelenin örgütlenmesine katılma yükümlülükleri kesinlikle yoktu.

Sınıfsal örgütlenmeyi siyasal bir görev olarak kabul eden –işçi sınıfı çıkarlarının yapay olarak yaratılması gerektiği için değil, hatta sınıfsal kimlikler ve çıkarlar başka kimliklere ve çıkarlara bağımlı kılınabileceği için bile değil, sadece *ortak çıkarların birleşik eyleme* dönüştürülebilmesi bakımından örgütlenme ve eşgüdüm gerekli olduğu için sınıfsal örgütlenmeyi siyasal bir görev olarak kabul eden– bir anlayışa burada da rastlamıyoruz. Hiç kuşkusuz, siyasal örgütler, sınıf bilincinin gelişmesinde eğitici bir rol oynarlar; ama şunu da kabul etmeliyiz ki, "nesnel" sınıfsal durumların birleşik siyasal eyleme neden olamaması, bilinç başarısızlığının –ya da daha da kötüsü, sınıfın ve sınıfsal çıkarların var olmayışının– sonucu değildir, basitçe bir *lojistik* sorunudur. Çalıştıkları sanayi dalları, işyerleri ve

bölgeler farklı olan, sermayenin ve devletin onları örgütsüzleştirmeye, aralarındaki –gelir, görev; cinsiyet, ırk– farklılıklarını kullanmaya ve *farklılığı bölünmeye* dönüştürmeye yönelik çabalarıyla sürekli yüz yüze olan işçilerin, sınıfsal deneyimleri ve çıkarları ne denli çok paylaşıyor olursa olsunlar, kendiliklerinden ve otomatik olarak örgütlü bir siyasal güç oluşturacaklarını hayal etmek gerçekten akla sığar mı? Ne var ki, Marksizmi ve Marksizmin politika ile sınıfı ilişkilendirmesini beraat ettirmek için YHS'nin ileri sürdüğü koşul pratikte budur. YHS'nin görüşüne göre, bu basit tekabüliyet gerçekleşmezse, hiçbir "özlü" (esaslı, temel, *çev.*) bağlantıdan söz edilemez. İşçi sınıfı, birleşmiş, örgütlü bir sosyalizm gücü olarak tam gelişmiş halde kapitalizmden doğmuyorsa, işçi sınıfı çıkarları ile sosyalist politika arasındaki hiçbir temel bağ yoktur; gerçekte, sınıfsal çıkarlardan söz etme hakkımız bile olmayabilir. Yine önümüze sahte alternatifler konuluyor: Ya işçi sınıfı, kendiliğinden ve otomatik şekilde örgütlü bir devrimci güç olarak ortaya çıkar (hayali "özcü" görüş) ya da pratik bakımdan işçi sınıfı diye bir şey ve işçi sınıfı çıkarı söz konusu olamaz. Yalnızca, arızi ve söylemsel olarak müzakere edilebilir kimliklere sahip insanlar vardır.

IV

Öyleyse, sınıf mücadelesinin sosyalist politikaya yol göstermesi gerektiği şeklindeki ilke, salt bir slogan değildir, "Ortodoks" ya da "bayağı" (vulgar) Marksizmin saplantılarından birisi değildir. Bu ilke, yalnızca siyasal hedeflere ilişkin algılarımızı değil, parti politikasının en temel mekanizmalarına ilişkin algılarımızı bile etkilemesi gereken çok somut pratik sonuçlar içermektedir. Bu farklı algılar, sınıf, ideoloji ve devlet kuramlarında de *kuramsal olarak* kavranmalıdır. YHS, kuram ve pratikte seçim zaferini başlı başına bir amaç olarak kabul eden basit bir seçimciliğe dayanır. Büyük ölçüde, parlamento çoğunluğunu devam ettirebilecek derme çatma ittifaklar kurmaktan ibaret olan parti politikasının seçime yönelik amaçları, YHS'nin ideoloji ve sınıf kuramlarında yansımasını bulmuştur.

Bu nedenle, ne denli konjonktürel ve yüzeysel temellere oturtulmuş olursa olsun, mevcut ideolojiler ve siyasal konumlar, sınıfın birincil ve mutlak belirleyicileriymiş gibi görülmektedir ya da sınıfsal belirlenmeler tamamen ideolojik ve siyasal olumsallıklara tabi kılınmaktadır. Bu, insanları "oldukları gibi" alarak, temel toplumsal uzlaşmazlıkları örtbas etmek için ideolojik "ortak paydalar" uydurarak ve mutlak sınıfsal duvarlar ile sınıf içi geçici, arızi bölünmeler arasındaki ayrımları bulandırarak kurulan seçim ittifaklarının mantığına son derece uygundur.

Gelgelelim, siyasal etkinlik, sosyalizm hedeflerine göre yönlendiriliyorsa ve sınıfların ortadan kaldırılabilmesi için gerekli sınıf mücadelesi araçlarına göre şekillendiriliyorsa, bu seçimci mantığın, seçim stratejilerinin oluşturulmasına bile yeterli olmadığı besbellidir. Siyasal parti ya da hareket, yalnızca bir seçim aygıtı olarak kalmayıp sosyalist dönüşümün hizmetinde bir eylem, mücadele ve ideolojik değişim aracı da olacaksa geçici toplumsal kimlikler ve yüzeysel çıkar bağlarına dayandırılamaz. Böyle bir parti ya da hareket, birlik ilkelerini, daha esaslı ve kalıcı toplumsal bağlarda aramalıdır; itici gücüne kavuşmak için, toplumsal var oluşun maddi temellerine çok daha yakın olan çıkarlara, sosyalizmin hedefleriyle uyumlu olan çıkarlara seslenmelidir. Başka bir deyişle, bir siyasal parti ya da hareket, bir yandan kitlesel eylem ve ideolojik dönüşüm aracı olarak işlev görürken, seçimle ya da başka bir yolla yakın hedefleri güdecekse, o parti ya da hareket, her şeyden önce, işçi sınıfı çıkarlarına göre yönlenen ve o çıkarlar çevresinde örgütlenen bir *sınıf* partisi olabilir ancak.

Ama bu, başka toplumsal hareketlerle ortaklıklar ve ittifaklar kurulamayacağı anlamına gelmez. Politika ile işçi sınıfı çıkarı arasındaki bağ, sınıfın yakın maddi çıkarlarının ötesindeki toplumsal konuları, barış, cinsiyet, çevre ve kültür politikasını kapsayacak şekilde genişletilebilir ki, aslında, genişletilmesi gerekir; daha önce de gördüğümüz üzere bu konuları, "sınıfsal politikanın ötesine" geçmemize neden olacak şeylermiş gibi ele almak, her durumda yanlıştır. Fakat kolektif emekçinin yaşamsal çıkarları, sosyalizmi kurmayı amaçlayan her toplumsal hareketin yol göstericisi olmaya devam etmelidir. Denilebilir ki, bazı durumlarda ittifaklar ve

koalisyonlar belirgin şekilde sınırlı ve geçici olacaktır, açıkçası, sınırlı özgül hedefleri başarma amacına yönelik olacaktır. Bazen ittifaklar, işçi sınıfı hareketinin, örgütsel birliğe girmeden başkalarının davalarını desteklemesi şeklini alacaktır. Bazen de, madencilerin grevinde olduğu gibi, işçilerin mücadeleleri başka bağları ve çıkarları harekete geçirecek ve onlardan güç alacaktır; örneğin, topluluk bağları ve kadınların dayanışması, madencileri güçlendirmişti. Fakat tıpkı madenci grevinde olduğu gibi, bu başka bağ ve çıkarlar, işçilerin sınıf çıkarlarıyla eklemlenerek büyük bir muhalefet gücü halinde harekete geçirildi, dolayısıyla başka toplumsal hareketler işçi sınıfı çıkarlarıyla kesiştikleri düzlemde sosyalizm güçleri haline getirilebilir.

Hiç kuşku yok ki, sosyalist hareket, işçi sınıfının örgütlenmesi için yeni biçimler, “yeni toplumsal hareketler”de ifadesini bulan kurtuluş özlemlerini birleştirmek için yeni yollar bulmak durumundadır. Yeni dayanışma olanaklarını, yeni örgütlenme biçimlerini ve işçi mücadeleleriyle başka toplumsal hareketler arasında yeni temas noktalarını açığa çıkaran madenci grevi deneyimi, bu konuda da yol gösterici olmuştur. Ancak sosyalist örgütlenmenin birinci ilkesi, her zaman, işçi sınıfı çıkarları ile sosyalist politika arasındaki temel ilişki olmalıdır. Sınıf politikası, bütün kurtuluş mücadelelerini birbirine bağlayan birleştirici güç haline gelmedikçe, “yeni toplumsal hareketler”, var olan toplumsal düzenin sınırlarında dolanıp durmaktan öteye geçemezler; en çok dönemsel ve anlık popüler destek gösterileri üretebilirler, insanın kurtuluşuna ve “evrensel insan değerleri”nin gerçekleştirilmesine karşı tüm savunmaları ile kapitalist düzene hiç dokunamazlar.

Devletin gücü, sermaye adına sınıf savaşını yürütmek için kullanılıyorken, YHS projesinin gerektirdiği gibi, politikanın sınıftan koparılmasını özendirmek sosyalist bir hareketin işi olamaz. Tam tersine, birinci görev, işçi sınıfı çıkarlarından doğan siyasal dürtüleri özendirmek ve geliştirmektir. Bu görevin kolay bir görev olmadığı açıktır. Ortak sınıfsal çıkarlarca birleştiriliyor olsalar da, geniş bir alana yayılan, birbirinden ayrı işçi sınıfı formasyonlarının uyumlu birleşik eylemi, kendiliğinden gerçekleşebilecek bir şey değildir. Bu anlamda, birleşmiş bir işçi sınıfı,

elbette üretim ilişkilerinde doğrudan doğruya “verili” değildir. Ama sosyalist politikanın yapıtaşlarının, işçi sınıfı tarihini oluşturan, sermayeye karşı büyüklü küçüklü mücadelelerde bulunamayacağını ya da sosyalizm için daha iyi bir temelin başka bir yerde bulunduğunu söylemek çok farklıdır. Sınıfsal örgütlenmenin önünde birçok engel vardır; ama bu engelleri, mutlak belirleyici şeylermiş gibi, sınıfın ortak çıkarlarını kesinlikle geri planda bırakan şeylermiş gibi görmek, kapitalizmin hegemonyasını devam ettiren mistifikasyonları kabul etmek demektir.

İngiltere’de ve başka yerlerde gerçekleşen binlerce işçi sınıfı mücadelesinden öğrenilmesi gereken birçok ders vardır. Bunların en başta ortaya koydukları şey, görev uzun ve çetin olsa bile sosyalizmin malzemesinin, işçi sınıfının çıkarlarında, dayanışmalarında ve stratejik yeteneklerinde var olduğudur. Zaferleri ve hatta yenilgileri ile bu mücadeleler, işçi hareketi görevini yapmaya hazır bir siyasal araca sahip olsaydı nelerin başarılabileceğini; özgürlük ve “evrensel değerler” için verilen bütün kopuk kopuk ve tikel mücadeleler, salt “söylem”in aldanışları ya da yüzeysel seçim bağlarıyla değil, fakat *sınıf* politikasıyla birleştirilseydi başarılabilecek olan muazzam hedefleri göstermiştir.

203 Michael Ignatieff, “Strangers and Comrades”, *New Statesman*, 14 Aralık 1984.

204 Peregrine Worsthorne, aktaran Huw Beynon, drl., *Digging Deeper: Issues in the Miners’ Strike*, Londra 1985, sf. 88.

205 Bkz. Chris Jones ve Tony Novak, “Welfare against the Workers: Benefits as a Political Weapon”, *Digging Deeper* içinde, sf. 87-100.

206 Örneğin bkz. *Digging Deeper,* Kısım 2, “Digging in for Coal: The Miners and their Supporters”.

207 David Howell, “Where is Ramsay MacKinnock? Labour Leadership and the Miners”, *Digging Jeeper* içinde, sf. 194-6.

208 *New Statesman*, 11 Ocak 1985; *New Statesman*, 25 Ocak 1985.